

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

BİNGÖL ALEVİ TOPLUMUNDA HALK KÜLTÜRÜ
UNSURLARI

Handan HAMARAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz IRMAK

Bingöl-2017

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

BİNGÖL ALEVİ TOPLUMUNDA HALK KÜLTÜRÜ
UNSURLARI

Handan HAMARAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz IRMAK

Bingöl-2017

İÇİNDEKİLER

Sayfa

İÇİNDEKİLER	I
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	X
TEZ KABUL VE ONAY	XI
ÖNSÖZ.....	XII
ÖZET.....	XIV
ABSTRACT	XV
KISALTMALAR	XVI
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	XVII

GİRİŞ

ALEVİLİK HAKKINDA GENEL BİR BİLGİ

1.1. Aleviliğin Tarihçesi.....	1
1.2. Bingöl Aleviliği.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

BİNGÖL ALEVİLİĞİ İNANÇ UNSURLARI

1.1. Musahiplik.....	10
1.2. Dedelik Kurumu.....	14
1.3. Düşkünlük	19
1.3. Kirvelik.....	23
1.5. Türbe ve Ziyaret Yerleri.....	25
1.6. Cem	30
1.6.1. Cem Evleri ve İşlevleri.....	37
1.7. Kurban.....	41
1.8. Oruç.....	43
1.8.1. Muharrem Orucu	43

1.8.2. Hızır Orucu.....	43
1.9. Dua ve Niyaz.....	46
1.9.1. Cebrail Bakır Dede'nin Sofra Duası:	48
1.9.2. Bıra Bakır'dan Cenaze Duası:.....	49
1.9.3. Matem Orucu Duası:	49
1.9.4. Lokma Duası	50
1.9.5. Kurban Duası	50
1.9.6. Musahiplik Duası	50
1.9.7. Post Duası	51
1.10. Namaz	52

İKİNCİ BÖLÜM

BİNGÖL ALEVİLİĞİ HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI

2.1. GEÇİŞ DÖNEMLERİ.....	53
2.1.1. Doğum.....	53
2.1.1.1. Doğum Öncesi.....	53
2.1.1.1.1. Gebe Kalma-Kısırlığı Giderme	53
2.1.1.1.2. Gebelik Oluşumunu Engelleme	60
2.1.1.1.3. Aşerme	61
2.1.1.1.4. Cinsiyet Tayini	62
2.1.1.1.5. Gebe Kadına Uygulanması Sakıncalı Olan Davranışlar ve Kaçınmalar	64
2.1.1.2. Doğum Zamanı.....	65
2.1.1.3. Doğum Sonrası.....	66
2.1.1.3.1. Bebeğin Göbek Bağının Kesilmesi	67
2.1.1.3.2. Bebeğin Yıkanması, Tuzlanması ve Kundaklanması İşlemi.....	67
2.1.1.3.3. Loğusalık Loğusa Ziyareti ve Loğusa Şerbeti	70
2.1.1.3.4. Ağız Sütünün Gelmesi, Emzirme.....	72

2.1.1.3.5. Karabasan Olarak da Adlandırılan Albasması	74
2.1.1.3.6. Kırk Basması	77
2.1.1.3.7. Çocuğun ve Annenin Kırklanması	77
2.1.2. Sünnet Geleneği	80
2.1.2.1. Çocuğun Sünnet Yaşı ve Sünnet Zamanı	81
2.1.2.2. Sünnet Töreni Hazırlıkları	81
2.1.2.3. Sünnet Töreni	82
2.1.2.4. Sünnet Takısı	83
2.1.3. Evlenme	85
2.1.3.1. Evlenme Şekilleri	88
2.1.3.2. Gençlerin Evlilik İsteğini Belli Etmesi	89
2.1.3.3. Evlilik Öncesi	91
2.1.3.3.1. Kapalı Olan Kısmeti Açmak İçin Yapılan Uygulamalar	91
2.1.3.3.2. Görücülük Usulleri	92
2.1.3.3.3. Kız İsteme Merasimi	94
2.1.3.3.4. Nikâh Erkânı	97
2.1.3.3.5. Nişan	99
2.1.3.3.6. Düğüne Davet	101
2.1.3.4. Düğün	101
2.1.4. Ölüm	105
2.1.4.1. Ölüm Öncesi	105
2.1.4.1.1. Ölümü Düşündüren Belirtiler	105
2.1.4.1.2. Ölüm Anı	106
2.1.4.1.3. Ölünün Yıkanması, Kefenlenmesi ve Gömülmesi İşlemi	106
2.1.4.1.4. Ölüm Sonrası	109
2.1.4.1.5. Mezar Dönüşü, Ölü Aşısı, Yas ve Anma Günleri	110
2.1.4.1.6. Anma Günleri ile İlgili İnanç ve Uygulamalar	111

2.1.4.1.7. İskat/Devir.....	112
2.1.4.1.8. Mezar Ziyareti.....	113
2.1.4.1.9. Mezar Saçısı.....	113
2.2. MUTFAK KÜLTÜRÜ.....	114
2.2.1. Yemek ve Sofra Adabı.....	114
2.2.2. Ziyaret Yerlerine Gidilirken Hazırlanan Yiyecekler.....	115
2.2.3. Sofrada Tuzun Önemi.....	115
2.2.4. Tavşan Etinin Sofradaki Yeri.....	116
2.2.5. Özel Bir Gün Yemeği Olarak Kabul Edilen Aşure.....	118
2.2.6. Bingöl Aleviliği Mutfak Kültürü.....	119
2.2.6.1. Taş Ekmeği.....	119
2.2.6.2. Sıra Gurt (Kurt, Sir).....	119
2.2.6.3. Herire.....	120
2.2.6.4. Lopık.....	121
2.2.6.5. Sıra Pel (Sarımsaklı Yufka).....	121
2.2.6.6. Terne (Çırtan).....	122
2.2.6.7. Gılgır (Yulaf).....	123
2.2.6.8. Kavut (1).....	124
2.2.6.9. Kavut (2).....	124
2.2.6.10. Keşke.....	125
2.2.6.11. Tirit.....	126
2.2.6.12. Nane Şıl (Islak Ekmek).....	126
2.2.6.13. Jaji (Sarımtrak, Sarıya Yakın).....	127
2.2.6.14. Hevrışk.....	127
2.2.6.15. Top (Sıkma).....	127
2.2.6.16. Dut Kızartması.....	128
2.2.6.17. Kayısı Kızartması.....	128

2.2.6.18. Hedik	129
2.2.6.19. Dan (Buğday) Çorbası.....	129
2.2.6.20. Aşûre (1).....	130
2.2.6.21. Aşûre (2).....	131
2.2.6.22. Çavşîr	131
2.2.6.23. Devjin.....	131
2.2.6.24. Zerfet	131
2.2.6.25. Şermek	132
2.2.6.26. Niyaz Bıcık.....	133
2.2.6.27. Koté	134
2.2.6.28. Bişi (Pişi).....	135
2.2.6.29. Pestil Kızartması	136
2.2.6.30. Lortak (Patile)	136
2.2.6.31. Helise	137
2.2.6.32. Nona Tok-Ğilt Ekmeği.....	138
2.2.6.33. Tutmaç Çorbası	138
2.2.6.34. Tutmaç Ekmeği	139
2.2.6.35. Ğilondor	140
2.2.6.36. Havkat (Heft Kat).....	141
2.2.6.37. Kévki Çökelek.....	142
2.2.6.38. Gulik (Gulık).....	143
2.2.6.39. Kenger (Kinger)	143
2.2.6.40. Goğık.....	144
2.2.6.41. Tırşık (Ekşili-Ekşi).....	144
2.2.6.42. Kuş Yemi	145
2.2.6.43. Bukli (Bukle).....	146
2.2.6.44. Neri (Olgunlaşmış Bitki).....	146

2.2.6.45. Posta Bastırılmış Çökelek	147
2.2.6.46. Kuş Tarı.....	148
2.2.6.47. Kenger Tarı	148
2.2.6.48. Morsing (Yemlik- Sıpink).....	148
2.2.6.49. Sirmok	149
2.2.6.50. Tırşike Ga (Öküz Tırşıkı).....	150
2.2.6.51. Kapama	151
2.2.6.52. Feke Pisink (Kedi Ağzı).....	151
2.2.6.53. Armut Turşusu (Kak)	152
2.2.6.54. Fasulye Turşusu	152
2.2.6.55. Çekiri (Yapılmış) Fasulye	152
2.2.6.56. Mendik Otu	153
2.2.6.57. Sirmastığ Otu	154
2.2.6.58. Fasulye Yapağı Sarması.....	154
2.3. HALK HEKİMLİĞİ.....	154
2.3.1. Bitkiler İle Yapılan Sağlık Uygulamaları	155
2.3.1.1. Isırgan Otu.....	155
2.3.1.2. Vaşe Verve Roşe (Gün Işığı Otu)	157
2.3.1.3. Anığ.....	157
2.3.1.4. Pel Heves Otu (Heves Edilen Ot).....	158
2.3.2. Uygulanan Halk Hekimliği Yöntemleri	159
2.4. HALK İNANÇLARI.....	168
2.4.1. Tabiat Olayları İle İlgili İnançlar	168
2.4.2. Canlı Varlıklar İle İlgili İnançlar.....	168
2.4.3. Cansız Varlıklar İle İlgili İnançlar	169
2.4.4. Hayvanlar İle İlgili İnançlar	169
2.4.5. Günlerle İlgili Bazı İnançlar.....	170

2.4.6. Geçiş Dönemleri İle İlgili İnançlar	170
2.4.7. Rüya İle İlgili İnançlar	172
2.4.8. Büyü İle İlgili İnançlar	172
2.4.9. Nazar İle İlgili İnançlar	173
2.5. ÇOCUK OYUNLARI.....	176
2.5.1. Oyun Nedir?	176
2.5.2. Çocuk Oyunları	177
2.5.2.1. Keser Oyunu.....	177
2.5.2.2. Gece Oyunu.....	177
2.5.2.3. Ceviz Oyunu (Göz Oyunu)	178
2.5.2.4. Yumruk Yumruk Üstünde Oyunu.....	178
2.5.2.5. Üçgen Oyunu	179
2.5.2.6. Çivi Saplama Oyunu	180
2.5.2.7. Sıcak-Soğuk Oyunu	180
2.5.2.8. Yüzük Saklama Oyunu	181
2.5.2.9. Tıp Oyunu	182
2.5.2.10. Bom Oyunu	182
2.5.2.11. Beştaş Oyunu	182
2.5.2.12. İstop Oyunu.....	183
2.5.2.13. On beş Taş Oyunu.....	184
2.5.2.14. Köşe Kapmaca Oyunu.....	184
2.5.2.15. Gölge Kovalamaca Oyunu	185
2.5.2.16. Kaç Kurtul Oyunu	185
2.5.2.17. Mendil Kapmaca Oyunu	186
2.5.2.18. Yağ Satarım-Bal Satarım Oyunu	186
2.5.2.19. Yakan Top Oyunu	187
2.5.2.20. Top Yetiştirme	187

2.5.2.21. Bilye Oyunu	188
2.5.2.23. Körebe Oyunu	189
2.5.2.24. İğne Oyunu.....	190
2.5.2.25. Sözcük Türetme	190
2.5.2.26. Bellek Oyunu	191
2.5.2.27. Çağırışım Oyunu	191
2.5.2.28. Tepside Ne Vardı Oyunu	192
2.5.2.29. Tatma ve Koklama Oyunu	192
2.5.2.30. Dokuz Taş Oyunu	193
2.5.2.32. Çift Daire Oyunu.....	194
2.5.2.33. Çelik-Çomak Oyunu	194
2.5.2.34. Taş Tutturma Oyunu	195
2.5.2.35. Don-Ateş Oyunu	195
2.5.2.36. Eşarp Yakalama Oyunu	195
2.5.2.37. Taş Yuvarlama Oyunu	196
2.5.2.38. Eblem Sublem Oyunu	196
2.5.2.39. Yağmur Yağdı Unu Topla Oyunu.....	197
2.5.2.40. Bezirgânbaşı Oyunu	197
2.6. NESİR TÜRÜ HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI	197
2.6.1. Masal	197
2.6.1.1. Tüccar ile Muhtar	199
2.6.1.2. Zalim Dev ile Üç Kardeş.....	201
2.6.2. Efsane	204
2.6.2.1. Dilberan Kızın Efsanesi	205
2.6.2.2. Keçi Sakallı Kadın Efsanesi	206
2.6.2.3. Gulmar Efsanesi	208
2.6.3. Kerâmet	209

2.6.3.1. Seyid Medin Dede'nin Kerâmeti	209
2.6.3.2. Seyid Ali/Seyid Nuri Tekkesi Kerâmeti	210
2.6.3.3. Şah İsmail Kerâmeti	211
2.6.4. Atasözü.....	212
2.6.5. Deyim.....	214
2.7. NAZIM TÜRÜ HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI.....	214
2.7.1. Ninni.....	214
2.7.2. Tekerleme.....	217
2.7.3. Bilmeceleer	221
2.7.5. Mani	224
SONUÇ.....	226
KAYNAKÇA.....	228
ÖZGEÇMİŞ.....	237

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Bingöl Alevlerinde Dini ve Kültürel Halk Unsurları* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

... / ... / 2017

Handan HAMARAT

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Handan HAMARAT tarafından hazırlanan *Bingöl Alevi Toplumunda Halk Kültürü Unsurları* başlıklı bu çalışma, *[Savunma Sınavı Tarihi]* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[oybirliği/oy çokluğuyla]* başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Türk dili ve Edebiyatı* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan	:	İmza: .....
Danışman	:	İmza: .....
Üye	:	İmza: .....

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../...../201.. tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu çalışmada; Bingöl’de yaşayan Alevi toplumunun halk kültürü ve inanç unsurlarını inceledik. Çalışmamızın metodu genel olarak saha çalışmasına dayanmaktadır. Bu çalışmalar esnasında kaynak kişiler ile yapılan görüşmelerde kendilerine birtakım sorular yönelterek Bingöl Alevilerinin sosyal, kültürel ve dini hayatları hakkında görüş ve düşüncelerini öğrenmeyi amaçladık, tezimizin alt yapısını bu mülakatlar sonucu oluşturduk.

Derleme çalışmalarını hemen her Alevi köyünde veya Alevi köylerine mensup aileler ile gerçekleştirdik, Bingöl Alevilerinin sosyal ve kültürel hayata bakışlarını genel olarak aktarmaya çalıştık. Çalışmalar esnasında kaynak kişiler ile kimi zaman yüz yüze, kimi zaman telefon veya internet ortamında yazışarak hedeflenen bilgileri elde etmeye çalıştık. Dede ve taliplerin görüşlerine yer verdik ayrıca kültürün önemli bir kısmını oluşturan mutfak kültürü bölümünde yeme içme alışkanlıklarının kültüre yansımalarını, yenmesi yasak olan besinlerin neler olduğu gibi konulara değinilmiştir. Ayrıca geçiş dönemleri ve çocuk oyunları ile ilgili geniş bilgiler verilip diğer kültürel unsurlar hakkında da birtakım bilgiler aktarılmıştır.

Çalışma bir giriş, iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Çalışmamızın giriş kısmında araştırmanın önemi, Alevi kelimesinin kökeni ve Aleviliğin tarihçesi ve Bingöl Alevileri hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Bingöl Alevilerinin inanç unsurlarından dedelik kurumu, musahiplik, kirvelik, düşkünlük, cem, oruç, dua, kurban ve namaz gibi inanç unsurları ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Bingöl Aleviliği halk kültürü unsurlarından mutfak kültürü, geçiş dönemleri, halk hekimliği, çocuk oyunları, halk inançları, nazım ve nesir türleri derlenerek incelenmiştir.

Bu çalışmanın amacı Bingöl Alevi toplumunun dua, inanç ve kültürel öğelerini bilimsel kaynak ve verilere dayandırılarak araştırmak ve gelecek nesillere taşımaktır. Kültürel değişimlerin çok hızlı yaşandığı günümüz Türkiye’inde toplumlar bu değişimlere çok çabuk bir şekilde adapte olmaktadır. Edinilen eski alışkanlıklar özellikle gençler tarafından çok çabuk değiştirilmektedir. Alevilik inanç sistemi, ritüelleri ve kültürel değerleriyle oldukça zengin ve renkli bir tarihe sahiptir. Ancak Aleviliğin sahip olduğu bu zenginliğin temelini daha çok sözlü kültür öğeleri oluşturmaktadır. Sizler de “Söz uçar, yazı kalır” atasözünden hareketle Bingöl Aleviliğinin inanç ve kültürel unsurlarını kasıt altına almanın gerekliliğine inandık.

Derleme çalışmalarımız esnasında özellikle orta yaşlı ve yaşlı kişilerle görüşmeler neticesinde daha önceden bilinmeyen birtakım bilgiler, efsane, masal ve bazı pratikler kayıt altına alındı.

Çalışmalarımız esnasında görüşme taleplerimize olumlu yanıtlar verip, bizleri gerek evlerinde gerekse işyerlerinde sıcakkanlılıkla ve samimiyetle ağırlayan Bingöl Alevilerine, dede ve taliplere, çalışmalarımı yaparken her ihtiyaç duyduğumda yardımlarını benden esirgemeyen anneme, babama ve kayınvalideme, bütün bu yoğun çalışmalar esnasında sevgisini, maddi ve manevi desteğini benden esirgemeyen kıymetli eşim Deniz HAMARAT'a, yoğunluğundan dolayı kendisine fazla zaman ayıramadığım sevgili çocuklarım Baran Ali HAMARAT, Elif Mira HAMARAT ve Eylül Nisa HAMARAT'a minnettarlığımı bildiririm.

Ayrıca desteklerini ve değerli görüşlerini esirgemeyen saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Abdülbaki ÇETİN'e, Yrd. Doç. Dr. Osman ÖZER'e, Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZGER'e ve çalışmamızın başından beri bizleri doğru ve etkili araştırma yapmaya yönlendiren, her zaman bana destek olan çok kıymetli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Yılmaz IRMAK'a teşekkür ederim.

Handan HAMARAT

Bingöl-2017

ÖZET

Tezin Başlığı : Bingöl Alevi Toplumunda Halk Kültürü Unsurları
Tezin Yazarı : Handan HAMARAT
Danışman : Yrd. Doç. Dr. Yılmaz IRMAK
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı : Türk Halk Edebiyatı
Kabul Tarihi :
Sayfa Sayısı : XVIII(ön kısım) + 238(tez)
<p>Alevilik; geçmişten günümüze bazı değişim ve dönüşümler geçirerek Anadolu'da varlığını sürdüren bir inanç yoludur. Bingöl'de yaşayan Aleviler yüzyıllardır bu geleneği sürdürerek genç kuşaklara aktarmaktadırlar. Bu çalışmada Bingöl Aleviliği, inanç unsurları ve halk kültürü unsurları bakımından incelenmiştir.</p> <p>Çalışma bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Aleviliğin tarihçesi ve Alevilik hakkında genel bilgi verildikten sonra Bingöl merkez ve merkeze bağlı köylerde yaşayan Aleviler ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. Birinci bölümde inanç unsurlarını içeren dedelik kurumu, düşkünlük, musahiplik, cem, oruç, kurban, namaz, dua gibi konular ele alındı. İkinci bölümde ise Bingöl Aleviliğinin halk kültürü unsurlarından mutfak kültürü, geçiş dönemleri, çocuk oyunları, halk hekimliği, halk inançları, nazım ve nesir unsurları kayıt altına alındı. Çalışmalarımızı genel olarak derleme yöntemini kullanarak dede ve talipler ile mülakatlar yaparak gerçekleştirdik. Bingöl Aleviliği inanç unsurları ve kültürleri incelediğinde eski dönemlerde uygulanan bazı pratiklerin unutulduğu veya değiştirildiği saptanmıştır.</p>
Anahtar Kelimeler: Alevilik, Bingöl, İnanç Unsurları, Halk Kültürü

ABSTRACT

Title of the Thesis: The Public Culture Elements In Bingöl Alevi Society
Author : Handan HAMARAT
Supervisor : Yard. Doç. Dr. Yılmaz IRMAK
Department : Turkish Language And Literature
Sub-field : Turkish Public Literature
Date :
<p>Alawism is a belief system that has undergone some changes and transformations from past to present and Alawism still susmin their existence in Anatolia. Alawi Muslims in the Turkish province of Bingöl have been retaining their traditions through centures and handing down their belief to younger generations. This study examines the faith of Bingöl Alawism in terms of their belief elements and folklor culture elements.</p> <p>The thesis comprises of an introduction and two chapters. The introduction present a survey of Alawis concerning their history and faith, moreover, the introduction also deals with general characteristics of alawis living in central Bingöl and in the villages of this city. The first chapter discuses instutions in Alawism such as <i>dedelik</i>, <i>musahiplik</i>, <i>düşünlük</i>, <i>cem</i>, <i>oruç</i> (<i>feast of ramadan</i>), <i>kurban</i>, <i>namaz</i> (<i>pray</i>), <i>dua</i>. The second chapter consists of compilations of the elements of folklore of Alawis in Bingöl such as cuisine culture, transitional periods, kids' plays, folk beliefs, oral and written folk literatüre, folk medicine. The metods used in this work contain complitions from Alawis and interviews with <i>dedes</i> and <i>talips</i>. As a conclusion, it is observed that some traditions and beliefs are forgotten org ot lost in Bingöl Alawis' faith when the cultural and belief elements of their faith are analyzed.</p>
Key Words: Alewism, Bingöl, Faith Elements, Folk Culture

KISALTMALAR

a.s. : Aleyhisselâm

C : Cilt

Çev : Çeviren

Hz. : Hazret

r.a : Radıyallahu anh

S : Sayı

s. : Sayfa

s.a.v : Sallallahu aleyhi ve sellem

vb. : Ve benzeri

vs. : Vesaire

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Sayfa

(Fotoğraf 1: Musahiplikte bağlılık).....	10
(Fotoğraf 2: Aziz Bakır Dede)	15
(Fotoğraf 3: Cebrail Bakır Dede)	17
(Fotoğraf 4: Kirvelik).....	24
(Fotoğraf 5: Karapınar Köyü Medine Ana'nın mezarı)	28
(Fotoğraf 6: Karapınar Köyü Evliyalarda ziyaretinde kurban kesimi)	29
(Fotoğraf 7: Sütluce Köyü Karer Baba'da kesilen kurban etinin pişirilmesi)	30
(Fotoğraf 8: Cem töreninden bir görünüm).....	31
(Fotoğraf 9: Cem töreninden bir görünüm).....	32
(Fotoğraf 10:Cem lokması)	34
(Fotoğraf 11: Cemde Alevi dedesinin nefes okuması).....	36
(Fotoğraf 12: Bingöl Sancak'ta bulunan Kara Baba ziyaretinde kurban kesimi)	42
(Fotoğraf 13: Bingöl Alevilerinde dua).....	48
(Fotoğraf 14: Sünnet)	80
(Fotoğraf 15: Sünnet takısı)	83
(Fotoğraf 16: Bingöl Alevi toplumunda evlenme).....	85
(Fotoğraf 17. Sıra Gurt (Kurt).....	120
(Fotoğraf 18: Sıra pel).....	122
(Fotoğraf 19: Terne-Çırtan).....	123
(Fotoğraf 20: Kavut)	124
(Fotoğraf 21: Keşke)	125
(Fotoğraf 22: Nane şil).....	126
(Fotoğraf 23. Kayısı kızartması)	128
(Fotoğraf 24: Hedik)	129
(Fotoğraf 25: Aşure).....	130
(Fotoğraf 26: Şermek).....	133
(Fotoğraf 27: Niyaz Bıcık).....	134
(Fotoğraf 28: Pişi, Bişi).....	135
(Fotoğraf 29: Pestil kızartması).....	136
(Fotoğraf 30: Helise).....	137

(Fotoğraf 31: Tutmaç Çorbası).....	138
(Fotoğraf 32: Tutmaç ekmeği)	139
(Fotoğraf 33: Ğilondor).....	140
(Fotoğraf 34: Havkat).....	141
(Fotoğraf 35: Kevki Çökelek)	142
(Fotoğraf 36: Gulık)	143
(Fotoğraf 37: Goğık)	144
(Fotoğraf 38: Tırşık otu).....	145
(Fotoğraf 39: Kuş yemi).....	145
(Fotoğraf 40: Bukli)	146
(Fotoğraf 41: Neri)	147
(Fotoğraf 42: Post Çökeleği)	147
(Fotoğraf 43: Kuş Tarı)	148
(Fotoğraf 44: Morsing-Yemlik- Sıpink)	149
(Fotoğraf 45: Sirmok)	150
(Fotoğraf 46: Tırşike Ga)	150
(Fotoğraf 47: Kapama)	151
(Fotoğraf 48: Feke Pisink).....	152
(Fotoğraf 49: Çekiri Fasulyesi Otu)	153
(Fotoğraf 50: Mendık Otu).....	153
(Fotoğraf 51: Sırmastığ Otu).....	154
(Fotoğraf 52: Isırgan Otu).....	156
(Fotoğraf 53: Vaşe Verve Roşe Otu)	157
(Fotoğraf 54: Anığ)	158

GİRİŞ

ALEVİLİK HAKKINDA GENEL BİR BİLGİ

1.1.Aleviliğin Tarihçesi

Hiçbir toplumsal yapı ortaya çıktığı ilk haliyle devam etmemekte yaşadığı bölgenin kültürel ve dini yapısına göre birtakım yeni özellikler kazanmakta veya tamamen değişmektedir. Yaşanan bu değişimlerin ölçütünü kavrayabilmek için o toplumun ürettiği dini ve sosyal metinleri, ürettikleri dönemler ve bu dönemlere hakim olan tarihi yapıyı göz önünde bulundurarak ve bilimsel yöntemler kullanarak tahkik etmek için çözümlenmek gerekmektedir (Kutlu, 2008, s.196).

Genel bir değerlendirme yapacak olursak toplumların ve kültürlerin birbirinden etkilenmemesi mümkün değildir. Zira yaşayan en büyük varlık istisnasızki kültürdür, etkileşime ve değişime en açık olan unsurda yine kültürel yapıdır. Özellikle toplumların tarihinde yaşanan bazı sosyal, siyasal ve dini olaylar kültürel alt yapının değişmesine ve bu olaylardan etkilenmesine sebep olmaktadır.

Birçok araştırmacı ve bilim adamının da kabul ettiği gibi İslamiyet'teki ilk çatışmalar ve anlaşmazlıklar, halifelik merkezi olmakla beraber, bu çatışmalarda Hz. Ali'nin tarafında olan ve onu destekleyen insanların Hz. Ali'nin ilk halife olması ve daha sonra ki süreçlerde kendi soyundan olan insanların halifelik görevlerini üstlenmeleri gerektiği doğrultusundaki iddiaları, Hz. Muhammed'in vefat etmeden Hz. Ali'yi kendi yerine vekil tayin ettiği ve halka yol gösterip önderlik yapacak imamların ulu kimseler olmaları ve peygamberin soyundan gelmeleri gerektiği etrafında şekillenmiştir (Özkırımlı, 1990, s.14).

Hz. Muhammed'in vefatından sonra başlayan ve halife Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra daha da şiddetlenen hilafet tartışmalarında Hz. Ali'nin yandaşı olan kişilere "el-Aleviyye" veya "Şiatü Ali" denilmektedir. Buna karşılık karşı görüşü savunan kişiler için de Hz. Ömer ve Osman'a dolayısıyla da Hz. Ebubekir'e bağlı olmak anlamında "el-Ömeriyye" ve "el-Osmaniyye" ifadeleri kullanılmıştır.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde “Alevi” terimi Hz. Ali’yi savunan ve onun yandaşı olan grupları ifade etmek için kullanılmıştır. Bununla birlikte Abbasiler döneminde İslam dünyasının çeşitli yerlerinde ortaya çıkan ve kimi mahalli idareler kimi de müstakil devletler kuran birtakım sülaleler de kendilerini Hz. Ali’nin soyuna mensup saymış ve ona bağlılığını bildirmek için “Alevi” nispetini kullanmışlardır. Bu topluluklardan çoğunun bugün Hz. Ali soyu ile bir bağlantısının bulunmadığı bilinse bile Fas’ta İdrîsîler, Mısır’da Fatımîler, Yemen’de Ressîler, Kuzey İran’da Zeydîler ve İspanya’da Hammadîler, Alevi devletler olarak görülürler (Üçer, 2015, s.36).

İslam tarihinde peygamberin vefatından sonra baş gösteren ilk siyasi akımlar halifelik meselesi üzerine ortaya çıkmıştır. Hz. Ali’nin halifeliğini kabul edip tanıyan insanların içinde olduğu önemli bir siyasi akım olan Ali taraftarlığı (Şi-Ali); İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren etkin olduğu ve yayıldığı bölgelerde Emevi olarak toplumun yerel inançlarla İslam merkezli ve İslam ekseni içerisinde türlü tasavvufi akımlarla senkretik ilişkilerin ön planda olduğu karışık bir sentez oluşturmuştur. (Su,2009, s.57-61).

Özellikle Hz. Hüseyin’in Kербela’da katledilmesinden sonra mezhepsel bir anlayışa bürünerek Şiilik içerisinde kristalize olmaya başlayan bu muhalif akım, Arap olmayan çeşitli toplumlarda, o toplumların geçmişlerinden gelen kültürleri ile yoğrularak heteredoks İslam anlayışlarının da gelişmesine ön ayak olmuştur (Ocak, 2003, s.53-110).

Anadolu’nun kapılarının XI. yüzyılda Türklere açılmasıyla birlikte özellikle Şehy Ahmet Yesevi’nin müritleri tarafından Anadolu bir tasavvuf merkezi haline getirilmiştir. Bu dönemlerde İslamiyet Türkler arasında hızlı bir şekilde yayılarak İslam’ın getirdiği kural ve kaideler de uygulanmaya başlanmıştır.

Anadolu’dan giden Ustacalu, Rumlu, Şamlu, Dulkadır, Musullu, Bayburdlu, Çaponlu, Karamanlu, Varsak, Tekelü, Afşar ve Kaçar gibi göçebe Türkmen aşiretlerince kurulan Safavi Devleti bir çeşit aşiretler federasyonu şeklinde yapılanmıştır. Göçebe Kızılbaş aşiretlerinden oluşan bir nevi federasyon şeklinde örgütlenen tekke Şeyh Haydar döneminden itibaren Osmanlı için çok büyük tehdit oluşturan Safevi Devleti olarak tarihteki yerini alır. Göçebe Türkmenleri kendi içine alan Erdebil Tekkesinin inanç doktrini Şeyh Safüyiddin tarafından şu şekilde ortaya konmuştur: “Şeyhe göre Hz. Muhammed’in ölümünden sonra değil babadan oğula geçecek şekilde düzenlenmemeliydi. Onun bu

düşüncesi daha sonra On İki İmam kültürünün ve kutsallığının gelişmesine neden olmuştur. Şeyh Safüyiddin'e göre İmam yüce kimsedir ve yaptıklarından sorumlu değildir (Geçmişten Günümüze Alevilik Bektaşilik Kültür Bakanlığı Yayınları).

XIV. yüzyıl sonrasında, Osmanlı Devletinin girdiği savaşlarda fetih hareketlerine katılan gaziler, Bektaşiliği Balkan topraklarına da taşıyarak buradaki halkın müslümanlaşmasında ve Osmanlı devletinin iskân politikasını uygulamasında önemli bir rol oynamışlardır. Bektaşilik 15. ve 16. Yüzyıllarda Osmanlı yeniçeri ocağını tamamen hâkimiyeti altına alır. Bu dönemlerden sonra bazı tekke ve zaviyeler Bektaşilik bünyesinde giderek daha da güçleşmiştir.

1.2. Bingöl Aleviliği

“Arapça bir sözcük olan Alevi, sözlükte “Ali’ye mensup, Ali taraftarı, Ali’yi yaşayan ve ona bağlı olan, Ali’ye ait ve Ali’nin soyundan gelen” gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Sözcüğün terim anlamına gelince herkesin kabul edeceği ağıyarını mani efradını cami bir tanımını yapmak mümkün değildir. Çünkü tarih boyunca dalciler, tarihçiler, şairler, edebiyatçılar, fıkra ve mezhepleri inceleyen Makâlât yazarları kavrama farklı anlamlar yüklemişlerdir. Örneğin tasavvufta tarikat silsilesi Hz. Ali kanalıyla Hz. Peygamber’e ulaşan Kadirî, Mevlevî, Bektaşî ve benzeri tarikatlara Alevi denilirken İslam Mezhepleri Tarihinde Alevi adı, çok genel bir ortamda Şia ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır” (İslamiyât, 2003, s.31-54).

Alevilik ve Aleviler her dönemde olduğu gibi içinde yaşadığımız dönemde de güncelliğini koruyan sosyal bir gerçekliktir.

Günümüzde “Alevilik” üzerine konuşulurken aslını yansıtmayan, Aleviliğin geleneksel çizgilerinin dışına çıkılarak gerçeğe uygun olmayan bazı yorumlar yapılmaktadır. Bu yorumlar Alevilik hakkında bilgisi bulunmayan kişilerce Aleviliği yanlış tanıtmakta ve Aleviliği kendi çizgisinin dışında başka mecralarda anlaşılmasına yol açmaktadır.

Alevilik asıl itibariyle Hz. Ali’ye bağlı olan ve onun tarafını tutan zümreye verilen addır. İmamlığın Hz. Ali’ye doğrudan Allah ve peygamber tarafından verildiğine inanılır. Alevilik öz itibariyle temelinde sevgi, saygı ve kardeşlik bulunduran İslami bir inanıştır. Alevilik Allah-Muhammed-Ali üçlemesi, ehl-i beyt ve on iki imamları önemseyen hümanist bir anlayıştır. Aleviler genel itibariyle özünü insan sevgisinde bulan, Tanrının insanda tecelli ettiğine ve onun içinde insanın

ölümsüzlüğüne inanan ibadetlerinde kadın erkek ayrımını yapmadan kendi öz anlayışlarını ve inançlarını icra ederek hayata geçirirler.

Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yaşayan Aleviliğin bir parçası olan Bingöl Aleviliği, inanç ve kültürel değerleri açısından hem bilimsel kaynaklardan faydalanılarak hem de saha çalışması yapılarak araştırılmıştır. Alevilik öncelikle son dönemlerde farklı dini gruplar arasında, uluslararası platformlarda, üniversitelerin düzenlediği sempozyumlarda, bilimsel makale ve çalışmalarda, sözlü ve yazılı medyada üzerinde birçok araştırma yapılan ve tartışılan bir konu haline gelmiştir. Hal böyle olunca Alevilik üzerine yapılan ve yapılacak olan çalışmaların bilimsel olması objektiflik açısından bir gereklilik halini almıştır.

Alevilik eski dönemlerden beri kendi inanç unsurlarına bağlı kalarak günümüze değin taşınmıştır. Bu süreçte elbette ki bazı gelişmeler ve etkilenmeler olmuştur. Teknolojinin gelişmesi, kültürler arası ilişkilerin iyileşmesi ve Aleviliğin eskiye oranla devletin ve medyanın gündeminde daha fazla yer alması bazı gelişmeleri de beraberinde getirmiştir.

“İnanıldığı dini tamamıyla değiştiren bir topluluk veya dininden ihtida eden bir kişi eski inançlarını bütünüyle terk edemez. Bir topluluk ne kadar üstün bir medeniyet seviyesine ulaşmış olursa olsun, yüzyıllardır devam eden yaşayış, düşünüş ve inanışlarını bir anda bırakıp onlardan uzak kalamaz” (Fıglalı, 2006, s.71).

Günümüzde daha çok Alevi nitelemesi kullanılan yapı 1980-1990’lı yıllarda ülkemizde görülen bazı gelişmelere bağlı olarak o günden bugüne gerek siyasi gerek sosyo-kültürel gerekse dini alanda daima bir tartışma gündemi oluşturmakta iken, bu durum son zamanlarda ülke sınırlarını da aşarak uluslararası arenaya da taşınmış bulunmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği süreci ilerleme raporlarında Alevilere yer verilmesi, Alevilerin bazı konularda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne taşınmalarına bağlı olarak ilgili mahkemenin dahi Alevilik hakkında kendince birtakım değerlendirmelerde bulunması bunu gösteren kanıttır.

Hem ülkemizde hem de yurtdışında Alevilik meselesi üzerine yapılan tartışmalar ve tartışma konusu olan hususların ele alınış şekilleri incelendiğinde objektiflik açısından yetersiz olduğu ve bilimsel hassasiyetlerin gözetilmediği ve Alevilik konusuna taraflı yaklaşımların sergilendiği görülmektedir.

Türkiye’de pek çok konuda kavram kargaşası yaşanmaktadır. Burada konumuz olan Alevilik meselesi incelendiğinde bu mesele üzerine de pek çok kişi istediği gibi ve istediği yönde nitelermeler kullanmakta ve çoğu zaman konuyu anlaşılması olanaksız bir hale getirmektedir. Aleviliğin tarihsel süreci ve gelişimi incelendiğinde geniş bir coğrafi alana yayıldığı gözlemlenmektedir. Hal böyle olunca da farklı zamanlarda farklı bölgelerde Alevilik meselesi üzerine farklı anlamlandırmalar ortaya çıkabilmektedir. (Yaman, 2005, s.19).

“Sözlü kültür özelliği taşıyan ve sistematik bir taslağı oluşturamayan, bununla birlikte farklı gelenekleri bünyesinde barındıran Alevilik ya da daha doğru bir ifade ile “Alevi nitelermeli gruplar” inanç esasları ile ilgili kabulleri, ibadetleri, örf ve adetleri ve kültürel yapısıyla bir bütün halinde bilimsel çalışmaların konusu olmak durumundadır. Günümüz Aleviliğinin sağlıklı bir şekilde anlaşılması, Geleneksel Aleviliğin ortaya çıkarılmasına bağlıdır. Geleneksel Aleviliğin ortaya çıkarılması ise, Aleviliğin birbirinden farklı ocakları ve gelenekleri bünyesinde barındırması dolayısıyla alan araştırmaları esas alınarak yapılacak çalışmalarla mümkündür” (Üçer, 2015, s.9).

Özellikle Alevilik Bektaşilik meselesi Türkiye’de son yirmi yılda en fazla tartışılan konuların başında gelmektedir. Aleviliğin tarihsel kültürel, dini, siyasi ve sosyal yapısı ile ilgili pek çok araştırma yapılmış yüzlerce eser ve makale yazılmış ve onlarca televizyon programı yapılmıştır. Ancak yazılan eserler ve yayınlanan makaleler arasında konuya taraflı yaklaşım Alevilikle ilgili aslını yansıtmayan birçok iddia ortaya atılmıştır, bu da Aleviliği sorunlar yumağına dönüştürerek içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Bu anlamda eserlerin bilimsel şartlar gözetilerek kaleme alınması ciddi bir gereklilik halini almıştır.

Bingöl Alevilerini ilçelere göre sınırlandırmak gerekirse; Yayladere, Kiğı, Yedisu ilçelerinde Zaza grubundan Kürt Aleviler çoğunlukta iken, Adaklı’da Kurmanç grubundan Kürt Aleviler daha fazladır diyebiliriz. Merkezde ve Karlıova’da ise her iki grup neredeyse eşittir. Bu verilere ve incelemelere göre Bingöl Alevilerinin %80’i Zaza, %20’si ise Kurmaçtır. Bingöl’de önemli nüfuzla sahip bazı Alevi aşiretleri ise şunlardır: Zazaki/Kırmançki gruptna Alevi aşiretleri; Zolan, Avdelan, Xormekan, Çarekan, Masıkan iken, Kurmanci grubundan Alevi aşiretleri ise şunlardır; Gunan, Lirtıxan/Lirtıg, Şadiyan aşiretleridir.

Bingöl’de yaşayan Alevilerin ilçe ve köylere dağılımı ise şu şekildedir.

Binögl merkez köyleri; Soğukpınar, Ortaçanak, Oğuldere, Karapınar, Gözler, Dallıtepe ve Simsar.

Yayladere; Çönak (Sartosun), Adat (Yaylabağ), Harmek, Harsek, Dalbasan, Murun (Batiayaz), Anzewing (Günlük), Şıxan, Hozavit, Aftariç, Aftınık, Hasköy, Xolxol, Hopık, Ekrek, Ali Murte, Hergep, Del, Haktanır, Mızıkan, Yavuztaş, Zeynelli, Mexelan, herdif, Sürmelikoç, Kalkanlı, Doğucak, Çelikağıl Köyü, Alınyazı Köyü, Gökçeadal Köyü, Aydınlı Köyü, Bilekkaya Köyü, Çatalkaya Köyü

Karlıova; Sarıkuşak, Kaynarpınar, Soğukpınar, Ilıpınar, çiftlik, Tuzluca, Kızılçubuk, Yiğitler, Elmalı, Kazanî, Çerme, Gamişan, Mezre Cevan, Kaynak, Gözele.

Yedisu; Akımlı, Ayanoğlu, Çerme, Çiçekli, Elmalı, Eskibalta, Dinarbey, Döşengi (Merkezin bir mahallesi durumunda), Güzgülü, Gelinpertek, Kabayel, Kaşıklı, Kılıçderesi, Keşan (Yedisu merkeze bağlı bir mahalle oldu) Yağmurpınarı, Yeşilgöl

Kiği; Arnek, Bilece, Zımtek, Kârer, Zermek, Osmanuşağı, Arek, Pertek, İnak, Elbek, Haküstün, Arnes, Köşmir, Çıbık, Avenk, Azbut, Selenk, Saror, Ogaz, Ağdaş, Karel, Dinik, Dızvaz, Pülur, Dırmek, Karmulur, Dizmörü, Heçilyas, Sefkiyar, Karalya, Suvarış, Olmez, İlbeyi, Nacaklı, Hönek, Çanakçı, Külyen, Kadı, Anbak, Kömler, Bolucuyan, Alagöz, Sırmaçek, Karapınar

Adaklı; Cafran, Çamlıca (Hırçık), Sardibek (Körkan), Maskan, Kabacalı (Dirican Köyü), Doluçay (Sağyan) Altunevler (Şirnan) Dolutekne (Yekmal) Sütlüce (Darebi) Akbinek, Çevreli, Avşaklı, Mercan, Güngörsün (Karışık) Bağlarpınarı (Karışık) Gökçeli (Karışık), Kozlu (karışık) Kuşçimeni (Karışık), Döşlüce (Karışık), Harik (Karışık), Serik (Karışık) gibi köyler Alevilerin yaşadığı köylerdir.

Aleviliğin din mi, mezhep mi, inanış mı yoksa türlü karışımları ve renkleri bünyesinde barındıran bir yapılanma mı olduğunu akademik anlamda yazılan kaynaklardan kesitlerle sunduktan sonra çalışmamızın asıl bölümünü oluşturan saha çalışması esnasında asıl muhataplarımız olan Alevi dedelerinin görüşlerine yer vereceğiz.

Bu bağlamda Bingöl Sancak Beldesi'ne bağlı Karapınar Köyü'nde yaşayan Alevi Dedesi Demirci Ustası olarak tanınan Aziz Bakır Dede'ye "Alevilik nedir?" diye sorduğumuzda kendileri sorumuzu şu şekilde yanıtlamıştır:

"Alevi inancı Türkiye'de kültürü ve inanç yelpazesi açısından oldukça renkli ve zengin bir yapıya sahiptir. Aleviliğin temelini tüm İslam aleminin de kabul ettiği gibi ilk olarak Allah inancı oluşturur. Daha sonra Hz. Muhammed Mustafa Efendimiz ve onun damadı Hz. Ali (r.a) ve ehlibeyt sevgisi oluşturur. Alevi toplumu zaten kendi yaşayış ve duruşlarını bu sevgi ve bütün bu saydıklarımın somut delili olan Kuran-ı Kerim'in önderliğinde oluştururlar.

Alevilik; hamurunda sevgi, saygı, kardeşlik, birlik ve beraberlik beslemektir. Allah'ın da emriyle öncelikle Muhammed Mustafa'yı ve Hz. Ali'yi kendine rehber edinen, onların sünnetiyle yaşayan ve İmam Hüseyin'i kendilerine Pir olarak kabul

eden, içlerinde Ana Fatıma'nın aşkını taşıyan bir topluluktur. Bizler İslam inancı ile beslenen kati surette dininden şüphe etmeyen bir topluluğuz, fakat özellikle medyanın ve bazı kitapların da ışığında öğrendik ki yaptığımız bazı uygulamalar kökenini Şamanların inancından beslemektedir. Bizler Şamanların düşünce ve inanışlarını benimsemediğimiz gibi kendi camiamızdan ve imanından da bir o kadar eminiz. Çünkü bizdeki benzer uygulamalar tamamen tasavvufi bağlamdadır.”

Diğer bir Alevi dedesi olan ve Aziz Bakır Dede'nin öz kardeşi olan Cebrail Bakır Dede ise Alevilik ile ilgili görüşlerini bu cümlelerle aktarmıştır:

“Alevilik, İslam dini ışığında Allah'ın varlığına, delil aramadan onu ve peygamberi Muhammed Mustafa Efendimizi herhangi bir şarta dayandırmadan seven ve tanıyan, Kuran-ı Kerim'i ilahi ve kutsal kitap kabul edip kalben ve zikren yaşatan, ona ve hadislerine sırt çıkan, 12 imamın yolunu işleyen, ecdadını, atasını bilen, tanıyan, dört kapı kırk makamdan geçerek olgunlaşan, pirine boynunu büken fakat haksızlığa ve hukuksuzluğa karşı elif gibi dimdik duran topluluktur.”

Alevi dedesi Aziz Bakır'ın eşi Makbule Ana ise Aleviliği şu şekilde anlatmıştır: “Alevilik ve Alevi olan bir insan ahlaken naif, tabiaten, akli ile tasavvuf önderleri arasında birinci olan İmam Caferi Sadık'ın akıl ve idrak ölçüsünü rehber bilen, yolunun ikrarını yol edinen ve Allah'ın aslanı Hz. Ali'ye yandaş olan kişilere Alevi denir, dolayısıyla bu toplulukta Aleviliği oluşturur.”

Bingöl'ün Kârer diye adlandırılan bölgesinde bulunan Doluçay Köyü'nde doğup büyüyen ve şu an İstanbul'da ikamet eden Alevi camiasında Ali Baba olarak tanınan Ali Sevin Dede'nin Alevilik ile ilgili kıymetli düşünceleri şunlardır: “Alevilik, Allah inancı olan, Hz. Muhammed'i Peygamber olarak kabul eden, Hz. Ali'ye taraftar olan, kendi kişiliğini ve hassasiyetlerini nefesine kurban etmeyen, karanlığa kör, aydınlığa göz açan, Bektaşiliğin kural ve esaslarına saygı duyup tanıyan, insan-ı kamil olmak için kendini ilim ateşinde pişiren, Muharrem orucunu ve Hızır orucunu tutan, kendisine bu dünyada gerçek anlamda ve mushaip tutan ve son nefesine kadar ıkrarlığınan düşmeyen, herkese iyi davranan, paylaşımcı ve hoşgörülü olan, Rabbin yarattığı evlad-ı insanı seven, hataları örtmede gece gibi olan, sinesi saf, yüreği hoş, eli açık olan insanların yaşantıları ve hayatlarıdır Alevilik.”

Bingöl'ün Kurtuluş Köyü'nde ve Bingöl merkezde yaşayan ve "Karanlar" olarak bilinen ailenin piri olan ve taliplerince çok sevilip sayılan Alevi Dedesi Seyit Hüseyin Görgü Dede'ye "Alevilik sizce nedir?" diye sorduk. Kendileri şu tanımlamayı yapmıştır:

"Alevilik, öncelikle İslam'ı benimseyip kabul eden, Allah'ın varlığına ve şüphesiz birliğine inanan, Hz. Muhammed (s.a.s) Efendimizi kaide ve kurallara dayandırmadan peygamber olarak kabul eden, Kuran-ı Kerim'in ışığını yollarına tutan ancak ve ancak Kuran'ın ziyasıyla aydınlığa çıkacağına inanan, Hz. Muhammed Mustafa Efendimizin Ehli Beytini seven, sayan, namazını gerçek anlamda niyazı ile birleştiren secdesini Hak bilen doğru ile yanlışı, Kuran ve Ehli Beyt çerçevesinde ayırabilen, mağfiret yolundan gidip yaratanın hakikatine erişen, Allah'tan korkan değil onu bütün varlığının zerresine kadar sevip İslam'ı en kalbi duygularla yaşamaktır."

BİRİNCİ BÖLÜM

BİNGÖL ALEVİLİĞİ İNANÇ UNSURLARI

1.1. Musahiplik

Musahip kelime anlamı olarak arkadaş, dost, ahbab, kardeş veya yoldaş anlamına gelmektedir. Bingöl'de yaşayan Alevi halkı Musahipliği, “Ahiret Kardeşliği”, “Can Yoldaşlığı”, “Dünya Kardeşi” ve “Yol Kardeşi” olarak tanımlamaktadırlar (K11, K55, K83, K32). Aleviler Musahiplik kurumunun ciddi bir takipçisi ve koruyucusudurlar. Yaptığımız çalışmalarda görüştüğümüz kaynak kişiler musahiplik konusunu anlatırken bile büyük bir özen ve dikkat göstermiş ve ona verdikleri değeri gerçekten bizlere de hissettirerek aktarmışlardır. Bizlere birlik ve beraberliğin en güzel örneğini musahipliğe bakışları ile özetlemişlerdir. Bu anlamda dikkati çeken en önemli sözler Ayçen Kılıçgedik'in musahiplik ile ilgili Şah Hatayî'den söylediği şu dizeler olmuştur: “Musahipsiz ile durma, oturma. Bir içim su içersen külli ziyandır, sözleri olmuştur. Anlayışa göre her Alevi can kendine bir musahip seçmeli ve onunla bir beden bir can olmalıdır.” (K33, K81)

(Fotoğraf 1: Musahiplikte bağlılık)

Bingöl'de yaşayan Aleviler de musahipliğe tıpkı diğer illerde ve yurtdışında yaşayan Aleviler gibi bakmaktadırlar ve musahipliğe genel bakış açıları şu şekildedir:

Alevi inancına göre evli her Alevi kendine denk düşen başka bir Alevi çift ile musahiplik kurar. Musahiplik bir nevi din ve ahiret kardeşliğidir. Musahipliğin kuralları öz kardeşlik kurallarından daha ağırdır. Eğer bir insan musahipliğin hakkını veremeyeceğine inanıyorsa musahiplik kurmaz.

Musahiplik ile ilgili Ali Görgü Dede ile yaptığımız mülakatta dede bizlere şu bilgileri aktarmıştır:

- Birbirinin dünya kardeşliğini ve ahiret kardeşliğini kabul edip bu yola girenler öncelikle birbirlerinin günah ve sevaplarından sorumludurlar. Yanlış yolda olan bir musahip kendi musahibince uyarılır ve mutlaka gerekli önlemler alınır.
- Musahipler birbirine et ile tırnak kadar yakındırlar.
- Musahipler hayatın olumlu ve olumsuz yanlarını iyi ve kötü günlerini beraber omuzlamak zorundadırlar.
- Musahiplerin namusları dışında, çocukları dahil her şeyleri ortaktır.
- Olası bir ölüm durumunda eğer musahibin çocukları ortada kalır ise öbür musahip ortada kalan çocuklara sahip çıkmak durumundadır.
- Musahiplik bütün bunları göze almak ve kabul etmek anlamına gelir ve yükümlülüğü çok zor ve ağır bir kurumdur.
- Musahipler kimilerine göre yedi, kimilerine göre ise on iki kuşak boyunca birbirleriyle evlenemez, kız alıp veremezler.
- Bir Alevi kendine musahip tutacağı zaman kesinlikle eşinin rızasını almalıdır. Eş razı değilse o musahiplik asla kurulamaz.
- Musahiplik kuracak kişilerin çocukları eğer yetişkin iseler aileler onların da düşüncelerini öğrenir ve onların da rızalığını alır.

- Musahiplik kurumu bir anlamda toplum için çok faydalı bir kurumdur. Çünkü olası kan davalarını, kavga ve anlaşmazlıkları engelleyici bir rol üstlenir. (K13, K55, K63)
- Musahiplik dört can tek beden demektir.
- Musahipler birbirlerinin dar gününde zor gününde, cenaze törenlerinde, dini bayramlarında birbirlerinin yardımcı ve yoldaşlarıdır.
- Musahiplerin çocukları birbirleri ile kardeş sayılırlar.
- Musahipler Görgü Cemleri dediğimiz özel cemde musahiplik tutarlar.
- Musahiplik tutacak kişilere musahipliği kaldırıp kaldırmayacaklarına dair görgü ceminde 1 yıl süre verilir.

Kaynak kişilerden derlediğimiz bilgileri aktardıktan sonra 1980 Bingöl Sancak doğumlu Ayçen Kılıçgedik ile 1978 Bingöl Kârer doğumlu eşi Turabi Kılıçgedik'in Gülfidan ve Mehmet Kızıllan ile tuttukları musahipliği Ayçen Kılıçgedik'in anlatımıyla aktaracağız:

“Bir akşam eşim Turabi Kılıçgedik ile evimizde oturur iken kapımız çalındı. Ben kapıyı açtım ve karşımda Gülfidan, eşi Mehmet ve anneleri duruyordu. Ellerinde bir tepsi niyaz ve bazı hediyeler vardı. Kendileri bize musahiplik için rızalık almaya geldiklerini söylediler. Eşim ve ben onları içeri davet ettik. Aramızda konuşup bu durumun gereklerinden ve zorluğundan bahsettik. Onlara düşünmek için yarın akşama kadar izin istedik.

Daha sonra onlar evlerine döndükten sonra eşim ile istişare yaptık ve musahiplik kurabileceğimize karar verdik ve ertesi akşam aynı şekilde ben bir tepsi niyaz pişirdim ve birtakım hediyeler alıp eşim ve çocuğum ile beraber aynı zamanda komşum olan Gülfidan ve Mehmet çiftinin kapısını çaldım. Bizi bu şekilde gören Gülfidan ve Mehmet çifti bizleri sevinçle karşılayıp içeri davet ettiler. Yine o akşam beraber yemek yedik ve sohbet ettik.

Her iki aile de birbirine uygun bulundu ve musahip olunmaya karar verildi. Aynen o gece pirin huzuruna çıkmak için bir gün belirlendi. Aynı zamanda benim de babam olan Demirci ustası Aziz Bakır Dede'den niyaz istendi ve gün belirlendi.

O gün gelip çatığında babam Aziz Bakır Dede bir Görgü Cemi düzenledi. Köyümüzdeki akraba ve Alevi komşularımız davet edildi. Herkes akşam olunca ceme icabet etti. Ben, eşim ve musahip adaylarımız akşama doğru kurbanımızı bir adet kefen ve bir kalıp sabun alıp evliya odasında huzura kabul edildik. Ben, eşim ve musahip adayımız Gülfidan ve eşi Mehmet yan yana dizilip ellerimizi önümüzde bağlayıp boynumuzu eğip ayak ucuna basarak pirden nefes bekledik. Yanımızda bir de rehberimiz bulunuyordu. Bizim arka

sıralarımızda da şahit konuklar vardı. Pir dua verdi ve rehber sordu “nereden gelip nereye gidiyorsunuz?” Rehber ise “dünyadan gelip ahirete gidiyoruz” dedi. Pir tekrar sordu “bunlar bu hal ile bu dil ve bu yol ile ahirete varırlar mı?” Rehber ise “Pirimin himmet ve rızasıyla varırlar inşallah” dedi. Daha sonra pirin komutuyla rehber bizi üç kere dışarı çıkarıp içeri aldı ki buna eşik atlatma denir. Bu işlem sonrası biz kefenimizi ve sabunumuzu izin alarak pirin önüne koyduk. Bu kefen ve sabun bize tek beden tek can olmayı simgeliyordu. Pir bizlere dua verdi ve sordu: “Ahiret yolu kardır, tipidir, borandır. Bu yolu geçmek için sermaye isterler. Sermayesi ise ne paradır ne puldur. Sermayesi itikattır. Sizde bu itikat ve kararlılık var mı?” Bizler de “Evet pirim” deyip dara durduk. Pir bu defa öğüt verdi söz istedi: “Bu yol iyi ahlak, geniş huy ister, itikat ister, iman ister. Sizler kendinize bu sözü vereceğinize büyüğünüzü, küçüğünüzü sayıp seveceğinize, büyüğü büyük, küçüğü küçük bileceğinize, komşu hakkı, Allah hakkıdır, komşu gözetip ona riayet edeceğinize, kimsenin malına, mülküne, ırzına, namusuna göz dikmeyeceğinize, elinize, belinize ve dilinize sahip çıkacağınıza, duymadığınızı duydum demeyeceğinize, gıybet yapmayacağınıza, yalan söylemeyeceğinize, kurbanınızı ve zekâtınızı hakkıyla teslim edeceğinize, haram yere gidip zina yapmayacağınıza, pirinizi pir yolunuzu yol göreceğinize, Allah’ınızı bir peygamberinizi Hak bileceğinize, Muhammed Ali yolundan ayrılmayacağımıza, ehlibeytin dostuna dost, düşmanına düşman olacağımıza ve birbirinizi yol kardeşi, can kardeşi bileceğinize yerdeki enbiya, evliya, ziyaret ve ulu canlar, ozanlar, gökteki ay, güneş, gökyüzü ve yıldızlar, Allah Teâlâ’nın şahitliğinde ve burada bulunanların şahitliğinde söz verip yemin ediyor musunuz? Yemin olsun mu?” diye sordu. Üç kere bizler de her seferinde “olsun” diye söz aldık. Pir bu defa da “Yemininizden ve ikrarınızdan dönerseniz Hz. Ali’nin kılıcı Zülfikar, boynunuza inip kanınızı akıtsın mı?” diye sordu ve bizler de “akıtsın” diye üç kere cevap verdik.

Daha sonra Pir, rehber işaret etti. Rehber bizleri el öpmeye davet etti. Gidip pirin elini öpüp helallik istedik. Cemaatin huzurunda pir bizlere bu musahiplik sürecini denememiz için bir yıl süre verdi ve çerağı söndürdü.

Aradan bir yıl geçti. Biz ve Gülfidan-Mehmet çifti musahipliği halen istiyorduk. Yine pirden gün alıp gittik ve daha sade bir törenle pirden olur alıp musahip olduk.”

Bingöl Alevi halkının musahipliğe bakışı verdiğimiz örnekte tüm yönleriyle verilmiştir. Bu anlamda musahiplik oldukça önemli ve gerekli bir kurumdur. Musahipler yol kardeşliğinin gereği olarak birbirlerine sahip çıkmak ve gözetmek zorundadırlar. Birbirlerine kırıldıkları dönemleri kesinlikle uzatmamalı ve derhal birbirlerinin gönüllerini yapmalıdırlar. Aziz Bakır Dede Musahibi Ali Aba Dede ile bir dönem fazla görüşemediğini ve bu süre zarfında musahibi Ali Aba Dede’nin hastalanıp yatağa düştüğünü, fakat kendisinin bundan haberi olmadığını söylemiştir. Bir ara Aziz Bakır Dede gece rüyasında musahibi ve eşini gördüğünü ancak

musahibinin onun evine uğramadan kapıdan geçtiğini söylemiştir. Bunun üzerine musahibinin mutlaka zor bir durumla karşılaştığını ve bundan dolayı kendisine küstüğünü Makbule Bakır Ana'ya anlatmıştır. Akabinde kalkıp musahibi olan Ali Aba Dede'yi aradığını ve kendisinin ciddi bir hastalıktan dolayı hastanede yattığını öğrenmiş ve hemen ertesi gün bilet alarak İzmir'e musahibini ziyarete gitmiştir.

Bu anlatılan olaydan şunu anlamak pek mümkündür ki musahipliği gerçekten benimseyenler birbirlerine gönül bağı ile bağlanırlar. Musahiplerin birbirlerine karşı birçok sorumluluğu vardır. Onları yerine getirmeli ve ahdinde durmazlar ise hem bu dünyada hem de öbür dünyada yerlerinin iyi olmayacağı inancı vardır.

Musahipliğin yükümlülükleri ise şu şekilde sıralanabilir:

- Musahip olacak kimseler, uzun zaman birbirlerini denemeli, her yönüyle birbirleriyle anlaşabileceklerine kanaat getirmelidir.
- Hem maddi, hem de manevi olarak birbirlerine destek olacaklarına gönülden inanmalı ve özlerini birleştirmelidirler. Özde ve gönülden birleşmeyen kimseler, gerçek musahip sayılmazlar.
- Genellikle birbirine denk aileler arasında kardeşlik kurulmalıdır. Aralarında fazla bir yaş farkı olmamalı, birisi çok zengin, diğeri de çok fakir olmamalıdır. Eğer birisi çok zengin diğeri de çok fakir olursa, fakir olan kardeş, zengin olan kardeşin karşısında kendini ezilmiş olarak görür.
- Her yıl, mürşid ve cem halkı önünde senelik görgü ve sorgusunu yerine getirip üzerlerinde kul hakkı bırakmazlar.
- “Eğer herhangi birisi, ahdinde durmayıp vermiş olduğu ikrarı bozarsa, hem Allah nezdinde hem de cem halkı önünde kusur işlemiş olur ve cemden kovulur. Bu kimse ile beraber diğer üç can da düşkün olur” (Saygı, 2007, s.476-771).

1.2. Dedelik Kurumu

Alevilik iki kanaldan akarak günümüze ulaşmıştır. Bunlardan birisi ozanların deyişleri diğeri de dedelerdir. Dedeler sözlü kültür içerisinde hem kültür aktarıcılığı yapmışlar hem de anlaşmazlıkları çözen bir yargıç işlevi görmüşlerdir. Aleviliğe ait yol ve erkân dedelerin yönettiği cem ortamında taliplere öğretilmektedir, kültür genç

kuşaklara aktarılmaktadır. Aşık Mahzuni Şerif gibi ozanlarda cem töreninde zâkirlik yapmak suretiyle söylemiş olduğu deyişlerle Alevilik Bektaşilik öğretisini dile getirmişlerdir (Irmak, 2017, s.188-189).

Dedelik, Aleviliğin omurgasını oluşturan bir kurumdur. Alevi geleneğinin yüzyıllar boyunca gelişimi ve sürdürülmesi, dedeler eliyle gerçekleşmiştir. Dedeler, gerek okudukları nefeslerle, gerek yürüttükleri cemlerle, gerekse sorumlu oldukları taliplerine yön vermekle inanç ve kültürü taşıyıcı roller üstlenmişlerdir (Altıntaş, 2005, s.120).

(Fotoğraf 2: Aziz Bakır Dede)

Araştırma bölgemiz olan Bingöl'ün Sancak beldesine bağlı Karapınar Köyünde yaşayan Pir Hüseyin Bakır Dedenin, dedelik kurumu ile ilgili görüşleri şu şekildedir: “Dedelik kurumu ve dede olmak, pir olmak çok ağır bir sorumluluktur. Çünkü dede olan kişi, Evlad-ı Resul'dür. Peygamber vefat edince nişanesi Hz. Ali (r.a)'ye kalmıştır. Bu basite alınacak bir makam değildir. Hz. Ali, peygamberden velayet makamını alıp imamet görevini başlatmıştır. Öyleyse bizler de mademki Hz. Ali'nin yandaşlarıysak o imamet görevi aynı şekilde bizlere de geçmiştir. Dede olan bir kişi asla harama el uzatamaz, kimsenin helaline bakamaz, hak yiyemez, ayırım

gözetemez. Her zaman birleştirici ve paylaşımcı olmalıdır. Bu gibi vasıflara sahip çıkamayan kişi posta oturmaya layık değildir.”

Hüseyin Görgü Dede dedelik kurumu ile ilgili şunları ifade etmiştir: “Dedelik Allah tarafından kula verilir. Dede olan kişinin zürriyetinden düşen erkek çocukları da dede olur. Dışarıdan veya soydan çıkmayan kişiler dede olamaz. Bir dedenin birden fazla erkek çocuğu var ise o erkek çocukları içerisinde buna en yakın olan ön plana çıkar. Bazen de dedenin bütün çocukları bu makamı layığıyla yerine getirip dedelik yapar. Aleviler arasında nasıl ki kendi içinde evlilik var ise dedeler arasında da ocaklar arası kız alıp verme daha makbuldür. Bir dedenin Alevi biriyle evlenmesi oldukça önemlidir. Olur da dede Alevi olmayan birisiyle evlenirse o dededen üreyen dört babanın olması gerekir. Yani dört kuşak sonra dedenin zürriyeti temizlenir. Bir dede asla taliplerinin kızlarıyla evlenmemeli veya çocuklarını evlendirmemelidir. Bu durum düşkünlükten sayılır. Son dönemde bu konudaki gevşemeler bizleri ziyadesi ile üzmektedir. Bir dede mutlaka başka bir dedenin kızıyla evlenmelidir.”

Cebrail Bakır Dede'nin, dedelik kurumu ile ilgili görüşleri şu şekildedir: “Dedelik makamı ağır bir makamdır. Dede asla dışarıdan veya Müslüman olmayan birisi ile birleşemez ve kendi çocuklarını evlendiremez, ocağına ihanet edemez. Dede tıpkı kendisi gibi bir ocakzadenin kızıyla evlenmelidir.

Dedeler taliplerinin eli kolu, kanadı ve gözü olmalıdır. Talibinin karanlık yola sapmasına asla müsaade etmemelidir. Onları hoşgörü ve nezaketle karşılamalı ve sorunlarına akılcı çözümler üretmelidir. Dedeler küsleri barıştırmalı, kan davalarını bitirmelidir. Kız isteme ve dava temizlemede öncü lider görevi görmelidir.

Çalışmalarımız esnasında dedelerin yanında bir de taliplerle bazı görüşmeler yaptık. Onların da dedelik ile ilgili görüşleri şu şekildedir: Talip Hakkı Batga: Dedeler bizler için çok saygın bir makam sahibidirler. Onlar Hz. Ali'nin nişaneliğiyle imamet makamının varisleridirler. Bir dede her zaman her toplumda saygı ile karşılanmalı, sevgi ile uğurlanmalıdır. Kimse dedenin kararının üzerine karar veremez. Eğer bir toplum dedesine gerçekten can-ı gönülden bağlı ise o dede zaten yanlış bir karar verip de taliplerini üzmez.”

(Fotoğraf 3: Cebrail Bakır Dede)

Talip Murat Batga, dedelik kurumunu kendi dedesi üzerinden örnek vererek şu şekilde aktarmıştır: Bizim ailemizin piri, Dedesi Hüseyin Görgü Dede'dir. Biz ona Piro diye hitap ediyoruz. Ailemizde Batga soy adını taşıyan her can 7'den 70'e ona Piro diye hitap eder. Bizim dedemiz gerçekten de tam bir dedenin vasıflarına sahip. Bunca sene onun talipleri olarak ona ve bizim de dede-babalarımız pirimizin dede babasına hizmet etti, saygı duydu. Fakat hiçbir kuşak ne pirimizden ne de evvelki pirlere kırılmadı, gücenmedi. Çünkü piro bizler için hoşgörünün sembolü oldu. Çok güler yüzlü ve mülayim bir insan olan pirimiz, bulunduğu ortamı her zaman yumuşak tutmuştur. Bizlere verdiği öğütler ve dualar daima rehberimiz olmuştur. Bizler pirimizin tavsiyelerini ve öğütlerini her daim tutmuşuzdur ve istisnasız tutmaya devam edeceğiz. Çünkü dedelik makamı saygın ve kutsal bir makamdır. Ona saygısızlık ve dik başlılık göstermek düşkünlüktür, günahdır.”

Talip Mülkinaz Batga; “Pire saygı ve niyaz, Aleviliğin en önemli şartıdır. Pirini tanımayan Aleviliği de tanımaz. Bir talip, pirine saygı ve sevgisini hem davranışları hem de sözleriyle belli eder. Piri gelen talipler onu coşku ile karşılamalı, ona kurban kesmeli ve lokma vermelidir.”

Dedelik kurumu ile ilgili kaynak kişilerin görüşler ise şu şekildedir:

- Dedeler edep, adap ve erkânın yürütücüleridir. (K51)
- Dede ocakzade olmalıdır. (K33)
- Dedeler, Alevilerin bir nevi halk mahkemesi ve yargıcıdır. (K13)
- Dede başka bir dedenin kızı ile evlenerek ocağın tohumunu sağlamlaştırılmalıdır. (K51)
- Dede, özellikle cemlerde taliplerinin sorunlarını ve dertlerini paylaşmalıdır. (K42, K38)
- Dede, ilim irfan sahibi olmalı, sözleri ile kimseyi yanıltmamalıdır. (K21, K30)
- Taliplerin ve başka kişilerin eksik kaldığı zamanlarda onlara layığıyla ve kul hakkı altında kalmadan cevap verebilmelidir. (K81, K92)
- Dedeler, ocakzade olmalıdırlar. Bağlı buldukları ocağın neslinden gelmelidirler. (K1, K3, K15)
- Bir kimsenin dede olması için Hz. Ali'nin soyundan gelmesi gerekir. (K10, K51)
- Dedelikte rehber pirine, pir de mürşidine bağlıdır. (K8, K16)
- Dede bir çeşit hakemdir. Pir, seyit, dede, rehber, piro, mürşid gibi hitaplarda dedenin yerine kullanılır. (K19, K71)
- Pir, Alevi geleneğinde toplumun en saygın mertebesine sahiptir. Aynı şekilde çocukları ile hanımı da o saygınlığa sahiptir. (K59, K55)
- Pir, toplumun birliğini ve dirliğini korumaya muktedir, ahlaklı ve bilge olmalıdır. (K49, K41)
- Dedeler, cem bağlar¹, nikâh kıyar, cenaze namazını kıldırır. Dedeler arabulucu ve adil olmalıdır. (K71, K63)
- Dedeler yaşadığı toplumun örf ve adetlerini bilmelidir. Kendi taliplerinin yaşam şekillerini ve davranışlarını kestirebilmelidir. Yıllarca taliplerinden

---

¹ Cem bağlamak: Cem törenini icra etmek anlamında kullanılır.

ayrı kalan, onlarla içli dışlı olmayan, sohbet ve muhabbette bulunmayan bir derde o topluma ışık tutamaz. Çünkü yabancılaşır ve böylece taliplerinin dilinden halinden anlayamaz olur. (K21)

Sonuç olarak Alevi geleneğinde oldukça önemli bir statüye sahip olan dedelik kurumu Hz. Muhammed (S.A.V) soyuna dayanan ağzı dualı, bilgili, görgülü, sosyal hayatın her alanında etkisi olan, cem törenlerini başlatan, idare eden ve bitiren, toplumun yargııcı ve hakemi olan problemlere çözümler üreten önemli ve saygın bir şahsiyettir.

1.3. Düşkünlük

Alevi toplumunun kendi bünyesinde belirlemiş olduğu kural ve kaidelere ters davranan kişilerin toplumdan soyutlanması düşkünlük olarak nitelenir. Düşkün olan kimse toplum tarafından hor görülür ve Alevi toplumunda sosyal ilişkilerde sahip olduğu hakları elinden alınarak dışlanır.

“Toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmiş düşkünlük kurumu, Anadolu Alevi inanç ve kültür mozaığının önemli unsurlarından biridir. Coğrafi, sosyal ve siyasi nedenlerle, merkezi yönetimlerle arasında daima uyum problemi yaşayan göçebe unsurlar, sorunlarını, davalarını kendi içlerinde çözüme ulaştırmaya çalışmışlardır. Bu sayede kendi aralarında hem hızlı hem pratik hem de caydırıcılığı olan bir düzen oluşturmuşlardır. Kendi içlerinde bu yargılama usulü, Alevilerin örf ve adetlerine sıkı bir şekilde sarılmalarına sebep olmuştur. Düşkünlük, Alevi toplumunun, bütün koşullarına rağmen, birliğini koruyarak günümüze gelmesinde işleri göz ardı edilemeyecek kadar etkinliğini koruyan bir sistem oluşturmuştur” (Bakır, 2009, s.119-120).

Bizler düşkünlük konusunda Bingöl Alevi Dedelerinin görüşlerine başvurarak, düşkünlük ile ilgili akıllara takılan bazı sorulara cevaplar aradık. Yapmış olduğumuz çalışmalarda dedelerin ve taliplerinin görüşlerine yer verdik. Düşkünlüğü Bingöl Alevi Dedelerinden birkaçı ile görüşerek anlatmaya çalıştık.

Alevilikte önemli olan toplumsal kurumlarından biri de düşkünlüktür. Düşkünlük kurumu geçmişte çeşitli nedenlerle ortaya çıkan suçların değerlendirilmesinde ve engellenmesinde toplumsal düzenin sağlanmasında önemli bir rolü üstlenmekteydi. Alevi toplumu arasında birbirinden razılık almak büyük önem taşımaktadır. Özellikle Aleviliğin temel ibadeti olan cem ibadetine katılanlar, birbirinden razı olmadan ceme başlanamaz. Alevi Dedesi ceme başlamadan razılık

ister. Birbiriyle k s olanlar dedenin huzurunda ifa edilir ve mutlaka barıtırılırdı. Zaten barımaya yanamayanlar genellikle ceme katılmazlar. Fakat olur da dedenin de buyruğuyla barımayan dargınlar olur ise toplumca kınanır ve bazı yaptırımlara maruz bırakılır.

D k nl k konusuyla ilgili Aziz Bakır Dede Şu bilgileri aktarmıtır: “D k nl k; halk mahkemesi olarak da adlandırılır. D k nl kte yargılama süreci bu Şekilde yapılır. Haksızlığa uğrayan kii ve buna Őahitlik yapacak kiiler bu durumu Dede’ye iletirler, bu konu cem esnasında irdelendiği gibi cem dıında yapılan özel bir toplantı ile de tartıılabilir. D k n olan kii bir talip olabileceği gibi bir dede de olabilir. D k n kii bir Dede olunca o dedeyi dedelerden oluan bir grup veya o dedenin piri de yargılayabilir. Eğer yargılanan dede hatasından dönmez ise suçlu ilan edilir ve o dede taliplerinin huzurunda bir daha posta oturamaz. Cem bağlayamaz yahut lokma alıp veremez.

Diyelim ki bir cem esnasında dargın olan veya aralarında kendilerinin  zemediği bir mesele olduğunda dede cem esnasında o tarafları dinler. Daha sonra bu tarafların Őahitlerini dinler, en son olarak dede cemde bulunan canlara ve yalılara danıır ve o Şekilde karar verir. Lakin eğer Dede konuya tam olarak hâkim olamaz ve kararsızlığa d erse konuyu kendi pirine havale eder. Dede’nin karar verdiği durumlarda, karar kesinlik taır ve kimse karara itiraz edemez. Bu sorgulama zamanında talipler dize gelerek dededen sırasıyla söz isteyip kendilerini ifade edebilirler.

Diyelim ki dede kararını verdi ve bir tarafı haksız buldu; haksız bulduğu tarafa yapması gerekenleri söyledi. Fakat haksız taraf dedenin söylediklerine uymadı ve haksızlığına devam etti. Bu durumda dede cemaati tekrar toplar ve o kiiye ya maddi ya da manevi ceza uygular. Bu ceza sonucunda da sitemkâr hallerinde ısrarcı olan kii kendi çevresince uyarılır ve o kii ile yakınları aralarına mesafe koyarlar. Bu gibi durumlarda ve cezanın etkisiz olduğu hallerde bu itirazk r kii d k n il n edilir. Bu kii ceme alınmaz ve toplumca dılanır. Bu kiinin kurbanı kesilmez, lokması alınmaz, bu da bir nevi cezalandırmadır. Bu durum yıllar sürebilir. Fakat kii piman olur ve bu pimanlığını aracılar vasıtasıyla dedeye iletirse cemaatin de hatırıyla dede ve dedelerden oluan cemaat d k n olan bu kiiyi affeder. Affedilen

bu kişi tövbesini getirip kurbanını keser ve Hak lokması dağıtır. Üç gün orucunu tutup fakirlere sadaka verir. Affedilme süreci de bu şekilde işler.”

Düşkünlük konusunda Bingöl’ün Sancak Beldesi’ne bağı Kurtuluş Köyü sakinlerinden “Karanlar” olarak tanınan saygın ailelerin Piri seyit Hüseyin Görgü Dede şu sözleri aktarmıştır:

“Düşkünlük bir Alevi için çok büyük bir küçümseme ve dışlanmadır. Düşkün olan kişiye ailesi sahip çıkamaz. Düşkün olan kişinin musahibi de toplum karşısında en az aile kadar sıkıntıya düşer. Çünkü musahiplik beraber doğmamayı ancak beraber ölmeyi gerektirir. Musahibin yol arkadaşının can yoldaşının bu şekilde toplumun nazarında silik bir tipe dönüşmesi kendisini derinden üzer. Aleviliğin edep, erkân ve yoluna fiile aykırı hareketlerde bulunanlar düşkün ilan edilir ve onlara bir takım cezalar verilir. Bu cezalara da “sitem” denilir. Düşkünlere verilen cezalar ve düşkünlük sürecinin yaptırımları ve düşküne uygulanan davranışlar konusunda bilgisine başvurduğumuz Karapınar Köyü doğumlu Metin Bakır Dede bizlere şu bilgileri aktarmıştır:

Düşkünlük kişiye işlediğı suçtan dolayı ceza verilerek belli bir süre veya kalıcı olarak toplumdaki uzaklaştırmak veya dışlamaktır. Bu cezanın süresi 3-5-7-12 yıl veya ömür boyu sürmektedir. Düşkün olan kişinin selamı alınmaz. Ceme sokulmaz, toplumda itibar görmez, dükkânı var ise ondan alışveriş yapılmaz, düğününe-davetine gidilmez, yemeğı yenmez, lokması alınmaz, onunla konuşulmaz, eksiğı-gediğı giderilmez, malı-davarı komşunun veya köylünün davarına katılmaz, evine girilip çıkılmaz, kimse onu evine almaz. Kısacası düşkünlük katlanılması çok zor bir haldir. Bu halden hem toplum hem de o kişi etkilenir. Düşkün olan kişinin ailesinden herhangi birisi vefat ederse düşkünün evine taziye dileklerini bildirmek amacıyla gidilir, ancak taziye bittikten sonra düşkün olan kişiye takınılan tavır aynı ciddiyetle devam eder.

Düşkünlük beraberinde bu gibi acı olayları getirir. Bu durum hem düşkün olan kişinin ailesi için hem de çevresi ve piri için çok zor bir durumdur. Fakat toplumdaki dengeyi ve düzeni sağlama adına gereklidir.

Düşkünlük ve düşkünlüğün getirdiğı birtakım yaptırımlara değindikten sonra derleme çalışmalarımız esnasında bizlere engin bilgi ve tecrübesiyle yol gösteren Karapınar doğumlu Cebrail Bakır Dede’ye “Kimler düşkün sayılır, hangi suçlar

düşkünlük olarak nitelendirilir, hangi suçlar affedilir ve kesinlikle affedilmeyen suçlar nelerdir?” diye sorduk. Kendileri bize Şu bilgileri aktarmıştır.

“ncelikle yapılması hem günah olan hem de yola aykırı hareket olan, fakat düşkün olan kişinin tbve etmesi ve kırdıŐı kişileri veya hakkına girdiŐi fertlerin razılıŐını alır ise af olacaŐı suçlar Şunlardır:

1. KomŐusunun evini, ahırını veya samanlıŐını bilerek ve açıkça yakanlar.
2. Hudutları çizilmiŐ ve Őahitleri ile birlikte tapusu olan kişilerin tarla sınırını bozan ve ona haksızlık yapanlar.
3. Nişanlı kızın niŐanını bozan ve onu zorla başkasına veren veya kendisine alanlar.
4. Açıkça hırsızlık yapanlar, komŐusuna svenler, muhbirlik yapanlar ve bilhassa kişileri ve aileleri fesatlık yaparak birbirine düŐürenler.
5. Söz taŐıyanlar, kapı dinelmeyi adet edinenler, yersizce sürekli yemin edenler.
6. Su suz ve haksız yere baŐkasını dövenler, canına kast edenler.
7. Kutsal kitabımız Kuran-ı Kerim'in ayetlerini yanlış okuyup  arpıtanlar.
8. Tefecilik yapanlar.
9. Kumar oynayarak kendisine ve ailesine zarar verenler.
10. Çocuklarını ve hanımını kasıtlı olarak ihmal edenler ile a  bırakıp eziyet edenler.

İŞte bütün bu suçları işleyen, uyarıldıŐı halde d zelmeyip topluma, ailesine ve kendisine zarar veren kişi, tahammül sınırlarını aştıktan sonra düşkün ilan edilir. Fakat bu sıraladıŐımız suçlar affedilmeyecek cinsten suçlar deŐildir. Düşkün ilan edilen kişi tbve eder ve yola gelir ise alınan ortak rızalık ve karar ile affedilir.

Fakat iki hal vardır ki bunları ne cemaat kararı ne de dedelerin kararı asla deŐiŐtirezemez ve affedemez. Birincisi Allah'ı, Peygamberi ve Kuran'ı ink r eden, Őirk koşan kişi düşkün sayılır ve asla affedilmez. Bir ikincisi ise, bakire ya da deŐil herhangi birinin veya dedenin eşi ve kızı ile zina yapan yahut tecavüze kalkıŐan kişi asla affedilmez ve hatta bulunduŐu yerden sürgün edilir. İŞte bu iki halin

yaşanmasında düşkün olan kişi kesinlikle affedilip topluma alınmaz. Bu suçlar affedilmezken affedilmesi çok zor olan suçlardır. Bir diğer iki husus ise şunlardır. Bir talip ya da dedenin kendi eşi sağlıklı ve ahlaklı iken ikinci eşi ya da üçüncü eşi alıp birinci eşi ve çocukları bile bile ve göz göre göre zor duruma düşüren kişiler toplumun nazarında hoş karşılanmaz. Çünkü Alevi toplumunun evliliğe karşı takındığı tavır genel anlamda tek eşliliğdir. Bir diğer husus ise cana kast etmek Allah'ın bağışladığı canı kul eli ile sonlandırmaktır. Bu tarzdan suçlar da düşkünlüğe sebep olan suçlardır ve affedilmesi çok güçtür.”

Bingöl Alevi toplumunun ahlaki kuralları bir nevi bu düşkünlük mevzusu ile bir nebze de olsa aydınlatılmaya çalışılmıştır.

1.3.Kirvelik

Kirvelik, kirve olan kimse ile çocuğun ailesi arasında çok yakın bir akrabalık gücünde bağ kurar. Çocuğun akrabaları artık ona kirve diye seslenirler. Kirve çocuğun evlenmesinde, askere gidişinde, her önemli işinde bir baba gibi önem gösterir (Güzelbey, 1982, s.30).

Bingöl Alevi ailelerinin sıkı sıkıya bağlı oldukları ve bugün dahi tüm canlılığı ile yaşayan bir kurum vardır, bu Alevilikte çok mühim olan kirvelik kurumudur. Kirvelik kurumu sünnet olan çocuğun ailesi ile kirvelik yapacak olan aile arasında güçlü bağlar kuran aileleri ve çocuklarının ilişkilerini pekiştiren onları bir nevi kardeş konumuna getiren bir kurumdur. Bingöl Alevileri arasında kirvelik halen oldukça saygın bir yere sahiptir.

(Fotoğraf 4: Kirvelik)

- Kirve olan aile, birbirine akrabalıktan da yakın bir bağ ile bağlanmış olur. Bu iki aile arasında, musahiplikte olduğu gibi kız alıp verme kesinlikle yasak ve günahdır. Bu ailelerin birbirleriyle evlenebilmesi için yedi kuşağın değişmesi gerekir. (K11)
- Kirve çocukları hatta kirvelerin kız ve erkek kardeşleri birbirleriyle asla evlenemezler. Bu şekilde hataya düşüp yolundan dönen olursa kesinlikle düşkün sayılır. Bu kişilerin lokması kabul olmaz. Pir dua vermez, niyazları alınmaz ve her yerde hor karşılanarak düşkün sayılır. (K13, K48, K51, K11, K8)
- Kirveler birbirine kan bağı ile bağlanırlar. Şöyle ki; çocuğu sünnet eden sünnetçinin eline kan bulaşır. Sünnetçi elini yıkarken kirve eline sünnetçinin elinin altına koyar. Çocuğun babası da elini kirvenin elinin altına koyar. Sünnetçi elini yıkayınca elindeki kanlı su önce kirvenin eline sonra da babanın eline dökülür ve böylece kirve ve çocuk arasında manevi kan bağı oluşur. (K8, K11, K51, K63)
- Kirveler çocuğun anne-babası kadar önemlidir. Çocuğun sünnet masraflarını karşılar, aileye hediyeler alırlar. (K8, K40)

- Çocuk büyüyüp evlense bile kirve ona desteği elden bırakmaz. Eğer ailenin çocuğu okutma konusunda maddi sıkıntıları var ise kirve kendince çocuğun eğitim masraflarını üstlenir. (K81, K1, K2)
- Çocuğun kirvesi sosyal hayatta çocuğu destekler, işsiz ise iş verir veya arkadaşlarının yardımıyla ona iş bulur. (K12, K13, K15)
- Kirveler eğer yan yana yaşıyorsa sık sık görüşüp muhabbet ederler. Bütün dini bayramlarda birbirleriyle bayramlaşıp hediyeleşirler. Eğer birbirlerini ziyaret edecek kadar yakın değiller ise mutlaka telefonlaşırlar. (K8, K11, K13)
- Kirveler birbirlerinin zor zamanlarında maddi sıkıntılarında birbirlerini desteklerler, kirvelik bağı hiçbir anlaşmazlık veya küslük sonucu bozulmaz. Aileler birbiriyle küsse dahi kirvelik devam eder. (K8, K9, K12, K23)
- Kirve sünnet düğününde, kirvenin kim olduğu belli olsun diye kirve, beyaz gömlek giyer ve koluna yeşil bir kurdele bağlar. (K23, K55)

Bazen de kirve seçimlerinde belirleyici bazı sosyal ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Örneğin aralarında kan davası, küskünlük, anlaşmazlık olan aileler dava adamları olarak bilinen ve toplumda sözü geçen kişiler tarafından bu aileler birbirlerine kirve yapılır ki aralarındaki husumet bitsin, kan dökülmesin. (K11, K55, K18, K19)

1.5. Türbe ve Ziyaret Yerleri

Eski dönemlerde olduğu gibi günümüzde yaşayan Aleviler de dini ve sosyal hayatın en önemli unsurlarından biri olan ziyaret yerlerine evliya ve enbiyalara oldukça büyük önem vermiş ve saygı duymuştur. Ziyaret yerlerinden kasıt sadece tekke, türbe, mezar, ya da şehit olduğuna inanılan evliya olarak nitelenen kişilerin evleri, seçilmiş bazı su kaynakları, bazı ağaçlar veya kayalık olan bazı yerlerdir. Ziyaretler toplumun sadece Alevi olan kesimi için değil diğer kesimleri için de büyük önem taşır. Buradaki amaç genellikle hastalara şifa, bebeği olmayanlara bebek, malı mülkü olmayanlara mal mülk istemek gibi maddi ve manevi unsurlardır.

Bingöl ilinde bulunan ve Alevilerce sık sık ziyaret edilen Tekke, Dergah, Türbe, şehitlik ve ulu kişilerin mezarlarının isimleri ve buldukları yerler aşağıda verilmiştir:

	Türbe Adı	Bulunduğu Yer
1	Diyare Naale	Sütlüce (Darabi) Köyü
2	Tırpa Sıpi (Beyaz Türbe)	Bingöl/Ilıcalar/Deşt Yaylası
3	Şehide Deşte	Deşt Yaylası
4	Fukara Baba	Sütlüce (Darabi) Köyü
5	Şeker Baba/Haser Baba	Karer/Sütlüce
6	Şehit Zeynel Ağabeydin	Sütlüce Köyü/Gırboğa Yaylası
7	Muriye Diyari (Tepe Armudu)	Sütlüce Köyü
8	Nişane Kamera (Hızır Taşı Nişanı)	Sütlüce Köyü/Göynük Yaylası
9	Kalo Sıpe (Beyaz Dede/Ak Sakallı Pir)	Sütlüce Köyü/Lolan Yaylası
10	Sabe Küri (Kesik Kulak Nişanı)	Sütlüce Köyü/Bekan Yaylası
11	Kârer Baba	Sütlüce Köyü(Kuzey tepesinde)
12	Şehide Küri (Şehit Kesik Kulak)	Sütlüce Köyü/Deşt Yaylası
13	Mergıt (Çınar Ağacı Şehidi)	Sütlüce Köyü/Deşt Yaylası
14	Paklan Ziyareti	Sütlüce Köyü
15	Kâle Kemere Sıpe (Beyaz/Kırmızı/Taş Dedesi-Ak Sakallı pir)	Sütlüce Köyü/Guşkan Yaylası
16	Şehide Gaza Memile Elifa (Ceviz Şehidi)	Sütlüce Köyü/Şavan Mezrası
17	Şehide Hariya Ganiye Çağılı (Çakıl taşı çeşmesinin Meleği)	Sütlüce Köyü
18	Seyide Topike (Toplu Meşe Ağacı Şehidi)	Sütlüce Köyü (Karşı yamaçta)
19	Cavkaniya Ziyareti	Sütlüce Köyü
20	Seyyid İsmail Doktor Ziyaretgâhı	Sarı Dibek (Körkan)Köyü
21	Seyide Dare Mazene (Meşe Ağacı Seyidi)	Sarı Dibek (Körkan)Köyü
22	Şehide Heniyé Hesaré (Hesar Seyyid Çeşmesi)	Sarı Dibek (Körkan) Köyü
23	Bandır Baba Şehidi	Sarı Dibek (Körkan) Köyü

24	Gulişe Ana Şehidi	Sarı Dibek (Körkan) Köyü/Kuryan Mezarası
25	Şehide Kavağı (Kavak Şehidi)	Sarı Dibek (Körkan) Köyü/Göşân Mezarası
26	Şehide Kurgune (Kurgun Şehidi).	Elmağaç Köyü
27	Keloş Şehidi	Doluçay Köyü
28	Seyyid Nuri Kol Tekkesi	Doluçay Köyü
29	Seyyid Geyik Baba Türbesi	Dolu Tekne Köyü
30	Ziyara Dika (Horoz Baba) Ziyareti	Kabaçalı Köyü
31	Şehide Topike (Toplu Meşe Ağaçları-Mehmet Çarte Şehidi)	Kabaçalı Köyü
32	Delili Behri Can'ın kabri ve türbesi	Şirnan Köyü
33	Şehide Tuzike Tuzik	Şirnan Köyü
34	Sülbüs Ziyareti	Yayladere İlçesi/Yavuzta Köyü
35	Baba Mansur taraflarından Seyyit Kasım'ın soyundan ileri gelenlerin türbeleri	Karer köyü ve çevre köylerinde

Yukarıda sıraladığımız ziyaretlerin isimleri içerisinde, dağ, taş, ağaç ve kaya isimleri bulunmaktadır. Araştırmalarımız sonucunda şunları söylemek mümkündür: Görüşme yaptığımız kaynak kişiler bu ziyaretlerin içinde, türbe veya mezarlarda yatan kişiler ile ilgili tam ve doğru bir bilgiye sahip olmadıklarını fakat orada yatan kişilerin Osmanlı-Rus savaşı sırasında savaşıyan askerler olduğu ve genellikle vurulduktan sonra bir ağacın, dağın eteğinin veya bir kayanın altına sığındıklarını ve burada şehit olduklarını bu nedenle de o gibi yerlere, armudun şehidi, kayanın şehidi gibi isimler verildiğini aktarmışlardır. Savaşta şehit olan bu askerlerin kabirleri, ulu kişilerin ve dedelerin mezarları, Alevi toplumunca kutsal sayılmış, buralara özel bir ilgi ve saygı duyulmuştur. Kaynak kişilerimizden Ali Sevin Dede, Hesar Baba ve Karapınar Köyü civarında bulunan Karababa adlı ziyaretten Osmanlı-Rus savaşı sırasında Rus askerlerinin üzerine bombalar atıldığına ve o bölgede savaşın bu ziyaretler sayesinde kazanıldığına dair inanışlar olduğunu aktarmıştır.

(Fotoğraf 5: Karapınar Köyü Medine Ana'nın mezarı)

Kaynak kişilerimizin ziyaret yerleri ile ilgili beklentileri ve oradaki davranışları araştırılmış ve ortaya şu sonuçlar çıkmıştır.

- Ziyarete giden kişi temiz bir şekilde duşunu ve boy abdestini alarak niyaz getirip gider. (K11)
- Allah Teala'dan dua isterken ziyarette yatan ulu kişi veya şehitlerin hatırı öne sürülerek dua edilir. Buradaki amaç ziyaretteki taştan, topraktan veya ağaçtan medet ummak değildir. Orada yatan şehidin evliya ve enbiyanın hatırı için Allah'tan yardım istenir. (K8)
- Ziyarete giderken lokma pişirilir, kurban kesilir, lokum, şeker, çerez, bisküvi gibi yiyecekler dağıtılır. Mezarların üzerine ve türbelere bu yiyeceklerin bırakılmasındaki amaç o lokmaların ölünün ruhuna değmesi, onların hayrına nail olmasıdır. (K11, K18)
- Ziyaretten taş alınır. Hastalara şifa olması için o taş suya konulur ve suyu içilir. Yara olan yere o sudan sürülür. (K51, K33)

- Mezarların üzerinde bulunan topraktan bir miktar toprak şifa amaçlı yutulur veya suya konulup içilir. (K33, K51)
- Bazen ağaçlara çaputtan beşik yapıp asılır. Burada amaç bebek sahibi olmaktır. (K42, K30)
- Bir derdi, tasası ve müşkülü olanlar ziyarete gider ve kalben dua eder ise Allah o ziyarette yatan evliya kişinin hatırına kulunun dileğini, duasını kabul eder.
- Ziyarete kesilen kurban, orada pişirilip dağıtılır, geri kalanı ihtiyaç sahiplerine pay edilir. (K11, K50, K42)

(Fotoğraf 6: Karapınar Köyü Evliyalar ziyaretinde kurban kesimi)

(Fotoğraf 7: Sütlice Köyü Karer Baba’da kesilen kurban etinin pişirilmesi)

1.6. Cem

Cem, Alevilerin din anlamda inançlarını gerçek anlamda doygunluk seviyesine ulaşıyorlar, ibadetlerinin daha özgürce yerine getirebildikleri ortamlardır. Cem, kelime anlamı olarak toplanmak, birleşmek, bir araya gelmek anlamlarına gelmektedir. Bilinçli ve planlı olarak toplanan gruplar birbirleriyle helalleşip kul hakkından emin olduktan sonra çalınan saz ve okunan deyişler eşliğinde Allah’a niyaz etmektedirler.

Cemler, tâlibin müşterek bir dünyanın parçası olmasını sağlayan ortak akıl, bilgi ve ruhun oluşturduğu anlardır. Buradaki bilgi ile insan arasındaki bağlantı her ikisinin bir yönüyle aşkın olan yüce zatın sonsuzluğuna işaret eden aşamalarıyla insanın serüvenini anlamasına kolaylık sağlar. Böylece cem, cem evinde bulunan talipler, sürekli bir deryada olurlar ve buradan bir ömür beslenirler. Bu bakımdan da cem evlerinde söylenenler hep tekrar eder durur ve bu tekrarın içinde birlik aranır (Taşgın, 2009, s.211).

(Fotoğraf 8: Cem töreninden bir görünüm)

Alevi dedesi Metin Bakır cemi şu şekilde tanıtmıştır: “Cem Alevi-Bektaşî inançlarının, ibadetlerinin, hayata ve yaşama karşı elde ettikleri tecrübelerini sürekli icra ettikleri, bilgi konusunda eksik olan canların eksikliklerini yaşayarak ve deneyimleyerek gördükleri sevgi ve saygıya dayalı olan icra ortamlarıdır.”

Cem Alevi gruplarının dini hayatları için büyük bir önem arz etmektedir, zira Alevi milletin dini zihniyetini oluşturan bütün simge ve semboller cem töreni esnasında yaşanan heyecanla birlikte açığa çıkmaktadır. Örneğin; meleklerin Hazreti Adem’e secdesini anlatan olay, Hazreti Muhammed’in Miraca yükselerek Hz. Ali’nin sırrına mazhar olması Aleviler için büyük önem arzeden kırklar bezmi gibi Alevi kültürünün ana karakterlerini yansıtan bütün mitolojik öğeler cem töreni esnasında canlandırılmaktadır. (Üçer, 2015, s.355).

Cem Alevi gruplarının dini hayatı için o kadar önemlidir ki, Alevilerin dini zihniyetini oluşturan bütün simge ve semboller burada ifadesini bulmaktadır. Sözelimi, meleklerin Adem’e secdesi, Hz. Peygamber’in Miraca çıkarak Ali’nin sırrına mazhar olması, Kırklar Bezmi gibi Alevi geleneğe ana karakterlerini veren bütün mitolojik inanışlar cem ayini esnasında canlandırılmaktadır. Ayrıca cemlerde toplumdaki bazı problemlerin halledilmesi, küskünlerin barıştırılması, alacak-verecek olaylarının halledilmesi gibi sosyal hayatın parçası olan konuların görüşülmesinin yanı sıra, tarikatta görülen hizmetlerin dede tarafından bazı ahlaki hususlara hamledilerek açıklanması, Alevi gruplarda ahlak

anlayışının da şekillenmesinde cemlerin büyük öneminin olduğunu ortaya koymaktadır (Üçer, 2015, s.355).

Cem ibadetinin ve cemin kelime anlamına bilimsel çalışmalardan kesitler alarak sunduktan sonra yörede yaşayan dede ve talipler ile yaptığımız görüşmeleri, cem ile ilgili derlediğimiz bilgileri ve 2016 yılının şubat ayında Sancak'ın Karapınar Köyü Seyitler Mahallesi'nde Aziz Bakır ve Cebrail Bakır Dede'nin bağladığı cemde bizzat bulunarak gözlemledik.² Edindiğimiz bilgileri dede ve taliplerin anlatımıyla şu şekilde aktarılmıştır.

Aziz Bakır Dede, cem ile ilgili şu bilgileri aktarmıştır: “Cem, kelime anlamı olarak bir araya toplanmak, birlik olmak anlamına gelir. Yılda bir defa cem düzenlemekteyiz. Bu gün şubat ayına denk gelir. Bu gün gelmeden evvel bütün canlara cemin yapılacağı gün haber verilir. İsteyen canlar cemimize katılabilir. Biz cem hazırlığını oğullarım Bıra Bakır ve Ali Bakır ile beraber evvelden yaparız. Bir gün önceden kendi kurbanlarımızı keseriz, etini doğrar ve cem günü akşam gelen canlara dağıtmak için hazırlarız. Cemi kardeşim Cebrail bakır ile beraber yapıyoruz. Ben dua veriyorum o da kara düzen çaldığı bağlaması ile nefesler okur.

(Fotoğraf 9: Cem töreninden bir görünüm)

² Verilen bilgiler 2016 yılının şubat ayında Bingöl'ün Sancak beldesine bağlı Karapınar Köyü Seyitler mahallesinde Aziz Bakır Dede ve Cebrail Bakır Dede tarafından gerçekleştirilen cemde kaydedilmiştir.

Cemin olduğu gece canlar gelir ve dzenli bir sofraya kurulur. Bütün canlar sırasıyla sofraya oturup yemek yer. Ceme gelen canlar gelirken kendileri ile beraber lokma getirirler. Bu lokmanın ne olacağı tamamen onlara bağlıdır. Kimi çay, kimi şeker, kimi un, kimi bıcık veya niyaz pişirir. Lokmalar evliya odası dediğimiz odada kardeşim Cebrail Bakır'ın duası ile kabul edilir ve odanın bir kenarına dizilir. Yemekler yenilip kaldırılır. Kimse kimseye yük olmaz. Genelde hizmet işine kızlarım Ayçen Kılıçgedik ve Gökçen Bakır ile yeğenlerim Arzu Bakır, Berivan Bakır yardım eder. Onun dışında köyümüzün gençleri hizmete gönüllü olarak el atarlar. Belli bir süre canlar birbirleri ile hal hatır sorduktan sonra cemaatten onlara bir müşküllerinin olup olmadığı sorulur. Var ise bu konular konuşulur, yok ise ibadete geçilir. Kardeşim ve ben diğer canlarla beraber ibadet için evliyalar odasına geçeriz. Kardeşim Cebrail Bakır sazını çalıp nefesler ve ilahiler okur. Ceme teşrif eden canlar Allah hakkı için dua edip ağlarlar. Cemin sonunda dedelerimiz de bize miras kalan evliyaların simgeleri yerinden dualar ile çıkarılıp suda yıkanıp tekrar yerine yerleştirilir. Canlar sakinleşip oturma odalarına geçince getirilen lokmalar büyük leğenlere boşaltılıp misafirlerin poşetlerine karışık olarak dağıtır. En son olarak getirilen lokmalardan şah lokması olarak bir yiyecek seçilir ve genelde bu yiyecek elma ya da portakal olur, bu meyveye şah lokması denir. Bu meyve herkesin olduğu bir zamanda okunan dua ile havaya atılır. Kim onu kapar ise şah lokması onun olur.

Fakat lokmalar dağıtılırken kimse yemez, önce pirin yemesi beklenir. Pir lokma yemeden, dağıtılan lokmayı kim yerse pir isterse ona ceza verebilir. Lokmalar dağıtıldıktan sonra bir süre canlarla muhabbet edilir. Daha sonra canlar birbirleri ile helalleşip evlerine dönerler.”

(Fotoğraf 10:Cem lokması)

Cebrail Bakır Dede cem ile ilgili bizlere şu bilgileri vermiştir:

“Cem yapılacağı zaman, cemin günü önceden canlara duyurulur. Fakat cem öncesi ve cem esnasında uyulması gereken bazı kural ve kaideler vardır. Mesela adam öldürenler (kasti olarak), haksız yere eşini boşayanlar, kadın yahut adam, aleni bir şekilde zina yapanlar ve başkalarının namusuna, ırzına göz dikenler, komşusu ile düşmanlık yapıp ona ve malına zarar verenler, açık açık hırsızlık yapanlar, kısacası bu durumlardan dolayı toplumun ve köylünün huzurunu bozanlar ceme alınmaz. Cemi yöneten dedeler ve orada bulunan herkes boy abdesti almadan gelir iseler orada bulunan herkesin hakkına ve günahına girmiş olurlar. Sadece abdest almak önemli değil aynı zamanda kendi vücut temizliğine, kılık ve kıyafetine özen göstermelidir.

Çünkü orası kalabalık bir ortam, kimse kimseyi rahatsız edecek davranışlarda bulunamaz. İbadet esnasında yüksek sesle ağlamak, saç baş yolmak ve dövünmek yasaktır. Her şeyde odluğu gibi bu konuda da edep ve adap birinci sıradadır.

Ceme gelirken kılık kıyafet konusunda temiz olunmalı demiştik. Bunun yanında cemdeki bayan canların başlarını kapatmaları gerekir. Cemde oturma düzeni oluşturulduktan sonra konukların içlerinden herhangi biri bir durumdan ötürü kalkar ise onun yerine kimse oturamaz. Oturursa dahi önceki kişi onu kaldırma hakkına sahiptir. Oturma konusunda da bir kural vardır. Dede döşeğe oturur, onun sağ ve sol tarafından erkekler halka yaparak ilk sırayı takip ederler yahut erkekler önde kadınlar arkada otururlar. Bazı durumlarda ise dede ortada oturur. Erkekler bir tarafta, kadınlar bir tarafta oturur. Kadın ve erkeğin karışık oturması gibi bir durum söz konusu değildir.”

Cemin başlama ve gelişimini izleyen süreci Bıra Bakır şu şekilde aktarmıştır: “Cem perşembeyi cumaya bağlayan gece yapılır. Cemde on iki hizmet sahibi cemi düzenler. Bunlar; Dede, Rehber, Zakir, Çerağcı, Süpürgeci, Kapıcı, Peyik, Sakka, İznikçi ve Pervanedir. Peyik herkese cemi duyurur. Canlar evlerinde abdest alır, lokmalarıyla beraber ceme gelirler. Kapıcı onları kapıda karşılar. Gözcü gelenleri yerlerine oturtur. Pervane gelen misafirlerle ilgilenir. Onların bir arzuları olup olmadığını sorar. Sofra kurulunca sofracı sofrayı düzenini oluşturur. Sofranın indirilip kaldırılmasını kimin ne zaman yiyeceğini belirler. Yaşlılar, çocuklar ve hastalar için yemekler önce sunulur. Yemekten önce ve sonra sakka elinde ibriği ile bütün gece su dağıtır. Zakir saz çalıp nefes okur, iznikçi cem sonrası temizliği yapar, çerağcı ilk mumu yakarak cemi uyandırır. Dede cemi yönetir, rehber ise ona yardımcı olur. Süpürgeci ise her hizmetten sonra odaya temsili süpürgesi ile süpürge çalar. Cem bağlanıp bittikten sonra bu on iki hizmet sahibi dedenin huzuruna çıkartılır. Onlar da dara dururlar. Dede onlara ettikleri hizmeti helal etmelerini ister ve onlara dua eder. Duadan sonra on iki hizmet sahibi diz çökerek bulunduğu yere secde ederek dedeyi ve öbür canları selamlarlar.”

(Fotoğraf 11: Cemde Alevi dedesinin nefes okuması)

Cemdeki on iki hizmet sahibi ve görevleri şu şekilde sıralanır:

1. Dede, cem törenini yönetir.
2. Rehber, cemde görgücü yapılanlara yardımcı olur.
3. Gözcü cemde düzeni sağlar.
4. Çerağcı, çerağı (mumu) yakar ve cemin bitiminde mumu sırlar.
5. Zakir, saz çalıp deyişler okur.
6. Ferrâş (süpürgeci), her hizmetin sonunda orayı yani meydanı süpürür.
7. Sakka, su dağıtır.
8. Sofracı kurban, yemek ve sofrayı yürütür.
9. Pervane, cem evinde gelenlerle ve gidenlerle ilgilenir.
10. Peyik, cemin yapılacağını herkese haber verir.
11. İznikçi, cem evinin temizliğine bakar.
12. Kapıcı, cem yapılan yerin kapısında bekler (Taşgın, 2009, s.219).

Seyit Hüseyin Görgü Dede cem ile ilgili görüşlerini şu cümleler ile aktarmıştır:

“Cemler, Alevi toplumunun azınlık olarak yaşadığı bu ülkede eskiden beri üzerlerinde hissettikleri baskıyı azaltmak ve birbirlerine kenetlenerek birlik ve beraberlik duygusunu pekiştirmek için canların kısa süreli ve belirli zamanlarda bir

araya gelmesini sağlayan toplumsal bir araçtır. Cemin esasta üç temel ögesi vardır. Birincisi dini öge, ikincisi sosyal öge ve üçüncüsü ise hukuki ögedir. Dini öge diyoruz çünkü cemlerde Allah'a ibadet söz konusudur. Hz. Muhammed Mustafa ve Hz. Ali (R.A)'ye, onun ehli beytine ibadet vardır. Biz cemlerde dualar eder, ilahi ve nefesler okuruz. Bu yönüyle dini duygularımızı cemlerde tamamen açığa vurma şansına erişiyoruz. Sosyal yönü ise şöyledir. Tanıdıklarımız ve akrabalarımızla bir araya gelip muhabbet etme şansını yakalıyoruz. Birbirimizle alakalı anıları yahut şahit olmadığımız birtakım yaşanmışlıkları paylaşıyoruz. Hukuki yönü ise şöyledir. Dedeler Alevi toplumunun yargıç görevini üstlendiği için cemde bulunan cemaatin hukuki sorunlarına, anlaşmazlıklarına, davalarına ve kırınlıklarına çözümler üretir. Bu bağlamda cemler ve dedeler toplumumuz açısından düzeni sağlamada, taliplerin bütün hayatını kontrol altına almada, canların yakın çevreleriyle, ailesiyle ve dostlarıyla iyi geçinmeleri konusunda tavsiyelerde bulunma açısından oldukça önemli bir statüye sahiptirler.”

1.6.1. Cem Evleri ve İşlevleri

Geçmiş zamanlarda farklı mekânlarda yapılan incelemeler, kurulan dernek ve vakıfların desteği ile inşa edilen cem evlerinde yapılmaya başlanmıştır. Yörede yaptığımız saha çalışmaları ve görüşmeler neticesinde orta ve büyük sayılabilecek köylerin hemen hepsinde cem evi inşa edilmiştir. İnşa edilen bu cem evleri gerek köy halkı gerek ilde yaşayan tanıdıklar gerekse de yurtdışında yaşayan Alevilerce desteklenerek yapılmıştır. Kimi köylerdeki cem evlerinde orada posta oturan dede bulunurken kimileri ise sadece gerekli görülen hallerde (cenaze, cem, hayır yemeği vb.) hizmete açılmaktadır.

Bazı köylerde ise Alevi-Sünni halkı karışık olarak yaşamaktadırlar. Özellikle küçük olan köylerde cami ve cem evi ayrı ayrı yapılmaktansa köy halkının da uygun görmesi üzerine ortak bir yapı inşa edilir ve köylünün işleri orada görülür. Örneğin Bingöl'ün Karapınar Köyü'nde Alevi ve Sünni halk beraberce ve gerçekten kardeşçe yaşamaktadırlar. Köy hem yüzölçümü olarak hem de nüfus olarak oldukça büyüktür. Fakat bu köydeki Sünni halk Alevi halkına karşı hem çok saygılı hem de oldukça hoşgörülü davranmaktadır. Bu Alevi-Sünni aileler ta dedelerden beri birbirlerini kirve, süt kardeş, ahretlik ve dost olarak tutmuşlardır. Hal ve yaşayışları böyle olunca birbirlerini benimsemeleri da kaçınılmaz olmuştur. Köyün hemen her mahallesinde

bir cami veya medrese bulunmaktadır. Köyde yaşayan Aleviler kendileri için cem evi yaptırmak istedikleri vakit, köylünün Sünni kesimi olan diğer kısım cem evi için ve cami için hep beraber ortak bir bütçe oluşturup cem evi inşa etmek istemişler fakat daha sonra alınan karar ve paranın miktarının çok olması üzerine oldukça büyük bir yapıt yapılmış bu yapının üst bölümü cami, caminin giriş kısmı ise cem evi olarak tasarlanmıştır. Yani caminin alt kısmı komple cem evi olarak ayarlanmış bir durumdadır. Karapınar Köyü halkı taziyelerini ve taziye yemeklerinin ilk üç günlük masraflarını cem evinde karşılamaktadır. Namazlar ve yıkama işlemi camide öbür işlemler ise cem evinde yapılmaktadır. Sünni ve Alevi olan bu köy halkı uygulamaya ayak uydurmaktadır. Bunun dışında sevindirici olan bir diğer nokta ise şudur. Köyün bütün haneleri ki il dışında ve yurtdışında olanlar da dahil olmak üzere hane başı yıllık belli bir miktar parayı, köyün hesabına aktarmaktadırlar. Köylüden herhangi biri veya il dışından biri vefat ettiği takdirde cenaze kaldırma, yemek ve sonrasındaki masraflar bu hesaptan ödenmektedir. Cenaze işlemleri camide oduktan sonra yemek, Kuran okuma ve taziyenin ilk üç günü cem evinde yapılmaktadır. Bu da birlik ve beraberliğin, kardeşçe yaşamanın bir örneğidir.

Cem evlerinin bu işlevinin yanı sıra sürekli eğitim verdiği ve bu eğitimi öğütler, değişler ve musiki ile verdiği bilinmektedir. Cem evleri genel olarak bu öğütleri yazılı olarak da verir ve bu öğütler genellikle kırk tanedir. Çünkü kırk sayısı Alevilikte önemli bir rakamdır.

Örnek bir kırk öğüt sıralaması şu şekildedir:

1. Hakk'ın insanda zuhur ettiğine inan.
2. Piri, mürşidi, rehberi, anneyi, babayı, musahibi, komşuyu hak bil.
3. Yetmiş iki milleti bir gör.
4. Sana yapılmasını istemediğin bir şeyi başkasına yapma.
5. Emanete hıyanet etme, elinle koymadığını alma.
6. Yalan yere tanıklık etme, gözünle görmediğini, kulağınla duymadığını söyleme.
7. İğneyi kendine, çuvaldızı başkasına batır.
8. Benlikten, kibirden, zandan, iftiradan ve gıybetten uzak dur.
9. Ölçüde, terazide hile yapma.
10. İnsan haklarına saygılı ol.

11. Komşun hangi milletten olursa olsun onu kendin gibi bil.
12. Yetimin, fakirin hakkını yeme.
13. Kimsenin sınırını ihlal etme.
14. Nefsine hakim ol.
15. Helalinden başkasına kem gözle bakma.
16. Eline, beline, diline sahip ol.
17. Sana ait olmayanı yeme, yalan söyleme, zina yapma.
18. Musahipli ol, yoldaş bul.
19. İlimden, bilimden, çağdan yana ol.
20. Düşünce karanlığına ışık tut.
21. Vahiyle, akılla ve mantıkla yorum yap.
22. İlerici, aydın düşünceyi savun.
23. Kadınları, erkekler gibi eğitimde ve her yerde eşit tut.
24. Çocuklarını kendi çağına göre değil, gelecek çağa göre yetiştir.
25. Rüyandan, hayalden, büyüden uzak dur.
26. Din, dil, ırk, mezhep ayrımı yapma.
27. Eşine, işine, aşına sahip ol.
28. Yerin yanağından başka her şeye ortak ol.
29. Pirinden, müridinden, rehberinden ders alıp kâmillik mertebesine eriş.
30. Soyun ile değil, huyun ile övün.
31. Hoşgörüyü, barışı ve birliği savun.
32. Geçmişten ders alıp, geleceğe yön ver.
33. Tüm ezilenlerin dostuna dost, düşmanına düşman ol.
34. Cennette yaşamının yolunu değil, dünyada yaşamının yolunu ara.
35. Turab ol, engin ol, kanaat ehli ol.
36. Haksızlığa diren, İmam Hüseyin matemini tut.
37. Güler yüzlü, tatlı dilli, alçak gönüllü cömert ol.
38. Asık suratlı, katı kalpli, acı dilli, cimri olma.
39. Sabırlı ve tahammüllü ol.
40. Doğru gez, dost gönlünü incitme. Kötülüklerden arın (Beltekin, 2004, s.78).

2016 yılının şubat ayında Karapınar Köyü'nde katıldığımız cem erkânında dedelerin okuduğu cem duaları aşağıda verilmiştir:³

“Allah Allah Tevella Teberanız Hakk’a yazıla, tevellanız temiz, yüzünüz ak ola. Belinize bağlanan tevella nişanesi olan kemerleriniz, Cebrail Aleyhi Selam’ın Hz. Muhammed’in Kırklar ceminde kırk parçaya bölünen imamesinden bağlanan kemerler ola. Hizmetinizden şefaata bulasınız. Gerçeğe Hüü, Mümine ya Ali.”

“Allah Allah. Hakk Muhammed yolunda erenler meydanında, pir divanında serilen bu Hakk postunun üzerinde hizmet görenler, hizmetlerinde şefaata bulsunlar. Bu meydanda yargılanıp sorgulananları, Yüce Allah tekrar yargılayıp sorgulamasın. İnandığınız o yüce Allah dilden dileklerinize, gönülden muratlarınızı vere. Hak Muhammed Ali yardımcınız ola. Gerçeğe, demini erenlere, Mümine hüü Ya Ali.”

“Bismillahirrahmanirrahim: Çerağı Ruhşan, Fahir Devrişan Zuhuri İman, Kursadi Meydan, Kanini Evliya, Kuvvet-i Abdalan, Himmet-i Piran, Piri Horasan, Bismişah Allah Allah. Çerağı evliya nuru semavat. Bu menzildir ol çirağ-ı enbiyaya. Bu menzildir ol turi müracaat. Çerağ uyanınca ver niyazı Muhammed Mustafa’ya candan salavat. Allahümme salli alâ seyyidina Muhammed ve alâ Ali Seyyidina Muhammed.”

“Allah Allah hizmetlerin kabul ola. Hakk Muhammed Ali yardımcınız ola. Hızır yardımcınız ola. Emekleriniz zayı olmaya, hizmetinizden şefaata bulasınız. Bu hizmetler Nur-i Muhammed’in hizmeti ola. Hz. Muhammed Mustafa Efendimiz sizleri şefaatinin ışığıyla bu dünyada ve öbür dünyada aydınlatsın. Dilden dileğin, gönülden muradın ola gerçeğe Hüü.”

Sonuç itibariyle cem erkânı Bingöl Alevileri tarafından ibadet olarak kabul edilmektedir. Haftanın belirli günlerinde özellikle cem evlerinde canlar bir araya gelerek kendilerine önder olarak bildikleri bir pirin huzurunda cem erkânını icra etmektedirler. Cem erkânı eskiye oranla her yerde ve evde yapılmamaktadır. Bunun sebebi ise dedelerin azlığıdır.

---

³ Bu bilgiler 2016 yılının şubat ayında Bingöl’ün Sancak beldesine bağlı Karapınar Köyünde Aziz Bakır Dede’nin düzenlediği cem esnasında kaydedilmiştir.

1.7. Kurban

“Kurban, kelime anlamı olarak yaklaşmak, yakınlaşmak anlamına gelir” (İbn Manzûr, I. 662).

Geleneksel Anadolu Alevilerinde görülen kurban çeşitlerine, kurbanın nerelerde ve ne zaman kesildiğine dair yapılan uygulamalara Bingöl Aleviliğinde de rastlamaktayız. Yöre halkı kurban ibadetini aşağıdaki şekillerde değerlendirmişlerdir:

- Kurban, Allah rızası için kesilir. Kurban, Kurban Bayramında kesilebildiği gibi maddi olanakların uygun olduğu diğer zamanlarda da kesilebilir. (K80)
- Kurban kişinin nefisini Allah yolunda kurban etmesidir. Nefis burada oldukça önemlidir. Çünkü bazı zenginler dahi kesim gücü olduğu halde parasına kıyıp da kurban kesmemektedirler. (K71)
- Kurban, Allah’ın rızasını kazanmak, kaza ve belaları def etmek için kesilir. Kurban kesmek yardımlaşmayı ve paylaşmayı pekiştirir, kardeşlik duygularını canlı tutar. (K11, K8)
- Kurban kesen kişi bir nevi Allah’ın emrini yerine getirir. Çünkü parası olan kişiyle kurban kesmek haktır. (K9)
- Kişi kurban keserek ve lokma vererek sadece Allah’ın rızasını kazanmaz, aynı zamanda kendinin ve sevdiklerinin canını ve malını bir koruma çemberine alır. (K3)
- Özellikle yoksulların olduğu yerlere kurbanlar dağıtılmalıdır. (K30)
- Kurban kesmek, insanın içini temiz ve rahat tutar. Çünkü bilirsiniz ki o kanı Allah hakkı için akıtmışsınız ve o kan başka insanların kanının akmasına engel olabilecektir. (K71)
- Kurban Allah’ın sevgisini ve sevdasını kazanmak için kesilir.
- Hac Suresi’nde kurban etlerinin ya da kanlarının Allah’a ulaşmadığı ancak takvanın Allah’a ulaştığı yazar. Kurban kesmedeki amaç o takvaya varmaktır. (K1)

Cebrail Selçuk Dede ise Kurban konusunda daha detaylı ve yararlı bilgiler sunmuştur. Bunlar şu şekilde aktarılmıştır.

“İnsanların çoğu bir müşkülü olduğunda, kurban bayramlarında, musahip olurken, çocuğunu sünnet ettirirken, nikâh erkânı sırasında, cem törenlerinde, ziyaret yerlerinde, ölülerin mezarlarında, hayır yemeklerinde, 40 çıkarma merasiminde, düğünlerde, türbelerde vb. durumlarda” güçlerinin yettiği hallerde kurban keserler. Kesilen kurbanları gruplayacak olursak; yola giren kişinin eğitimini tamamladıktan sonra kestiği bir kurban vardır. Bu ikrar kurbanıdır. Daha önce bir suç işleyip tövbe etmeyen kişi zamanla pişman olur ve yola girmek isterse onun kestiği kurban, düşkünlüğü kaldırma kurbanıdır. Perşembeyi Cumaya bağlayan günlerde yapılan cemlerde kesilen kurban cem kurbanıdır. Alevi ve Bektaşilerin önemli erkânlarından biri olan musahiplik yoluna girecek olanların huzura getirip kestiği kurban musahiplik kurbanıdır. Ölen bir kişinin eğer darda olduğu, yerinin iyi olmadığı veya daha iyi bir mertebede olunması isteniyorsa ölü için kesilen kurban dardan indirme kurbanıdır. Hz. Ali'nin doğum günü olarak kabul edilen gün yani 21 Mart'ta da ölenlerin ruhu anısına 13. Gün yapıлып dağıtılan aşurenin ardından kesilen kurban aşure kurbanı denilir. Pirin kıydığı nikâhtan ve nikâh erkânından sonra erkek tarafının kestiği kurban da erkân kurbanıdır.”

Görüldüğü üzere günler ve olaylar adına kurban kesilmekte ve lokmalar dağıtılmaktadır.

(Fotoğraf 12: Bingöl Sancak'ta bulunan Kara Baba ziyaretinde kurban kesimi)

1.8. Oruç

Arabi aylardan ramazanda tutulan oruç, dinen belirlenen süre içerisinde hiçbir şey yememek, içmemek ve her türlü kötülükten sakınmak demektir. Kur'an'ı kerimde oruç ile ilgili ayetler bakara suresinde toplanmıştır.

Oruç tutmanın asıl amacı nefsi terbiye etmek ve aç olan kişinin halinden anlayabilmektir. Bütün bunların yanında dinimizce oruç tutmanın fazileti ve sevabı oldukça fazladır.

1.8.1. Muharrem Orucu

Alevilerde tutulan oruç Muharrem orucudur. Alevilerde anlamı büyük olan Kerbela Olayına dayandırılır. Hz. Hüseyin'in Kerbela'da Yezid ordusunca acımasızca şehit edilmesinin anısına, On İki İmamların anısı ve on iki sembolizminin de eklenmesiyle yüz yıllardır Muharrem orucu tutulmaktadır. Ayrıca kimi dedelerce Muharrem'de oruç tutmanın gerekliliği Kuran-ı Kerim'deki Asaf Suresi'nin 142. Ayetine de dayandırılmaktadır. Hicri takvimin birinci ayı olan Muharrem ayının birinci günü başlayan oruç, Hz. Hüseyin'in ve on iki imamın aşkına on iki gün tutulmaktadır. Genelde 12 gün tutulan bu orucun sonunda yani 13. Gün Aşure ve lokma (etli pilav) pişirilerek dağıtılır (Yaman, 2005, s.213).

Alevi-Bektaşiler tarafından oldukça önemli bir yere sahip olan, Hacı Bektaş-ı Veli ve yazmış olduğu Makalat adlı eseri oldukça önemli bir yere sahiptir. Makalat'ın içeriğinde de İslam'ın başlıca şartları namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, zekât vermek şeklinde belirtilmiştir (Hacı Bektaş-ı Veli, Makalat, s.18).

Alevi gruplar oruca karşı farklı yaklaşımlarda bulunmalarıyla birlikte hepsinin üzerinde ittifak ettikleri tek oruç Muharrem orucudur. Bazı Aleviler Muharrem orucu gelmeden evvel veya Muharrem orucu sonrasında birkaç gün fazladan oruç tutmaktadırlar. Muharrem orucunun yanında aynı uygulamalar Hızır orucu içinde geçerlidir. Aleviler bu iki oruca ek olarak medet-mürüvvet orucu, Perşembe orucu, adak orucu ve farklı sayılarda tutulan ramazan orucu şeklinde sıralamak mümkündür (Üçer, 2015, s.319).

1.8.2. Hızır Orucu

Eskiden Ocak ve Şubat ayları içinde tutulan Hızır Orucu, kentlerde her yılı belli tarihlerinde 13-14-15 Şubat'ta tutulur olmuştur. Aleviler arasında genellikle 3 gün tutulan Hızır orucunu tutan kişiler Hızır Aleyhi Selam'ın darda kalanlara yardım

edeceğine inanırlar. Aleviler arasında Hızır; “Ya Hızır”, “Yetiş Ya Hızır”, “Hızır Yardımcımız Olsun”, “Bozatl Hızır” gibi söylemlerle yardıma çağrılır.

Hızır ayının ve orucunun hürmetine yörede Alevi halkı 3 gün oruç tutar. Üç günlük orucun ardından, kurban kesilir, cem yapılır ve 3. günün akşamı oruçlar açıldıktan sonra kömbe, bıçık veya niyaz adı verilen lokma pişirilir.

Bingöl Alevi halkı ile yaptığımız görüşmelerde dede ve talipler ile oruç ile ilgili düşünceleri soruldu. Ortaya çıkan bilgiler şu şekildedir:

- Aleviler için Muharrem orucunun anlamı çok büyüktür. Çünkü Hz. Hüseyin Kerbela’da şehit edilmiştir. Üstelik susuz bir şekilde şehit olmuştur. Bizler 12 günlük orucumuz esnasında su içmemeye gayret ederiz ve böylece onların çektiği susuzluğu anlamaya çalışırız. (K11, K33, K42)
- 12 gün boyunca tutulan Muharrem orucunun ardından sonraki günlerde çok gecikmemek şartıyla Aşure yapılır ve konu komşuya dağıtılır. (K8)
- Muharrem orucunu tutan kişiler ve özellikle bu matemi canı gönülden hisseden canlar, su içmez, kurban kesmez, tıraş olmaz, et yemez, eğlencelere, düğünlere gitmez, evde haber dışında televizyon izlemez, yüksek sesle konuşup gülmez. Bir nevi kısa bir yas tutar. (K21, K51, K42, K3)
- Muharremden sonra Aşure yapılıp dağıtılmasının sebebi ise Kerbela’dan İmam Zeynel Abidin’in sağ olarak kurtulması ve Ehl-i Beyt soyunun devam etmesinden duyulan sevinçtir. (K48)
- Muharremden üç gün önce ise bir oruç tutulur. Bu oruç 14 Masum-i Pak anısına tutulur. 14 Masum-i Pak dediğimiz kişiler on iki imamların soyundan gelen ve hiçbir suçları yok iken küçük yaşta şehit edilen 14 çocuk şehittir. (K11)
- Alevi toplumunda Ramazan ayının bütünü tutma gibi bir uygulama yoktur. Ancak tutulmaması konusunda da bir baskı bulunmamaktadır. Çoğu Alevi can Ramazan ayında oruç tutup tanıdıklarına iftar yemeği vermektedir.

- Ocak ve Şubat aylarında genellikle Hızır orucu 3 gün olmak üzere tutulur. (K81)
- Oruç akşamları kömbe pişirilir. Komşulara ve akrabalara dağıtılır. (K71, K19)
- Hızır orucu tutulurken Hızır'a dualar edilir, kurbanlar kesilir ve lokmalar yapıp dağıtılır. (K71, K53)

Hızır orucu en az Muharrem orucu kadar önemlidir. Alevi halkı için Muharrem'de genel hava yas iken Hızır orucunda daha çok bir medet umma vardır. Hızır daha çok dua ve yardım aracısı olarak anılır. Kaynak kişilerimizden Oğuldere Köyü'nde yaşayan Ali Aba Bakır Beyefendi Hızır Aleyhi Selam'ı andığı Kul Himmet'ten şu dizeleri okumuştur:

Yattım bir dağda uyudum
Yetiş Pirim Hızır yetiş
Selam aldım selam verdim
Yetiş Pirim Hızır yetiş

Terkide heybesi dolu
Bize gitse doğru yolu
Cümle erden pirden ulu
Yetiş Pirim Hızır yetiş.

Elif'den be'ye hecem var
Gündüzden beyaz gecem var
Hızır derler bir hocam var
Yetiş Pirim Hızır yetiş.

Aleviler için oruç tutmanın fazileti ve saygınlığı oldukça fazladır. Kaynak kişilerimiz oruç tutanlara ve tutmayanlara saygı duyduklarını ve onların Allah hakkı için oruç tutmaları gerektiğini vurgulamaktadırlar.

1.9. Dua ve Niyaz

“Yalvarmak anlamına gelen bu söz, tasavvuf yollarında umum bir terim olarak şu ifadeleri taşır:

1. Yalvarmak, tazarru,
2. Mürşide, bir uluya baş kesmek
3. Bir yere giderken baş kesmek, eşiği öpmek,
4. Niyaz ederim, selam yollamak.
5. Verilen para yahut armağan” (Gölpınarlı, 1963, s.111).

Alevi Halkı arasında dua ve niyaz büyük bir önem taşımaktadır. Talipler pirlere niyaz ederler. Bunun dışında Hak Muhammed Ali'nin zikirleri edildiğinde Allah'a niyaz ederler. Niyaz Allah'a ve Onun peygamberinin Ehl-i Beyti'ne edilir.

Bingöl'deki Alevi halkı dua ve niyazı şu şekilde yorumlamışlardır:

- Dua ve niyaz etmek, Allah'a yalvarmak ve yakarmaktır. Bizler meramımızı Rabbimize dua ederek bildiririz. (K33)
- Allah ile kul arasında olan en güzel iletişim kapısı duadır. Siz dua eder iken Allah'tan başka hiç kimse ile muhatap olmazsınız, dua kalbin nuru, ibadetlerin özüdür. (K81, K51)
- Yaşama aşkını diriltten bir rahmettir dua. (K11)
- Dua etmek müminin kalbini feraha kavuşturur, hayrı çeker, belâ ve zararı def eder. (K73)
- Dua ıstırapların, maddi ve manevi dertlerin şifa kapısıdır. (K30)
- Dua, ümit ve huzur membaıdır. (K73)
- Yaşamın aşkını diriltten bir rahmettir, dua. (K3)
- Dua insanları beladan korur; inmiş ve incek musibetlere karşı bir kalkandır. Bela gelmiş olsa bile etkisini azaltır.
- Kişi kendi dua edebileceği gibi ağzı dualı birisinden de dua isteyebilir. Alevi kültüründe özellikle canlar darda kaldıklarında pirden özel taleple dua isterler. Pir tarafından edilen dua daha makbuldür. Çünkü pir

ağız dualı gönlü yüreği temiz olan kişidir. Bu nedenle duanın kabul olma ihtimali daha yüksektir. (K8)

- Dua ederken duayı yürekten etmeliyiz. Abdestli olmak çok önemlidir. Abdest alan bir can kıbleye yönelmeli, besmele çekerek salat ve selam ile Hak Muhammed Ali'ye ikrar ederek duaya başlamalıdır. (K39)
- Tövbe eden, günahlarının tekrarını etmeyen, zulmetmeyen kişilerin duaları daha çabuk kabul olur. (K18)
- Allah Teâlâ dua eden canların dualarını mutlak suretle kabul eder. Bu kabul sadece fani dünyada gerçekleşecek diye bir kaide yoktur. Edilen dua ahiret hayatında da karşımıza çıkabilir. (K8)
- Dua ferdi yapıldığı gibi cemlerde toplu olarak da yapılmaktadır. Fakat dua asla bağırp çağrılarak, ağlanarak yapılmamalıdır. (K21)
- Cuma günü yapılan dua en makbul duadır. (K1)
- Oruçlu iken yapılan dua, ezanın okunduğu anda yapılan dua, sabah şafak sökerken yapılan dua ve iftar saati yapılan dua hem çok hayırlı hem de çok makbul olan duadır. (K11, K8, K21)
- Dua eden canlar canı gönülden ve ihlasla dua etmelidirler. (K41)
- Hasta olan insanların duası kabul olur. Çünkü rabbim aciz ve zor durumda olan kullarına merhamet eder. (K32)
- Hamile ve loğusa olan kadının duası kabul olur. Bu şahıslardan dua istemek çok önemlidir. (K73, K88)
- Dua edilirken eller kalp hizasında ve açık olarak dua edilmelidir. Duadan sonra eller yüze sürülüp amin denilir ve kalpte birleştirilir. (K33)

Alevi kültüründe ferdi yapılan dualar ile ilgili görüşler böyle iken dedelerin ağzından derlediğimiz duaları vermekte fayda vardır.

(Fotoğraf 13: Bingöl Alevilerinde dua)

Cebrail Bakır Dede; Dua ederken şerefli vakitler gözetilmeli, kibleye yönelik kalpten ve zikren Allah'a yalvarılmalıdır. Dua ihlasla ve sessizce yapılmalıdır. Duada Allah'a bir sığınma ve adama olmalıdır. Dualar hemen her yerde ve her şey için yapılabilir. Yemeklerde, cenazelerde, hastalıkta, soğukta, mal ve mülk talebinde bulunurken vb. hallerde.

1.9.1. Cebrail Bakır Dede'nin Sofra Duası:

“Bismişah Allah Allah

Nimet-i Celil, bereket-i Halil, şefaati Resul, İnyet-i Ali, Himmet-i Veli ola.

Hak Muhammed-Ali bereketini vere.

Yiyip yedirenlere, pişirip getirenlere nur-i iman ve aşkı şevk ola.

Gittikleri yerde kan ve keder görmeye.

Lokmalarınız kabul ola.

Üçlerin, beşlerin, yedilerin, on ikilerin imam Ali kemerbestlerin, kırkların, Rical'ül gayb erenlerin ve pir dergahına yazıla.

Hak saklaya Hızır bekleye gerçeğe Hüü...”

Hüseyin Görgü Dede'nin Teneşir Duası:

“Ber cemal-i Muhammed, kemal-i İmam Hasan, Şah Hüseyin, Ali'yi pir bilene verelim candan salavat (Salavat getirilir). Dünya geçicidir, ahiret yurdu kalıcıdır. Rabbin hükmü yürüdü. Ulu Rabbim seni kutlu bir menzile yetirsin. Kabrin ışıklı, mekanın cennet-i Firdevs olsun. Şah-ı Merdan ve Muhammed Mustafa Efendimiz seni sancağı altında saklasın, beklesin. Gerçeğe hüü.”

1.9.2. Bıra Bakır'dan Cenaze Duası:

“Bismillah ve alâ milleti Rasulillahi Allahümme yessir aleyhi emruhu ve sehhl aleyhi mâ ba'dehu.

Ve me esid bilikâike, v'ec'al mâ harace ileyhi hayran mimmâ harace anhu” (Tanrıdan geldik, Resulullahın dini üzere Tanrıdan geldik, yine O'na döneceğiz. Tanrım onun işini kolaylaştır. Sana kavuşmasını mutlu kıl. Kavuştuğunu bıraktığından ve “Allah, Muhammed, Ali inancı üzerine ölmüş olsun. Ey Allah'ım onu yârlığa onun derecesini hidayete ermiş kimseler içinde yücelt, bizleri geniş eyle ve orasını ona ışıklı kıl.”

1.9.3. Matem Orucu Duası:

Metin Bakır Dede'den matem orucuna niyet ederken ve lokma verirken okunan dua:

“Bismillah Bismişah Allah Allah
Er Hak Muhammed Ali aşkına
İmam Hüseyin Efendimizin susuzluk orucu niyetine
Kerbelada şehit olanların ruhlarına
Fatima anamızın şefaatine
On iki imamlar aşkına oruç tutmaya niyet eyledim.
Ulu dergah kabul eyleye
Hakkın divanına yazıla
Gerçeğe Mümine Hüü..”

1.9.4. Lokma Duası

Bismillah Bismişah Allah Allah

Hizmetleriniz kabul ola,

Lokmalarınız, kurbanlarımız Ulu dergaha yazılmış ola

Hak Muhammed Ali'nin didarlarından

İmam Hüseyin'in darından

On iki imamın katırından ayırmaya

On dört Masum-i Pak on yedi kemerbest ve kırklar şefaatiniz ola

Emeğiniz zâyî olmaya

Her iki cihanda yüzünüz ak imamınız pak ola, ömrünüz bereketli yuvanız meseretli ola. Dil bizden nefes pirden Allah Eyvallah Hüü...”

1.9.5. Kurban Duası

Metin Sevin Dede'nin okuduğu kurban duası:

“Bismişah Allah Allah

Tarihsel derinlikten gelen

Tüyü kuşlar hakkı için

Kanı insanlık için

Anadolu halkları ve Mezopotamya halkları için

Kurban adadık, tören gereği

Gerdanına değen bıçak seni incitmesin doğanın yasası bu.

Lokma edilip, Halk katında, Hak yanında olacaksın.

Ey Allah'ım insanlığı insanlık onuru adına koru

Dil bizden nutuk pirden Hüü...”

1.9.6. Musahiplik Duası

Metin Sevin Dede'nin okuduğu Musahiplik duası:

“Bismişah Bismillah Allah Allah

Musahiplik dört canın bir baş olması, dördün birle belirlenmesidir.

Hz. İmam Hüseyin darına;

Ey bu yolun kurbanı, dört canın, kader birliğine, tasada ve sevinçten eşitliğine şahit ol.

Senden akan kan, bir gün birbirimize gerektiği an bizden de akmalıdır.

Bu yüce kardeşliğin, onur lokması olup canlara dağıtılacaksın.

İshak-ı kurtaran güzelliğin ve varlığın bu dört canın da dedikodudan, riyadan, kötü söz etmekten kurtarsın.

Dirlik ve düzenlik bulsunlar.

Dil bizden olsun, nutuk Hz. Pirden olsun.

Hüü dost...”

1.9.7. Post Duası

Metin Sevin Dede'nin okuduğu post duası:

“Bismişah Bismillah Allah Allah

Hüü diyelim gerçeğe varalım Ali divanına, selam verip halkımıza niyaz edelim.

Hz. Hüseyin postuna

Bu post mazlumlar postudur.

Bu post on iki imamlar, bu post Hallac-ı Mansurlar, Seyyid Haşimiler, Eba Müslimi Postudur.

Bu post, zulme baş kaldıranların postudur.

Bu post Pir Sultan Abdal, Hünkarım Hacı Bektaş Veli postudur.

Bu post çağdaşlığın insan haklarının postudur.

Geldim darına vardım didarına oturdum Ali divanına

Dosta gerçeğe Hüü...”

Örneklerinden de görüldüğü üzere dua kültürü Aleviler arasında oldukça önemli ve saygın bir yere sahiptir. Yöre halkı da duaya ve niyaza son derece sahip çıkıp yaşatmaktadırlar.

1.10. Namaz

İslam'ın beş şartı olarak bilinen ibadet boyutu, herhangi bir mezhebe, tarikata ve cemaate ait değildir. Bunlar, namaz, oruç, hac ve zekât gibi başlıca ibadetler mezhepler ve tarikatlar ortaya çıkmadan önce Hz. Peygamber döneminde kurumsallaşmış İslam'ın mezhepler ve tarikatla rüştü boyutuyla ilgili hususlardır. Mütezilî, Haricî, Sünnî, Şîî, Mevlevî, Nakşî ve Bektaşî Müslümanlarca, yerine getirilmek konusunda dindarlık düzeyleri farklı olmakla birlikte kabul edilmiştir (Kutlu, 2008, s.177).

Çalışmalarımız esnasında bölgede yaşayan Alevî halkı ile bazı mülakatlarda bulduk. Bu mülakatlar sonucu namaz ile ilgili varılan genel değerlendirme Alevî halkının büyük çoğunluğunun namazı tam ve eksiksiz olarak kılmadıklarıdır. Görüşme yapılan gruplar arasında namazını tam manasıyla eda edenler olduğu gibi sadece Perşembe ve Cuma günleri namaz kılan kişiler bulunmaktadır.

Dini bayramlarda bayram namazı kılan gruplar olduğu gibi hiç namaz kılmayan gruplar da mevcuttur.

Namaz konusu hakkında konuşulurken kaynak kişilerin mustarip olduğu gusül ve abdest konuları bulunmaktadır. Alevî toplumu için var olan “gusül abdest bilmezler” iddiası Bingöl Alevîlerini odlukça üzmemekte ve rahatsız etmektedir. Her fırsatta şikâyetlerini dile getiren Alevî halkı kendileri hakkındaki “mum söndü”, “gusülsüz abdestsiz kurban kesme” “adet sonrası yıkanmama” gibi durumlardan dolayı yıllarca baskı altında olduklarını, bunların kendini bilmez birkaç Alevî olduğunu söyleyen kişiler ve özellikle Sünnî kesime mensup bazı kişilerce ileri atıldığını ve üzerlerine yapışıp kalan bir kara leke olarak görmektedirler.

Kaynak kişilerimizden Ali Aba Bakır, düşüncelerini şu sözlerle aktarmıştır: “Namaz kılmak asla bizde kötü karşılanan veya yasaklanan bir durum değildir. Su götürmez bir gerçek vardır ki o da Alevî halkının büyük çoğunluğunun namaz kılmadığıdır. Ancak bu Sünnî ve diğer grupların namazını topyekûn kıldıkları anlamına gelmez. Bu konuda Alevî halkı gereğinden fazla hırpalanmakta ve eleştirilmektedir.”

İKİNCİ BÖLÜM

BİNGÖL ALEVİLİĞİ HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI

2.1. GEÇİŞ DÖNEMLERİ

2.1.1. Doğum

Doğum geçiş dönemlerinden ilki olmakla beraber şüphesizdir ki hayatımızın da en önemli geçiş evresidir. Bu geçiş evresinin önem derecesi beraberinde birçok uygulama, inanç ve pratikler de doğurmuştur. Çünkü insanoğlu için değerli olan her şeye, daha fazla anlam yüklenir.

“Çağlar boyu doğuma ve onun kendi bünyesi içindeki evrelerine birtakım geçiş töreleri ve törenleri eşlik eder. İnançlar ve gelenekler insanları gebelik öncesinden başlayarak birtakım adetlere uymaya ve bu adetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmeye zorlamaktadır. Doğumun çevresinin yüzlerce adet, inanç, dinsel ve büyüsel özlü işleme örülü olduğu görülmektedir” (Örnek, 2000, s.132).

Çalışmamızın bu kısmında Bingöl’de yaşayan Alevi toplumunun doğum ile ilgili inançlarını, adetlerini ve uygulamalarını, doğum öncesi, doğum zamanı ve doğum sonrası olarak üç ana başlık altında incelemeye çalışacağız.

2.1.1.1. Doğum Öncesi

Genel olarak yerleşmiş bir beklenti ve algı vardır ki, o da yeni evli çiftlerden belli bir müddet sonra çocuk yapmalarıdır. Evli çiftler aileler tarafından belirlenen süreyi aştıktan sonra sürekli çocuk yapmaları konusunda uyarılırlar. Bu dönem içerisinde de gelinin sağlıklı üreyebilmesi veya kısırlaşmaması için de toplumca benimsenen ve uygulanan birçok pratik vardır. Bunlardan birisi de “gebe kalma” ve “kısırlığı giderme”dir.

2.1.1.1.1. Gebe Kalma-Kısırlığı Giderme

Kısırlığı giderme ve gebe kalma ile ilgili uygulanan davranışlar düğün töreninden itibaren başlar. Gelin, oğlan evine geldiği ilk günde kucağına hemen bir çocuk verilir, gelinin yatağında bir çocuk yuvarlatılır (Çıblak, 2005, s.166).

Bütün bunların dışında sadece damat evinde değil düğün esnasında da gelinin kucağına bebek verilir, bu bebeğin cinsiyeti genellikle erkektir. Çünkü gelinin ilk

olarak erkek bebek doğurması istenir. Çünkü böylece ocakları kör olmayacaktır ve soyun devamlılığı sürdürülecektir.

Kadının gelin gittiği yerde saygınlık kazanabilmesi için doğurması gerekir. Aksi halde topluluk içerisinde küçük görülür. Bu nedenle kadın gebe kalmak, çocuk doğurabilmek için bazı yollara başvurur. Kusur genellikle kadında arandığı için bu tür uygulamalara erkeklerin başvurduğu pek görülmemektedir (Çıblak, 2005, s.166).

Kısırlığı giderme ve gebe kaldırmaya yönelik uygulanan bazı pratikleri; halk hekimliği pratikleri, tıbbi anlamda uygulamalar, dini açıdan başvuru alan uygulamalar, büyüsel nitelik taşıyan uygulamalar, bitki kökleri ve doğada var olan bitkilerle yapılan uygulamalar şeklinde başlıklar altında vermeye çalışacağız.

2.1.1.1.1. Halk Hekimliği Pratikleri

Modern tıbbın yanında yüzyıllar boyu halkın üremeleriyle birlikte zenginleşerek günümüze kadar gelen ve halen ciddi anlamda rağbet gören halk hekimliği uygulamaları bulunmaktadır.

Gebe kalmak isteyen kadın gebelik gerçekleşmediği takdirde bir müddet sonra buna çareler aramaya başlar.

Doğumu engelleyen bir sıkıntı karşısında kadın özellikle kırsal kesimde doktora başvurmadan evvel halk hekimliği pratiklerine başvurmaktadır. Bu pratik ve uygulamaları şu şekilde sıralayabiliriz.

- Kadının gebe kalabilmesi için mazgalı kaldırılır. (K2, K8, K12, K21, K30) Mazgal kaldırma işlemi bir nevi kadının kasıklarına yapılan bir tür sert masaj şeklindedir. Derlemelerimiz esnasında mazgal kaldırma işlemi yerinde gözlemlene şansını yakaladık. Bu deneyimimizi şu şekilde özetleyebiliriz;

Öncelikle bu işten anlayan kişilerden bir nevi randevu alınır. Randevu işi ayarlandıktan sonra kadının regl olduğu bir günde kadın, işlemi yapan kişinin önünde, sırt üstü yere yatar. Ellerini geriye doğru uzatabildiği kadar uzatır. Aynı şekilde ayaklarını da gerdirebildiği kadar gerdirir. Masajı yapan kadın elleri ve bilekleri ile kadının kasıklarına seri ve kendine has bir yöntemle masaj yapar.

Bu masaj yaklaşık 15 dakika sürer. Masajın sonunda Masajın sonunda kadına sıkı giyinmesi, suya girmemesi, ağır iş yapmaması ve iyi beslenmesi önerilir. Bu yöntem Aleviler arasında özellikle yaşlı kadınlar tarafından yapılır. Sancak Beldesi'ne bağlı Karapınar Köyü'nde rahmetli Medine Yurtsever Ana bu özelliği ile tanınan ve zamanında oldukça geniş bir çevreden karşıladığı misafirlere ev sahipliği ve halk hekimliği yapmıştır.

- Çocuk sahibi olmak isteyen kadına göbek çektirme işlemi yapılır. Bu işten anlayan bir kişi, gebe kalamayan kadının göbeğini kendi yöntemince yukarı doğru kaldırır ve bir yazma ya da bez yardımıyla göbeği aşağı sarkmayacak bir şekilde yukarı doğru sıkıca bağlar ve yaklaşık on gün sarılı kalmasını önerir. (K44, K52, K20)
- Bir tencerede yaklaşık iki kilogram kadar doğal keçi sütü kaynatılır. Genişçe bir leğene dökülen sütün ortasına bu işler için tasarlanmış, ortası delik bir tabure oturtulur ve gebe kalmak isteyen kadın iç çamaşırsız olarak bu tabureye oturtulur ve koltuk altından itibaren temiz bir çarşafa leğeni kapsayacak şekilde bir çadır yapılır. Bekleme süresine geçilir. Kadın sütün buharı tamamen çıkıncaya kadar oturakta oturur. Kalkmaya yakın kuru bir havlu yardımı ile kadının kurulanması sağlanır. Çünkü buharda terleyen kadının teri soğukla temas etmemelidir. Bütün bu işlemlerden sonra kadın sıkıca giyinir ve işlem sona erer. (K28, K32, K53, K22, K11)
- Meşe odununun külleri sıcak sacın üstünde kavrulur. Kavrulan ve oldukça sıcak olan bu küller gebe kalamayan kadının yatağının üzerine temiz beyaz bir çarşafın üzerine yayılır. Kadın gece bu yatakta sabaha kadar hiç kalkmadan yatar. Bu uygulama genellikle üşütmüş ve zamanında soğuk hava ve soğuk su ile çok haşır neşir olmuş ve kaynak kişilerimizin deyimi ile “daha bekarlık döneminde şifayı kapmış” olan kadınlara uygulanır. Kadının sabah olduğunda üzeri açılır ve eğer kadın terlemiş ve külleri ıslatmış ise aldığı soğuğu artık atmıştır ve kadının artık rahatlıkla gebe kalabileceğine inanılır. Fakat küle yatan kadın

terlememiş ise kadının soğuğu atamadığı düşünülür ve işlem birkaç gün sonra aynı şekilde tekrarlanır. (K22, K38, K20, K44, K28)

- Gebe kalamayan kadının beli bu işi yapan kadınlar tarafından çekilir. Gebe kalmak isteyen kadın yüz üstü yere yatar. Gücü kuvveti yerinde iki kadın yerde yatan kadınının ellerini ve ayaklarını tutarak birbirinin tersi yönünde çekerler. Şifanın beklendiği kadın da bu esnada elini kadının beline koyar ve istediği şekilde gerilme olunca “tamam” der. Kadının el ve ayakları yavaşça bırakılır. Kadın doğrulur ve işlem biter. (K29, K28, K12, K19)
- Kadın muayyen gününün üçüncü gününde ev yapımı pul biberi tavada veya sacda iyice kavurur. Temiz bir beze sararak birkaç saat cinsel organına sarar. (K50, K20)

2.1.1.1.1.2. Tıbbi Anlamda Uygulamalar

Halk hekimliğinin yanı sıra yapılan ve kanaatimizce ilk olarak başvurulması gereken bir diğer uygulama da tıbbi uygulamalardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- Hastaneye, sağlık ocağına, aile hekimine, ebeye ve doktora başvurmak. (K20, K22, K30, K48, K52, K29, K33, K8, K1, K3, K2, K4, K18)
- Kişinin sorununa göre alanında uzman bir doktora başvurmak. (K28, K32, K50)
- Doktor tarafından verilen ilaçların kullanılması. (K12, K22, K30, K25, K11)

2.1.1.1.1.3. Dini Açıdan Başvurulan Uygulamalar

İnsanoğlu dara düştüğü zaman mutlaka sığınacak bir liman ve medet umacağı bir makam ister. Toplum yapımız incelendiği zaman şöyle bir saptama ortaya çıkar. İnsanlar kendi güçlerinin yetemeyeceği bir hal ile karşılaşınca çareyi ilahi güçte ve onun temsilcilerinde arar.

Temsilci diye adlandırdığımız kişiler veliler, dedeler, şeyler, türbe, ziyaret ve bu kişilerin mezarlarıdır.

- Çocuk sahibi olmak isteyen kadın türbe ziyaret ve veli olarak kabul edilen kişilerin mezarlarına gider. (K11, K12, K30, K29, K38, K44)

- Türbelere bez, beşik, ip, kurdele gibi neşeler asılır. (K30, K50)
- Ziyaret ve türbelerde, kurban kesilir, adak adanır, yemiş dağıtılır.
- Ziyaret yerinde adanan kurban kesilir. Ziyarete bulunan kişilere kurban eti ya çiğ olarak dağıtılır ya da pişirilerek ikram edilir. (K42, K17, K16, K7)
- Ermiş olduklarına inanılan kişilerin mezarlıkları ziyaret edilir, orada birtakım dua edilir ve mezarın toprağından bir çimdik toprak yenilir. Yenilen bu toprağın şifalı olduğuna inanılır.
- Sürekli düşük yapan kadın için Alevi dedesinden dua istenir. Kırmızı bir ip dedeye verilir ve hasta olan kişi kendisine ip bağlamasını ister. İp bağlama işlemi şu şekildedir. Kırmızı bir ip temin edilir, dede ipi bağlayacağı kişinin isteğini dinler ve bir takım dualar okuyarak Allah'a yalvarır. İpe belli aralıklarla düğümler atar ve ipi hastaya verir. Hasta onu ya kendi üzerinde taşır ya da evinde muhafaza eder. (K11, K13, K8, K21, K33, K44)
- Cem bağlanırken, Cem'i bağlayan Alevi dedesi cemaate seslenir ve "Bir müşkülü olan var mı?" diye sorar. Bu gibi zamanlarda genellikle çocuk isteyen kadınlara ve ağır hastalara öncelik verilir. Kadın Dedeye çocuk istediğini ve cemaatte bulunan insanların hürmetine Allah'a yalvarmalarını ve kendisine dua etmelerini ister. (K22, K33, K1, K28, K53, K11)
- Düşük yapan kadın bir hocadan ya da dededen kendisine "Berbenj" yapmasını ister. Berbenj şu şekilde yapılmaktadır. Keçi kılı eğrilir ve ip haline getirilir. İp haline getirilen keçi kılları bir metre uzunluğunda örülür ve uçları birbirine bağlanarak şifa bekleyen kadının boynundan koltuk altına asılır. Birkaç ay boyunca taşınan berbenj daha sonra evin uygun bir yerinde saklanır. (K8, K11, K33, K44)
- Bebek sahibi olmak isteyen veya düşüğü engellemek isteyen kadın bir Alevi dedesine yahut bir hocaya boylama yaptırır. Boylama işlemi şu şekilde yapılır. Kuşburnu ağacının uzunca bir dalı her iki ucundan birbirine bağlanarak daire şekline getirilir.

- Şifa bekleyen kadın ayakta ellerini her iki yanında birleştirerek sabit bir şekilde bekler. Alevi Dedesi bu daire şekli verilmiş dalı bazı dualar okuyarak hastanın baş kısmından ayak kısmına doğru indirir ve yerde bırakır. Şifa bekleyen kişinin içinden çıkmasını söyler, kişi içinden çıkar ve boylama işlemi sona erer. Boylama denmesinin sebebi, boylama adı verilen nesnenin baştan aşağı indirilmesinden kaynaklanmaktadır. (K51, K23, K18, K17, K20)
- Çocuğu olmayan kadına hoca veya dede muska yapar, kadın muskayı banyo zamanları hariç sürekli üzerinde taşır.

2.1.1.1.4. Bitki Kökleri ve Otlarla Yapılan Uygulamalar

Bingöl halkı bitkiler, çeşitli otlar, çiçekler ve yeşil sebze kültürü açısından oldukça gelişmiş bir kültüre sahiptir.

Hastalığa göre bitki köklerini, yeşil yapraklı bitkileri ve otları ayrıştırmada ve uygulamada oldukça bilgili ve deneyimlidirler. Bitki kökleri ve otlar ile ilgili yapılan uygulamalar şunlardır;

- Ayçiçeği bitkisi henüz çiçek halindeyken koparılıp kurutulur, değirmende veya robotta iyice ufalanır. Bazen sıcak suda demlenerek içilir, bazen de kaynamış suya atılır ve buharına oturulur. (K22, K44, K53)
- Hamile kalmak isteyen kadın her yemekten sonra ağzına bir karanfil atmalıdır, çünkü karanfilin hormonları harekete geçirme özelliği vardır. Aynı zamanda ağız ve diş sağlığı açısından da oldukça faydalıdır. (K30, K61, K73)
- Şerbetçiotu adı verilen fakat Alevi Kültüründe “verşe” otu olarak bilinen ot toplandıktan sonra kurutulur. Yemek esnasında yemeğin üzerine serpilerek tüketilir. Verse otu yapısı gereği bol miktarda kadınlık hormonu ihtiva eder. Yemeklerde tüketmek istemeyenler de bir litre suya bir avuç iri parçalı verse otunu atıp 10 ile 20 dakika arasında demleme sonrasında günde 3-4 bardak içerek de tüketebilirler bu uygulama birer hafta aralıklarla yapılır. (K38, K17, K28, K19, K21, K14)

- Dağda yetişen papatyalar toplanır, bir bardak suya 5 adet papatyanın başı konulur. 10-15 dakika kadar demlenip içilir. Papatya bitkisi düzenli adet görmeyi sağlar ve bu da hormonları dengeler.

Karabiber ile ilgili kaynak kişilerimizin de birçok ortak nokta saptamakla beraber birçok kişinin özellikle eski dönemlerde şimdiki gibi cinsel gücü etkileyen veya hamile kalmayı kolaylaştıran bitkilere ulaşamadıkları için karabiberi sıkça kullandıklarını ve eşlerine de kullandırdıklarını saptamış bulunmaktayız.

Karabiber kadında ve erkekte cinsel gücü artırır. Ayrıca gebe kalamayan birçok kadının en büyük sorunu idrar yolu enfeksiyonlarıdır. Kaynak kişilerimizden Fatoş Görgü idrar yolu için en güçlü temizleyici ve idrar söktürücünün karabiber olduğunu söylemektedir. İdrar yolu temiz olan kadının kolayca hamile kalacağını belirtmiştir. (K32, K8, K21, K20, K33, K47, K44, K30)

- Düşük yapmaya meyilli kadınlar ve sürekli düşük yapan kadınlar için eski dönemlerden beri Aslanpençesi otu kullanılmıştır. Kaynak kişilerimizden rahmetli Medine Yurtsever bu otu taze iken hafif şekilde kaynatıp suyunu şifa bekleyen hastalara içirmiş otunu ise temiz ve ince bir tülbentle henüz sıcak iken sarıp hamile kadının rahim ağzına yerleştirmiştir. Bunu yapmasının sebebini ise düşmeye meyilli bebeğin rahimdeki durumunu güçlendirmek olduğunu aktarmıştır. (K8, K12, K17)
- Bazı hamile kadınlar hamile kaldıktan sonra bile sürekli kanama olayını yaşarlar, bu kadınlarda oluşan dölyatağı kanamalarını çobançantası otu çok etkili bir şekilde kesmektedir. Bu ot çok az miktarda bir bardak suda kaynatılır ve içine karabiber ve bal konularak tüketilir. Kanamayı kestiği gibi rahmi de toparlar. (K3, K20, K30, K42, K71)
- Eski dönemlerde, özellikle bağ bahçe ve bostan ekimi dönemlerinde ekilen fesleğenin ilk yaprakları toplanıp kurutulurmuş. Fesleğen gebeliği güçlendirmeyi ve düşüğü engellemesi gibi şifahi yönlerinin olduğu gerekçesiyle oldukça sık kullanılan bir diğer bitki çeşididir. (K41, K30, K21, K31, K11, K12)

- Hamile kalmak için regl olduktan sonra hayıt otu adı verilen ot kaynatılıp içilir. (K21, K11)
- Fesleğen, nane ve maydanoz iyice kaynatılır, genişçe bir leğene dökülen karışımın buharına oturtulan kadının etrafı çarşafı sarılır ve buhar soğuyunca kadın kalkıp sıkıca giyinir ve o gece eşi ile beraber olur. (K30)

2.1.1.1.2. Gebelik Oluşumunu Engelleme

“Gebelik oluşumu kimi zaman kendiliğinden kimi zaman ise destekleyici takviyeler ile gerçekleşir. Kimi insanlar bebek yapmayı çok arzular kimileri hiç istemez kimileri de daha ileriki bir tarihe atarak erteler. Bunun için de birtakım uygulamalar yapılmaktadır. Bu uygulamalar sadece Bingöl ve çevresinde değil Türkiye'nin hemen her şehrinde ve yöresinde benzer veya farklılıklarla uygulanmaktadır. Örneğin; Erzurum'da gebe kalmak istemeyen kadının kedi yavrusunu atın üzengisinden geçirmesi, yılan kabuğu adı verilen bitkinin tütsüsüne oturması, ebegümece veya yumurta sarısı ile çiriş unundan yapılmış hamuru rahmine koyması ile gebelikten korunacağına inanılır” (Sezen, 1993, s.3).

Uygulanan pratikler ise şunlardır:

- İkamet edilen bölgede var ise hastaneye, sağlık ocağına veya ebeye başvurmak. (K20, K21)
- Sağlık ocağı tarafından dağıtılan veya doktorun tavsiye ettiği doğum kontrol haplarını kullanmak. (K23, K55, K29, K27, K12, K8, K3, K5, K49, K39, K40)
- Belli aralıklarla uygulanan ve gebeliği engelleyen iğnelerin kullanılması. (K13, K20, K40, K56, K66, K22)
- Erkeğin doğal yöntemlerle korunması. (K1, K12, K29, K56, K3, K69)
- Kınanın kaynatılarak suyunun üç gün üst üste içilmesi. (K21, K30, K42, K61)
- Ertesi günü hap adı verilen hapın eczaneden temin edilerek kullanılması. (K16, K21, K11, K36)
- Kadın meşe veya ceviz ağacının külünü suya karıştırıp içer. (K8, K11, K33, K36)

- Aktarların ya da bazı kocakarı adı verilen kişilerin hazırladığı ve birçok otun birleşiminden oluşan otların demlenip içilmesi. (K2, K3, K11, K36, K28, K41, K42, K54, K33)
- Düşük oluşumunu sağlamak için ağır eşya veya büyük taş kaldırmak gibi yöntemlere başvurulmuştur. (K11, K8, K42, K24, K53)

2.1.1.1.3. Aşerme

Hamile kadının hamileliğin bazı dönemlerinde değişik yiyecek ve içecekleri yeme-içme arzusudur aşerme. Kadın hamilelik döneminde, eşi ve ailesi tarafından öbür dönemlere oranla daha itina ve özenle karşılanır. Hamile kadın bazı yiyecekleri aşırı bir istekle yemek isterken bazen de bunun tam tersi olur ve kadın bazı yiyeceklere karşı tiksinti duyar.

Aşerme gebeliğin belli dönemlerinde gebe kadında görülen bir durumdur. Beğenmemek, kötülemek anlamındaki “aşyermek” giderek halk arasında anlam değiştirerek, hamile kadının kimi yiyecekleri canı çekmesi onları tatmaktan kendini alamaması anlamına gelmiştir (Artun, 2005, s.129).

Halk arasında yaygın olan inanca göre kadının canı ne çekerse onu mümkün mertebe yemelidir. Çünkü eğer yemez ise çocuğun şaşı olacağına ya da herhangi bir uzvunun eksik olacağına inanılır.

Aşerme ile ilgili düşünülen ve uygulanan bazı pratikler şunlardır:

- Ayva yiyen kadının çocuğunun güzel olacağına inanılır. (K21, K48, K11, K8, K18)
- Ayva yiyen kadın hemen ardından kendi iki serçe parmağını yine kendi yanaklarına bastırır ve böylece çocuğun gamzeli olacağını düşünür. (K28, K12)
- Bazı yiyecek ve içeceklerin kokusu hamile kadına kokar, hamile kadın bu gibi yiyecekleri hamilelik boyunca evinde pişirmez. (K8, K12, K20, K33)
- Hamile kadının çiğköfte yemesi sakıncalı bulunur. Çünkü çiğköfte hem ağır baharatlar içerdiğinden hem acı olduğundan hem de bazı çiğköftelerin yapımında çiğ et kullanılmasından dolayı yenmesi sakıncalıdır. (K32, K41, K21, K8)

- Hamile kadınlar genellikle limona karşı aşırı hassasiyet gösterirler. (K13, K21, K8, K30)
- Kimi hamileler gebelik boyunca hamur işi ve çeşitli tatlılara aşerirler. (K33, K40, K41)
- Aşerme sadece canın çekmesi şeklinde değil bazen de tikslenme şeklinde olur. Kaynak kişilerimizden Cenap Yurtsever kendisinin ilk hamileliğinde evinde bulunan ve önceden çok sık kullandıkları kırmızı bir tenceresinden hamileliğinin ilk aylarında tiksindiğini ve tencereyi her gördüğünde istifra ettiğini ve onun içinde pişen hiçbir yemeği yiyemediğini ve en son olarak o tencereyi çöpe attığını söylemiştir.
- Bazı hamile kadınlarda ise eşlerine karşı bir tikslenme baş gösterir. Eşlerinin vücutlarının kötü koktuğunu ya da nefeslerinin onlara ağır geldiğini söylemektedirler. (K13, K18, K9)
- Hamile kadına çocuğunun dudağı tavşan dudak olmasın yani yarık damak hastalığı olmasın diye hamileliği boyunca tavşan eti yedirilmez. (K21, K19, K18, K33)
- Hamile kadına kırmızı elma yedirilir. Yanakları kırmızı olsun diye, yeşil erik ve yeşil çağla badem yedirilir ki bebeğin gözleri renkli olsun. (K30, K42, K59, K61, K79, K83)
- Hamile kadının canı çilek, ciğer ya da kiraz isterse mutlaka yedirilmelidir. Çünkü inanışa göre eğer yemez ise doğacak olan bebeğin yüzünde veya vücudunda o yiyeceklerin lekesi çıkabilir. (K1, K3, K13, K58, K71, K21, K33, K80)
- Çilek yiyen hamile kadın elini herhangi bir yerine sürmemelidir. Çünkü sürer ise bebekte leke oluşabilir.

2.1.1.1.4. Cinsiyet Tayini

Toplumumuzda yerleşmiş bir algı vardır ki o da doğacak ilk çocuğun cinsiyetinin erkek olmasıdır. Çünkü erkek doğduktan sonra ailenin ocağı kör olmaz, soyun devamlılığı sağlanır.

Ailelerin genel olarak kız bebek isteği ikinci plana atılır. Fakat yapmış olduğumuz çalışmalarımızda ailelerin erkek bebek algısının son dönemlerde değiştini görmekteyiz. Genel olarak vardığımız sonuçlardan birisi de ailelerin ve özellikle son dönem okumuş tahsilli ailelerde erkek ya da kız bebek algısı yerine sağlıklı bebek algısı yerleşmiştir. Çünkü son dönemde gerçekleşen doğumların ciddi bir bölümünü anomali teşhisiyle doğan bebekler oluşturmaktadır. Bu bebeklerin sağlıksız doğmasının sebebi düzensiz beslenme, dengesiz uyku, yoğun stres altında çalışma, son dönemde herkesin açık açık bildiği ve bildiği halde tükettiği GDO (Genetiği Değiştirilmiş Gıdalar)'lu ürünleri tüketmeleridir.

Bu nedenle bebeklerin ciddi bir kısmı sağlıksız doğmaktadır. Aileler bu nedenle önceliği cinsiyete değil sağlığa göstermeye mecbur kalmıştır. Halk arasında cinsiyet tayini ile ilgili bazı saptamalar ve tahminler vardır. Bu saptama ve tahminler şunlardır:

- Hamile kadının yüzünde doğum lekesi denilen kahverengi yayvan lekeler ve çillenme oluşur ise bebeğin kız olacağına inanılır. (K11, K5, K58, K21, K30)
- Gebe kadın gebeliği süresince her ay gitgide çirkinleşirse bebeğin kız olacağı söylenir. Çünkü inanişaya göre kız bebek annenin güzelliğini alır. (K41, K54, K80, K29, K55, K63)
- Gebe kadın genellikle halsiz, güçsüz ve zayıf kalır ise o kadının erkek bebek doğuracağına inanılır. Çünkü erkek bebek ileriki güç ve kuvvetini annesinden alır. (K12, K58, K14)
- Gebe kadının karnı sert ise erkek, yumuşak ise kız bebek doğuracağına inanılır. (K29, K81, K57)
- Hamile kadın ekşi yerse kız bebek doğurur. (K21, K33, K48)
- Hamile olan kadın tatlı yer ise ya da canı tatlı çekerse erkek bebek doğuracağına inanılır. (K21, K80, K69, K71)
- Hamile kadının yüzü sarı ise kız, kırmızı ise erkek bebek doğurur. (K55, K61)

- Hamile kadının karnı yayvan ise erkek bebek öne doğru sivri ise kız bebek doğuracağına inanılır.
- Kadın güler yüzlü ise kız, asık suratlı ise erkek bebek doğurur. (K12, K55)
- Bir ipe yüzük geçirilir ve bir bardak suyun üzerinde sallandırılır, eğer yüzük sağa sola doğru sallanırsa doğacak bebeğin kız olacağına, kendi etrafında veya daire çizerek sallarınsa da erkek bebek doğacağına inanılır. (K44, K71, K80, K92)
- Kadının kalçaları büyürse kız bebek doğuracağı söylenir. (K28)
- Hamile olan kadının oturacağı yere döşeğin ya da yastığın altına bir tarafa makas öbür tarafa da bıçak bırakılır. Hamile kadın haberi yokken gelip bunlardan birinin üzerine oturur. Kadın makasın olduğu tarafa oturursa bebek kız, bıçağın olduğu tarafa oturursa da bebek erkek doğacaktır inancı vardır. (K21, K38, K47, K57, K63)
- Hamile olan kadının göbeği yukarı doğru ise erkek, aşağı doğru ise kız bebek doğuracağına inanılır. (K11, K15)

2.1.1.1.5. Gebe Kadına Uygulanması Sakıncalı Olan Davranışlar ve Kaçınmalar

İstemli bir şekilde oluşan gebeliklerde anne-baba ve ailelerin en büyük ve ilk arzularından biri de sağlıklı bir bebek ve miyadını doldurmuş bir gebeliktir.

Aileler, eş ve gebe kadın hamileliğini sorunsuz geçirmek için birtakım uygulamalara başvurur. Bu uygulamaları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Anne adayları kadın ağır işler yapmaktan kaçınır. Ağır eşya taşımaz. (K12, K53)
- Düşük riski olan kadın ve rahim ağzı genişliği vb. sorunları yaşayan gebe hamileliğinin büyük bir kısmını yatarak ve ayaklarını yüksekte tutarak geçirmelidir. (K8, K10, K12)

- Gebe kadın hamileliğin son dönemlerinde maydanozu fazla yememelidir. Bu düşüğe neden olabilir. Çünkü maydanoz bolca yendiğinde idrar söktürür ve rahim ağzının açılmasını sağlar. (K55, K48, K73)
- Gebe kadın ölü evine kırkı çıkmadan gitmemelidir, çünkü çocuğun ömrünün kısa olacağına inanılır. (K25, K55, K69)
- Gebe kadın sakatlara, körlere veya akıldan yoksun kişilerle fazlaca münasebet kurmamalıdır, aksi halde bebeğin de herhangi bir uzvunun noksan olacağı inancı vardır. (K22, K58, K55, K5)
- Gebe kadın salyası akan birine bakınca yere tükürmemelidir, çünkü kendi doğuracağı bebeği de salyalı olabilir düşüncesi mevcuttur. (K58, K29, K37)
- Kadın gebeliği süresince çok konuşmamalı, ağırbaşlı olmalıdır, yalan söylememelidir, çok fazla uyumamalı ve çok yemek yememelidir. Çünkü bunların aksini yapan gebenin doğuracağı bebek, aksi, aç gözlü, tembel, yalancı ve hayırsız olacağı inancı vardır. (K55, K62, K19)

2.1.1.2. Doğum Zamanı

Doğum zamanı denilen evre gebeliğin doğum anından hemen önceki ve doğumdan sonraki evre arasında kalan sancılı evredir. Doğum zamanı gebenin doğurma şekline göre çeşitlilik gösterir, kimi zaman birkaç saat kimi zaman ise birkaç gün süren bu evre oldukça zor ve heyecan vericidir.

“Doğumun kolay geçmesi için Anadolu’nun hemen her bölgesinde Meryem Ana Eli ve Fadime Ana Eli denen bitki kurutulularak suyu içilmektedir. Bu bitkinin suyunun döl yatağını açacağı ve doğumun kolay geçmesini sağlayacağına inanılmaktadır” (Uçar, 1976, s.149).

Doğum sırasında uygulanan bazı pratikler ise şunlardır:

- Kadının doğum yapacağı zaman, mekân ve ortam uygun değil ise hamile kadın hastaneye götürülemiyor veya evde doğum yapmayı tercih ediyorsa, o yörede veya şehirde bulunan ebeler veya ebe olmadığı halde bunu kendine meslek edinen deneyimli kişilere doğum yaptırmaları istenir. (K11, K81, K44, K55)

- Doğum kolay geçsin diye bölgede bulunan ziyaretlerden alınan taş veya toprak, su içine konularak hamile kadına içirilir. (K20, K80, K11, K45, K44)
- Kadının sancıları başlar başlamaz, varsa küvet yoksa leğen sıcak su ile doldurulur, hamile kadın küvete girer ve sancılar iyice sıklaşana kadar sürekli sıcak su takviye edilen küvette bekler. Buradaki amaç sıcak suyun hamile kadının rahmini açması ve kasıklarını gevşetmesini sağlamaktır. Kaynak kişilerimizden Suna Güven ve Nurten Arıkan kendilerinin de aynı yöntemle doğuma hazırlandıklarını ve doğumlarının bu şekilde daha rahat geçtiğini beyan etmişlerdir. (K11, K12)
- Doğum zor geçiyorsa kadının karnı ve kasıkları zeytinyağı ve çörekotu yağıyla iyice ovulur. (K21, K19, K7)
- Kadının sancuları bir kesilip bir başlıyorsa kadının doğumu daha fazla uzamasın ve kadın bir an önce doğum yapsın diye kadını sıcak kuma veya iyice ısıtılmış sıcak küle oturturlar. (K55, K40, K71, K80)
- Evdeki mevcut makas bulunur ve ağzı kapalı ise açılır. (K21, K83, K44)
- Evdeki pencereler tek tek açılıp kapanır. (K33, K44)
- “Doğum sırasında çamaşırlar ters ise yüzü çevrilir. Elbiselerin düğmeleri açılır. Doğum sırasında doğum kolay geçsin diye örgülü saçlar çözülür. Aynı günde doğan çocuklar birbirine gösterilmez” (Artun, 1998, s.4-28).

2.1.1.3. Doğum Sonrası

Anadolu da doğum sonrası yapılan uygulamalara büyük bir önem ve özen gösterilmektedir. Doğum yapan lohusa kadın ve kırklı bebeğin korunması için birtakım tedbirler alınır, göbek kesme, bebeğin yıkanması, tuzlanması, lohusalık, albasması, ad verme, kırk çıkarma gibi işlemlerde tedbir amaçlı bazı pratikler uygulanır. Özellikle çocuğun ileriki yaşamında karşılaşılabileceği olumsuzluklardan korumak amacıyla uygulanan pek çok inanç ve pratik vardır. (Artun, 2015, s.173).

Doğum olayı gerçekleşikten sonra rahat bir nefes olan anne-baba ve ailelerin sıradaki görevi anne ve bebeğin bakımınıdır. Bu anlamda birçok pratik ve uygulama yapılmaktadır.

2.1.1.3.1. Bebeğin Göbek Bağının Kesilmesi

Bebek doğduktan sonra uygulanan ilk pratik bebeğin göbek bağının kesilmesi işlemidir. Bebeğin göbek bağı genellikle doğumu yaptıran ebe veya işin ehli kişi tarafından dualar eşliğinde kesilir.

Bingöl Alevi toplumu tarafından uygulanan bazı pratikler ise şunlardır.

- Bebek dünyaya geldikten sonra göbek kordonu sol memenin hizasına kadar ölçülür ve öyle kesilir. (K11, K58, K77)
- Bebeğin kordonu çocuk okusun, büyük adam olsun diye devlet dairelerinin (okul, hastane, adliye, karakol vb.) bahçelerine gömülür veya herhangi bir köşesine gizlenir. (K21, K44, K65, K57, K71)
- Bebeğin kordon kanı, yanaklarına sürülür. Amaç bebeğin al yanaklı olmasıdır. (K22, K55, K61, K11, K12)
- Bebek içine kapanık olmasın, derdini anlatabilsin diye kopan göbeği ya kalabalık bir yere gömerler ya da sosyal yaşamını beğendikleri bir ailenin bahçesine gömerler. (K58, K20)
- Eski dönemlerde kız bebeğin gözü dışarıda olmasın, evine bağlı olsun diye bebeğin düşen göbeği kendi evlerinde saklanırmış. (K55, K47, K38, K41, K3)
- Bebeğin göbek bağının kesildiği makas, bıçak vb. nesnelere yıkanmadan bebeğin kırkı çıkana değin saklanır. Kırk çıkarıldıktan sonra yıkanarak kaldırılır. (K21, K38, K42, K11, K8)

2.1.1.3.2. Bebeğin Yıkanması, Tuzlanması ve Kundaklanması İşlemi

Bebeğin göbek bağı kesildikten sonra bir diğer işlem bebeğin yıkanması, tuzlanması ve kundaklanması işlemidir. Bebeğin pişikten korumak amacıyla ve ileriki yaşamında terinin kokmaması için tuzlama işlemi yapılmaktadır. Bu işlem kimi bölgelerde bebek doğar doğmaz uygulanırken kimi bölgelerde ise bebek doğduktan üç gün sonra yapılmaktadır.

Bebeğin kundaklanma işlemi ise, bebeğin vücut hatlarının düzgün olması ve gece uykusunun düzenli olması amacıyla yapılır. Kundaklama işlemi beyaz patiska bez ve aynı bezin kumaşından kesilmiş kumaş parçaları ile yapılır.

Hemen her yörede bebeğin sağlıklı olabilmesi için çok değişik uygulamalar yapılmaktadır. Yıkama işlemleri, tuzlama ve kundaklama işlemlerinin yapılma amaçları tamamen bebeğin sağlığı ve fiziksel yapısının olumlu yönde gelişmesi ve sağlam bir vücuda sahip olması içindir.

Bingöl Alevi toplumunda bebeğin yıkama, tuzlama ve kundaklama işlemlerinde öbür kültürlerden çok ayrı özelliklere sahip olduğu söylenemez. Genel itibariyle yapılan pratikler şunlardır:

- Eski zamanlarda bebek doğar doğmaz hemen yıkanır. Fakat şimdilerde doktorların bütün annelere babalara tavsiyesi bebeğin ilk üç gün yıkanmaması yönündedir. Çünkü bebek anne karnındaki sıvıyı üzerinde birkaç gün taşıdığı takdirde hastalıklara, bakteri ve mikroplara karşı bağışıklık kazanmış olur. Çoğu anne-baba şimdilerde çocuğu ilk üç gün yıkamayı tercih etmemektedir. (K11, K12)
- Bebek doğar doğmaz ılık su ve sabun ile iyice ovularak yıkanır. (K28)
- Bebek doğduğu gün yıkanır ve vücuduna bol tuz sürülerek ovalanır, amaç bebeğin ileriki hayatında kokmamasıdır. (K29, K51, K82, K21)
- Yeni doğan bebeğin koltuk altı, kasıkları ve ayakları kırkı çıkana kadar tuzlu su ile ıslatılmış bez yardımıyla sabah akşam silinir. Buradaki amaç yine bebeğin koltuk altı, kasık ve ayaklarının kokmasına engel olmaktadır.
- Bebeğin ilk yıkanma suyuna bir adet madeni para atılır. Amaç bebeğin ileride fakirlik görmemesi ve rahat yaşamasıdır.
- Bebeğin yıkanma suyuna ayna atılır ki geleceği ayna gibi parlak ve aydınlık olsun. (K8, K21, K3)
- Bebeğin ilk yıkanma suyuna sarılık taşı ve sarılık suyu denilen nesnelere eklenir. Buradaki amaç bebeğin sarılık olmasını engellemektedir.

Sarılık taşı, safran sarısına benzer delikli bir taştır, sarılık geçirmiş veya geçirmekte olan hastalar tarafından boyunlarında veya ceplerinde taşınır.

Sarılık suyu ise Diyarbakır'ın Hani ilçesinde bulunan bir gölden temin edilir. Sarılık olan hastalar oraya giderek suya girerler. Bebek için ise bidonlarla taşınarak getirilir ve bebeğin sarılığı geçene değin her banyo suyuna şifa olması amacıyla bir miktar taş eklenir. (K11, K12, K13, K80, K72, K38)

- Erkek bebeğin ayakları kırk gün boyunca tuzlanır ki bu süre bazı ailelerde 6 aya kadar devam eder. Amaç ileriki dönemlerde bebeğin ayaklarının kokmasını engellemektir.
- Yeni doğan bebek yıkandıktan sonra 3 gün tuzlanır, tuzlama sonrası cildi kuruyan bebeğe bal sürülür.
- Bebeği tuzlamanın yanı sıra bir diğer uygulama da vücut kıllarına karşı yapılan uygulamalardır. Bu konuda karınca yumurtasından yararlanılmaktadır. Bebeklerin kırkı çıktıktan sonra karınca yumurtaları bebeğin koltuk altı ve kasıklarında ezilir ve iyice ovulur. Bu işlem belli aralıklarla ergenliğe kadar birkaç defa yapılır ve oldukça etkili bir yöntemdir. (K20, K12, K18, K33, K41)
- Bebeğin yıkama suyuna ev yapımı elma veya üzüm sirkesi damlatılır. Bunun yapmadaki amaç hem bebeğin sağlıklı olması hem de bebeğin nazardan korunmasıdır. (K58, K55, K41, K29, K8, K30)
- Yeni doğan bebeklere uygulanan bir diğer uygulama ise bebeğin kundaklanmasıdır. Bebek doğduğu günden itibaren kundaklanır. Bu işlem kırk gün ve üç ay arasında değişir.
- Bebek doğduktan sonra kırkını doldurana kadar temiz bezlerle sıkıca kundaklanır. Kundak işlemi şu şekilde yapılır. Beyaz patiska kumaştan üçgen şeklinde kesilen bezin dar kısmına yani ayak kısmına sağlı sollu olmak üzere iki adet yine aynı kumaştan kesilmiş ip bağlanır. Bebek üçgenin geniş kısmını ortalar şekilde yatırılır, bezin alt kısmı içe doğru, yanlar ise bebeğin göbeğine doğru sarılır. Bebeğin ayakları iyice düzeltilir, elleri ise yan basenlere düz bir şekilde yapıştırılır ve o şekilde sarılır. Yanlara takılmış bez ipler ile bebeğin vücudu aşırı sıkılmayacak şekilde sarılır. Bebek altı açılacağı dönemler ve yıkanacağı dönemler

dışında kundaktan çıkarılmaz. Bebeğin bu şekilde rahat ettiği ve uykusunun daha düzenli olduğu kaynak kişilerimizin ortak görüşüdür. (K21, K12, K58, K31, K25, K11)

- Yeni doğan bebeğin tırnakları 3 aya kadar kesilmez. İnanişâ göre onun tırnaklarını melekler keser. (K33, K50, K61, K73, K44, K8)
- Bebek yaşını doldurmadan saçları kesilmez. Özellikle erkek bebeğin saçları yaşından evvel kesilirse çocukluk ve gençlik döneminde yaramaz bir çocuk olacağı inancı vardır. (K18, K31, K21)
- Bebeğin saçı yaşı dolunca kesilir ve saçların ağırlığınca gümüş veya altın dağıtılır. (K50, K18, K30, K25, K31)

2.1.1.3.3. Loğusalık Loğusa Ziyareti ve Loğusa Şerbeti

Yeni doğum yapmış kadına lohusa adı verilir. Lohusalık adı verilen bu dönem, doğumdan sonraki ilk kırk günü kapsar, bu kırk gün içinde hem anne hem de bebek kırklı olarak nitelendirilir. (Santur, 2004, s.11)

Toplumumuzda loğusa kadın kırkı çıkana kadar en az yeni doğan bebek kadar önemsenir. Nasıl ki bebeğe yapılan bazı uygulamalar varsa loğusa olan anneye de birtakım uygulamalar yapılır. Bu uygulama ve pratiklerden bazıları şunlardır:

- Loğusa kadının kırkı çıkana kadar yatağı serili kalır. Kendini güçsüz ve ağrılı hissettiği dönemlerde uyur veya dinlenir. (K18, K73, K81, K119)
- Loğusa kadın kırkı çıkmayana kadar gerekmedikçe evden çıkmaz, cenazeye katılmaz veya başka kırklı kadınla aynı ortamda bulunmaz. (K18, K11, K21, K58, K19, K4)
- Loğusa kadının kaybettiği gücü geri kazanması için genellikle akşam yemeklerinde dalak, ciğer ve türevleri yedirilir. (K20, K44, K33, K19)
- Loğusa kadın kırkı bitene kadar yaz dahi olsa sıcak tutulur. Sirtında hırkası ayağında çorabıyla uyur. (K11, K21, K55, K29)
- Loğusa kadın kırkı çıkmayana kadar düğüne gitmez. (K13, K17, K51)
- Loğusa kadın sancılarının olduğu dönemde sobada iyice ısıtılan tuğlaların üzerine oturtulur. (K19, K32, K49)

- Loğusa kadın kırkı çıktıktan sonra bile kendini korumalıdır. Dışarı çıktığı vakit özellikle kış aylarında sıkı giyinmeli ve mutlaka dişlerinin hava almaması için ağzını şal veya yazma ile kapatmalıdır. Bu dönemde hava alan loğusa kadının dişleri ileriki yaşamında ona sıkıntılar çıkarabilir. (K10, K25, K48, K54, K71)
- İki loğusa kadın kırkları bitmeden yan yana gelirlerse loğusa kadınların üzerlerinde taşıdıkları iğneleri birbirleriyle değiştirmeleri gerekir. Bu işlem sonucunda loğusa kadınların kırkı birbirine karışmaz. (K22, K30, K55)
- Loğusa kadına genellikle ilk zamanlar sıklıkla pekmez, pekmezli su ve pekmezli unlu bulamaç yedirilir. Buradaki amaç hem kadının doğum esnasında kaybettiği gücü kazanması hem de annenin sütünün bol olmasını sağlamaktır.
- Loğusa kadına yağda kavrulan yumurta yedirilir. (K71, K55, K5)
- Tereyağında kavrulan pekmez, yufka ekmeklerinin üzerine dökülüp loğusa kadına yedirilir. (K20, K50, K51, K32)
- Loğusa kadına, doğum yaptıktan sonra ilk yirmi gün yani yarı kırkı denilen vakit dolana kadar musluktan su içirilmez. Kaynamış ılık su içirilir. (K27, K54, K51, K11, K12, K9, K11, K81)
- Loğusa kadın “albasması”, “kırkbasması” ve benzeri kötü olayları yaşamasın diye özellikle Karapınar köyünde bulunan Kara Baba adı verilen ziyaretten taş, toprak veya bir dal parçası getirilerek kadının ve bebeğin yastığının altına bırakılır. Zaman zaman loğusa kadının kendini kötü hissettiği dönemlerde ziyaretten getirdikleri bu nesnelere suya konularak loğusa kadına içirilir.
- Loğusa kadının korkularını yenmesi veya şifa bulması amacıyla Sancak Beldesi'ne bağlı Karapınar Köyü'nde Aziz Bakır Dede'nin evinde bulunan “Evliyalar” adı verilen ziyaretten dua istenir ve orada bulunan bir “asa” suda yıkanır, suyu hastalara, bebeklere ve loğusalara şifa amaçlı dağıtılır. (K20, K51, K13, K5, K15, K29, K48, K1)

- Loğusa kadının çok yakını olmayanlar bebek ziyaretini ve hediye getirme işlemini loğusanın kırkından sonrasına bırakır. (K50, K47, K31, K11, K13, K15)
- Loğusa kadına gül yapraklarından gül şerbeti yapılarak içirilir. Bu şerbetten tatlı dilli olsun diye parmakla bebeğin ağzına damlatılır. (K13, K27, K58, K71, K40, K69, K17)
- Loğusa kadının yanına gidenler eli boş gitmezler, çeşitli tatlılar, şekerlemeler, lokumlar, meyve suları veya şerbetler yaparak götürürler. (K20, K42, K33)
- Loğusa ziyaretine gelen aile büyükleri veya çok yakın akraba ve dostlar bebeğe altın, gümüş veya para takarlar. (K21, K17, K18, K24, K36, K54, K77)
- Loğusa ziyaretine gelen komşular bebeğe kıyafet veya çeşitli hediyeler getirirler. Bu ilk ziyaretler genellikle kısa sürer, gelen misafirlere şerbet, tatlı, lokum vb. yiyecekler ikram edilir.
- Loğusa kadının yanına loğusalığı bitene kadar, hayızlı, kırklı veya tıbikalı yani düşük yapan kadın gelmez. (K21, K12, K38, K41)

2.1.1.3.4. Ağız Sütünün Gelmesi, Emzirme

Bebek doğduktan sonra anne ile bebek arasında kurulan en önemli bağ emzirme ile gerçekleşir. Hele ki ilk emzirme hem anne hem de bebek için en güzel ve en önemli buluşmadır. Tam ve sağlıklı bir emzirme bebeğe yarar sağladığı gibi anneye de inanılmaz bir kolaylık sağlamaktadır.

Emzirme işlemi anne ile bebek arasında kurulan en güzel yakınlaşmadır. Anne ve bebek bütün emzirme boyunca kucak kucağa buldukları için aradaki bağ ve güven duygusu güçlenir.

Bingöl Alevi toplumunda annenin sütünün gelmesi ve emzirme ile ilgili yapılan uygulamalar şunlardır:

- Bebek doğduktan sonra anne kendine gelir gelmez, bebek anne tarafından emzirilir. (K18, K21 K42, K55, K29, K80)

- Annenin sütünün hemen gelmesi için anneye süt taşı adı verilen beyaz bir taş takılır. (K13, K38, K21)
- İlk akan sarı süt ağız sütüdür ve çok şifalıdır. Bebek mutlaka ağız sütünü içmelidir. (K21, K33, K55)
- Annenin sütü genellikle ilk günler yetersiz olduğundan bebeğin doyması için şekerli sudan şerbet yapılarak verilir. (K9, K17, K27, K24)
- Doktor kontrolünde veya ebeler tarafından doğurtulan annenin emzirme işlemini doktorların belirlediği hemşire yapmaktadır. Belli aralıklarla anne ile bebeği buluşturan hemşire meme ucunu parmağıyla belirginleştirip bebeğin ağızına vermektedir. Bu şekilde yapılan işlemlerden sonra özellikle sezeryanlı doğum sonrası 3 gün içerisinde annenin sütü gelmektedir. (K12, K21, K29, K56, K59, K1)
- Annenin sütünün bol olması için pekmez, tereyağı ve un kavruarak anneye yedirilir. (K12, K39, K56, K61, K66, K69)
- Sütü gelmeyen annenin göğüsleri kaynatılıp ılıtılmış nohut suyu ile yıkanır ve nohut taneleri anneye yedirilir. (K33, K81, K77, K53, K27, K12)
- Annenin sütü bol ve yağlı olsun diye annenin göğüslerine keçi sütü sürülür. (K14)
- Annenin boynuna Fatma Ana eli asılır ki annenin sütü bol olsun ve kesilmesin. (K27, K31, K38)
- Annenin canı herhangi bir şey çeker ise mutlaka yedirilmelidir. Aksi takdirde annenin sütünün kesilebileceği veya sütün bebeğe yaramayacağı düşüncesi hâkimdir. (K29, K55, K63, K78)
- Sütü gelmeyen anne üç gün üst üste sıcak su ile duş alır. (K19, K15, K18)
- Sütü gelmeyen anne göğüslerine sıcak havlu veya sıcak su torbası bırakır. (K58, K21, K49)

- Çeşitli kuruyemişler (kayısı, üzüm, elma, erik, kuşburnu vb.) kaynatılarak hoşaf yapılır ve anneye içirilir. Bu sayede hem annenin sütü çoğalır hem de bebek süttten aldığı vitaminlerle daha hızlı gelişir ve kilo alır. (K1, K2, K29, K59)
- Bebek ilk 6 ay sadece anne sütü emer. (K21, K33, K50)
- Bebekler genellikle doktorların ve halkın da tavsiyesi ile iki yıl emzirilir. Bu süre bazen üç veya beş yıl olabilir fakat bu sürenin bu kadar uzaması toplumca hoş karşılanmaz. (K51, K12, K13)

2.1.1.3.5. Karabasan Olarak da Adlandırılan Albasması

Anadolu da Albasması, Alkarısı, Alanası, Alkızı, Alki, Albız, Almıs, Karabasan, Kâbus, Kapiyes gibi isimlerle adlandırılan doğum sonrası henüz kırkı çıkmamış kadına ve çocuğa musallat olan kötü bir ruh olarak nitelendirilir. Karabasan olarak da adlandırılan Albasması sadece kırklı kadına veya çocuğa musallat olmaz aynı zamanda hamilelere, atlara, hastalara ve yolculara da musallat olmaktadır.

Kötü bir ruh olarak da bilinen karabasan veya albasması olarak tanımlanan olay genellikle loğusa kadınlar tarafından sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bazı yerlerde cadı karısı olarak da nitelenen, fakat mahiyeti tam olarak anlaşılmayan bir varlık, kırklanmamış çocukları boğup öldürmekte, bazen onları kaçırmaktadır. Bu yüzden çocuklar alkarısından korunmaları için kırk güne kadar yalnız bırakılmaz, yattıkları yere çakı, bıçak, makas, süpürge, silah gibi şeyler konulur. Bunlardan korkan alkarısının çocuğa bir şey yapamayacağına inanılır (Şişman, 2002, s.451).

Bingöl'de Aleviler arasında albasması, karabasan ile ilgili inanış ve uygulamalar şu şekildedir:

- Kırklı kadına karabasan denilen kötü ruh musallat olur. (K21, K12, K80, K61, K58)
- Loğusa kadın ve kırklı bebek kırkları çıkana kadar yalnız bırakılmaz, doğum yapan kadının ya kız kardeşi, ya annesi ya da kayınvalidesi onu yalnız bırakmaz. (K10, K21, K33, K53, K29, K81)
- Loğusa kadın üzerinde çengelli veya toplu iğne taşır. Amaç karabasandan korunmaktır. (K51, K29, K48, K50)

- Alkarısından (Karabasandan) korunmak için annenin ve bebeğin odasına Kuran-ı Kerim asılır. (K29, K20, K3, K51, K28, K12)
- Alkarısı bebeğe zarar vermesin diye bebeğin yastığının altına ekmek bırakılır. (K20, K1, K9, K18)
- Loğusa kadının başına, bebeğin de beşiğine kırmızı bir yazma bağlanır. Zira alkarısı kırmızı rengini hiç sevmez ve o rengin olduğu odaya giremez, o rengi taşıyan kişilere dokunamaz. (K13, K51, K49, K80, K19, K33, K5)
- Alkarısı yalnızca hamile kadına, loğusa kadına veya bebeklere bulaşmaz, erkeklere ve atlara da sıklıkla musallat olmaktadır. (K13, K21, K50, K81, K92, K23)
- Loğusa kadına albasmasını önlemek için başucuna veya yastığının altına soğan, ekmek, çuvaldız, toplu iğne sarımsak, silah, çakı, makas, bıçak vb. nesnelere bırakılır. (K10, K8, K21, K49, K51, K59, K80, K88)
- Loğusa kadına emzirdiği gerekçesi ile genellikle boya ve kına tarzı renk verici maddeler sürülmez ancak çok zaruri durumlarda kadının saçları, elleri ve ayakları kınalanır. Bebeğin ise ellerine kına sürülür. Çünkü karabasan kınanın rengini ve kokusunu sevmez. (K21, K10, K8, K11, K12)
- Doğum yapan kadının dış kapısına ve yatağının başucuna süpürge asılır. (K10, K33, K42, K55, K53)
- Kırklı kadın ve bebeğe albasmaması için ve korkuları engellemesi amacıyla Alevi Dedesinden ip bağlaması, muska yapması istenir. Dede bebek ve kadının adını zikrederek dualar okur çevredeki ziyaret ve türbelerden Allah'ın da inayetiyle dua ve yardım ister. (K10, K11, K12)
- Alkarısı yeni karabasan genellikle nehir, çay, göl, dere, sulak ve balçıklı arazi, ahır, ağıl, samanlık, virane olmuş yerler, terk edilmiş boş evler vb. yerlerde barınır. (K30, K33, K44, K1)

Toplumumuzda herkesin alkarısı hakkında söyleyeceği mutlaka bir şeyler vardır. Bu söylentiler efsanevi bir şekilde dilden dile aktararak kuşaklar arasında anlatılır durur.

Alkarısının (karabasan) vücut yapısı ile ilgili olarak birçok benzetme yapılmaktadır.

Vücut yapıları bakımından insana benzeyen hatta içlerinde çok güzel olanlar bile vardır. Bunun sonucu alkarısı ile evlenen erkekler görülmüştür. Bazı alkarıları da insan-hayvan karışımı bir görünümde olur. Öldürücü dev ya da cin, uzun boylu, uzun parmaklı ve tırnaklı, dağınık saçlı, yağlı vücutlu, el ve ayakları küçük, at gibi uzun dişli, ayaklarının tabanı önde, ayak parmakları arkada, bir dudağı yerde, bir dudağı gökte, memelerini omuzlarından geriye atabilen bazen zenci gibi esmer, gözü tepesinde olan ve al gömlek giyen alkarıları da vardır (Albayrak, 2004, s.11-12).

Alkarısı ya da karabasan olarak da bilinen kötü ruh ile ilgili söylentilerden toplumumuzun sadece Alevi kesimi değil hemen her kesimi bahsetmektedir. Yapmış olduğumuz derleme çalışmaları esnasında bu olayı yaşayan birkaç kaynak kişi ile görüşmeler yaptık ve yaşadıkları olayı Cenap Yurtsever (2017) şu şekilde aktarmıştır:

“İlk kızıma doğum yaptıktan sonra henüz yarı kırkım dahi çıkmamışken eşim ile beraber oturuyorduk, eşim namaza durdu ben ise sırt üstü uzandım ve tavanda yanan ışığı seyretmeye başladım. Birden bire ellerim arkaya doğru gerilmeye başladı, aynı şekilde de ayaklarımda çekilmeye başladı. çok bariz bir şekilde üzerime bir ağırlık çöktü ve iki adet el boğazımı sıkmaya başladı, her ne yaptımса kendimi kıpırdatamadım, üzerime inanılmaz bir ter ve ağırlık çökmüştü. Eşim namazını bitirir bitirmez bana baktı o anda üzerimdeki karabasan kapıyı açıp kaçtı.

Ali Haydar Bakır ise Karabasan ile ilgili yaşadığı olayı şu şekilde aktarmıştır:

“Her akşam ahırımıza ineklerin suyunu ve yemini vermek için giderdim. Bir akşam yine aynı işlerim için ahıra yöneldim ama hayvanlar çok huzursuzdu. Bir sağa bir sola koşturup duruyorlardı. Ben ilk başta ne olduğunu çok anlayamadım fakat içeri girdiğimde sağı solu kontrol ettim ve küçük bir süt danasının sırtında karabasani gördüm. Saçları çok kabarık, simsiyah ve kıvrık kıvrık idi. Beni görünce birden atladı ve koşarak uzaklaştı. Ben de çok korkmuştum. O nedenle kaç gün boyunca ahıra

gidemedim, devam eden günlerde ise mutlaka yanıma birini alıp gidiyordum. Kendimi korumak için de yanımda sürekli iğne ve çakı taşıyorum.”

Albasması (karabasan) olayı toplumumuzda bu şekilde değerlendirilmekte ve farklı pratiklerle önlemler alınmaktadır.

2.1.1.3.6. Kırk Basması

Lohusa kadın ve çocuğun kırkı çıkmadan evvel hastalanmasına kırk basması adı verilir. Kırk basmasını önlemek veya kırk bastığı için rahatsızlanan hastalara şifa amaçlı bazı pratikler uygulanır. Uygulanan bu pratikler hastalığı geçirme, kırklı kadını ve bebeği nazardan, kötü etkilerden korumak amacıyla yapılır. Anne ve bebek ziyarete gelen kişilerden kırk gün boyunca itinayla korunur herhangi bir kırklı kadın ile aynı ortamda bulunmasına engel olunur. (Başçetinçelik, 2009, s.73-74).

“Çocuğun kırk gün dolduktan sonra yıkanmasına kırklama adı verilir. Bu uygulama bölgelere göre değişiklik gösterir” (Acıpayamlı, 1974, s.77).

Alevi halkı arasında alınan önlemler ve kırklama pratikleri şu şekildedir.

- İki kırklı kadın yan yana gelmez. (K13, K51, K49, K38, K71, K38)
- Hayızlı kişi bebeğe ve anneye yaklaştırılmaz, o yanlarına gelse dahi, bebek ve anneyi öpmez. (K55, K48, K71, K11, K8)
- Kırklı kadın, mezara gitmez, cenazeye katılmaz, düğünlerde bulunmaz. Buralara gidememesindeki sebepten korkacağı, ölünün kırkı ile onların kırkının karışacağı veya nazar olacağı düşüncesidir. (K13, K18, K51, K4)
- İki kırklı bebek kırkları karışmasın diye yan yana getirilmez. (K8, K12)
- Kırklı iken bir araya gelen kadınlar hastalanmamak için veya kırkları karışmasın diye üzerlerinde varsa iğne veya boncukları değiştirirler. (K55, K51, K29, K42, K8, K4)

2.1.1.3.7. Çocuğun ve Annenin Kırklanması

- Bir kaba kırk adet taş atılır, bu taşların beyaz olmasına dikkat edilir. Bu taşlar çocuğun yıkanma suyuna atılır, çocuk bu su ile kırklanır. (K51, K11, K18)
- Çocuğun kırklanma suyu kırk tas sudan oluşur. (K51, K11, K12, K13, K48, K71)

- Çocuğun yarı kırkı adı verilen 20. Gününde de kırklama işlevi yapılır. (K11, K8, K19, K25, K38, K36)
- Çocuğun kırk çıkarmak için hazırlanan suyuna civar köylerden ve özellikle Bingöl'ün Sancak Beldesi'ne bağlı Kârer bölgesindeki ziyaretlerden getirilen su ile kırklama yapılır. Buradaki amaç çocuk o ziyaretlerde yatan kişilerin uhreviyetini, sakinliğini ve bilgeliğini alsın. (K11, K23, K22, K51, K81, K14, K7)
- Çocuğun kırklanma suyuna altın yüzük veya küpe atılır. Bu işlem çocuğun zengin olması ve ileriki yaşamında fakirlik çekmemesi amacıyla yapılır. (K12, K7, K3, K4, K8, K5)
- Anne ve bebeğin kırkları aynı işlemler uygulanarak çıkartılır. Kırklarının çıktığı gün hem annenin hem de bebeğin bütün çamaşır ve nevresimleri yıkanır. (K14)
- İki kırklı kadın yan yana geldiği zaman biri sağlıklı diğeri sağlıksız ise sağlıksız olan kadının hastalığı ve sancuları sağlıklı olan kadına geçer inancı vardır. (K11, K21)

Uygulanan bir diğer pratik ise şu şekildedir:

- Doğum yapan kadın ilk üç gün yalnız bırakılmadığı gibi iyi melek kötü melek diye isimlendirilen ruhlara anne ve bebeğe zarar vermesin diye üç gün üç gece loğusa olan annenin ve bebeğin başında eğlenceler düzenlenir ve oyunlar oynanır. Bingöl'ün Sancak Beldesi'ne bağlı Karapınar Köyü'nde çocukluk ve gençlik dönemlerini geçiren Ayçen Kılıçgedik, yengesinin doğum zamanında düzenledikleri etkinlikleri şu şekilde aktarmıştır:

“Emine Bakır (50) yengem ikinci çocuğunu doğurduğu zaman ben, köyümüzün genç kızlarından birkaç kişi ve aile büyüklerimizden bazıları ile yengemi üç gün üç gece yalnız bırakmadık, onun yanında türküler söyleyip halay çektik. O dönemde ev içinde oynanan çeşitli oyunlar oynadık, tencere tencere yemekler ve tatlılar yapıp hep beraber yedik. Oynadığımız bu oyunlar kimi zaman mizahi yönü baskın olan oyunlardı. Mesela ben sabah uyandım ve yataktan kalkmak istedim ama kalkamadım. Çünkü beni, üzerimdeki kıyafetlerin kenarlarından

yatağının süngerine dikmişlerdi. Bir başkasının yüzünü soba isiyile karaya boyamışlardı, kiminin ise saçını kesmişlerdi. Evde kalan erkek olursa onun da elinde sabun eritip bıyığını keserdik.

- Doğum yapan kadının odasında geceleri ilk 15 gün ışık söndürülmezmiş. (K11, K12, K21, K55, K44)
- Bebeğin kırkı çıkarılırken, dökülen son birkaç tas suda bazı hayvanların isimleri zikredilir. Bu senin kırkın bu da yılanın, bu senin kırkın bu da keçinin gibi hayvan isimleri söylenir. Sebebi ise bebekle beraber o mevsimde hangi hayvanlar doğum yapmışsa onların isimleri bebek ile beraber söylenir ki kırkları karışmasın. (K18, K25, K32, K81 K55, K44, K8, K33)
- Bebeğin kırkı çıkartılırken bal mumu eritilir, eritilen bal mumu çocuğun kırklanma suyuna huninin içinden dökülür ve suya giren balmumu hemen donar. Donduktan sonra işi bilen kişi tarafından yorumlanır. Genellikle donan mumda hayvan şekilleri ve göz göz kabarcıklar çıkar. Çıkan hayvanın şekillerinin de kırkı çıkarılır. Çünkü onlar o mevsim doğum yapan hayvanlardır. Göz göz olan kısımlar ise çıkan nazardır.

Bu uygulama ile çocuk ve annedeki nazar çıkarılır. (K11, K9, K81, K42, K49, K51, K69, K83, K19, K22, K38)

Bu uygulamaya çalışmalarımız esnasında Elif Mira Hamarat'ın (2015) kırk çıkarma işleminde rastladık. Uygulama şu şekilde yapıldı:

“Bebeğin ve annenin bütün kıyafet ve çarşafı yıkandı, odaları temizlenip perdeler yeniden asıldı. Uzun süre oda havalandırıldı, anne ve bebek için kırk tas su hazırlandı. Bebeğe takılan altınlar bir parça ayna ile beraber bebek için hazırlanan suya atıldı. Suyu sarılık olan bebeğin sarılığına şifa olması amacıyla bir tas sarılık suyu katıldı. Bebek dualar eşliğinde soyuldu ve leğene yatırıldı. Bu taraftan da bebeğin yıkanma işine yardımcı olan Şadiye Batga Hanım demir bir tasta bolca bal mumu eritip huni yardımıyla suya boşalttı. Donan balmumu Şadiye Batga tarafından yorumlanıp resmi çıkan hayvanların isimleri söylendi.

Bebek iyice yıkanıp ovalandıktan sonra bebeğin anneanesi Fatoş Görgü Hanım (50) bebeği ayaklarından tutup baş üstü birkaç yumuşak hareketle salladı,

daha sonra bebeği ensesinden tutarak boynundan salladı. Bu işlem bebeğin boyu uzun olsun ve fiziği düzgün gelsin diye yapılır.

En son birkaç tas su dökülürken Aleviler arasında kırklama esnasında klişe olarak bu sözler söylenir: “Bütün kötülükler bu suda akıp gitsin, tüm pislikler suda kaybolsun, sağlıklı mutlu günler sana olsun. Su yere gitsin, Mira sudan çıkıp yukarı yükselsin.”

Bu işlemlerden sonra anne de büyük bir rahatlama ve gevşeme olur, çünkü anne kendini ve bebeğini kötü ruhlardan kurtarmıştır. Artık eskisi gibi sıkı önlemlerle sakınmayacaktır.

2.1.2. Sünnet Geleneği

Sünnet kelimesi Türkçe sözlükte; “1. Hz. Muhammed’in Müslümanlarca uyulması gerekli sayılan davranışları ve herhangi bir konuda söylemiş olduğu söz. 2. (Erkek çocukta) Erkeklik organının ucundaki derinin çepeçevre kesilmesi anlamına gelmektedir.

“Kelimenin ikinci anlamı birinci anlamıyla da ilişkilidir. Sünnet görünüşte bir erkeğin cinsel organından bir miktar derinin cerrahi müdahale sonucu alınması gibi görülmektedir; fakat işin bir de dini ve bilimsel yönü bulunmaktadır. Dini yönden sünnet, Hz. Muhammed’in buyruklarıyla Müslümanların uyguladığı bir dini vecibe olarak görülmektedir. Sünnetin çocukluk döneminde yapılması tavsiye edilmiştir (Şişman, 2002, s.453).

(Fotoğraf 14: Sünnet)

Bingöl Alevi toplumunda sünnet oldukça önemli bir değer ve gereklilik olarak görülür. Her doğan erkek çocuğu istisnasız sünnet ettirilir. Sünnet için çocuğun yaşı çok geçirilmeden gerekli hazırlıklar görülüp çocuk sünnet ettirilir.

2.1.2.1. Çocuğun Sünnet Yaşı ve Sünnet Zamanı

Sünnet çocuğunun yaşı ve sünnetin hangi ay yapılacağı konusunda kesin bir tarih yoktur. Yalnız Bingöl Alevi aileleri ile yaptığımız görüşmelerde genellikle kendileri için yas ilan ettikleri dönemlerde, Kerbela acılarını yaşadıkları oruç zamanlarında, Hızır orucu tuttıkları dönemlerde, cem yaptıkları günlerde yakın akraba veya ailelerinden herhangi birinin ölüm günlerinde ve kara bayramlarında çocuklarını sünnet ettirmek istemediklerini belirtmişlerdir. Bugünlerin onlar için üzücü olduğunu ve sünnet gibi eğlenceye dayalı bir töreni bu gibi zamanlarda yapmayı doğru bulmamaktadırlar.

- Sünnet için tıpkı düğünde yapıldığı gibi eş, dost ve akrabanın uygun olduğu dönemler tercih edilir. (K8)
- Sünnet olacak çocuk, ergenliğe girmeden sünnet edilir. (K37)
- Yaşı geçen genç erkeklere zamanı geçtiği gerekçesi ile sünnet düğünü veya kutlaması yapılmaz. Bu olay genellikle çocuğun isteği üzerine gizli tutulur. (K11, K8, K19, K41)
- Sünnet için havaların sıcak veya soğuk olmadığı ilkbahar ve sonbahar dönemleri tercih edilir. (K41, K58)
- Sünnet düğünü genellikle Cumartesi ve Pazar günleri yapılmaktadır. (K9)
- Hafta sonu yapılmayan sünnet genelde hayırlı gün olması hasebiyle Perşembe günü yapılır. (K8, K42, K3)

2.1.2.2. Sünnet Töreni Hazırlıkları

Çocuğunu sünnet ettirecek olan aile çocuklarının yaşı ve ekonomik durumlarına göre sünnet töreninin tarihini önceden belirleyerek hazırlıklara başlar. Aile tören günü belirledikten sonra törenin bir hafta on gün öncesinden konuklara davetiye gönderilerek ya da okuyucu elçi göndererek törenin tarihini duyurur (Artun, 2016, s.305).

Çalışmamızın “düğün” bölümünde daha önce bahsettiğimiz mum ile davet şekli sünnet düğünde de söz konusudur. Özellikle köylerde aileler tarafından belirlenen bir iki elçi ile törene davet edilecekler haberdar edilir. Kapı kapı gezen bu

elçiler davetlilere şeker, lokum veya çerez gibi yiyecekler vererek onları sünnete davet eder. Mekan ve zamanı bildirirler.

- Sünnet düğünü için bazı aileler davetiye bastırırlar. (K8, K11)
- Sünnet çocuğuna yeni elbiseler alınır, sünnet kıyafeti giydirilir. (K11, K9)
- Sünnet olacak çocuğun ailesinin, musahip ve sağdıçları sünnet düğününe çağrılır.

Sünnetin Bingöl Alevi aileleri arasındaki yerinin önemli olduğuna daha önce değinmiştik. Bu kısımda bu önemi ve yapılan uygulamaları biraz daha genişleterek anlatmakta fayda vardır.

Alevi bir aile, çocuğunu sünnet ettirmeye karar verdiğinde düşündüğü ilk ve en önemli konu çocuğun kirvesinin kim olacağı meselesidir. Aile kendisine uygun bir kirve adayı seçer. Aile seçtiği kirve adayının evine çocuklarını da alarak gider ve kirveyi ziyaret eder. Ona kirveliği teklif ederler. Kirveliğe davet edilen kişi, örf ve adetlerin gereklerine uyarak çoğu zaman ailenin bu davetini geri çevirmez ve kabul eder. Daveti kabul etmeyen bazı adaylar istisna da olsa çıkabilir, ancak bu durum hem aile hem de toplumca çok kınanır.

Aile, sünnet töreninden bir hafta kadar evvel tekrar çocuğunu alır ve kirvesini ziyaret eder. Her iki aile sünnetin yapılacağı zamanı, sünnet mekanını, davetlileri ve sünnetin nasıl olacağı şeklinde bütün detayları kendi aralarında konuşarak beraberce karar verirler. Hazırlıklar bu şekilde yapılır. Davetiye bastırılıp yer haber verilir. Sünnete gelen en önemli iki konuk Kirve ve Dede'dir. (K11, K8, K45, K51)

2.1.2.3. Sünnet Töreni

Bütün hazırlıklarını gören aile sünnet töreninin yapılacağı gün erkenden kalkar, sünnet çocuğunu giydirir, evde ve sünnet mekânında çocuğunu giydirir. Evde ve sünnet mekânında çocuğun yatacağı yatağı süsleyip püsleyip hazırlar. Sünnet mekânına geçilir.

Sünnetin yapılmasına yakın davetliler toplanır, sazlar çalınır, oyunlar oynanır, hazırlanan yiyecekler ve içecekler konuklara ikram edilir. Herkes hoşça vakit geçirerek eğlenir.

Sıra sünnet olacak çocuğun sünnet zamanına gelir. Çocuk kirvesinin kucağına verilir ve sünnete katılan Dede dua verir;

Sancaklı Demirci Ustası Aziz Bakır Dede'nin torunu Erdi Bakır'ın sünnet duası ve Aziz Dede'nin Beyanı: “Adem Aleyhiselam'dan geldi dünyaya, oldu zürriyet, Hakk'a kul, peygambere ümmet. Halil Peygamberinden kaldı bu adet, herkese oldu farz ile sünnet. Her kim Muhammed'i severse, Muhammed'e versin salavat!

Orada bulunan davetli topluluğu yüksek sesle salavat verdi. Dede çocuğu kucaklayıp kirvesinin kucağına verir. Kirve çocuğun erkeklik organının ucundan tutar ve sünnetçi çocuğu sünnet eder. Kirve çocuğu kucağına alarak yatağa götürür. (K18, K42)

2.1.2.4. Sünnet Takısı

Çocuk sünnetten sonra kirvenin kucağında yatağa götürülür ve ilk takıyı kirve takar. Daha sonra kirve “Muhammed'in kalburu” diye adlandırılan bir tepsiyi honçanın üzerine bırakır. Tepsinin üzerine beyaz bir havlu atılır, çocuk sünnet edilir edilmez davetli misafirler sırasıyla kimin gönlünden ne koparsa havluya atarlar. Kimisi altın kimisi de para atar havluya. Takı bitince takıyı en son atan havluyu toplayıp çocuğun yastığının altına bırakır.

(Fotoğraf 15: Sünnet takısı)

- Ayrıca davetliler sünnet evine çay, şeker, bulgur, et gibi gıda malzemeleri getirirler. (K11, K8, K55, K42)

Sünnette çocuğa takılan takıdan bir kısmı düğünde hizmet eden görevlilere çoğu zaman bu aileye yakın bir iki kadın yardımcı olur. Bir kısmı sünnetçiye bir kısmı da Dede'ye verilir. Geri kalan çocuk için saklanır. Dede'nin hali vakti yerinde ise Dede kendisine verilen parayı Hak lokması yapıp tekrar çocuğa takar ve dua verir.

Aziz Bakır Dede'nin okuduğu dua:

“Allahu Ekber, Allahu Ekber, Allahu Ekber

Bismi Şah Allah Allah...

Erin erliğine, Hakkın birliğine, küffarın körlüğüne, inancımızın yüceliğine, soyumuzun başarısına, aşk ile diyelim “Allah Allah Allah Allah”!

Eli kan, kılıç kan, sinesi üryan, ciğer püryan, Kerbela şehidi İmam Hüseyin demine, devranına, aşk ile şevk ile diyelim “Allah Allah Allah Allah”!

Öncesi gaza, sonrası gaza, inayeti hüda, kuvveti enbiya, himmeti evliya, resulü Kibriya, Muhammed'el Mustafa Aliyyei Murtaza demine diyelim “Allah Allah Allah Allah”!

Cümle gaziler, Üçler, Beşler, Yediler, On İki İmamlar, On Dört Masum-i Paklar, On Yedi Kemerbestler, Kırklar aşkına gulbangı Muhammed, Nuri Nebi, Kerem-i Ali Pirimiz Hünkâr Hacı Bektaş Veli, Erenler, Evliyalar, Veliler, Nebiler yüzü suyu hürmetine gerçekler demine hü! “Mimen Ya Ali! “Allah Allah Allah Allah”!

Sünnet olan bu masum-i pak erin erliğine kavuşsun, erkekliğe attığı bu şık ve kutsal adımda Hızır yardımcısı olsun. Allah önce anne-babasına sonra vatana bağışlasın, hayırlı uğurlu merhametli bir erkek yapsın.

Ehlibeytin inancıyla büyüsün. İlim irfan sahibi olsun. Gerçeğe hüüü...

Sünnet düğünü bu şekilde yapılır ve en sonunda da aile ve sünnet çocuğu dedenin elini öper. Eğlence sonrası herkes dağılır.

Günümüzdeki sünnet düğünlerini değerlendirecek olursak şunları söylemek gerekir. Sünnet çocuğu artık eskiden olduğu gibi düğün esnasında ve herkesin gözü önünde yapılmamaktadır. Sünnet olacak çocuk törenden birkaç gün önce sünnet edilmekte ve düğün günü hazırlanan yatağa formalite icabı yatmaktadır. Düğünler ise eskisi gibi evlerde değil genellikle tutulan salonlarda yapılmaktadır.

Düğüne davet olayı ise köylerde eskiden dağıtılan şeker (mum) ile yapılırken şimdilerde hem köy hem de şehirlerde davetiye bastırılarak yapılmaktadır.

2.1.3. Evlenme

Evlenme; yasalarca belirlenen yaş sınırını geçtikten sonra aile kurmak amacıyla kadın ve erkeğin birleşmesidir. Kadın ve erkek sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasıdır, bu aşamada her iki tarafın ailesi evlenme kararı alan kişilerin destekçisi olarak toplumsal dayanışmayı ve ekonomik ilişkileri belirlerler. (Örnek, 2004,s.226).

(Fotoğraf 16: Bingöl Alevi toplumunda evlenme)

Evlilik kararı alan gençler ya da yetişkinler aralarında bir nevi anlaşma yaparak evlilik yolunda ilk adımlarını atarlar. Kimi zaman aileler kimi zaman da arkadaşlarının desteğiyle çiftler birbirlerine çeşitli sözler vererek vaatlerde bulunurlar.

Evlenecek olan çiftler öncesinde ileriki yaşamları için birtakım kararlar alırlar ve kendilerine bazı hedefler koyarlar. Çünkü evlilik ile atılan ilk adımdan sonrası çok farklı ve meşakkatli bir yoldur. Bireyler beraber yaşayacakları hayat konusunda bazı endişeler duyarlar ve bunun için birtakım önlemler alırlar.

Yapmış olduğumuz çalışmada Bingöl'de yaşayan Alevi toplumunda evlilik konusunu inceledik. Derlemiş olduğumuz bilgileri sırasıyla vermeye çalışacağız.

- Gençler genellikle kendi istekleri doğrultusunda evlenirler. (K10, K9, K8, K7)
- Aileler kızın ya da erkeğin seçtiği kişi de çok göze batan veya rahatsız edici bir kusur görmedikleri sürece evliliğe müdahale etmezler. (K81, K3, K4, K5)
- Alevi aileleri kızını ya da oğlunu yine Alevi bir ailenin kızı ya da oğlu ile evlendirmek ister. (K33, K21, K11, K58, K55, K24, K82)
- Sünni kesime kız vermek doğru bulunmaz. (K88, K13, K54, K25, K38, K40, K1, K2, K3, K4)
- Aleviler arasında var olan seyitlik, dedelik ve taliplik kurumları da kendi aralarında birtakım kız alıp verme kurallarıyla yönetilir. (K11)
- Alevi toplumunda kız ve erkek çocukları eşit olarak görülmekte ve aile içerisinde kendine güvenen özgür bireyler olarak yetiştirilmektedir. Bu nedenle evlenilecek, eşlerin seçiminde hem kız hem de erkeğin razı olması şarttır. (K52, K24, K8, K40)
- Evliliklerde erkeğin veya kızın razı olmadığı zoraki evlilikler düşünlük sayılmaktadır. (K1, K3, K19, K28, K32, K55, K81)
- Alevi gençleri evlenmeden önce birbirlerini tanımakta ve evliliğe anne babalarının da görüşünü alarak özgür iradeleriyle karar vermektedirler. (K5, K20, K85)
- Dedelik vasfı olan aileler kızlarına veya erkeklerine eş alacakları vakit bu eşin ailesinin de yine dedelik ocağından olmasına özen gösterirler. (K1, K2, K5, K80, K49, K56, K28, K12)

- Seyit olan bir aile çocuklarını seyit bir ailenin çocuğuyla evlendirmek isterler. (K5, K24, K51, K42)
- Dede ve talip çocukları arasında kesinlikle kız alıp verme olmaz. Velev ki böyle bir durumla karşılaşılırsa hataya düşen kişiler düşkün sayılır hiçbir alevi cemaatinde kendilerine yer bulamazlar. (K20, K35, K42, K81)
- Alevi toplumunda evlilik için öngörülen kurallar ve evliliği ayakta tutacak değerler sevgi, saygı, merhamet, hoşgörü, anlayış, büyüklere karşı saygı, sorumluluk, dürüstlük ve edep gibi davranışlardır. Bu kural ve değerlere uyan çiftler bir ömür boyu huzur ve mutluluk içinde yaşarlar. (K5, K13, K51, K71, K84)

Yapmış olduğumuz derleme çalışmaları esnasında Seyit Hüseyin Görgü Dede ile yüz yüze yapılan görüşmede evlilik kurumu ile ilgili birçok bilgiye erişmekle birlikte kendisinden aşağıda verilen evlilik duasını kaydetmiş bulunmaktayız:

“Saygıdeğer canlar! Birbirini eş olarak seçmiş bu taze canlarımızın mutluluğu için canı gönülden dua edelim. Hak Muhammed Ali, Pirimiz Hünkâr Hacı Bektaş Veli, erenler meydanında. Hak yolunda siz değerli canlarımızın huzurunda kıydığımız bu nikâhı kutlu eyle. Rabbim nikâhı kıyılan bu taze canlarımızın ömrüne bereket, vücutlarına sağlık, rızıklarına genişlik versin. Dünya ve ahiret hayatlarında daima mutlu olsunlar. Varlıkta, yoklukta, hastalıkta, sağlıkta, kıvançta ve tasada birbirlerini hep içten sevgiyle destekleme gücü sahip olsunlar. Yuvaları mutlu, gönülleri huzurlu, ağızları tatlı olsun. Allah’u Tealâ onları İmam Hüseyin katarından, didarından, yolundan, huzurundan ayırmasın. Aralarındaki sevgi saygı artsın, hiç eksilmesin sevgileri, Hz. Ali ile Hz. Fatıma’tül Zehra anamız arasındaki sevgi gibi olsun. Soylarından gelecek çocukları kendilerine, yolumuza ve bütün insanlığa hizmet etsin, hayırlı uğurlu olsunlar.”

“Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar, gerçek erenler her zaman yardımcıları olsun. Boz atlı Hızır yardımcıları olsun. Görünür görünmez kazalardan, belalardan saklasın. Hak dilde dileklerini gönülde muratlarını gerçek kılsın. Eşimizin dostumuzun içinde de bu canlarımızın ağız tatları bozulmasın. Rabbim burada bu mutlu günde bulunan siz değerli canlarımızı da her iki cihanda mutlu eylesin. Hz. Pir, Ulu divanda

utandırmasın, dualarımızı da kabul eylesin. Nur-u Nebi, Kerem-i Ali, Pirimiz Hünkâr Bektaş Veli, Kerem-i Evliya gerçekler demine mûmine Ya Ali...”

2.1.3.1. Evlenme Şekilleri

Bingöl Alevi toplumunda görülen evlenme biçimi daha çok gençlerin birbirlerini severek ve isteyerek almaları ile gerçekleşen evlenme biçimidir. Gençler genel itibariyle birbirini görüp aşık olarak evlenmektedir. Bunun yanında görücü usulü evlenme ve kaçarak evlenme biçimi çok sık olmasa da bazı mecburi durumlarda başvurulan evlenme biçimlerindedir.

Yapmış olduğumuz birebir görüşmelerde evlilik şekilleri ve sebepleri konusunda birçok kaynak kişi ile görüşme imkânına sahip olduk. Bu kaynak kişilerden ve bizlere vermiş olduğu bilgilerden yeri geldikçe bahsedeceğiz. Fakat edindiğimiz bilgileri şu şekilde özet geçmekte fayda görüyoruz.

Daha çok Doğu kültüründe ve Doğulu toplumların Sünni (Zaza ve Kürt) kesimlerinde özellikle eski dönemlerde sıklıkla görülen ve günümüzde de bazı kesimlerde halen uygulanan, berdel, beşik kertmesi, levirat (kayınbirader ile evlenme), sorarat (baldız ile evlenme) gibi evlenme biçimlerine Bingöl Alevi toplumunda bir iki örnek dışında rastlamamaktayız.

Aleviler arasında ölen kardeşin eşini eş olarak almak doğru bulunmamaktadır. Geçmişte levirat (kayınbiraderle evlenme) evlenme biçimi ile evlenen “Metin Yalçın-Yıldız Yalçın” çifti ile yaptığımız görüşmede kendilerine bu evliliğinin gerçekleşme sebebini sorduk. Yalçın çifti bu konu ile ilgili bizlere şu açıklamaları yapmıştır.

“Abim vefat ettiğinde çocukları çok küçüktü, yengemin onlara bakacak durumu yoktu. Onları kapıya koymak ya da sahip çıkmamak bize yakışmazdı. O dönemde hem terör hem de fakirlik vardı, bir kadın tek başına ayakta duramazdı. Ben onlara bakmaya kendimi mecbur hissediyordum ama kendime başka bir eş alırsam belki alacağım eş bir zaman sonra yengeme ve yeğenlerime bakmayı kabul etmeyebilirdi. Bu hem onları hem de beni ziyadesiyle yaralardı. Büyüklerimiz de yengemi almam konusunda birkaç tavsiyede bulundu ve ben de gelecek için en hayırlısının bu olacağına kanaat getirdim. Yengemi kendime eş olarak aldım. Tabi ilk dönemlerde bu çok zor bir durumdu. Fakat insanoğlu zamanla her şeye alışıyor.

Buna da alıştık. Şimdi bir kızımız var. Yeğenlerimi ben büyüttüm. Onları kendi çocuklarım gibi görüyor ve gerçekten öyle hissediyorum.”

Bingöl Alevi kültüründe bir diğer evlenme biçimi ise kaçarak evlenmedir. Gençler genellikle ailelerin engeline takılınca bu evlenme biçimini tercih ederler. Özellikle Sünni aileler ile Alevi aileler arasında kız alıp-verme işine aileler zorluklar çıkarmaktadır. Bu nedenle gençler genellikle çareyi kaçarak evlenmekte bulmaktadırlar. Bunun dışında maddi imkânsızlık yaşayan gençler düğün-dernek işlerinin masraflarından kaçmak için de bu yola başvurmaktadırlar.

Kız kaçırma ile evlilik, Türk topluluklarında sıkça görülen bir evlilik şeklidir. Eski Türklerden itibaren bu tür evliliklere rastlanmaktadır. Yakut boylarında kız kaçırma gidecek gençler, şaman tarafından bir ayin yapıldıktan sonra kız kaçırma giderlermiş. Şaman atlarının çevresine kıymız saçar, kırk kötü ruhun adlarını söyleyerek, bu kötü ruhlara karşı gençlerin korunması için Tanrıya dua eder.

“Altaylarda kız kaçırma, kızın rızasıyla hatta anne ve babasının onayı ile olur. Kız kaçırıldıktan sonra delikanlının arkadaşları çalı çırpıdan otağ hazırlarlar. Gelinle güveyi bu otağda üç gün kalırlar” (İnan, 1999, s.166).

Eski dönemlerde evlilikler kız kaçırma ve yağma yoluyla olmuştur. Yakut ve Altay Türklerinde son zaman kadar evlenme, ancak kız kaçırma ile meşru sayılmıştır. Altay Türklerinde bugün bile erkek ve kız tarafları arasında anlaşma yapıldığı halde, erkek kendi soyunun yiğitleriyle beraber giderek kız kaçırmıştır (Erkal, 2002, s.59).

Bu tarz evlenme biçimleri dışında oturma alma, beşik kertmesi, berdel, toygeldi, Leviratif, Sorarat, İç Güveyi giderek evlenme, para karşılığı evlenme, kan parası karşılığı evlenme, öç alma karşılığı evlenme, çok eşli evlilik, anlaşmalı evlilik, hileli evlilik, ilan yoluyla eş seçme, yabancı ile yapılan evlilik, dış güveyi evliliği, Muta evliliği gibi evlenme biçimleri vardır. Yalnız bunlardan birçoğu Bingöl Alevileri tarafından tercih edilmemektedir. Kaynak kişilerimizin çoğu tek eşli ve anlaşmalı evlilikten yana olduklarını beyan etmişlerdir.

2.1.3.2. Gençlerin Evlilik İsteğini Belli Etmesi

Türk sosyo-kültürel yapısında geleneksel olarak kızın ve erkeğin evlenme çağına geldiklerine dair kabullerin başında “buluğa erme” yer alırdı. Günümüzde, gelenek çevresi son derece daralmış olan bu ölçünün yerine kanunen belirlenmiş 18 yaşını doldurmuş olmak yaygınlaşmaktadır (Artun, 2015, s.200-201).

Cinsel değişme ve gelişmenin yaşadığı süreç buluş dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem kız çocukları için 11-13 yaş erkek çocukları için 13-15 yaş olarak belirlenmiştir. Özellikle kırsal kesimlerde kız ve erkeğin evlenme yaşı olarak buluş dönemini tamamlamış olmak yeterli görülmektedir. Yasaların belirlemiş olduğu evlenme yaşını (18) henüz doldurmamış erkek veya kız olağanüstü bir durum halinde yargı kararı ile evlenebilirler. (Örnek, 2000, s.190).

Bingöl Alevi toplumunda ise evlilik isteğini belli etme için uygulanan bazı pratikler bulunmakla beraber, sıralayacağımız maddeler daha çok eski dönemlerde ve kırsal kesimlerde uygulanan pratiklerdir. Şimdilerde ise evlenmek isteyen genç kız ve erkekler öncelikle annelerine ve daha sonra babalarına bu isteklerini daha medeni bir şekilde belli etmektedirler.

Evlenme isteğini belli edemeyen gençler ise asabi hal, hareket ve davranışlar sergileyerek veya araya başka yakınlarını koyarak bu durumu anlatmaya çalışmaktadırlar.

Uygulanan pratikler şunlardır:

- Erkek çocukları babalarından çekinirler ve bunu direk söyleyemezler. Bunun yerine babasının ayakkabısının içine topuk kısmına çivi saplarlar. (K12, K13)
- Pilava kaşık ya dik ya da yatay olarak saplanıp yemekten kalkılır. (K83, K55, K29, K14)
- Evlenmek isteyen genç sık sık dama çıkar. (K1, K13, K55, K80, K19)
- Kızlar çabuk küser erkekler de asabileşir. (K23, K55, K48, K10)
- Genç erkekler sofraya fazladan bir kaşık ve tabak koyarlar. (K18, K21, K49, K58)
- Kızlar etrafı toparlarken ve bulaşık yıkarken fazla gürültü çıkartırlar (K24, K11, K19, K51, K85)
- Hayvanları ahıra süren genç kız ya da erkek onlara merhametsizce davranır ve gidip de sizden kurtulayım” gibi sözler sarf ederler. (K11, K26, K18, K21)

- Genç erkekler ağaca çıkarlar.
- Kızlar genellikle unutkan olur, yemeği ocakta, testiye çeşmede unutulur. (K49, K1, K12, K13, K55, K80, K14, K4)
- Kızlar ve erkekler sık sık kapıları çarparlar. (K1, K2, K19, K11, K13, K55, K8)
- Evlenmek isteyen erkek dama ya da kapıya çömlekten testi bırakır, bu hareket biz de testiye ateş edip kırmak ve evlenmek istiyoruz amacını taşır. (K55, K20)
- Kızlar süslenir püslenir, erkekler saç sakal tarar, sık sık aynaya bakarlar. (K11, K13, K4, K2, K21)
- Kızlar kendilerine bolca çeyizlik bohça yapmaya başlar. (K5, K11, K51, K80)
- Gençler bazen direkt anne ya da babalarıyla konuşmayı tercih ederler. Bunu yapmaktan çekindikleri dönemlerde ise güvendikleri bir arkadaşlarını ya da teyze amca gibi yakın akrabalarını devreye koyarlar. (K21, K55, K4, K3, K12, K11, K8)

2.1.3.3. Evlilik Öncesi

Evlenmeye karar veren gençler kendilerine uygun eşleri bulduktan sonra evlilik için birtakım eylemler yaparlar, bunlar kız isteme, söz kesme, nişan, kına ve düğündür.

2.1.3.3.1. Kapalı Olan Kısmeti Açmak İçin Yapılan Uygulamalar

“Evlenemeyen kız ve erkeğin kısmetinin açılması için çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Bunun için türbelere gidilir, kutsal olarak kabul edilen ağaçlara çaput bağlanır ve kurban kesilir” (Irmak, 2016, s.122).

Bingöl’de yaşayan Alevi toplumu arasında da kısmet açma ile ilgili başvurulan bazı uygulama ve pratikler vardır. Fakat genel olarak bu konuda bir Alevi dedesinden yahut Alevi dedesinin eşi olan Ana’dan dua istenir. Özellikle Bingöl’ün Kârer diye bilinen bölgesinde bulunan Hesar Baba Kara Baba, Delil, Şeker Baba, Kiği’da bulunan Sülbüs Sıtari, Sancak Beldesi’ne bağlı Oğuldere ve Kurtuluş Köyü’ne yakın

bir yerde konuşlanan Kortıyan Şehitleri ve Şehide Murfıyan diye bilinen şehitlikler ve türbelerden yardım istenir. Bu ziyaret ve türbelere gidilerek adaklar adanır, kurbanlar kesilir, oraya gidilirken yapılan lokmalar ve dağıtılacak olan etler ihtiyaç sahibi ailelere verilir. Bu ziyaret ve türbelerden su, toprak gibi nesnelere yiyilip içilir ve şifa beklenir.

Ziyaret ve türbelerde mumlar yakılır, gençler niyet ederek türbe ve mezar başlarında uyur ve rüyasında gördüklerini niyetine yorar.

- Kısmetinin kapalı olduğunu düşünen genç bir düğün sonrası gelinin kalktığı sandalyeye üç defa oturup kalkar. (K81, K90)
- Evlenmek isteyen kişi gelin ayakkabısının altına adını yazar, kişinin adı silinirse kısmetinin açılacağına inanır. (K13, K26, K35)
- Nişan töreni esnasında nişan kurdelesinden bir parça kesilir ve nişanlı kız kesilen kurdeleyi evlenene kadar saklar. (K21, K11, K13, K55, K40, K1)
- Kısmetinin bağlı olduğuna inanan kişi dört yolu birbirine bağlayan kavşakta durur ve yedi düğüm atılmış ipi çözer, arkasına bakmadan gider. (K51)
- Kısmeti kapalı olan kişi Cuma vakti sonrası camii önüne gider ve kapalı olan bir kilidi herhangi birine açtırır ve böylece kısmetinin açılacağına inanır. (K11, K5)
- Ziyaret yerlerinde ağaçlara kırmızı beyaz kurdele örülerek asılır. (K55, K29)
- Türbelere dilek dilenerek mum yakılır. Mum sönene kadar Allah'a yakarılır. (K11, K15, K51, K43, K13)

2.1.3.3.2. Görücülük Usulleri

Yörede eskiden daha çok “görücü usulü evlilik” yapılmış olmasına rağmen artık günümüzde daha çok “aşk evliliği” tercih edilmektedir. Bu tür evlilikler; genç kız ve erkeğin birbirlerini daha önceden görmeleri ve birbirleriyle tanışmaları neticesinde almış oldukları evlilik kararlarını ailelerine bildirmeleri ile gerçekleşmektedir. Eğer ailelerin de onayı alınırsa evlilik yolunda ilk adım atılmış olacaktır (Irmak, 2016, s.123).

Daha önceki konularımızda da bahsettiğimiz evlilik biçimlerinden Alevi toplumu en çok anlayarak, aşık olarak veya görücü usulü evlenmeyi tercih etmektedirler. Buna bağlı olarak gelişen bazı görücülük ve usulleri geliştirmiştir. Aileler kızlarına ve erkek çocuklarına eş bakarken bazı kıstasları göz önünde tutmuşlar ve ona göre bazı özellikleri taşıyan kısmetleri değerlendirmişlerdir. Bu özellikleri ve uygulamaları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Gelin olarak seçilecek kızın huyu, davranışları ve karakteristik özellikleri belirlenmeye çalışılır. Kız ile ilgili bilgiler ve görüşler toplanır. (K23, K55, K58, K10, K8)
- Ev işlerinde becerikli, eli çabuk, savurgan olmayan, gözü tok, güler yüzlü, konuşkan, oturaklı kız, aranan özelliklerin başında gelir. (K23, K48, K55, K41, K5, K8)
- Gelin adaylarının saygılı olmasına dikkat edilir. Anne ve babası ile olan diyalogları dikkatlice izlenir. (K11, K55, K9)
- Kızın fiziki özelliklerinde çok göze batan bir durum yoksa küçük kusurlar göz ardı edilir. (K55, K25, K30)
- Kızın incelenmesinin yanında kızın eğitim durumu, ahlaki yapısı, dini inancı ve en önemlilerinden biri de ailesinin kişilik ve karakteristik özellikleri incelenir. Ailede çok sıkıntılı olan veya topluma zarar veren cinsten kişilerin olması işleri olumsuz etkiler. Bu nedenle aile de en az kız kadar önemlidir. (K21, K10, K33, K5, K8)
- Köyde yaşayan kızlarda ise daha çok beceri ve güzellik aranmaktadır. Kız hayvan bakabiliyor mu, ahır temizleyebiliyor mu, süt sağabiliyor mu, ekmek yapabiliyor mu gibi özellikler aranır. (K33, K11, K5)

Yaptığımız çalışmalarda kaynak kişilerimiz genel olarak eş seçiminde veya çocuklarına kız bakmada aynı görüş ve düşüncelere sahiptirler. Bu görüşmeleri yaptığımız kaynak kişilerimizden Ayşe Kılıçgedik, kendisine görücü gelen ailenin onlara haber vermeden geldiğini ve birkaç gün evlerinde misafir olarak kaldığını, kaldıkları günlerde sürekli onu gizliden gizliye takip ettiklerini şu sözlerle anlatmıştır:

“Eşimin ailesi bana görücü olarak gelmişti. Ancak bize bu konudan hiç bahsetmediler. Biz onları evimizde üç gün misafir ettik. Eşimin kız kardeşi ve yengesi sürekli benimle beraber iş görüyordu. Yemek yaparken, ekmek pişirirken, süt sağarken hayvanlar ile ilgilenirken ve dahası yatakları indirip kaldırırken beni dikkatle inceleyip aralarında istişare ediyorlardı. Daha sonradan öğrendim ki onların adetine göre yatakları yeni yorgan ve direkleri bir hizada dizen gelin olarak alınmaya hak kazanmıştır.”

Aileler sadece kız için kural ve kıstasları gözetmezler, erkekler için de bazı özellikler aranır.

“Damat adayında aranan özellikler ise evini geçindirecek ve kimseye muhtaç olmayacak bir işinin olması, kötü alışkanlıklarının bulunması ve geçmişinin temiz olması” (Eroğlu, 2003:94).

2.1.3.3.3. Kız İsteme Merasimi

Bu adetin tüm yörelerde hala işlediğini ve oldukça saygın olduğunu görmekteyiz. Kimi yörelerde kız isteme, söz kesme âdeti birlikte yerine getirilirken kimi yörelerde -bu kişilerin maddi güçlerine de bağlı olarak gelişmekte- ayrı zamanlarda yerine getirilmektedir. Kimi yerlerde de söz kesme, nişan yerine geçmekte fakat bu daha çok şehir merkezlerinde gözlemlenmektedir (Artun, 2015, s.202).

Yörede aile büyükleri (anne, baba, dede, nine, amca, teyze, hala, ağabey, kız kardeş, erkek kardeş vs) ve toplumda sözü geçen birkaç kişiyle beraber kız istemeye gidilir. Kız istemeye giderken kız tarafına hediye olarak çikolata, tatlı, çiçek, çerez ve çeşitli içecekler götürülür. İsteme işi; Allah'ın ve Peygamberimizin adı anılarak yapılır. Daha sonra kız kahve yapar ve misafirlerine ikram eder (Irmak, 2016, s.123).

Bingöl Alevileri arasında uygulanan pratikler şu şekildedir:

- Aileler tanıştıktan sonra söz tarihi alınır. (K11, K5)
- Söz tarihi alındıktan sonra sözden ve kız istemeden önce erkek tarafı kızın ailesini yemeğe alır. Daha sonra da kız tarafı erkeğin ailesini yemeğe alır. Bu yemek davetleri esnasında aileler arasında bazı hediyeleşmeler olur. Ailelerin maddi durumları doğrultusunda bazen kıza altın bir takı hediye edilir. (K11, K14, K15)

- Kız istemeye bazen oğlanın ailesinin piri ile gidilir. Pirin olduğu yerde söz kesilmiş sayılır, kimse Pire saygısızlık etmez. Fakat bu durum bir mecburiyeti doğurmaz. Pir kızın ve erkeğin anlaşmalı olduğu durumlarda aileye refakat eder. (K8, K9, K11, K55, K44)
- Kız istemeye genellikle anne, baba, kız kardeş, erkek kardeş, amca, hala, dayı, teyze ve bunların eşleri ile beraber gidilir. (K23, K5, K18, K9)
- İsteme merasiminde ailenin yani oğlanın babasının musahibi de isteme görevini üstlenir. Çünkü genel olarak Alevi toplumunda olduğu gibi Bingöl Alevi vatandaşları arasında da Musahiplik oldukça önemlidir. Musahip üzerine düşen her türlü görevi severek ve isteyerek yerine getirir. (K18, K19, K21, K11, K81)
- Bazı aileler kız isteme esnasında kızın annesine “süt hakkı” olarak bir miktar para veya altın hediye edeceklerini belirtirler. Bu hediye bazen bir buzdolabı veya herhangi bir elektronik eşya olabilir. Özellikle kızdan sonra evlenecek bir erkek çocuğu varsa bu genellikle ağır bir beyaz eşya olur. Bu uygulamayı her aile kabul etmeyebilir. Genellikle kırsal kesimlerde veya maddi sıkıntı çeken kız ailelerinde görülen bir uygulamadır.
- Kızı takılacak takı ve düğünde alınacak kızın mehiri, isteme esnasında olur. Aileler ve istemeye katılan Pir ile yakınlar mehir konusunda istişare eder. Alım gücü yerinde olan aileler kızın ailesinin isteğini çoğu kez kırmaz. Fakat damadı ve ailesini zora düşürecek bir altın masrafında pir devreye girer ve ortaya bulur. (K21, K18, K45, K55)
- Alevilerde kız isteme yöreden yöreye değişiklik arz etmektedir. Fakat bazı ayrıntılar dışında ana hatlar benzerlik göstermektedir.
- Genç adayların birbirlerini görüp tanışmaları ve ardından da evlenmeye karar kılmaları neticesinde bazı hazırlıklar yapılır.
- Gençlerden gelen istekler doğrultusunda aile büyükleri birbirlerini ziyaret ederler ve bu ziyaretlerde karşılıklı hediyeler verilir, sıcak ilişkiler geliştirilir, karşılıklı rızalıklar alınır.

- Günü geldiğinde aile büyükleri kendi aralarında bir tarih belirler. Bu tarihte aile büyükleri bazen hatırı sayılır bir iki komşu ve çevreden bazı kişilerle birlikte gelin adayının evini ziyaret eder.
- Gelin adayının evi isteme işinden önceden haberdardır. Kız tarafı da kendi çevresinden dostlarını isteme merasimine çağırabilir.
- Yapılan toplantıda damat tarafı Allah'ın emri ile kızı anne ve babasından ister. Ailelerin rızalığı alındıktan sonra, damadın annesi tarafından geline bir söz yüzüğü takılır.
- Eskiden aileler arasında söz yüzüğü yerine geçen ve "Dil Bağı" olarak tanımlanan herhangi bir takı da takılır idi. Bu takı, kolye, saat, bilezik, bileklik, küpe, oya, yazma gibi takılardı. Günümüzde ise takılar kıymetli madenlerden seçilmektedirler. Artık kızlarımız tek taş olarak tanımlanan yüzükleri ve onların çeşitleri olan beş taş ve yedi taş yüzükleri isteyerek çitayı oldukça yükseltmişlerdir.
- Eski dönemlerde ailelerin birbirine götürdüğü hediyeler genellikle kendi emekleri ile hasadını aldıkları ürünler ve bunların çeşitleri olurken (ekmek, buğday, un, bıcık, niyaz, şeker vs.) şimdilerde ise ki köylerde bile hazır tatlı, çikolata, çerez, kola, çiçek vb. hediyeler tercih edilmektedir.
- Kız istemede karşılıklı rızalıklar alındıktan sonra misafirlere kahve ikram edilir. Damada sunulan kahvenin içine tuz atılıp karıştırılır. Bununla damadın kıza olan sevgisi tartılmak istenir. Damat adayı kahveyi içerse damat hakkında olumlu düşünceler hâkim olur.
- Damada uygulanan tuzlu kahvenin aynısı olmasa da gelin adayının oğlanın evini ziyareti esnasında gelin adayına da bazı ölçme değerlendirme uygulamaları yapılır. Örneğin, aileden bir hanım kızın geçeceği yere bir şeyler koyar, genç kız buradan geçerken önündeki eşyayı kaldırırsa kızın akıllı, becerikli ve iyi bir ev hanımı olacağına kanaat getirilir.

- Gençlerin evlenmelerinde dikkat etmeleri gereken bir diğere önemli husus da aralarında herhangi bir ikrar bağının yani musahiplik ile ilgili bir münasebetin bulunmaması gerekir.
- Düğünden bir süre önce nişan yapılır, peşinden de düğün hazırlıkları başlar. Düğünden birkaç gün sürede nikâh erkânı yapılır. Nikâh erkânı gelin adayının babasının evinde ve tanıkların huzurunda Pir tarafından yapılır.

2.1.3.3.4. Nikâh Erkânı

Nikâh erkânı düğünden birkaç gün önce kız babasının evinde tanıkların huzurunda pir tarafından kıyılır. Seyit Hüseyin Görgü Dede rahmetli babası Seyit Mehmet Görgü Dede'nin köylerinden iki gence uyguladığı nikâh erkânını şu şekilde anlatmıştır.

“Nikâh erkânı için uygun bir mekân seçildi, erkâna kızın ve erkeğin anne-baba ile yakın akrabaları davet edildi, ev halkı erkan için önceden birtakım hazırlıklar yaptı. Kurban kesti, lokma pişirdi, bir sürahi içinde şerbet hazırlandı. Pişirilen hak lokmasının üzeri temiz bir havlu ile kapatılıp, şerbet sürahisi ile 12 adet bardak, yanına bir bıçak ve üç adet mum uygun bir sofraya bırakıldı.

Erkânı yapacak olan Pir en önde arkadakiler ile cemal cemale gelecek şekilde oturdular. Evlenecek olan çift Pirin hemen cemalini görecektir şekilde önüne, musahipleri çiftin yanına, gençlerin anne ve babaları ve diğere tanıklar sırasıyla arka arkaya dizildiler.

Erkana geçmeden evvel babam Pir Mehmet Görgü gerekli konuşmaları yaptı. Evlat hakkı, anne baba hakkı, komşu hakkı, yol hakkı gibi haklardan bahsederek cemaatten birbirlerine karşı rızalık ve helallik aldı. Gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra her iki aileye de çocuklarının evlenmelerinde rızalıklarının olup olmadığını sordu, rızalık aldı. Daha sonra erkâna geçildi. Pir önce bir dua ile çerağı uyandırdı (Mumu yaktı). Ardından yüksek sesle üç defa salavat getirerek erkâna başladı. Gelin, damat ve diğere tanıklar hepsi dize geldi (dizlerini altlarına alarak namaz kılacak pozisyonda oturmak). Sonra bir gulbang okudu ve nikâh işlemine geçti.

Gençlerden birbirlerine sadık kalacaklarına dair söz aldı. Önce damada sonra geline üçer kez sordu. Tanıklar huzurunda yemin ettirdi. Akabinde gelin ve damat

getirilen Hak lokmasının üzerine ellerini koydular. Pir de elini onların ellerinin üzerine koydu ve 12 İmamın adını zikretti. Daha sonra elleriyle Hak lokmasını parçalara ayırdı. Lokmadan küçük bir parça geline küçük bir parça damada yedirdi. Daha sonra bir sürahinin yanında olan bıçağı alarak sürahideki şerbete batırdı. 12 İmamlar, evliya ve enbiyaları Hak Muhammed ve Ali'nin isimlerini zikrederek dualar etti. Gelin ve damadın karşısına çıkacak bütün olumsuzlukların bu bıçakla keserek şerbete batırdı ve şerbeti bir bardağa doldurdu. Yarısını geline yarısını da damada içirdi. Daha sonra da erkana tanıklık eden diğer kişilere şerbet dağıtıldı. Erkana gelenler önce Pir ile niyazlaştı daha sonra da birbirleriyle niyazlaştılar. Ellerini tutup salavat getirerek kalpleri üzerinde bitişdiler. Pir dua verdi;

“Bism-i Şah Allah Allah!...

İlahi Yarabbi! Senin yüce emrin, peygamberin kavli, ehlibeytin erkani ve hazır bulunanların şahadeti üzerine evlilik yolunda ilk adımı atan bu sevgili canların niyetlerini kabul eyle, amellerini makbul eyle, ikrarlarını kadim muhabbetlerini daim eyle.

Ömürlerine bereket, vücutlarına sağlık, yuvalarına huzur ve mutluluk ihsan eyle.

Her iki evladımıza ve ailelerine hayırlı ve uğurlu eyle.

Yuvalarını mutlu, nimetlerini bereketli eyleye.

Verdiğiniz ikrardan dönmeyesiniz.

Pir divanında utanmayasınız.

Birbirinizden usanmayasınız.

Yüce Allah kazalardan belalardan emin eyleye.

Ehlibeytin katarından ve divanından mahrum eylemeye.

İlimden, irfandan, insani değerlerden ayırmaya.

Duası bizden kabulü Cenab-ı Haktan ola.

Gerçeğe, demine, Mümine

Hüüü...”

Orada bulunan misafirler duaya amin nidaları ile katıldılar. Sonrasında hep beraber hazırlanan yemekler yenilip sohbet edildi. Alevi kültürünün önemli bir uygulaması olan nikah erkani Bingöl Alevi toplumunda bu şekilde yapılmaktadır.

2.1.3.3.5. Nişan

Nişan ve nişanlılık dönemi şehirlerde, küçük yerleşim yerlerinde, köylerde devam eden bir gelenektir. Kız isteme merasiminden sonra söz kesimi ve daha sonra nişan olayı gelmektedir. Nişan ile düğün arasında geçen zamana ise nişanlılık dönemi adı verilmektedir.

Nişan merasimi kız tarafından yapılır. Masrafları ise genellikle erkek tarafı karşılar. Ancak son yıllarda nişanı kız tarafının yaptığı da görülmektedir. Nişana aile büyükleri, komşular davet edilir. Erkek tarafı kıza, kız tarafı da erkeğe nişan yüzüğü alır. Nişan yüzüğü aile büyükleri tarafından takılır. Yüzükler kırmızı kurdele ile bağlanır (Irmak, 2016, s.123).

Nişan denilen uygulama söz kesiminden sonraki aşamadır. Gençler sözden sonra nişan olayı ile evliliğe en yakın adımı atmış bulunmaktadırlar. Nişanlanan gençler ve aileler arasında bazı çekinmeler nişan olayı ile yumuşar. Hem gençler hem de aileler açısından bir rahatlama dönemidir nişanlılık dönemi. Çünkü gençlerin birliktelik durumu herkesçe onaylanmıştır. Kimsenin gizlenip saklanmasına gerek kalmadan rahatça gezip tozacakları bir dönem başlamıştır. Toplum beraberce alışveriş yapan, sinemaya giden, yemek yiyen bu gençleri eleştirmez. Çünkü onlar parmaklarında taşıdıkları yüzüklerle eleştirileri savmaktadırlar. Fakat tamamen bütün toplumlarda olduğu gibi Bingöl Alevi toplumunda da nişanlılık süresinin fazla uzatılması uygun görülmez. Nişan töreninden sonra en fazla bir yıl içerisinde gençlerin evlenmeleri istenir. Nişanlanacak olan gençlerin ve ailelerin üzerine düşen bazı görev ve pratikler vardır. Bu pratikleri şu şekilde sıralayabiliriz;

- Sözü kesilen gençlerin söz merasiminde nişan tarihi kararlaştırılır.
- Aile büyükleri nişan için maddi ve manevi hazırlıklar görür.
- Nişan töreni son dönemlerde kız ailesi tarafından yapılmaktadır. Nişan bazen kız evinde bazen de kahvehane, kafe, okul kantini veya düğün salonu gibi mekânlarda yapılmaktadır.
- Nişan için ayrıca davetiye bastırılmaz, yakın akraba ve komşular sözlü olarak davet edilir.
- Eski dönemlerde sadece düğünlerde takı merasimi yapılırken şimdiki nişan törenlerinde de takı merasimi yapılmaktadır.
- Nişanda takılan takılar kıza kalır. Kız bu para ile nişan masraflarını öder.

- Evde yapılan nişan törenlerinde kız ailesi nişana gelen davetlilere yemek vermektedir.
- Köylerde yapılan nişan töreni hava şartları uygun ise açık bir alanda yapılır. Gençler türküler söyleyip halay çekerek eğlenirler.
- Köylerde yapılan nişan törenlerine özellikle son dönemlerde çalgıcılar getirilmekte ve orkestra kurulmaktadır.
- Nişan öncesi damat tarafı kız ve bir iki yakınına da yanına alarak nişan alışverişine çıkarlar. Kızı baştan ayağa giydirirler. Bunlar; nişan elbisesi, çanta, ayakkabı, iç çamaşırı, gecelik, çorap, parfüm, bijuteri ürünleri, sabun, tarak, ayna, gece pijaması, havlu vb. birçok eşya alınır. Bunlardan bazen ikişer üçer çift alınır.
- Nişan alışverişi esnasında gelin adayına refakat eden kişi veya kişilere de birer hediye alınır.
- Kızın annesine metrelik kumaşlar, aile bireylerine de iç çamaşırı, çorap, gömlek ve ceket gibi ürünler alınır ve kızın nişan bohçası ile beraber paketlenir.
- Nişan bohçası damat tarafından bir sandık içinde küçük bir törenle kız evine yollanır. Aynı şekilde kız da bir bohça hazırlayarak sandığı getirenler aracılığı ile damat evine bohça yollar.
- Kızın sandığı damat evinden çıkartılırken orada bulunan kişilerden birisi sandığın üzerine oturur ve hediye ister. Bu hediye bazen para, bazen kıyafet olur. Damadın maddi durumuna göre bu hediye bazen altın olur.
- Nişanda kız ve yanında birkaç kişi damat tarafından kuaföre götürülür ve masrafı damat öder.
- Nişandan bir gün önce erkek tarafı kızın evine bir tepsi baklava gönderir. Aynı şekilde de kız tarafı oğlan evine tatlı yollar. Aileler bunu yakın komşulara nişan alameti olarak dağıtır.
- Nişanlı kıza bayramlarda altın takılır.

- Kurban bayramında nişanlı olan kıza damat ve ailesi kurbanlık koç gönderir.

2.1.3.3.6. Düğüne Davet

Düğüne davet, düğünün yerini ve saatini bildiren uygulamalardır. Köy ve kırsal kesimlerde özellikle eski dönemlerde düğüne davet şeker dağıtılarak yapılırdı. Dağıtılan bu şekere “mum” denilir. Bu şekeri, dağıtması için kız ve erkek tarafından ikişer üçer kişi belirlenir, yanlarına yüklüce şeker olan bu kişiler tanıdıkların, akraba ve komşuların kapılarını tek tek çalıp bu şekeri verirler, şekeri verirken de düğün tarihi ve yerini haber ederler. Mumu alan kişi düğüne davetli sayılır. Bu şekilde yapılan düğüne davet uygulaması Bingöl’e bağlı bazı Alevi köylerinde (Karapınar, Oğuldere, Kurtuluş, Kilisek, Pircan vs.) hâlâ canlı bir şekilde uygulanmaktadır.

Bir diğer usul ise özellikle son dönemlerde modernize olan ve değişik türevleri olan düğün davetiyesi dağıtmadır. Özellikle şehirlere gelin gidecek olan kızlar kesinlikle davetiye istemektedir. Davetiyenin ulaştırılmadığı eş, dost ve akraba ile yurt ve şehir dışında yaşayan akrabalara düğün tarihi telefon, mesaj veya mail ile ulaştırılır.

2.1.3.4. Düğün

Düğün, evlenme adı verilen geçiş döneminin en belirgin özelliğidir. Düğünün, düğünü yapan ailelerin örf, adet ve geleneklerine uygun olmalıdır. Düğünü yapılacak olan çiftler dini nikah ve medeni nikahtan sonra işleri resmiyete döktükleri için aile ve toplum tarafından kabul görür ve onaylanırlar. Düğün merasiminin yapılma amacı ise kadın ve erkeğin eşliliğini topluma ilan etmek, evliliği geçerli kılmak ve toplum nazarında kutsamak ve kutlamaktır. (Örnek, 2000, s.93).

Düğün toplumsal bir olaydır. Düğüne katılım daha önce yapılan söz ve nişan törenlerinden daha önce olur. Düğün töreniyle, gençlerin kuracağı yuva ve ailelerin akrabalık bağları davetlilerin de katılımıyla onaylanmış olur. Özellikle köylerde, köy halkının hepsinin düğüne katılmasıyla istenir. Düğüne çağrı birçok yerde okuntu ile yapılır. Köylerde, köylüler düğün evine destek olurlar (Soylu, 1973, s.6663).

Bingöl Alevi toplumunun düğün ve düğün adetleri ise şu şekildedir:

- Düğün gününden üç gün evvel erkek tarafı kız tarafına bir elçi gönderir ve bir olumsuzluk olup olmadığını öğrenir. Herhangi bir olumsuzluk var ise damat tarafı bu olumsuzluğu mümkün mertebe halleder ve düğünün son hazırlığına başlanır. (K11, K25, K33, K40)
- Geleneğe göre özellikle köy düğünleri üç gün üç gece sürmektedir. (K3, K8, K11, K41, K55)
- Köylüler düğün evine destek olurlar. Düğüne giderken yanlarında çay, un, yağ ve et gibi gıdaları götürürler. (K8)
- Düğün genellikle Salı günü başlar ve Perşembe akşamı biter. (K3, K5, K10)
- Düğünden birkaç gün önce iki tarafın anlaştığı şekilde erkek tarafı kız tarafına bir veya iki küçük baş hayvan, tereyağı, un, şeker, çay ve tuz gönderilir. Kız tarafı düğün yemeğini bu götürülen malzemelerden destek alarak yapar. (K11, K3, K8)
- Kız annesi “bıcık” adı verilen yağlı kömbeyi, su kullanılmadan sadece tereyağı ile yapılan ve oldukça zahmetli olan gelin niyazını yapar ve kızını görmeye gittiğinde kıza götürür. (K18, K21, K43)
- Erkek tarafı kızını ve birkaç yakınını kuaföre götürür ve masrafları üstlenir. (K11, K5)
- Davetliler kız tarafına gelin almaya gidince kız tarafından davul ve zurna ile karşılanır. (K22, K33, K8, K9)
- Dışarıdan düğüne davetli olarak gelen misafirler kız ve erkek tarafınca paylaşılır ve evlerde ağırlanır. (K18)
- Düğünün başladığı ilk akşam kız tarafı kendi evinde erkek tarafı ise kendi evinde davetlilere, konu komşuya yemek verir. Gençler hep birlikte hizmet eder. Yemek faslı bitince büyükler dizilen masa ve sandalyelerde oturarak eğlenen gençleri seyrederler. (K11, K58, K41, K7)

- Oynayan gençlere veya diğer davetlilere para takılır, takılan paralar davulcuya verilir. (K18, K55)
- Köy meydanında yapılan düğünlerde davulcu davulunu alarak meydanda evlerin önünden geçerek davul çalar ve böylece düğüne, halaya daveti başlatır. (K11, K5, K58, K45)
- Düğünün ilk günü erkek tarafı kız tarafına gider ve bir müddet eğlenir ve geri gelir. Düğünün ikinci günü, kız tarafında eğlenenler sürerken erkek tarafından davullu-zurnalı bir grup kız evine gelerek gelini alır ve damat tarafında eğlenmeye götürülür. Gelinin peşi sıra gençler de o tarafa geçer ve eğlenir. Daha sonra gelini alan aynı grup gelini tekrar baba evine getirir. Karşı tarafa geçen gelin boş gönderilmez. Altın, para veya küçükbaş hayvan hediye edilir. (K8, K11, K33)
- Düğünlerde maharetli davetliler kılık değiştirerek çeşitli seyirlik oyunlar oynarlar. (K13, K8, K49, K51)

Daha önceden kız ve erkek tarafından paylaşılan misafirler kimin evinde istirahat ettilerse ikinci günden sonra o evlerde yemek yerler. Yemek saatlerinde kaldıkları yerlere uğrar. Yemeklerini yer ve tekrar düğünün yapıldığı meydana dönerler. Bu adet Bingöl'ün Alevi köylerinde halen çok canlı bir şekilde yaşatılmaktadır. Çünkü kız veya erkek tarafının gelen bütün misafirlerle tek tek ilgilenip karnını üç gün boyunca doyurması zor ve masraflıdır. Bu nedenle köylerdeki bu dayanışma, sırası gelen herkese uygulanmaktadır.

- Düğünün üçüncü gününün sabahında kızın çeyizi cemaatin önünde bir odada serilir. Burada sayım yapılır ve çeyize bir değer biçilir. Fakat bu biçilen değer her zaman kendi değerinin üç-beş katıdır. Çünkü aileler çıkabilecek bir huzursuzluk veya boşanma halinde kızın mağdur olmasını engellemek isterler. Bu kız için herhangi bir anlaşmazlık sonucu boşanmalar halinde kızı sosyal güvenceye alma isteğidir. (K11)
- Gelin kuaförü ve çeyiz serme işinden sonra davul-zurna gelin çıkarma havasını çalar ve gelin evinin kapısında büyük bir davetli kalabalığı ile gelini bekler. Gelin evden çıkmadan varsa erkek kardeşi gelinin beline

kırmızı kuşağı üç kere bağlayıp çözer ve üçüncüde bağlar. Damat kayınına hediye olarak para verir. (K11, K80, K1, K42)

- Gelin kapıdan çıkarken biri kapıyı tutar, damat ona bahşiş verir ve gelini alkışlarla kapıdan çıkarır. (K11, K55, K8)
- Gelin konvoylarla damat evine götürülür. Gelin damadın evine girmeden damadın evinin altında bekletilir. Damat sağdııcı ile birlikte dama çıkar ve elindeki elmayı gelinin başına atar. Ayrıca yanına aldığı şeker, buğday, çerez ve bozuk para gibi nesnelere aşağıda bekleyen topluluğun üzerine serpiştirir. Buradaki amaç gelin ile damadın evine bolluk, bereket, mutluluk ve eğlence girsin, hep mutlu ve sağlıklı bir yaşam geçirsinler diye yapılır. (K15, K33)
- Damat sağdıç ile damdan iner ve gelinin yanına gelir, eve girmek ister. Köyün gençleri çeşitli espriler ile damadın beline yumruklar atarak onu gerdeğe gönderirler. (K23, K45, K11)
- Düğünden üç gün sonra yakın akrabaların hanımları gelinin yüz görümlüğüne giderler ve düğün süreci tamamlanır. (K45)
- Düğün süreci bitince bir hafta sonra gelin ve damat kızın ailesine el öpmeye gider. Bir hafta kadar orada kalınır.
- Kızın ailesi kıza hediye alıp altın takarlar. (K3)

Bingöl Alevi kültüründe köy düğünü bu şekilde yapılırken şehirlerde yapılan düğünlerde benzer özellikler taşır. Şehirlerde genellikle birkaç gün evde eğlenilir, düğün salonlarda yapılır. Kız kuaförden direkt fotoğraf çekimine gönderilir. Oradan sağdııcıyla beraber salona geçer. Düğünde takılan takılar gelin ve damada verilir. Düğün çıkışı gelin ve damada davetlilerin oluşturduğu konvoy eşlik eder. Bazı çiftler konvoy sonrası çorbacıya giderek karınlarını doyururlar. Köyde yapılan elma ve şeker atma işlemleri şehirlerde ise cam ve balkonlara çıkararak yapılmaktadır. Gelin evine geçerken ayağıyla bardak kırar ve damat yine aynı şekilde sırtına yediği yumruklar ile gerdeğe yollanır. Şehirlerde düğün sonrası baba evinde kalma olayı pek olmaz. Genellikle yenilen yemeğin ardından kıza hediyesi verilir ve eşler evine dönerler. (K45)

2.1.4. Ölüm

2.1.4.1. Ölüm Öncesi

İnsan yaşamının bitmesiyle gerçekleşen ölüm hayatın son durağı olarak nitelendirilir. Geçiş dönemlerinden olan ölüm evresi insanda korku, çaresizlik ve sırrına erişilmeyen bir iz bırakır. Ölüm korkusu olan kişiler çevresindeki eşyalara, olaylara ve olgulara daha hassas davranır ve bunları ölümün birer belirtisi olarak sayar. Bu nedenle insanoğlu genellikle kendine ölümü sezdirenden her şeyden uzak durmaya çaba gösterir.

2.1.4.1.1. Ölümü Düşündüren Belirtiler

Aklında ölüm olan kişi sürekli olarak duyduğu, gördüğü veya hissettiği şeylere kendince birtakım anlamlar yükler. Bunun dışında bazı davranışlar, olaylar, sesler, rüyalar ve alışılmamış herhangi bir durum ölümün habercisi, ölümün belirtisi olarak yorumlanır. (Artun, 2016, s.230).

Halk inanmalarında ölümü önceden haber veren belirtiler arasında hayvanlarla ilgili olaylar büyük önem tutar. Evcil ve yabani hayvanların ötüşleri, ulumaları, kişnemeleri, böğürmeleri, belli hareketleri, uçuş yönleri, alışılmamış dışındaki davranışları, yaklaşan bir ölümün ön belirtisi olarak yorumlanmaktadır (Örnek, 2000, s.208).

- Kedi, keçi, koyun, köpek, tavuk, ördek, horoz, kaz gibi evcil hayvanlar zamansız ve tiz bir şekilde bağırır ve öterlerse bu sahiplerinin evinden veya akrabalarından birinin öleceğine işaret olarak yorumlanır. (K11, K8, K33)
- Alevi inancına göre leylekler Sünni mahalle ve köylerinde yuva yaparlar. Olur da bir leylek yuvasını Alevi köyüne veya mahallesine yaparsa, inanca göre ya oradan bir ölünün çıkacağı ya da Sünni bir kızı gelin olarak alacaklarına dair bir inanış söz konusudur. (K11, K33, K48, K55, K1)
- Baykuş bir viraneye yuva yapar ve acı acı öterse o civardan bir ölü çıkacaktır. (K33, K58, K61, K9)
- Evin evcil köpeği yemeden içmeden kesilir ve gözlerinden sürekli yaş akıtırsa ya köpek ölür ya da sahibi ölür şeklinde bir inanç vardır. (K38, K31, K34)

- Bir kişinin ki özellikle yaşlı birisinin iştahı her zamanki gibi normal seyretmiyorsa aşırı artmış veya aşırı azalmışsa o kişinin rızkını yediğini veya rızkının kesildiği şeklinde düşünülmesine sebep olur. (K10, K9, K3, K2)
- Ölünün yıkama suyunun kaynatıldığı kazan ters çevrildiği esnada yuvarlanırsa veya ters düşüp dik şekilde durursa ölünün arkasından biri daha ölecektir şeklinde düşünülür. (K10, K2, K1, K3)

2.1.4.1.2. Ölüm Anı

Herhangi bir kişinin bir rahatsızlıktan ötürü veya kaza sonucu öleceği düşünüldüğü zaman hasta sağ tarafa çevrilir ve hasta kişi için Kur'an okutulur, hastanın kulağına ezan dinletilir, pamuk yardımıyla hastanın kuruyan dudakları ıslatılır.

Ölmek üzere olan kişinin ayakları kibleye gelecek şekilde uzatılır. Üzerinde bir veya iki kişi hasta ölene kadar Yasin-i Şerif okur. Kişi ya yatalaktır ya trafik kazasında veya çeşitli kazalardan ölmüştür. Öldükten sonra yıkanmadan ve defnedilmeden önce kırk hatim okunur. Ölüm olayı gerçekleştiğinde ölünün çenesi çatılır, elleri yanlara konur ve ayaklarının başparmakları bağlanır. Üzerine beyaz bir örtü örtüldükten sonra hoca çağrılır (Artun, 2016, s.233).

Bingöl Alevi toplumu tarafından da ölüm ile ilgili gelenek ve görenekler diğer Türk-Müslüman toplumu ile aynı ve benzer özellikler gösterir. Ölüm ve sonrası bazı pratikler uygulanır. Onları şu şekilde özetleyebiliriz:

2.1.4.1.3. Ölünün Yıkınması, Kefenlenmesi ve Gömülmesi İşlemi

- Yeni bir ölümün olmaması için ölünün yattığıyla yere taş konulur. (K8, K12)
- Ölü suyunun kaynatıldığı kazan yıkama işi bittikten sonra ters çevrilir, amaç o evden başka ölünün çıkmamasıdır. (K20, K14)
- Ölünün yıkandığı yerde üç gece mum yakılır. (K48)
- Ölünün yıkama esnasında akıp giden suya basılması günah sayılır ve uğursuzluk getirir. (K51)

- Bazı Alevi köylerinde küçük bebek ve çocukların olduğu evden ölü yıkama suyu alınmaz, ölüyü yıkamak için kullanılacak su komşu evlerden tedarik edilir, inanişaya göre ölüünün ruhunun evde bulunan gençleri ve çocukları da yanına almak istemesi inancıdır. (K29)
- Ölü yıkanırken evde uyuyan kimse kalamaz. Bebekler dâhil olmak üzere herkes uyandırılır. Çünkü Azrail halen ölü evini terk etmemiştir ve özellikle uyuyanlar daha savunmasız görülür. (K8)
- Ölü yıkanırken ölen kişinin varsa çocukları, yok ise yakın akraba ve ailesi sırayla ölüye birer tas su dökerler. Bu bir nevi helalleşme ve vedalaşmadır. (K11)
- Ölüünün yıkandığı yer itina ile kapatılır, kimsenin göremeyeceği şekilde muhafaza edilir. (K42)
- Ölü yıkandıktan sonra fazla bekletilmez. Uzaktan gelen çocukları için bir zaman bekletilen ölü onların da gelmesiyle defnedilmesi işlemleri başlar. (K19)
- Ölüünün eşyaları, kıyafetleri yıkanır ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılır. (K11)
- Ölüünün yeni aldığı bir giysi var ise gözü onda kalmasın diye tabutun üzerine konulur. (K14)
- Ölüyü genellikle hocalar, dedeler, bu işi yapan belirli kadınlar ve erkekler yıkar. (K13)
- Ölüyü yıkayan kişiye, ölü yakınları tarafından para verilir. (K12)
- Ölüye yıkama sonrası abdest aldırılır. Çeşitli gül kolonyaları dökülür ve kefenleme işlemi yapılır. (K22)
- Kefenin üzerine kutsallığına inanılan birtakım kutsal ziyaret suları sürülür. Buradaki amaç ölüünün mezarda kötü ruhlardan korunması ve yılan, çıyan gibi hayvanların ölüye yanaşmasını engellemektir. (K66, K61)
- Ölen kişi genç ve evlenmemiş bir bayan ise ellerine kına yakılır. Tabutuna gelinlik serilir. (K58, K53, K21)

- Kefen ayrıca bir iplik ile dikilmez, kefenin kenarından çekilen kendi ipliği ile dikilir. (K33, K42)
- Kefen, özellikle yaşlılar tarafından sabunu, gül suyu ve ziyaret suları ile birlikte önceden hazırlanır ve bir sandık ya da bavulda muhafaza edilir. (K11, K14)
- Ölen kişinin ölümü sala okunarak hoparlör ile çevreye duyurulur. (K8, K44)
- Ölü kişi yıkandıktan sonra kefenlenir, bir yatakta ya da tahta bir sedirde bekletilir. Çocukları ve yakınları için son bir defa yüzü açılır. Acılı aile ve çocuklar ölü ile son defa yüz yüze vedalaşır. (K17)
- Hoca, dede veya bilen biri tarafından erkekler için cenaze namazı kıldırılır. Ölünün cenaze namazı varsa cem evinde, cem evi yok ise ölünün evi önünde veya camide hoca tarafından kıldırılır. (K10)
- Cenazeler çoğu zaman sadece kefen ile direkt toprağa gömülür. Çünkü tabut içinde naaşın daha fazla kokup haşeratların daha fazla bulaşacağına inanılır. Bu nedenle ölü genelde kefenle direkt toprağa verilir. (K55, K56)
- Ailesi ile vedalaşan ölü tabuta konularak ağıtlar eşliğinde erkekler tarafından mezarlığa götürülür. (K27)
- Tabutu erkekler taşır. (K7, K8, K11, K55)
- Mezar yeri önceden kazılıp hazırlanır. Genelde naaşın konulacağı toprak elenir ve taşlardan arındırılır. (K90)
- Ölen kişinin önceden vasiyet ettiği bir yer var ise mutlaka oraya gömülür. (K19)
- Yaşlıların hemen hepsi köylerine gömülmek istenir ve öyle de yapılır. (K21)
- Tabutun üzerine gelinlik, damatlık gibi kıyafetler serilir. Ölen kişi kadın ise tabuta yazma bağlanır. (K55)

- Ölü evinde bulunan hemen herkes mezarlığa gider. Kadınlar arka safta erkekler önde Dede veya hoca'nın ettiği duayı dinler ve helallik verirler. (K42)
- Ölü mezara konulur ve son görevi yapmak üzere isteyenler sıra ile mezara kürekle toprak atarlar. (K23)

2.1.4.1.4. Ölüm Sonrası

Ölen kişinin ardından ağıt söylendiği gibi yas da tutulur; ancak İslamiyet'e göre ölünün ardından ağlamak, yas tutmak doğru değildir. Ahıska Türklerinde yas 3 veya 7 gün sürer. Dağıstan Türklerinde ise ölenin akrabaları yas tutar. Yasın süresi akrabalık derecelerine göre değişmektedir. Yakın akrabalar için yas süresi bir yılken diğer akrabalar için bu süre kırk günle sınırlı olabilir (Altun, 2004, s.353).

Bingöl'de yaşayan Alevi ailelerinin ölen kişi ve ölenin arkasından tutulan yas, sonrası yapılan ağıtlar, uygulanan pratikler açısından incelediğimizde bu konuda Alevilerin ciddi bir kesiminin özellikle kadınların aşırı bir duyarlılık gösterdiğini, yas sürelerinin yıllarca sürdüğünü, cenaze töreni esnasında kendilerini fazlasıyla harap ettiklerini gözlemledik. Ölen kişinin arkasından ölü evinde günlerce ağıtlar söylenmekte ve acılı aileler siyaha bürünmektedir. Ölen kişinin genç olması durumunda bu durum birkaç kat daha ağırlaşmakta ve dolayısıyla duyulan acı da artmaktadır.

Gözlem ve incelemelerimize göre çocuğunu, kardeşini, eşini, anne ve babasını genç yaşta kaybeden Alevi aileleri eski düzen ve neşelerini kaybetmekte ve hayatlarına bir acı yüklemektedirler.

Özellikle ölüm yıl dönümlerinde, mezar ziyaretlerinde, bayramlarda, düğünlerde ve benzeri eğlencelerde sürekli acılarını tazelemekte ve neredeyse ilk günkü yası tekrar yaşamaktadırlar.

Bingöl'de yaşayan Alevi annelerinden Fatoş Görgü 2005 yılında trafik kazası sonucu kaybettiği 20 yaşındaki oğlu Taner Görgü için halen günümüzde dahi yasını tutmaktadır. Anne Fatoş Görgü yasta olduğunu bu nedenle yaklaşık 10 yıldır hiçbir yakınının düğününe gitmediğini, bayramlarda yeni kıyafet almadığını, eskiden giyindiği renkli kıyafetleri ve ziynet eşyalarını kullanmadığını söylemiştir. Fatoş Görgü ayrıca 2005'ten beri hiçbir şekilde saçlarını boyatmadığını, kuaföre

gitmediğini ve bu saatten sonra da bu tarz uygulamaları yapmayacağını eklemiştir. Anne Fatoş Görgü, oğlunun bütün organlarını bağışlamış ve bu organları alan yaklaşık beş aile ile yakın ilişkiler kurmuştur. Onları sık sık aradığını, ziyaret ettiğini, onlara hediyeler aldığını, düğünlerine altın yolladığını söylemiştir. Çünkü onlarda kendi oğlunu görmekte ve teselli bulmaktadır.

2.1.4.1.5. Mezar Dönüşü, Ölü Aşı, Yas ve Anma Günleri

- Mezar dönüşü ölü yakınları bir odada oturtulur. Onlara iş gördürülmez. (K10, K30)
- Ölü evinde bulunan ve eli iş tutan herkes kendine bir görev edinir. Kimi yemek yapımına, kimi ortalığı düzenlemede kimi çay dağıtmada kimi de gelenleri karşılamada kendilerine görev seçerler. (K1)
- Genç kız ve kadınlar cenaze evini hemen temizler ve taziyeye hazırlar. (K33, K8)
- Mezarlık dönüşü kadınlar kendi aralarında yas tutup ağıt yakarlar. Özellikle bazı kadınlar cenazelerde ağıt yakma işini görürler. Bu kişilerin sesleri ve sözleri çok acıklıdır. (Filiz Sevin, 56)
- Ağıt yakan kadınlar eşliğinde acılı aile, eş ve dost hıçkırıklara boğularak ağlar ve dövünürler. (K13, K8, K1, K11)
- Acılı ev sahibi üç gün boyunca evinde kendi kalkıp yemek yapmaz, iş görmez, çevredekiler ona her konuda destek olur. (K8, K30)
- Taziye ziyaretine gelen yakınlar ve akrabalar; şeker, çay, un, bulgur, pirinç, yağ, sebze ve et gibi gıda malzemeleri ile taziye evine yardımda bulunurlar. Getirilen bu malzemeler bir odada toparlanır. (K8, K11, K30, K43)

Derleme çalışmalarımız esnasında cenazesine katıldığımız Medine Yurtsever Ana için getirilen yardım parası ve malzemeler bir yerde toplandı, bu malzemeler ile yaklaşık bir hafta gelen konuklara yemekler pişirildi, toplanan para ile 6 adet küçükbaş bir adet büyükbaş hayvan satın alındı. Cenaze masrafları ve giderlerin birçoğu herkesin hayrına verdiği bu yardım paraları ile görüldü.

Taziye bittikten sonra kalan para ölen kişinin oğluna verildi. Artan öte beri ise ölünün köydeki birkaç yakınına ve ölünün kızlarına dağıtıldı (2016-Eylül Karapınar Köyü).

- Taziyenin üçüncü günü et kavurma yapılır ve dağıtılır. Yemek yendikten sonra mezar ilk defa topluca ziyaret edilir. (K11, K18, K30, K41, K8)
- Üçüncü gün yemeğinden sonra artık taziye biter, taziye evinde ölünün yakın akrabaları, komşuları ve yakın arkadaşları kalır.
- Yakını ölen acılı aile taziyeden sonra bile ara ara ziyaret edilir.

2.1.4.1.6. Anma Günleri ile İlgili İnanç ve Uygulamalar

“Ölüyü anma ile ilgili inanç ve uygulamalar İslami kültür çerçevesinde daha belirgin bir hal almıştır. Ülkemizde ölüyü anma günleri değişik adlar almakta olup, İslami geleneğe göre gerçekleştirilmektedir” (Ersoy, 2002, s.54).

- Ölünün defnedildiği ilk gece ölünün yakınları taziye evini ziyaret eder ve Kuran okumayı bilenler ölü hayrına Kuran okurlar. (K3, K28)
- İlk gece ölünün yakınları 40 adet Yasin okur. (K8, K32)
- Ölü defnedildikten sonraki ilk cuma da oldukça önemlidir. Acılı aile bu ilk cumada çok daha fazla duygulanır. Aynı ilk gece olduğu gibi ilk cumada da Kuran okutur. Ölünün hayrına komşuya yemek verilir. (K3, K8, K33, K12)
- Ölen kişinin yedisi de tıpkı ilk gece ve ilk cuma gibi anma ve yas içinde dualar edilerek geçirilir. (K81, K1, K11)
- Ölünün kırkı, kırkıncı gün çıkar. Aile ve yakınlar ölünün kırkıncı günü ailenin verdiği bir yemekte buluşur. Bu aynı zamanda ölünün hayır yemeği adı ile de bilinir. (K19, K28, K44, K3)
- Ölünün kırkı çıkınca ailesi helva kavurur, kırk adet yufka ekmeğinin içine helva sürer ve kırk eve dağıtır. (K11)

Ölünün elli ikisi genellikle Sünni kesimlerce anılır. Fakat Bingöl Alevi toplumunda yapmış olduğumuz derlemelerde ölünün elli ikinci günü ile ilgili herhangi bir uygulamaya rastlamamaktayız.

Bunun dışında ölen kişiden sonra gelen ilk dini bayram kara bayram olarak adlandırılır. Bu ilk bayramda ölünün ailesi (anne-baba-eş gibi) dışarıya bayramlaşmaya çıkmaz. Eş, dost ve akrabalar aileyi ziyarete gider. Kara bayram normal zamanlardaki gibi sevinç ve heyecanla karşılanmaz. Ortam oldukça sakin ve hüzünlüdür.

Aile yakınları genel olarak karalara bürünür. Aile kara bayramlarında tatlı yapmaz veya almaz. Şeker ikramında bulunmaz.

Konuklara çay ikram edilir. Gelen konuklar aileye çay ve şeker gibi gıda malzemeleri götürürler. Kalkmadan evvel topluca Fatıha Suresi okunur ve dua edilir.

Ölen kişinin yıl dönümünde, yani seney-i devriyesinde yine eş, dost, akraba ve komşular toplanır. Aile yemek yaparak ölünün hayır yemeğini verir ve aynı zamanda ölünün mezarı yılı dolmayana kadar beton dökülerek yapılmaz. Topraklı şekliyle kalır. Ölünün yılı dolunca aile ölünün mezarını yaptırır. (K55, K61, K49, K30)

2.1.4.1.7. İskat/Devir

İslam inancında ölen bir kişiyi sağlığında kılamadığı namazları, tutamadığı oruçları ve yerine getiremediği yeminleri için fakire para verilmektedir. Bu olaya “iskat/devir” denir.

- Ölü için hatim okuyan kişilere iskat/devir parası dağıtılır. (K21, K11, K8, K3)
- İskat/devir en az on fakir aileye verilir. Ölünün yaşadığı yerde on kişi kadar fakir yoksa bir ailenin bireyleri de bir aile yerine geçer. (K8, K9, K80)
- Ölen kişinin kılamadığı namaz veya tutamadığı oruçlar gençlik yıllarınca hesaplanır. Bu hesaplama eski dönemlerde, bir buçuk ölçek buğday ile verilirdi. Bu da yaklaşık altı buçuk teneke buğday yapar. Bu buğdayların fiyatı günümüze göre hesaplanıp dağıtılır. (K80, K13)
- Şimdilerde para olarak verilen iskat/devir, eski dönemlerde buğday olarak verilirken şu uygulama yapılırdı. Bir buçuk ölçek buğday düz bir zemine dökülürdü. Kime verilecekse o kişi ile karşılıklı bir anlaşma yapılırdı. Buğday veren kişi “Buğdayı sana verdim, kabul ediyor

musun?” diye sorar. Karşıdaki de “Evet, kabul ediyorum” der. Bu işlem birkaç kez tekrarlanır ve en sonunda ölen kişinin namazları ve oruçları yerine geçmesi istenir ve sıradaki kişiye geçer. (K80, K30, K40)

- Dağıtılacak buğdaylar, dağıtılmadan bir gün evvel ölünün evi önünde bir askıya asılır. Gelen giden ölüye Fatiha okur, dua eder. (K40, K80)
- Ölünün hayrına verilecek olan iskat/devir için dağıtılacak olan buğdayı temin etmede aile sıkıntı yaşıyorsa dağıtılacak buğdayın maddi tutarında para dağıtılabilir. Fakat bunun yerine başka bir şey koyma işlemi sadece bulgur ile yapılır. Çünkü bulgur, buğdayın dönüşümü olduğu için kabul edilir. (K40, K11, K8)

2.1.4.1.8. Mezar Ziyareti

Cenazeden sonra ilk üç gün geçtikten sonra mezar ziyareti yapılır. Ölünün kırkında ölen kişinin ailesi ve yakınları mezarlığa gider ölünün hayrına akşam mezar dönüşü mevlit okutulur ve hayır yemeği dağıtılır. Ölümün 52. Gününde sadece kadınlar toplanır ve kadın bir hoca tarafından mevlit okutulur ve mevlitin ardından tatlı dağıtılır. Ölü Cuma sabahları ve bayram günlerinde ziyaret edilir. (Artun, 2016, s.243)

2.1.4.1.9. Mezar Saçısı

Eski Türkler, olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılan İye ve ruhları memnun etmek, onların yardımını ve rızasını kazanmak amacıyla yiyecek-ıçecek dağıtırlardı. Bunlara “saçı” adı verilmiştir. Saçılar öz itibarıyla “kansız kurban” niteliğindedir. İşte mezarların üstüne serpilmiş arpa, buğday, bulgur gibi yiyecekler de iyeleri memnun etmek amacını taşır.

- Mezar saçısı Alevi kültüründe de mezar ziyareti esnasında çoğu kez yapılan bir uygulamadır. Mezar ziyareti sonrası mezar üstlerine şeker, lokum, bisküvi, çerez gibi yiyecekler ile su, kola, fanta, meyve suyu gibi içecekler bırakılır.
- Mezarlara bırakılan saçılar mezar ziyareti yapan diğer insanlar tarafından ölünün hayrı için alınır. (K19, K41, K8, K9)

- Mezar başına bırakılan sular hayvanların içmesi ve ölüye hayır sağlaması için bırakılır. (K21, K18, K9)

2.2. MUTFAK KÜLTÜRÜ

2.2.1. Yemek ve Sofra Adabı

Sofra, ocak ve nimet unsurları Müslüman halk arasında kutsal sayılmış ve daima saygı duyulup özen gösterilen bir konu olmuştur.

Yapmış olduğumuz saha çalışmaları sırasında gözlemlerimiz sonucu bir çıkarımda bulunmaktayız. Alevi toplumu arasında ocak sadece yemek yapılan bir köşe ya da yer olarak görülmemiş ailenin yanan mumu, ışığı olarak addedilmiştir. Bingöl'ün Sancak Beldesi'ne bağlı Karapınar Köyü'nde yaşayan Aziz Bakır Dede'nin eşi Makbule Ana da yemek artıklarının atılmasının günah sayılabileceğini söylerken eski dönemlerde ocakta yanan ateşin sönmesine kolay kolay izin vermediklerini fakat şimdilerde artık eski geleneklerin yaşatılmadığını, yeni çıkan teknolojik fırınları kullanmaya başladıklarını sözlerine ilave etmiştir.

Fakat bütün bunları söylerken ocağı yanmadığı zamanlarda ocağın temizlenerek pis bırakılmadığını sağına soluna ip gererek perde taktıklarını belirtmiştir.

Bunun dışında sofrada oturma kuralları ve yemek yeme şekillerine dair bazı inançlar ve uygulamalar mevcuttur. Genel özellikler şöyledir;

- Yemek duasını okuyan kişinin genellikle dededir.
- Dua bittikten sonra sağ elin, baş parmağı ile işaret parmağı birleştirilerek öpülür ve başa konulur.
- Duayı veren Dede yemekten bir lokma yer ve böylece herkes yemeğe başlar.
- Yemek yerken çok mecburi olmadığı sürece sofradan kalkılmaz, eğer yemek yenilen odaya misafir girer ise gelen kişi yemeğe davet edilir, ancak gelen kişiyi karşılamak amacıyla kimse yerinden kalkmaz. Misafire hoş geldin denilir, yer açılır selamlaşma ve öpüşme merasimi yemekten sonraya bırakılır.

- Sofrada hoş muhabbetler yapılır. Yüksek sesle konuşmak ve kahkaha atmak ayıp sayılır.

Hazır yemek adap ve usullerinden bahsetmişken kaynak kişilerden Metin Sevin Dede'den dinlediğimiz birkaç yemek duasını örnek olarak verelim:

“Bismişah Allah Allah, Lokmanız nur ola, gönlünüz bir ola, muradınız hazır ola, şahım hazır ola, Hak Muhammed Ali kabul eyleye, Pirim İmam Hüseyin defterine kaydeyleye Nur-i Nev-i Kerem-i Ali Pirimmiz hünkarımız Hacı Bektaş-ı Veli evlat iseyene evlat, sağlık isteyene sağlık, mal isteyene hayırlı mal vere, dert verip derman aratmaya ulu Mansur divanında yazıla gerçeğe Hüü mümine demine Ya Ali!”

“Akşamlar hayrola kazalar belalar defola ceddin celalim rast getire Ulu Mansur, on ikiler, üçler, beşler, yediler, on yedi kemerbestler rast getire İmam Hüseyin kılavuzunuz, Hızır yoldaşınız, Ulu Mansur, Kureyş ceddiniz yardımcınız ola, dar ekmek yemeyesiniz muhannete muhtaç olmayasınız. Mevlam dert veriyor dermanını da beraberinde versin, Mümine, demine Hüü.” (K34)

2.2.2. Ziyaret Yerlerine Gidilirken Hazırlanan Yiyecekler

Alevi toplumun genelinde olduğu gibi Bingöl'de yaşayan Alevi aileler arasında da kutsallığına inanılan yerler ve mekânlar vardır.

Bunlar; ermiş olduğuna inandıkları kişilerin türbeleri, tekkeleri, mezarları, ocakları ya da evleridir. Buralara gidilirken “lokma” adı altında çeşitli yiyecekler götürülür. Bunlar bıcık (niyaz), kömbe, şeker, çerez, bisküvi, lokum gibi yiyeceklerdir.

Ziyarete giden kişiler genellikle kurban keserler, kesilen kurban dağıtılacak ailelere eşit şekilde pay edildikten sonra kalan et ziyaret yerinde pişirilerek orada bulunan ziyaretçilere ikram edilir.

2.2.3. Sofrada Tuzun Önemi

Alevi kültüründe tuza ayrı bir önem verilir. Gerek günlük yemek kültüründe gerekse inanç boyutunda ele alındığında tuzun ayrı bir yeri vardır. Tuz yemeklere katılırken israf edilmez, ele yapışan fazla tuz tanecikleri yere silkelenmez, üzerine

basılmaz bunu hem nimete saygı hem de şifahi yöntemlerde kullanılmasının bir getirisi olarak değerlendirebiliriz.

Saha çalışmaları esnasında yüz yüze görüştüğümüz Seyit Hüseyin Görgü Dede'den bilgi alırken kendisi bize şu bilgileri nakletmişlerdir; babası merhum Mehmet Görgü Dede'nin sofraya oturduğunda, yemeğe ilk olarak parmağını tuza batırıp tadarak başladığını ve son olarak da yine tekrar parmağıyla tuzu tadıp sofradan kalktığını söyler.

Sebebini sorduğumuzda ise, “Nefis kördür aç olan karın nefse yol gösteremez dile tuzu dokundurarak nefsi uyarırız ve yine doyan karın açlığı unuttur, ilk başta aç iken tuzu tadan dile doyduktan sonra da tuz verilir ve ilk aç hali hatırlatılır ki bu şekilde nefis Rabbine şükretsin ve terbiye olsun” şeklinde açıklama yapmıştır. (K73)

Ayrıca yapılan görüşmeler esnasında dikkatimizi çeken bir diğer nokta da komşudan alınan tuzun tedarik edildikten sonra tekrar komşuya geri verilmesidir. Sebebini sorduğumuzda ise tuz hakkının ağır olduğunun ve üzerlerinde bu hakkı taşımak istemediklerini belirtmişlerdir. (K14)

2.2.4. Tavşan Etinin Sofradaki Yeri

Yapmış olduğumuz çalışmalar sonucu Bingöl Alevi toplumunun çok büyük çoğunluğunun tavşan etini yemediklerini ve tavşan avlamadıklarını tespit etmiş bulunmaktayız.

Yapılan yüz yüze görüşmelerde “Tavşan etini niçin yemiyorsunuz?” şeklinde sorduğumuz sorulara kaynak kişilerden farklı cevaplar almış bulunmaktayız. Bir kısım kaynak kişi sebebini tam olarak bilmediklerini baba ve dedelerinden yememeleri konusunda öğüt aldıklarını (bu şekilde cevap veren grup genellikle orta yaşın üstü kadınlardan oluşmaktadır) bazı kaynak kişiler; tavşan etinin çok fazla kanlı olduğuna ve bunu sağlıksız buldukları için yemediklerini söylemişlerdir.

Fakat eskiden beri süregelen ve halen de devam eden bir başka faktör ise tavşanın fiziki görünümüne yapılan birtakım yüklemelerdir. Yapmış olduğumuz görüşmeler sonucu kaynak kişilerin genel görüşlerinin ortak bir sentezini çıkardık. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz. Tavşanın hayız olması, etinin çok kanlı olması, başının kedi başına, burnunun fare burnuna, kulaklarının eşek kulağına, arka ayaklarının bir köpeğin arka ayaklarına, ön ayaklarının bir kedinin ön ayaklarına,

kuyruğunun ise domuz kuyruğuna benzetilmesinden dolayı tavşana karşı genel hava olumsuzdur.

Bu düşüncelerin yanı sıra bazı kaynak kişiler de aslında bu düşüncelerin Alevi toplumu arasında var olduğunu fakat bu düşüncelere pek de itibar etmediklerini zaten onların kültüründe bu etin olmadığını, ama başka bir yerde başkasının sofrasında önlerine gelirse yiyebileceklerini bunda herhangi bir sakınca görmediklerini belirtirken aslında bizim dedelerimizin dedeleri zamanında hiç tavşan avlayamamışlar bu durumu da kendilerine yediremeyince “dur biz bu hayvana çamur atalım da izi kalsın” şeklinde düşünmüş olabilirler, diyerek sohbetimize nükte katmışlardır.

Ayrıca Bingöl’ün Sancak beldesine bağlı Karapınar köy muhtarı Cebrail Bakır Dede, “Kuran’da haram olarak bildirilen hayvanlar ve yiyecekler hariç, isteyen kişilerin helal kesilip, helal pişirilen hayvanları yiyebileceklerini söyler ve Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v)’in kendisine hediye edilen tavşanı geri çevirmediğini, ondan yemediğini fakat yenmesinde herhangi bir sakınca görmediğini” de sözlerine ekler.

Aleviler tavşan etine yanaşmadıkları gibi eti yenilen keklik ve güvercine de pek sıcak bakmazlar, bunun sebebi haram ya da sağlıksız bulunduğu için değil bu iki hayvana ayrı bir kutsallık yüklendiği içindir. Bu konuda Oğuldere (Buban) Köyü Muhtarı Hesar Ali Bakır ile yaptığımız görüşmede kendileri sofralarında Keklik ve güvercini bulundurmadıklarını söylemiştir. Sebebini sorduğumuzda ise bize şu yanıtı vermiştir. “Aslında bizde tavşan etine karşı tiksindirici ifadeler kullanılır ve ona birtakım sıfatlar ve benzetmeler yüklenir. Ama bizim keklik eti yemek istemememizin sebebi kekliğin ayakları kırmızıdır, Hz. Hüseyin’in Kerbela’da şehit edilmesinden sonra bir kekliğin gelip onun başucuna konduğunu ve kekliğin ayaklarının İmam Hüseyin’in kanına bulandığını ve bu nedenle de kekliğin ayaklarının kırmızı olduğu söylenir. Bu sebepten ötürü keklik avlamayı ya da yemeyi adet edinmemişizdir. Güvercin ise bizde yine kutsal sayıldığı için yenmez. Çünkü Hacı Bektaş-ı Veli Sulucakarahöyük’e güvercin donunda dönmüştür.

Bu sebeplerden ötürü çoğu Alevi vatandaş bu hayvanları kutsal sayar ve avlamaz.

2.2.5. Özel Bir Gün Yemeği Olarak Kabul Edilen Aşure

Aşure Arapça bir kelimedir. Orijinal telaffuzu aşuradır. Kelime anlamı olarak on anlamı taşımaktadır.

Aşure günü Hicri takvimin ilk ayı olan Muharrem ayının onuncu günüdür. Aşure günü Hicri takvimin ilk ayı olan Muharrem ayının onuncu günüdür.

Aşure tatlısı Hz. Hüseyin Kerbela'da şehit edilmeden önce Muharrem ayında tutulan oruçtan sonra bir nevi kutlama amacıyla tıpkı bir şenlik havasında yapıp dağıtılmış. Fakat İmam Hüseyin'in şehadetinden sonra sonraki tarihlerden itibaren aşure çorbası bir şenlik havasından uzak bir şekilde dağıtılmaya başlanmıştır.

Aşure çorbası başta Kerbela şehitleri ve 12 imamlar olmak üzere bu yolda canını veren bütün şehitlerin ruhuna bağışlanarak yapıp dağıtılır.

Aşure çorbasının çıkış noktasına değinecek olursak temel anlatım şu şekildedir. Nuh Peygamber'in gemisinin karaya oturmasından sonra, gemide bulunan son yiyeceklerin bir araya toplanarak pişirilmesiyle bu çorba ortaya çıkmıştır. Bu yiyecekler genelde fındık, kuru kayısı, kuru incir, kuru üzüm, nohut, ceviz, fasulye, döğme, şeker, su, hurma ve az miktarda tuzla yapılır.

Aşurenin içinde en aşağı 12 çeşit malzeme olmaktadır, isteğe göre bu sayı arttırılabilir.

Aşure çorbasının çıkış noktası olan Muharrem'in onuncu gününde insanlığın kaderini etkileyen geleceğe yön veren birtakım olayların yaşandığına inanılır. Bu olayları şu şekilde özetlemek mümkündür. Adem Peygamberin tövbesinin Allah tarafından kabul edilmesi, Nemrut'un ateşinden Halil Peygamberin kurtulması, Firavun'un zulmünden Hz. Musa'nın kavminin kurtulması, Nuh Peygamberin gemisinin karaya oturması, Yunus Peygamberin balığın karnından kurtulması, Hz. Yakup'un Hz. Yusuf'a kavuşması ve gözlerinin açılması gibi.

Aşure çorbasının altında yatan aslında bir dayanışma ve anmadır (Aşure Kerbela şehitleri ve diğer şehitlerin ruhları için, yollarına bağlılığın, değerlerinin savunucusu olmanın bir gereği olarak yapıp paylaşılır).

Biz yapmış olduğumuz çalışmalarda şu tespite varmaktayız. Aşure çorbası tatlı bir yiyecek olarak yapıp dağıtıldığı gibi günümüzden yaklaşık altmış yıl önce bazı

Alevi aileleri bu çorbayı tuzlu ve etli olarak da yapıp dağıtmışlardır. Bu konuda bilgisine başvurduğumuz kaynak kişilerimizden Cenap Yurtsever kendi gençlik yıllarında Muharrem orucunun onuncu gününde annesinin aşuresini yaparken tuz, nohut, et, döğme ve soğan katarak yaptığını ve tıpkı tatlı yapılan aşure gibi kaselere doldurularak bir tepsi üzerinde komşularına dağıttığını aktarmıştır. Bu sadece o ailede değil eski dönemde yaşayan diğer aileler tarafından da bu şekilde yapılmış. Özellikle kurban kesildikten sonra bu şekilde pişirilerek aşure çorbası adı altında dağıtılmış (K14).

2.2.6. Bingöl Aleviliği Mutfak Kültürü

2.2.6.1. Taş Ekmeği

Malzemeler

Un, su, tuz, yumurta, süt veya yoğurt

Yapılışı

Yumurta iyice çırpılır, köpük köpük olan yumurtanın üzerine un, su, tuz, süt veya yoğurt ilave edilir. Malzemeler iyice karıştırılır ve bulamaç kıvamına getirilir. Daha sonra ısıtılan saca yağ sürülür. Hazırlanan karışım kepçe yardımıyla saca dökülür ve ıslatılan oklava ile saca yayılan karışım altlı ve üstlü kızartılır. Kare kare kesilen ekmekler tepsiye yayılır.

Ayrı ayrı yerlerde kaynatılan şerbet ve yağ daha sonra ortak bir kaba alınır ve kare kare kesilen taş ekmeklerinin üzerine dökülür. (K57)

2.2.6.2. Sira Gurt (Kurt, Sir)

Malzemeler

Su, un, tuz, ayran, sarımsak, tereyağı

Yapılışı

Un, su ve tuz karıştırılır. Bu karışım hamur kıvamına getirilip tepsiye yayılır. Daha sonra üzeri ateş közüyle kaplanan sacın altına yerleştirilip sac kapatılır. Yaklaşık bir buçuk saat sonra tepsi çıkartılıp ılımaya bırakılır.

Ayrı bir kapta ayran, sarımsak ve tuz karıştırılır. Ilıyan sir parçalara ayrılır, bu yemek için özel olarak kutkötök adı verilen ceviz veya dut ağacından özel bir kap yapılır. Parçalara ayrılan sir ekmeği parça parça bu kaba alınır. Üzerine hazırlanan ayran yavaş yavaş ilave edilir. Bu karışım yine aynı kabın malzemesinden bir dövencekle iyice dövülerek ezilir (Bu dövenceğin şekli klasik sarımsak dövenceğinden bir hayli büyük ve geniş ağızlıdır). Aynı işlem tepsideki sir ekmeği bitene kadar devam eder. Son olarak dövülüp ezilen ve yemek haline getirilen ekmek-ayran karışımı derin bir kaba alınır, ortası açılıp tereyağı dökülür. (K11)

Fotoğraf 17. Sıra Gurt (Kurt)

2.2.6.3. Herire

Malzemeler

Bulgur, su, tuz, un, tereyağı, ayran, sarımsak

Yapılışı

Su kaynatılır içerisine bulgur ilave edilir. İyice pişen bulgura göz kararı un ilave edilir, bir müddet daha pişirilen bulgur ocaktan alınıp soğumaya bırakılır. Daha sonra soğuyan bulgur tepsinin ortasına alınır fakat tepsinin kenarları boş bırakılır, ortası açılır, orta kısmına eritilen kızgın tereyağı dökülür, tepsinin boş bırakılan kısmına da sarımsaklı ayran dökülür. Bu yemeğin genel yeme şekli, önce bulgur lapası kaşığa alınır, sonra iç yuvarlakta bulunan tereyağına batırılıp en son olarak da dış yuvarlaktaki ayrana bandırılıp yiyilir. (K93)

2.2.6.4. Lopık

Malzemeler

Bulgur, su, tuz, sarımsak, ayran

Yapılışı

Bulgur ılık su ile ıslatılıp bir müddet yumuşaması için bekletilir. Yumuşayan bulgura tuz ve un ilave edilir. Yavaş yavaş karıştırılır. Bulgur hamur haline getirilir fakat su direkt ilave edilmez. Yoğuran kişi elini suya bandıra bandıra kıvamı ayarlar. Kıvamı aşağı yukarı çiğköfte kıvamını alınca yoğurma işlemi sonlandırılır. Hamurdan yumruk büyüklüğünde parçalar kopartılıp elde yuvarlanır, daha sonra ortasından bastırılıp yassı hale getirilip parmak yardımı ile ortası delinir. Bu şekilde hazırlanan malzeme kaynayan tuzlu suya dikkatle bırakılıp 15 dakika kaynatılıp kevgir yardımıyla çıkarılıp bir tepsiye alınır, ılıdıktan sonra üzerine ayran dökülüp kızgın tereyağı gezdirilir. (K68)

2.2.6.5. Sıra Pel (Sarımsaklı Yufka)

Malzemeler

Un, su, tuz, ayran, sarımsak

Yapılışı

Un, su ve tuz karıştırılarak hamur yapılır. Hazırlanan bu hamur honça adı verilen tahtadan yapılan ve yerden yaklaşık 10-15 cm yüksekliğindeki yer tahtasında un yardımıyla açılır. İnce ince açılıp sacda pişirilen yufka ekmekleri sıkı bir şekilde rulo yapılarak sarılır. Geniş bir kapta hazırlanan ayranlı suya iki parmak kalınlığında kesilen yufkalar teker teker bandırılıp düz bir kaba veya tepsiye dizilir. Kalan sarımsaklı ayran tekrardan yufkaların üzerine dökülür ve son işlem olarak da kızgın tereyağı yufkaların üzerine gezdirilir. (K74)

(Fotoğraf 18: Sira pel)

2.2.6.6. Terne (Çırtan)

Terne hoş (xoş) çökelik adı verilen çökeleğin güneşte kurutulmasıyla yapılır. Hoş çökelek denmesinin sebebi ise taze çökeleğin kullanılmasıdır. Çünkü taze çökeleğin içinde tuz olmaz ve ekşi değildir.

Hoş çökelek, parzun adı verilen beyaz bir yazmanın kenarlarının dikilmesiyle oluşturulan küçük torba şeklindeki bir nevi bez süzgeç olan torbanın içine konulur. Üzerine ağır bir taş veya su bidonu bırakılır ve birkaç gün o şekilde suyu süzdürülür.

Suyu süzölen çökelek kum gibi dökülecek bir kıvam alınca bir leğene dökölüp yoğurölur ve yumurta şekli verilerek temiz bez veya çadır torbaların üzerine serilip birkaç gün kızgın güneşin altında iyice kurutulur.

Özellikle etin geçen kış aylarında kırsal kesimde çokça kullanılan ve çeşitli şekillerde değerlendirilen terne oldukça önemli bir gıda malzemesidir. Kimi zaman sulandırılıp ayran yerine içilir, kimi zaman sıcak suda eritilip orbası yapılır, kimi zaman ise ayranına sarımsak konulup yöresel yemeklerin içine ve üzerine dökölür. Bu anlamda oldukça kullanışlı ve pratik bir yiyecektir terne. (K72)

(Fotoğraf 19: Terne-ırtan)

2.2.6.7. Gılgır (Yulaf)

Eski dönemlerde buğday hasadının az olduğu aylarda buğdaydan yapılan unu idareli kullanmak adına gılgır denilen ve yulafın bir başka çeşidi olan bakliyat ürünü taş değirmende öğütüp un haline getirilir ve bu undan ekmek yapılarak tüketilirmiş. Ayrıca daha çok kıtlık zamanlarında veya aile bütçesinin elverişli olmadığı dönemlerde sacın üzerinde kavruarak bir nevi yemek olarak da tüketilen gılgır yulafı kaynak kişinin beyanına göre pek lezzetli olmayan daha çok mecburi dönemlerde tüketilen bir bakliyat ürünüdür. (K73)

2.2.6.8. Kavut (1)

Malzemeler

Buğday, su, tereyağı, sıvıyağ, tuz

Yapılışı

Buğdaylar iyice kavrulur. Kavrulan buğdaylar henüz sıcak iken elle kullanılan taş değirmende toz haline gelinceye kadar öğütür.

Öğütülen buğday tekrar bir kavurma işleminden geçer fakat bu defa yanmaması ve kararmaması için bir miktar sıvıyağ ilave edilir. Kısık ateşte kavrulan buğdaya normal değirmende öğütülen beyaz un, tuz ve su ilave edilir ve bu karışımdan lapa kıvamında bir hamur elde edilir. Daha sonra bu lapalı hamur tabağa alınıp ortası açılır ve içine kızgın tereyağı dökülür. Kavut daha çok Hızır orucu tutulduktan sonra lokma niyetiyle pişirilip davetlilere sunulan özel bir yemektir.

Bu tarife ilaveten aynı şekilde yapılan hamura tuz ilave edilmez. Şekerli yemek isteyenler içine tereyağında eritilmiş pekmez veya kaynatılıp soğutulan şerbet dökerek de tüketirler. (K57)

2.2.6.9. Kavut (2)

Kok adı verilen yabani dağ armudu distar adı verilen el değirmeninde öğütüp un haline getirilir, daha sonra isteğe bağlı olarak yoğurdu içine katılıp yenilebileceği gibi tereyağında kavrulup üzerine pekmez dökülerek de yenilir.

(Fotoğraf 20: Kavut)

2.2.6.10. Keşke

Malzemeler

Bulgur, un, su, tuz, ayran veya çökelek suyu (sıncık)

Yapılışı

İlk malzeme olarak ayran kısık ateşte sürekli karıştırılarak kaynama derecesine getirilir, ayranın miktarına göre göz kararı bulgur yıkanılıp kaynayan ayrana ilave edilir. Yaklaşık 15 dakika bulgur ve ayran kaynatılır. Bu sürenin sonunda bulgur ve ayran hafif sulu bir bulgur pilavı kıvamını alır. Kıvama gelen bu karışıma azar azar un ilave edilir ve yaklaşık beş dakika da un ile pişirilip ocaktan alınır. Ortası çukur yapılıp bolca tereyağı dökülür. (K74)

(Fotoğraf 21: Keşke)

2.2.6.11. Tirit

Malzemeler

Yufka ekmeği, kavurma, soğan, su, salça, tuz

Yapılışı

Gelişigüzel el ile parçalanana yufka ekmekleri orta boy bir tepsiye yayılır. Bir tencerede kavruana soğana salça, yağ, su, tuz ve kavurma ilave edilip beş dakika kaynatılır ve parçalanana yufka ekmeklerinin üzerine sıcakken dökülür. (K74)

2.2.6.12. Nane şıl (Islak Ekmek)

Malzemeler

Yumurta, az miktarda su, tuz, un

Yapılışı

Bütün malzemeler bir kabın içine alınır, 10 dakika kadar aralıksız çırpılır daha sonra kızgın sacın üzerine komple yayılacak şekilde dökülür. Üzeri göz göz olan ekmeğin üzerine büyük ve nemli bir bez serilir. Böylece ekmek beze yapışır ve sacdan ayrılır. Nane şıl bazen ekmek olarak bazen de bal ve pekmez ile tatlandırılıp bir nevi tatlı olarak tüketilir. (K10)

(Fotoğraf 22: Nane şıl)

2.2.6.13. Jaji (Sarımtrak, Sarıya Yakın)

Malzemeler

Un, tuz, yumurta, tereyağı, su

Yapılışı

Bu yemek daha çok kahvaltılık vakitlerinde veya dar zamanlarda sıklıkla yapılan bir yemek çeşididir. Yaklaşık beş yumurta, bir fiske tuz, iki yemek kaşığı su ve bir miktar un derin bir kaptan iyice çırpılır. Bir tavada tereyağı eritilir. Yumurtalar bir defada bu kızgın yağa dökülür ve kalıp almasına izin verilmeden hızlı hızlı karıştırılır ve çok az piştikten sonra ocaktan alınır. Bu yemek damak zevklerine göre pekmez ve bal katılarak da tüketilebilir. (K25)

2.2.6.14. Hevrışk

Tok ekmeği adı verilen kalın sac ekmeği pişirilme esnasında normal pişme süresinden biraz daha fazla pişirilir, daha çıtır ve esmer bir hal alan kızgın ekmek sacın üzerinden alınır alınmaz yuvarlak bir kabın üzerine konular ve orta kısmına yumruk ile bastırılarak yuvarlak kabın şeklini alması sağlanır.

Böylece ortası çukur kalan ekmeğin içine eritilmemiş bılaruk adı verilen kalıp tereyağı konular. Ekmek kaşık yardımıyla sağından solundan kıvrılarak tereyağının üzeri kapatılır.

Daha sonra ekmek kaşıkla başlatılarak parçalara ayrılır, tereyağı ekmeğin sıcaklığıyla erir ve ekmek parçaları yumuşayarak tereyağını içine çeker. Böylelikle yumuşacık bir yağlı ekmek haline gelir.

Bu yağlı ekmek genellikle sacın başında iken yapılır. O esnada oradan geçen köylüye ya da misafire sunulan ve yapılması gelenek haline gelmiş bir yemek çeşididir. (K25)

2.2.6.15. Top (Sıkma)

Gılt ekmeği denilen kalın esmer ekmek yanan sobanın üzerinde iyice ısıtılır, daha sonra ekmek avuç arasına alınır ve içine çökelek konularak yumurta şekli verilip avuç içinde bir müddet sıkılır. Bu atıştırma genellikle kırsal kesimde kış aylarında dışarıda oynayan çocukların eline tutuşturulur. (K10)

2.2.6.16. Dut Kızartması

Malzemeler

Dut ve tereyağı

Yapılışı

İyice yıkanıp çeri çöpü temizlenen kuru dut önceden eritilip kızdırılan tereyağının içine atılır ve sık sık karıştırılarak iyice kızartılır. Bu yemek Bingöl alevi kültüründe oldukça yaygın bir yiyecektir.

Genellikle soğuk kış aylarında yapılır.

2.2.6.17. Kayısı Kızartması

Özel olarak kurutulan ekşi kayısı kış aylarında tereyağı ve isteğe göre şekerle pişirilen ve Bingöl Alevi mutfak kültüründe oldukça sevilen bir yemek çeşididir. (K90)

(Fotoğraf 23. Kayısı kızartması)

2.2.6.18. Hedik

Malzemeler

Buğday, su, tuz, nohut

Yapılışı

Buğday ve nohut suda kaynatılarak iyice şişirilir ve yumuşatılır. Pişen buğdayların suyu süzülür ve üzerine tuz atılarak tüketilir.

Hedik genel olarak çocukların ilk dişinin çıktığı zaman yapılıp komşulara dağıtılır. Hedik Anadolu köylerinde kadınlar harman sonunda elde edilen buğday, kaynatarak hedik elde etmişlerdir. Elde edilen hedikten yarma, bulgur ve düğür gibi yiyecekler de elde edilmiştir. (K57)

(Fotoğraf 24: Hedik)

2.2.6.19. Dan (Buğday) Çorbası

Malzemeler

Kurutulmuş yeşil fasulye, kurutulmuş et, tereyağı, soğan, salça, tuz, su

Yapılışı

Küçük küçük doğranan soğan tereyağı ve salça ile iyice kavrulur, kavrulan soğanların üzerine kurutulmuş yeşil fasulye ve kurutulmuş et ilave edilerek öbür

malzemelerle de bir edilerek bir müddet kavrulur ve üzerini geçecek şekilde su ilave edilir ve yaklaşık bir buçuk saat kaynatılarak ocaktan alınır. (K14)

2.2.6.20. Aşûre (1)

Malzemeler

Buğday, şeker, su, tuz, ceviz, fındık, kuru üzüm, kayısı, incir, fasulye, nohut, hurma

Yapılışı

Buğday, nohut, fasulye akşamdan ıslatılır. Ertesi gün, bu bakliyatlar büyük bir kazana konulup ateşin üzerinde bir buçuk saat kaynatılır.

Daha sonra öbür malzemeler yıkanıp ayıklanır ve kaynayan malzemelere ilave edilir. Birkaç dakika sonra şeker ilave edilip aşure ocaktan alınır. Alevi kültüründe aşure Muharrem orucu tutulduktan sonra yapılan ve Kerbela şehitlerini anma adına manevi bir değer taşıyan kutsallaştırılmış bir lokmadır. (K84,K25,K12)

(Fotoğraf 25: Aşure)

2.2.6.21. Aşûre (2)

Eski dönemlerde 12 imamlar orucu tutulduktan sonra 12 imamlara adanan kurban kesilir ve o kurbanın etiyle aşure yapılır. Kesilen kurban eti, soğan, su, tuz, buğdaydan yapılır.

Akşamdan ıslatılan buğday suda kaynatılır. Ayrı bir tencerede kesilen kurban eti kaynatılır. Bir başka tencerede ise tereyağında soğan kavrulur. Daha sonra buğday ve et ortak bir kazanda birleştirilip bir müddet beraber kaynatılır. Son işlem olarak kavrulan soğan kaynayan etli aşurenin üzerine dökülür. (K47,K13)

2.2.6.22. Çavşır

Kaynatılmamış çiğ sütün içerisine bir miktar un ilave edilir bu karışım bir süre kısık ateşte kaynatıp ocaktan alınır. İçerisine isteğe göre tereyağı ve tuz ilave edilip servis edilir (K11).

2.2.6.23. Devjin

Yaklaşık yirmi kilogram tereyağı eritilir. Eritildikten sonra yağın altına yaklaşık yarım kilo kadar ayran birikir. Biriken bu ayran süzülerek alınır. İçerisine un ve buğday ilave edilerek kaynatılır. Kaynayıp kıvam alan bulgur ılıtılıp servis edilir (K25)

2.2.6.24. Zerfet

Malzemeler

Un, su, tuz, tereyağı, sarımsak, ayran.

Yapılışı

Un, su ve tuz iyice yoğrularak ele yapışmayan yumuşak bir hamur kıvamına getirilir. Daha sonra ekmek yapılan yere altında tepsi olmadan sal şeklinde olan taşın üzerine yayılır. Saç bu hamurun üzerine kapatılır ve en son olarak da sacın üst kısmı komple ateş közüyle kaplanır. Yaklaşık yarım saat sonra sac kaldırılır ve pişen zerfet altından alınır. Zerfetin ortası kaşıkla çıkarılıp tepsi şekline getirilir. Çıkarılan iç ise küçük küçük parçalanıp tepsi şeklinde olan zerfetin arasına yayılır. Sarımsaklı ayran ılıtılıp zerfetin üzerine dökülür. En son işlem olarak da zerfetin üzerine kızgın tereyağı gezdirilir.

2.2.6.25. Şermek

Malzemeler

Bal kabağı, yoğurt, sarımsak, tereyağı, tuz

Yapılışı

Bal kabağı soyulup ii temizlenir, kp küp doğranır ve hafif kısık ateşte içerisine bir parça tereyağı atılarak kapağı kapalı olarak yaklaşık bir saat kendi suyunda pişirilir. Yumuşak bir kıvam olan kabak, kaşık ya da el ile ezilerek pre haline getirilir.

Pre haline gelen kabağın üzerine önceden hazırlanan sarımsaklı yoğurt dökülerek yenilir.

Bu yemeğin adı bir efsaneye dayanmaktadır. Efsane Şu Şekildedir. Eski zamanda birbirine komşu iki köyde iki gencin gnl birbirine düşer. Bir zaman sonra gençlerin düğünü yapılarak evlendirilir.

Gelin olarak gelen karşı köyün kızı, kayınvalidesi ve kayınpederi ile beraber yaşamaya başlar, oldukça terbiyeli olan gelin az konuşur, az yer, çok iş görürmüş, ev halkı da kendini pek sever sayarmış.

Gel zaman git zaman günlerden bir gün az evvel tarifini verdiğimiz sarımsaklı bal kabağı yemeği o akşam ailenin sofrasında yer alır. Hep beraber yemeğe başladıkları zaman evin yeni gelini bykce bir kaşık bal kabağını ağzına koyar. Fakat o tat onun hiç de alışık olmadığı, tatlı, tuzlu ve üstelik sarımsaklı bir tat imiş. Gelin istemdişi yemeği ağzından atıvermiş ve “bu ne biçim bir Şey” demiş. Demiş fakat o anda yaptığı hareketten o kadar utanmış ve zlmş ki evden koşarak kmış ve karanlıkta koşarken köyün glne düşüp boğularak can vermiştir. Bu yemeğin adı da Şermek yani utanmak olarak hafızalarda yer edinmiştir. (K13)

(Fotoğraf 26: Şermek)

2.2.6.26. Niyaz Bıcık

Malzemeler

Tuz, süt veya su, tereyağı, un, yumurta.

Yapılışı

Leğene alınan bir miktar unun ortası açılır. İçerisine süt veya su, tuz, yumurta ve eritilen tereyağı ilave edilir. Un kenarlardan yavaş yavaş alınarak sıvı malzemeye karıştırılır ve ele yapışmayan yağlı bir hamur haline gelene kadar yoğrulur. Daha sonra tepsiye yayılır ve en makbul olanı ateş kz altında sac içinde olacak şekilde pişirilir.

Alevi kültüründe lokmanın yeri oldukça önemlidir. Demin tarifini okumuş olduğumuz bir nevi yağlı ekmek diyebileceğimiz Niyaz-Bıcık daha çok Alevi aileler arasında hediyeleşmeler sırasında hediyeler arasında yer alır, mezar ziyaretlerinde, ölüye verilen hayır yemeklerinde, ziyaret yerlerinin dönüşü sırasında pişirilip dağıtılır.

Bu konuya biraz değinecek olursak şunları söylemekte fayda vardır. Herhangi bir köy veya şehirde bir ziyaret yeri ziyaret edilmiş ise oradan dönüşte ailenin evinde

Niyaz, lokma olarak pişirilir ve eşit karelere bölünerek köylüye dağıtılır. Onun dışında Niyazın yanında ziyarete götürülen leblebi üzüm karışımı çerez de dağıtılır.

Bunlara ek olarak özellikle kötü rüya gören kişiler kötülükleri ve başa gelmesi muhtemel olayların önüne geçmek ve bir nevi ruh dinginliğine kavuşmak için uyanır uyanmaz Niyaz yapar ve sıcak sıcak dağıtır.

Bu Alevi aileler arasında oldukça yaygındır. Niyaz ayrıca Hızır orucu sonrasında da yapılıp lokma olarak dağıtılır. (K11)

(Fotoğraf 27: Niyaz Bıcık)

2.2.6.27. Koté

Malzemeler

Arpa, buğday, yulaf, mısır, dut

Yapılışı

Yukarıdaki malzemeler el değirmeninde ayrı ayrı öğütülür ve un haline getirilir. Her birinden birer avuç alınıp tavada kavrulur ve içerisine tereyağı konularak pişirilir. İsteğe göre üzerine pekmez dökülerek de yenilebilir.

Bu yemek özellikle 1950 ile 1980 yılları arasında kış aylarında bir nevi kurtarıcı yemek olarak yapılıp tüketilmiştir. Kaynak kişinin beyanına göre toz halinde olan bu karışım pişince oldukça fazlalaşan bir yemek çeşidi imiş ve daha çok kışlık yiyeceklerin tüketildiği dönemlerde tercih edilmiş. (K73)

2.2.6.28. Bişi (Pişi)

Malzemeler

Yumurta, su, un, tuz, yağ

Yapılışı

Yumurtalar iyice çırpılır, içerisine un, su ve tuz ilave edilir. Akışkan bir kıvamı olan sulu hamur tavada kızgın yağa kaşıkla dökülür ve altı üstü eşit kızartılarak servis edilir. (K25)

(Fotoğraf 28: Pişi, Bişi)

2.2.6.29. Pestil Kızartması

Dut ya da üzüm pestili küçük küçük doğranır. Bol tereyağında pişirilir ve genellikle öğlen ya da akşam öğünlerinde tüketilir. (K73)

(Fotoğraf 29: Pestil kızartması)

2.2.6.30. Lortak (Patile)

Malzemeler

Soğan, maydanoz, çökelek ya da peynir, hamur

Yapılışı

Genellikle köylerde çökelek ya da peynir ile yapılan lortak ekmeği pişirildikten sonra, geriye kalan birkaç ekmeğe hamurun içine soğan, maydanoz, çökelek veya peynir konularak kapatılır ve sacın üzerinde pişirilir. Son olarak da üzerine tereyağı sürülerek yumuşatılıp servis edilir. (K13)

2.2.6.31. Helise

Yapılışı

Su, un, şeker, 250 gram tereyağı

Yapılışı

Arzu edilen miktarda şeker yaklaşık beş su bardağı suda iyice eritilir, içerisine bir miktar un ilave edilir ve boza kıvamında akışkan bir hamur elde edilir. Başka bir kaptaki tereyağı eritilir ve eriyen tereyağının içerisine hazırlanan hamur dökülür. Sürekli karıştırılarak jöle kıvamında bir çeşit tatlı elde edilir. Helise adı verilen bu tatlı biraz ılıdıktan sonra servis edilir. (K12)

(Fotoğraf 30: Helise)

2.2.6.32. Nona Tok-Ğilt Ekmeği

Malzemeler

Su, tuz, un

Yapılışı

Tok adı verilen saca yapıştırılarak yapılan bir çeşit ekmektir. Su, un, tuz karıştırılarak hafif sert bir hamur elde edilir ve tabaktan biraz daha büyük bir şekilde kalınca açılır ve tok adı verilen saca yapıştırılır. Bu ekmeğ yufka ekmeğinin aksine iyice kızartılarak pişirilir. Bayatlama riski az ve dayanıklı bir ekmeğ çeşididir. Sacda hafif kızaran ekmeğ sacdan alınıp ocağın etrafına dizilen özel düz taşlara dayandırılarak yavaş yavaş pişirilir. (K11)

2.2.6.33. Tutmaç Çorbası

Malzemeler

Pestiken, Su, Tuz, Tutmaç Ekmeği, Kavurma, Anığ (Dağ Kekiği)

Yapılışı

Pestiken suda çözdürölüp içine tuz atılır. İyice karıştırılarak ayran kıvamına getirilir. Ayran kıvamına gelen bu malzeme ocakta kısık ateşte kaynatılır, daha sonra içerisine kavurma ve tutmaç eklenip bir müddet daha kaynatılır. Altı kapatılan çorbanın harı çıktıktan sonra sarımsak eklenip karıştırılır anığ adı verilen dağ kekiği toz halinde öğütölüp, tereyağında kızdırılır ve çorbanın üzerine dökölür. (K11, K18)

(Fotoğraf 31: Tutmaç çorbası)

2.2.6.34. Tutmaç Ekmeği

Malzemeler

Su, un, az miktarda tuz

Yapılışı

Açılacak ekmeğin miktarına göre un bir kaba alınır. Ortası açılır ve içerisine yavaş yavaş su ilave edilerek ele yapışmayan bir hamur elde edilir. Hamur, yufka ekmeğinden daha ince bir Şekilde açılır, temiz arşaflarda tüm haliyle güneşin altına serilir. Biraz kuruyan yufkalar toplanır. İkişerli veya erli bir Şekilde st üste konularak kk kk kareler Şeklinde kesilir ve tekrar güneşli bölgede çarşaflara dökülür ve iyice kuruduktan sonra toplanır.

Bu kuru hamur ekmekleri özellikle kiş aylarında tutmaç orbasının yapımında kullanılır. (K11)

(Fotoğraf 32: Tutmaç ekmeği)

2.2.6.35. Ğılondor

Yapılışı

Yeni doğum yapan inek ya da küçükbaş hayvanın ilk ağız sütü sağılır bir tencerede su kaynatılır. Kaynayan suyun içine küçük bir tencere bırakılır ve ağız sütü bırakılan tencereye konulup kaynatılır. Bazen yoğurt gibi tüketilir bazen de tuzlu keki yapılarak yenilir. (K84)

(Fotoğraf 33: Ğılondor)

2.2.6.36. Havkat (Heft Kat)

Malzemeler

Hamuru için; Su, un, az miktarda uz. **İçi için;** Ceviz, pestil, kuru dut, bulgur, kavurma, kuru üzüm, **Üzeri için;** Şerbet

(Fotoğraf 34: Havkat)

Yapılışı

Un, su ve tuz karıştırılarak yumuşak hamur elde edilir. İç malzemeler derince bir tencerede tereyağında hafifçe kavrulur. Yoğrulan hamurdan tepsinin dışına taşacak şekilde bir yufka açılarak tepsiye serilir. Daha sonra hazırlanan iç malzeme tepsinin ilk katına serilir. İşlem bu şekilde 7 kat olana kadar devam eder. Her katın arasına iç malzeme yayılır. 7. Katla tamamlanınca ortaya bir yufka seçilir. En alttaki yufkanın dışa taşan bölümü yukarı doğru kapatılarak kapak görevi görür. Tamamlanan börek fırında yaklaşık 1 saat pişirilir. Harı çıkan böreğin üst kısmı kapak gibi kesilip kaldırılır ve iç kısmı kaşık yardımıyla bir kenardan başlanarak parçalara ayrılır. Parçalama işlemi de bitince üç su bardağı şeker ve üç su bardağı su kaynatılarak elde edilen şerbet böreğin ortasına dökülür ve en son işlem olarak da tereyağı eritilip böreğin üzerinde gezdirilir. (K44)

2.2.6.37. Kévki Çökelek

Yağlı ve kuru kıvamda olan çökelek postık denilen ve saklamada kullanılan hayvanın derisinde uzun süre bekletilir ve çökeleğin küflenmesi sağlanır. Küflenen bu çökeleğe yöre halkı kévki çökelek demektedir. Ayrıca yöre halkı tarafından doğal aspirin ve antibiyotik olarak tüketilen bu çökelek yeşil bir yapıya sahiptir. (K84)

(Fotoğraf 35: Kévki Çökelek)

2.2.6.38. Gulik (Gulık)

İlkbahar aylarında kırsal kesimlerde yetişen gulik otu, yöre halkı tarafından değişik versiyonlarda kullanılmaktadır. Kimi aileler tarafından suyu çektirilip soğan ve çökelek ile kavrulurken kimi aileler ise bulgur ve soğan ile beraber kavurarak hafif sulu bir yemek veya çorba olarak tüketmektedirler.

Gulik otu pişme aşamasında etrafa keskin bir koku yayar fakat tadım aşamasında ise bu koku anlaşılmaz. Yöre halkı bu otun idrar yolları ve böbrek rahatsızlıklarında kullandıklarını belirtmişlerdir. (K21)

(Fotoğraf 36: Gulık)

2.2.6.39. Kenger (Kinger)

İlkbahar ayında kırsal kesimlerde yetişen ve dikenli bir yapıya sahip olan kenger, çiğ yenilebileceği gibi suda hafif haşlanıp tereyağında kavrulur. İçerisine çökelek ve yumurta konularak da pişirilir. Bazı ailelerde ise sadece tereyağı ve yağlı çökelek konularak pişirilmektedir. (K14)

2.2.6.40. Goğık

Malzemeler

Süt, un, tuz, yumurta, tereyağı

(Fotoğraf 37: Goğık)

Yapılışı

Bütün malzemeler derince bir kaptaki karıştırılır. İçerisine eritilmiş tereyağı ilave edilir. Bütün malzeme birleşince yavaş yavaş yoğrularak kıvama gelen hamurdan iri parçalar koparılır ve el ile tatlı tabağı büyüklüğünde yaklaşık beş santim kalınlığında bir hamur açılır ve üçer tane olacak şekilde yuvarlak tepsiye yerleştirilir ve üzeri ateş ile kaplı sacın altına yerleştirilir. Yaklaşık bir saat sonra pişen goğık sacın altından alınıp soğumaya bırakılır. (K21)

2.2.6.41. Tırşık (Ekşili-Ekşi)

İlkbahar ayında özellikle yağmurlu günlerin bitip güneşin açtığı günlerde çıkan kısa ve ekşi ot tırşık olarak isimlendirilmiştir. Tırşık ekşi olduğu için yemek olarak tüketilmemekte daha çok tuzlanarak sade yenilmekte ve salatalarda ekşilik vermesi için kullanılmaktadır. (K21)

(Fotoğraf 38: Tırşık otu)

2.2.6.42. Kuş Yemi

Bu ot da tıpkı tırşık otu gibi ilkbahar aylarında yağmurdan sonra biten, ekşi fakat daha küçük bir ottur. Bu ot da tuzlanarak veya salatalara katılarak tüketilmektedir. (K4)

(Fotoğraf 39: Kuş yemi)

2.2.6.43. Bukli (Bukle)

İlkbahar aylarında havaların ısınmasıyla özellikle rakımın yüksek olduğu bölgelerde yetişen ve kıvrıkcık bir yapıya sahip olan bukli otu tuzlanarak tüketilmektedir. Bukli otu ağız ve diş hastalıklarına iyi geldiği gerekçesiyle şifahi amaçlı da kullanılmaktadır. (K68)

(Fotoğraf 40: Bukli)

2.2.6.44. Neri (Olgunlaşmış Bitki)

Tırşık otunun mevsiminin geçmesinden sonra, kartlaşma döneminde bu otun orta kısmında yükselen saplı kısma neri denir. Bu saplı bitki, tıpkı tırşık otu gibi ekşi bir tada sahiptir. Neri bitkisi genellikle kabukları sıyrıldıktan sonra çiğ olarak tüketilmekle beraber bazen de salataya ekşilik ve lezzet katması amacıyla kullanılır. Bu bitkiye Karlıova'nın Çiftlik köyünde Ner adı verilirken Karer ve Sancak'a bağlı köylerde Neri olarak adlandırılmaktadır. Anlam olarak da erkekleşmiş bitki anlamını taşır.

(Fotoğraf 41: Neri)

2.2.6.45. Posta Bastırılmış Çökelek

Süt kaynatıldıktan sonra mayalanır ve yoğurt haline getirilir. Daha sonra süttten dönüştürülen yoğurt büyükçe bir kazanda düşük harlı ateşte kaynatılır, kaynamaya başlayan yoğurt kesilme dediğimiz işleme maruz kalır ve topak topak olarak sarı bir suyun üzerine çıkar, iyice kaynatılan çökelek topakları, bez torba veya özel yapılmış bir süzek torbasında yerden yükseğe asılarak veya üzerine ağır bir taş bırakılarak süzdürülür. Birkaç gün sonra suyu çekilen çökelek, arzuya göre tuzlanıp yağlanır ve postık adı verilen küçükbaş hayvanın alt kısmı dikilmiş ve torba şekline getirilmiş derisine bastırılır ve böylece aylarca dolapta durmasına gerek kalmadan tazeliğini ve yapısını korur.

(Fotoğraf 42: Posta Bastırılmış Çökelek)

2.2.6.46. Kuş Tarı

Kuş tarı bitkisi oldukça kısa boylu ve minik yapraklı bir bitkidir. Bu bitki daha çok haşlanıp suyu sıkılarak yemek şeklinde tüketilir. Bu tarz haşlanıp suyu sıkılarak yemeği yapılan otların oluşturduğu yemeğe tar adı verilir ve genel görünümüleri ıspanağı andırır. Kuş tarına kimi yörelerde (Karapınar, Oğuldere, Kurtuluş, Kilisek, Sütlice, Sinsor, Yekmal) yumurta eklenirken kimi yörelerde sadece tereyağı ile pişirilip tüketilmektedir.

(Fotoğraf 43: Kuş Tarı)

2.2.6.47. Kenger Tarı

Kenger bitkisi suda haşlanıp süzdürülür, daha sonra çökelek ve tereyağı ile kavrulup yemeği yapılır. Ayrıca kışlık katık hazırlığında kenger çiğ olarak minik minik ufalanır ve çökeleğe karıştırılarak bidonlara veya postık adı verilen hayvan derisine bastırılır. Kengerin kansere iyi geldiği ve bu nedenle de oldukça fazla tüketildiği belirlenmiştir.

2.2.6.48. Morsing (Yemlik- Sıpink)

İlkbaharın ilk ayında yağın ilk yağmurdan sonra yeşeren ve yaklaşık 20-25 gün yeşil kalan bu ot uzun ince yapraklı bir yapıya sahip olup genellikle tuzlanarak tüketilir. Yöre halkı bu otu daha çok iç hastalıklara iyi geldiği düşüncesi ile şifahi amaçlı tüketmektedir.

(Fotoğraf 44: Morsing-Yemlik-Sıpink)

2.2.6.49. Sirmok

Baharın gelmesiyle beraber boy gösteren bu ot yapı itibariyle buğdayın ilk yeşerdiği dönemdeki saplı halini anımsatmaktadır. Asıl materyal bu otun toprağa gömülü olan kısmındaki sarımsak tanesine benzeyen tanedir. Sirmok, adını sarımsağa benzeyen tane kısmından dolayı almıştır. Sir, Zazaca ve Kürtçede sarımsak anlamına gelmektedir. Bu otun kök kısmındaki bölüm şekil itibariyle her ne kadar sarımsağa benzese de tat olarak yakından uzaktan alakası yoktur. Aksine sirmok ağızda bir tatlı hissi bırakmaktadır. Yöre halkı bu otu daha çok şeker hastalıklarında ve şekeri dengelemek amacıyla kullanmaktadır.

(Fotoğraf 45: Sirmok)

2.2.6.50. Tırşike Ga (Öküz Tırşığı)

Öküz tırşığı olarak bilinen bu ot geniş yapraklı bir yapıya sahiptir, normal tırşık otu gibi direk tüketilmemekte daha çok klasik üzüm yaprağında uygulanan yaprak sarması yöntemiyle sarması yapılarak tüketilmektedir. Hafif ekşi olan tadı sarmaya doğal limon etkisi yapmaktadır. İç malzeme olarak pirinç veya bulgur, kıyma, pul biber, karabiber, tuz, salça ve toz sumak kullanılmaktadır.

(Fotoğraf 46: Tırşike Ga)

2.2.6.51. Kapama

Kapama, özellikle cenaze yemeklerinde 3. gün yemeği olarak ve düğünlerde erkek tarafının kız tarafına gelini almaya gittikleri gün bir nevi hediye olarak götürülen bir et yemeğidir. Kapama, küçükbaş bir hayvanın oldukça büyük bir kazanda bütün olarak pişirilmesi şeklinde yapılır. Kesildikten sonra tüm şekilde tuzlanan küçükbaş hayvan parçalara ayrılmadan un çuvalına konularak bir gece yüksekçe bir yere asılır ve kanı süzdürülür. Daha sonra odun ateşinde ağır ağır yaklaşık yedi saat piştikten sonra yarım saat kadar genişçe bir tepsinin üzerinde dinlendirilen et pişirme sürecini tamamlamış olur. Aynı şekilde kesilip hazırlanan küçükbaş hayvan Bingöl'ün Oğuldere ve Adaklı'nın Akbinek (Ağbinek) köyünde üzerine sarımsak ve salça sürülerek pişirilerek kapama adı altında düğünlerde kız evine hediye olarak götürülür. Oğuldere köyünde yaşayan Emine Bakır, erkek kardeşinin düğününde Kurtuluş Köyü'ne kız evine bu yemeği yapıp götürdüğünü beyan etmiştir.

(Fotoğraf 47: Kapama)

2.2.6.52. Feka Pisink (Kedi Ağzı)

İlkbaharın mayıs ayında yetişen yaklaşık 15 cm boyunda ve sarı çiçekli olan bu otun uç kısımlarındaki çiçek kısmı yenmektedir. Yöre halkı bu otu sarılık tedavisinde kullandıklarını aktarmıştır. Kedi ağzı otu daha çok Bingöl'ün Karer diye adlandırılan

bölgesinde Darebi (Sütlüce), Kozlu Körkan, Maskan, İbrahiman, Oğuldere ve Karapınar köylerindeki halk tarafından bilinmekte ve tüketilmektedir.

(Fotoğraf 48: Feke Pisink)

2.2.6.53. Armut Turşusu (Kak)

Kış armudu adı verilen yumurta büyüklüğündeki armutların sapı kopartılıp yıkandıktan sonra içine tuz ilave edilmeden sade haliyle bidonlara basılıp ağzı sıkıca kapatılır ve bidonlar yaklaşık 1,5 ay kadar karanlık bir bölmede muhafaza edilir. Armutlar suda kaldığı sürece suya sarı bir renk verirken yapı itibariyle oldukça yumuşak bir kıvama gelir. Armut turşusunu taneleri yenildiği gibi suyu da yemeklerde veya sade olarak tüketilebilir.

2.2.6.54. Fasulye Turşusu

Taze fasulyelerin her iki ucundaki fazlalıklar bıçak yardımıyla kesildikten sonra suda bir süre kaynatılır. Daha sonra fasulyeler süzgece alınır ve soğutulur. Soğuyan fasulyeler tuz, sirke ve isteğe göre sarımsak eklenerek bidonlara basılır. Gün ışığı görmeyen bir odada yaklaşık bir ay olgunlaşmaya bırakılır.

2.2.6.55. Çekiri (Yapılmış) Fasulye

Taze fasulye birkaç parçaya bölünüp iyice haşlanır. Haşlanan fasulyelerin suyu iyice sıkılıp el ile ezilir. Bir tencerede tereyağı eritilir, eriyen yağın içine iki veya üç adet yumurta kırılır, yumurtalar hızlıca karıştırılıp pişirilir, daha sonra sıkılan

fasulyeler yumurtanın üzerine eklenip tuzu atıldıktan sonra bir müddet kavrulur. Kavrulan fasulyeleri ocaktan almadan önce iki diş sarımsak dövülerek fasulyelere eklenir.

(Fotoğraf 49: Çekiri Fasulye)

2.2.6.56. Mendik Otu

Sulu olan arazilerde veya yağmurun yağdığı her yerde yeşeren mendik otu hafif haşlanıp suyu sıkıldıktan sonra bol tereyağında kavrulup yenmektedir. Şekil itibariyle tüylü bir yapıya sahip olan bu otun mide ve bağırsakları temizleyici etkisi olduğu ve metabolizmayı hızlandırdığı gerekçesiyle Bingöl yöresinde oldukça geniş bir kesim tarafından tüketilmektedir.

(Fotoğraf 50: Mendik Otu)

2.2.6.57. Sırmastığ Otu

Kısa boylu olan ve meşe ağacının yapraklarını andıran bu ot genellikle dere ağzlarında, bostan, bağ ve bahçelerde yetişir. Bazen tek başına bazen de başka türdeki yenilebilen otlarla birlikte haşlanıp suyu sıkılır ve tereyağında kavrulularak tar olarak tüketilir. Kanı temizleyici bir etkisinin olduğu düşünölmektedir.

(Fotoğraf 51: Sırmastığ Otu)

2.2.6.58. Fasulye Yapradı Sarması

Taze fasulye yapraklarının suda hafif haşlanmasıyla klasik sarma yöntemiyle ve aynı iç kullanılarak yapılan sarmadır.

2.3. HALK HEKİMLİğİ

“Halkın, hastalıkların nedenleri, belirtileri, süreleri konusundaki görüş ve inanışlarıyla, hastalıkları geçirmek ve onları sağaltmak için kullandıkları geleneksel, yöresel ilaçların, büyüsel ve geleneksel işlemlerin, uygulamaların tümü halk hekimliği ve eczacılığı olarak adlandırılır” (Çobanoğlu, 2009, s.63).

Halk hekimliği tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Hayvanların içgüdüleriyle yaptıklarını gözlemleyen insanoğlu daha sonra bunları kendine uygulayarak kendi kendinin hem doktoru hem eczacısı olmuştur. Bu dönemlerde hastalıkların nedenlerinde ve tedavisinde insanoğlu yetersiz kalmış ve hastalıklar ay ve güneş tutulmaları, yıldızlar, fırtınalar ve şimşek çakması gibi doğa olaylarına bağlamışlardır. Bu nedenle insanlar hastalıklarını tedavi etmek için büyüde yani sihirden yararlanmışlardır (şar, 1989:222).

“Halk hekimliği, halkın imkânları bulunmadığı için, ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne denir” (Boratav, 1973, s.149).

Türk halkı dini inançlarından dolayı hastalıkların ve psikolojik rahatsızlıkların Allah vergisi olduğuna inanır ve her zaman olmasa da dönem dönem bu hastalıkları kendileri tedavi etmeye çalışırlar. Bazen çeşitli ot ve ilaçlardan yaptıkları uygulamalarla şifa bulmaya çalışırken, bazen de bütün bunları yapabilecek kişilere başvururlar. Bu kişiler genellikle şunlardır: Hoca, şeyh, abdal, üfürükçü, okuyucu, büyücü, ocaklı, izinli, kocakarı denilen bazı kadınlar.

Hocalar halk hekimliği uygulamalarında dini kimliğini kullanarak bazı psikolojik rahatsızlıkları gidermeye çalışır. Abdallar daha çok Yörüklerin içinde bulunur ve topladığı otlarla birtakım ilaçlar yaparak hastalara şifa bulmaya çalışır.

Büyücü, üfürükçü ve okuyucular ise genel anlamda sihirseller uygulamalara başvuran kişilerdir. Ocaklı ise öbürlerine oranla daha geniş bir alan bilgisine sahiptir. Bu ocaklı diye anılan kişiler genellikle bir aileden oluşur. Her hastalığın ayrı bir ocağı vardır. Ocaklı denilen bu ailelere halk hekimliği kan yoluyla geçer. Ocaklı olan ailenin fertleri birer halk hekimidir. Ocaklı ailede doğan çocuk ailenin uyguladığı sağaltmaların hepsini eğitime eğitime öğrenir.

Bütün bunların dışında özellikle Alevi toplumu arasında darda kalınan dönemlerde hastalıklarda ve psikolojik rahatsızlıklarda Hazreti Hızır’dan yardım isteme oldukça yaygındır. İslam inançlarında Hızır ermiştir. Tanrı tarafından Müslümanlığı korumakla görevlendirilmiştir. Kudüs’te oturur, ama istediği anda, istediği yerde görülebilir. Kimi anlatımlarda İlyas’la kardeştir. Biri karada öbürü denizde yaşar. Zorda darda kalındığında, hastalara şifa vermesi istendiğinde Hızır yardıma çağrılır.

2.3.1. Bitkiler İle Yapılan Sağlık Uygulamaları

2.3.1.1. Isırgan Otu

Isırgan otu Bingöl Alevi toplumu arasında “Dırık” olarak bilinir ve birçok hastalığın tedavisinde kullanılır. Örneğin; idrar yolu enfeksiyonlarının tedavisinde, saç dökülmesinde, sivilcelerin kurutulmasında, unutkanlık tedavisinde, böbrek rahatsızlıklarında kullanılır. Özellikle ısırgan otunun iyice olgunlaştığı dönemde uç

kisimlerinde oluşan tohumlar kurutulur ve kanser tedavisinde kullanılır. Ayrıca ısırganın yaprakları kurutulularak tıpkı çay gibi demlenip içilir.

(Fotoğraf 52: Isırgan otu)

Bazen de ısırgan otu şifahi amaçlı olarak kollara veya bacaklara sürülerek iğnelerin vücuda batması sağlanır. Bu da direnci arttırır ve hastalıklardan korur. (K8, K91, K17, K51)

2.3.1.2. Vaše Verve Roşe (Gün Işıđı Otu)

Gün ışığı otu adı verilen bu ot, yaraların iyileştirilmesinde kullanılır. İlacın ve diğer sağlık hizmetlerinin köylere pek fazla ulaşamadığı dönemlerde bu bitki havanda dövülerek krem haline getirilip yaralara basılır imiş. Bu işlem genellikle gece uyumadan yapılır, sabah temizlenir. Çünkü yara bütün gece kanını ve iltihabını boşaltır ve sorunlu bölgenin sabah temizlenmesi gerekir. Bu ot yaraların üzerine sürülmesinin yanı sıra yemeği yapılarak da tüketilebilir. Suda haşlanıp suyu süzülen gün ışığı otu iyice sıkılır, içerisine tuz, yağ ilave edilip üzerine sarımsaklı yoğurt dökülür. Bu da iç hastalıklara ve iltihaplı akıntı ve idrar yanmasında kullanılan bir halk hekimliği uygulamasıdır. (K13)

(Fotođraf 53: Vaše Verve Roşe Otu)

2.3.1.3. Anığ

Yüksek dağların kayalık kesimlerinde yetişen bir bitkidir. Yetişme esnasında ilk başta çiçek açıp daha sonra sivri uçlu minik yapraklar açan bu bitki, çiçeklerini dökünce yaprakları toplanır ve kurutulur. Anığ adlı bu bitki özellikle göğüs hastalıklarının tedavisinde kullanılır. Bronşları açmada, öksürüğü kesmede, balgam sökmede çok eski dönemlerden beri kullanılan bir bitkidir. Bu bitki ayrıca

kurutulduktan sonra iyice ufalanır ve yağda kavrulularak yoğurtlu kış çorbalarının üzerine baharatlı sos olarak da kullanılır. (K33, K21, K51)

(Fotoğraf 54: Anıĝ)

2.3.1.4. Pel Heves Otu (Heves Edilen Ot)

Bu ot şehirlerde, köylerde, sulak olan hemen her yerde yetişir. Kırçılı ve esnek bir yapıya sahiptir. Şekli kuzukulağı otuna benzer. Yüzde ve vücutta çıkan yaraların tedavisinde, uçuk ve çibanların iltihaplarının kurutulmasında oldukça etkili bir bitkidir.

Kullanımı şu şekildedir; Pel heves otu suda bir dakika kadar haşlanır, haşlanan ot yara, çiban veya uçğun üzerine bırakılıp üzeri poşet veya jelatinle kapatılır. Bu yöntem sayesinde sorunlu bölgede bulunan kanlı sulu iltihap tamamıyla sökülüp atılır ve yaranın iyileşme süreci hızlanır. (K11, K13, K41)

(Fotoğraf 55: Pel Heves Otu)

2.3.2. Uygulanan Halk Hekimliği Yöntemleri

- Gebe kalamayan kadın saman kaynatılarak samanın buharına oturtulur. (K15)
- Sobada ısıtılan tuğla kaynayan süte konulur. Kadın bunun buğusuna oturur. Tuğla konulmasının sebebi sütün erken soğumasına engel olmaktır. Bu yöntemle kadının yumurtalarının etrafında oluşan kistler tedavi edilir. (K18, K21)
- Bacak ağrısını gidermek için koyundan kırılmış yeni yün yıkanmadan bacağa sarılır. (K13, K12)
- Ağrıyan bacak sızılarının dinmesi için ispirto ile ovulur. (K33)
- Ağrıyan bel, bacak veya kola sülük yapıştırılır. (K41)
- Diz ve dirsek ağrıları için evde hazırlanan çemen sorunlu bölgeye sürülür. (K39)

- Ağrıyan bölgelere aspirin ve vazelin karışımı hazırlanarak sürülür. (K23)
- Çörek otu ateşte hafif kavrulup ısıtılır ve havanda dövülerek ezilir. Bu yöntem özellikle eklem ve baş ağrılarında kullanılır. Karışım ağırlı bölgeye iyice sürülüp sıvazlanır ve o bölgeye streçle sarılır. (K33)
- Baş ağrısını gidermek için ağrıyan baş kırmızı tülbent ile sıkıca bağlanır. (K19)
- Baş ağrısını gidermek için buruna kolonya çekilir (K14, K18)
- Burun tıkanıklığı sonucu baş ağrısı ve aşırı basınç yaşayan kişi tuzlu suyu bir seferde ve hızlıca burnuna çeker. Böylece sinüslere yapışan yapışkan ve yoğun mukoza sökülür. (K11, K10, K21)
- Kuruyan ve gıcık olan boğazı yumuşatmak için saf zeytinyağı içilir. (K33)
- Ağzı dualı kişi başı veya boğazı ağrıyan kişiyi önüne oturtur ve masaj yaparak “Benim elim değil Ana Fatma’nın elidir, benim duam değil Ana Fatma’nın duasıdır” der. Bu şekilde hem masaj yoluyla hem de dini motivasyon ile hasta tedavi edilmeye çalışılır (K19)
- Herhangi bir ani olay veya gürültü sonucu korkan kişinin damağına el atılıp parmak yukarı kaldırılarak damağı üç defa çekilir. (K14)
- Sirt, omuz, kalça ve kuluç ağrılarına karşı şişe çekilir. Şişe çekilen bölge sıcak tutulur. (K29)
- Topuk dikenini ağrısını azaltmak ve sabahları uyandıktan sonraki ilk ağrıları ve batma hissini önlemek için buz tedavisi yapılır. Topuğun altına koyulan buza uzun bir süre basılır. Akabinde baş soda şişesi veya benzeri bir şişe ayağın altında gezdirilir ve topuk bölgesine masaj uygulanır. Ayrıca topuk dikenini için tasarlanmış terlik ve ayakkabı tabanlığı kullanılır. (K35)
- Ayak kuruluğı ve özellikle topuk bölgesinde oluşan çatlaklar için ayvanın çekirdekleri çıkartılır. Bir çay bardağı suya yaklaşık, on adet ayva çekirdeğı konulur ve bir iki saat mümkün ise güneşte bekletilir. Ayva çekirdeğı bardaktaki saf suya jöle kıvamı verir. Bu jölemsi kıvam

topuk çatlaklarına ve kuru ayaklara uygulanır. Ayrıca ayva çekirdeğinin oluşturduğu jel, kırışıklık tedavisinde göz çevresine uygulanır. (K14, K33, K48)

- Topuk çatlağına ağaçlardan akan sakız bastırılır. (K34)
- Gözde çıkan çıban ve gelincik tarzı rahatsızlık için göze sarımsak sürülür (K51).
- Gözde oluşan kaşıntı, kızarıklık, akıntı ve batmalara karşı anne sütü kullanılır. Ağrıyan göze bir iki damla anne sütü damlatılır. (K31)
- Göz etrafında oluşan halkalar ve karartı için patates soyulur ve yuvarlak bir şekilde dilimlenip göze bastırılarak yaklaşık yarım saat gözler kapalı şekilde dinlendirilir.
- Dudak uçuklarına karşı sıcak tahta kaşık uygulaması yapılır. Tahta kaşık ısıtılıp sorunlu bölgeye uygulanır. (K14)
- Dudak ve ağız uçuklarını gidermek için tuz ve limon kullanılır. Sorunlu bölge limon ile silinerek temizlenir ve akabinde tuz bastırılır. (K29)
- Çocuklar ve yetişkinlerde yükselen ateşi düşürmek için hastaya ılık duş aldırılır. Bebek ve çocukların kasıklarına, koltuk altına ve göbeğine sirkeli nemli bez uygulaması yapılır. Duş alınan suya sirke damlatılır, ayrıca bir diğer yöntem ise ayakları buzlu suda bekletmedir. (K33, K42)
- Astım, bronşit veya üşütmeye bağlı olarak oluşan öksürüklerde karabiber bala karıştırılarak yenilir. Tereyağında pekmez kaynatılıp içilir. Siyah turpun ortası kaşık yardımı ile delinip çukurlaştırılır. İçerisine 2 yemek kaşığı bal konulur ve turpun kesilen kapak kısmı tencere gibi kapatılır. Bir gün sonra turp açılır ve içerisinde su şekline dönüşen bal öksüren kişiye içirilir. (K21, K17)
- Öksürüğü kesmek için papatya, çay gibi demlenir ve limon sıkılarak içilir. (K33)
- Boğazı kuruyan ve öksüren kişilere sığa yakın ılık limonlu su, ballı su veya şekerli su yapılarak içirilir. (K29)

- Boğaz ağrılarında ve boğaz şişmesine tedavi amaçlı olarak bir adet elma rendelenip bir beze sürülür ve hastanın boğazına sarılır. (K13)
- Bağırsak ve mide kurtları için doğal bal kabağının çekirdekleri kabuğuyla beraber tüketilir. Üç gün boyunca bir avuç tüketilecek şekilde uygulanır. (K12, K27)
- Karın ağrısı ve ishale karşı bir adet patates rendelenir ve suyu sıkılarak kaşıkla içilir. Bir gün boyunca günde üç defa tekrarlanan bu işlem bebek ve çocuklarda oldukça iyi sonuç veren bir yöntemdir. (K18, K32)
- İshali geçirmek için bir yemek kaşığı nişasta suda eritilip sabah akşam içilir. (K17, K21)
- Karın ağrısı için şerbetli su içilir ve pekmez yiyilir. (K14)
- Basur memelerini gidermek için çoban çökerten otu kaynatılıp içilir. (K51, K142)
- Bel ağrısı çeken kişinin beli öncelikle sıcak su veya sıcak kiremit uygulaması ile iyice ısıtılıp yumuşatılır. Daha sonra ağrıyan bölgeye bardak çekilir. En son olarak da o bölgeye yakı yapıştırılır. Yakı daha sonra kendiliğinden düşer. Bel ağrısını gidermek için ağrıyan kısım bir başka kişiye hafifçe çığnetilir. Zeytinyağı ve çörek otu yağı sürülüp masaj yapılır. İşin ehli kişiler tarafından bele hacamat yaptırılır. Yine işin ehli kişiler tarafından hasta sırt üstü yatırılır. Elleri ve ayaklarından tutulup zıt yönlere çekilir ve hasta sert bir zeminde sırtı sıkıca bağlanarak istirahat ettirilir. (K11, K13, K32, K51, K74)
- Balgam sökmek için taze zencefil ve bal uygulaması yapılır. Taze zencefil rendenin en küçük bölmesinde rendelenir. Bir çay kaşığı rendelenmiş zencefil bir yemek kaşığı hakiki bal ile karıştırılıp içilir. (K19, K59)
- Astım ve bronşit hastalarının boğazına bildircin veya keklik yumurtası çığ olarak kırılır. (K19, K58)
- Astım hastalarının rahat nefes alıp vermeleri için bittim veya menengiç olarak bilinen bitkinin tohumu çığnenerek yenilir. (K71, K55)

- Aşırı kabızlık sorunu yaşayanlar veya ishal olup zayıflamak istenler üç adet küçük acı çehre tohumunu gün içerisinde bol su ile ağızda bir defa kırarak yutarlar. Acı çehre yutulduğu takdirde aşırı ishale neden olmaktadır. Acı çehre tohumu kullananlar bol miktarda su içmelidirler ve en fazla üç gün bu uygulamaya devam etmelidirler. (K18, K17, K54)
- Grip ve benzeri durumlarda viks adı verilen yoğun naneli bir krem kullanılır. Bu krem göğse ve burun etrafına sürüldüğü gibi kaynar suya bir yemek kaşığı karıştırılarak buharı buruna çekilerek de kullanılır. Aşırı kullanımı ciddi zararlar verebilir. Bu nedenle dikkatli ve ölçülü kullanmakta fayda vardır. (K33, K55)
- Ağız kokularını gidermek için tütün, nane ve karanfil çiğnenir. Ağza tuzlu su ile düzenli gargara yapılır. (K51)
- Böbrek rahatsızlıklarını gidermek ve idrar yolu enfeksiyonlarının tedavisi için kaynatılan çökeleğin suyu (Bu su Bingöl Alevi toplumu tarafından şuji olarak bilinir) ılık halde iken içilir. Bu su hem böbrek hastalıklarında hem de idrar yolu enfeksiyonlarında sıkça kullanılan ve doktorlar tarafından da sıkça önerilmektedir. (K13, K21, K18)
- Böbrek ve idrar yollarıyla alakalı rahatsızlıkların tedavisinde yoğurdun üzerine çıkan sarımtırak su süzülerek içilir. Böbrek taşı ve kum bu sayede düşer, ayrıca hasta yürüyüş yapar, yükseğe zıplar ve kiremiti ısıtıp karnına ve yanlarına bir bez yardımı ile sarar. Bu uygulamalar sayesinde böbrek taşı veya kumu daha hızlı ve ağrısız bir şekilde dışarı atılır. (K19, K51)
- Ayrıca Bingöl'ün Sancak Beldesi'ne bağlı Sudüğünü Köyü ile Karapınar Köyü arasında bir mevkide bulunan birkaç şifalı ve mineralli kaynak suyu bulunmaktadır. Orada yaşayan yerli halk ve suyun hikmetini duyup gelen civar köylerin sakinleri bu suya böbrek rahatsızlığı, mide rahatsızlığı ve idrar yolu rahatsızlıklarını gidermek için sıklıkla gitmektedirler. Bu mineralli kaynak suyunun tadı içildikten sonra ağızda demir veya pas kokusuna benzer bir tat bırakır. Yalnız yöre halkı ve suyun ziyaretçileri buraya giderken aç karnına ve en önemlisi de bağ ve

bahçelerde bostanlarda yetiştirilen bal kabağının çiçeklerini açmadan yani sabahın erken saatinde gittiklerini aktarmışlardır. Anlatılanlara göre bu mineralli kaynak suları kabaklar çiçeklerini açtıktan sonra içilirse etkisini yitirdiğini ve öbür sulardan bir farkının kalmadığı vurgulanmıştır. (K51, K11, K8, K42, K34, K58)

- Özellikle bebeklerde emzirme zamanı oluşan ağız ve dil pamukçuğunun tedavisi için yarım çay bardağı suda bir tatlı kaşığı karbonat eritilir ve bu karışım temiz bir bez ve çay kaşığı ile pamukçuk olan dil üzerinde gezdirilir. (K55, K48)
- Diş ağrısı ve apseler sonucu oluşan şişkinliğin tedavisi için alkol kullanılır. Alkol veya kolonya pamuğa damlatılır ve ağrıyan dişin üzerine konulur. Bu sayede diş uyuşur ve kısa süreli bir rahatlama sağlanır. Dişin çekilmesi gereken durumlarda ise köyde veya kasabada işin ehli kişiler hastanın dişini kerpeten kullanarak veya dişin etrafına ip dolayarak kuvvetli bir şekilde çekerek işlemi tamamlarlar. (K19, K20)
- Bel kısmında oluşan şiddetli ağrı, kasılma ve tutulmalar için uygulanan diğer pratikler ise şunlardır: bir baş büyük soğan rendelenip bele sürülür ve streç poşet ile sarılır. Buğday sütte pişirilir soğumaya yakın ılık iken lapa yapılıp beze sürülür ve bir bez ile bele sıkıca sarılır. Hasta bu işlemler sırasında iş görmez, ağır kaldırmaz. Mümkün merteye uzanıp dinlenir. Viks ve bengay adı verilen kremler ağrılı sızılı bölgelere sürülür. (K19, K23, K51)
- Demirden hazırlanmış yaklaşık bir metre uzunluğundaki silindirik şeklindeki demir boru yere bırakılır. Bel fitiği olan hasta sırtı bu boruya gelecek şekilde yatırılır. Bir kişi hastanın ellerinden bir kişi de bacaklarından tutup hastayı ileri geri hareket ettirirler. Buradaki amaç hastanın disk kemiklerini hareket ettirmek ve kemiklerin arasına sıkışmış olan fitiği patlatmaktır. Bu yöntem sakıncalı görünen bir yöntemdir. Bu yöntem uygulandıktan sonra bel sıcak zeytinyağı ile iyice ovulur. Hastanın beli sıkıca sarılır ve üç gün istirahat ettirilir. (K81)

- Bel ağrısı veya benzer sorunlar için ise kuru incir, kuru bamyacı, zeytinyağı, zeytin, süt bir tencerede iyice pişirilip lapa haline getirilir. Çok sıcak iken bele sürölüp sarılır. İki gün boyunca hasta o bezi açmadan istirahat eder. (K55)
- Eklem, bel, boyun, diş, kol ve bacak ağrıları ile kol veya bacak kırıkları için iki kalıp doğal zeytinyağlı sabun iki adet yumurtanın içinde eritilir. İçine kenger bitkisinin kökünden çıkan süt ile yapılan kanığ adı verilen sakız ilave edilip iyice eritilir. Sorunlu bölgeye sarılıp kurumacı beklenir. Bu yöntem tıpkı kolu alçıya almak ile eş değer bir yöntemdir.

Kengerde elde edilen kanığ sakız ise şu şekilde elde edilir. İlbahar döneminde kenger bitkisinin yeşil kısmı köke yakın yerinden kesilir. Toprakta kalan kök kısmı kaşık veya çubukla kazılır ve oval şekilde açılır. Kök bölgesi bir bıçak yardımı ile üstten kesilir ve sütü akıtılır. Akan süt bir gün boyunca kurumacı bırakılır. Ertesi gün toplanan sakız ağızda çiğnenip acısı tükürölür. Daha sonra suda yıkanıp bir kavanozda su içerisinde muhafaza edilir.

Kanığ sakızını protez veya takma diş takan kişilerce tercih edilir. Çünkü normal sakızlar diş yapışırken bu sakız takma dişlere yapışmamaktadır. Ayrıca yüz felci geçirmiş hastalarca da tercih edilir. (K11, K51, K42)

- Ciltte oluşan pullanma, kızarıklık, yanma, döküntü, kaşıntı gibi cilt sorunlarında Bingöl kaplıcalarını ile yakın çevrede bulunan Golan ve Bağın kaplıcalarını tercih edilir. (K72, K14, K13)
- Kaşıntı ve uyuz için kaşıntı taşı adı verilen kireç taşına benzer bir taş suda kaynatılır. Hasta bu su ile vücudunu ıslatıp sıvazlar. (K51, K43)
- Elde veya vücudun herhangi bir yerinde çıkan siğillerin tedavisinde çok çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemleri şu şekilde sıralayabiliriz.
  - İşin ehli kişiler veya ocaklı olarak bilinen kişiler tarafından siğiller okunup üflenir.
  - Siğillerin etrafı kalemle çizilip dualar okunur.
  - Ocaklı kişi siğili okuyup üzerine tükürür.

- Çiğ yumurta delinir. Elde bulunan siğil sayısı kadar buğday yumurtaya konulup yumurta toprağa gömülür.
- Vücuttaki siğil sayısı kadar buğday veya arpa sütle pişirilip toprağa gömülür.
- Siğiller sayılır, siğil sayısı kadar buğday avuca alınıp hastanın başının etrafında üç kez gezdirilir. Bu kişi mezarlığa gidip arkasını döner ve buğdayları geri atar, arkasına bakmadan gider.
- Kuran-ı Kerim'den dualar seçilir ve üç Çarşamba siğillere okunup üflenir.
- Eczaneden alınan siğil ilacı, siğillere yatmadan önce sürülür. (K11, K9, K41, K55, K9, K3, K7, K18)
- Yüksekten düşme sonucu oluşan kırık, çıkık, zedelenme veya daha ileri rahatsızlıklar için özellikle eski dönemlerde kullanılan bir diğer yöntem de koyun postuna sarma işlemidir. Koyun kesilerek derisi yüzülür. Henüz sıcak olan post hastanın sorunlu bölgesine sarılır. 1965 yılında Karakoçan ilçesinin Akarbaşı Köyü'nde yaşayan Hüseyin Görgü, kendisinin 5-6 yaşlarında iken evlerinin damından aşağı düşüp bilincini yitirdiğini ve babasının bir koyun kesip kendisini koyunun postuna sardığını ve bu şekilde vücudundaki kırık ve zedelenmeleri tedavi ettiğini aktarmıştır. (K11, K55)
- Ayakta oluşan burkulma ve zedelenmeler için kara dut kullanılır. Kara dut ezilip zedelenen bölgeye sarılır. (K8)
- Ayak ve el bileklerinin burkulmalarında ekmek çiğnenip zedelenen bölgeye sarılır. (K15)
- Gebe kalamayan kadın, küçükbaş hayvanın gübresine göğüs altına kadar gömülür. Bu gübre bir araya toplanınca kendiliğinden bir ısı yayar. Kadın bu ısıda üç saat gömülü bir şekilde kalır. (K11)
- Üşüten bebek ve çocukların göğüs hırıltısını ve öksürüğünü kesmek için gece yatmadan evvel göğse zeytinyağı sürülür. Pestil veya gazete konulur. (K11, K8)

- Üşüten bebek veya çocuğun göğsüne bir baş rendelenmiş soğan sürülüp bağlanır. (K17)
- Konuşmada güçlük çeken veya zorlanan çocuklara üç Çarşamba boyunca ineğin boynuzuna asılan çandan su içirilir. (K55)
- Yeni doğan bebek kokmasın diye tuzlanır veya ateşin soğuyan külüyle sıvanır. (K19)
- Gaz sancısı çeken bebeğe çay kaşığı ile soda içirilir. Bazen de kimyon suda demlenip bebeğe birkaç damla verilir. (K30)
- Ağızda oluşan pamukçuk için yemek sodası kullanılır. Soda suda karıştırılıp bir beze sürülür ve çay kaşığının arkası ile dile sürülür. (K13)
- Çıban tedavisinde kullanılan bir diğer yöntem ise çiçeklerin açmamış soğanını kavurup çıbanın üzerine koymaktır. Soğan hafifçe pişirilip çıban olan kısma sarılır. Bu soğan, çıbanı olgunlaştırıp büyütür ve iltihabın patlamasını sağlar. (K12)
- Akrep veya yılan sokmasına karşı uygulanan birkaç yöntem vardır;
  - Isırılan yer kanatılarak zehir emilir.
  - Isırık olan bölge kanatılır ve üzerine incir ağacının sütü dökülür.
  - Isırılan yere yakın bir bölge bez ile sıkıca bağlanır ve zehrin vücuda geçmesi engellenir.
  - Yılanın ısırıldığı yer el veya ayak sıkıca sarılır ve kanatılır. Daha sonra irice bir kaplumbağa bulunur ve öldürülür. Yılanın ısırıldığı yer bu kaplumbağanın içine sokulur. İki üç saat bekletilir ve böylece zehri emen kaplumbağa eti sayesinde zehir vücuttan atılır. (K51, K81, K92)
  - Yılan, akrep ve benzeri zehirli hayvanların ısırığına maruz kalan bir parmak ise o parmak canlı bir tavuğun makat bölgesine yerleştirilir. Tavuk zehri emer ve ölür. Zehir bu şekilde dışarı atılır. (K81, K91)
- Hazımsızlık ve gaz problemi yaşayan bebeklerin karnına az haşlanmış yumurta sürülüp bağlanır. (K51, K17)

2.4. HALK İNANÇLARI

Halk inanışları toplumların kendi iç dinamiklerinden doğan inanç ve sosyal hayatın birleşmesi ile oluşan inanışlardır. Toplumlar her zaman kendi kültürlerinin etkisi ile değil farklı din ve kültürlerin etkisi ile de bazı inanç sistemleri geliştirmiştir. Geliştirilen bu inanışların çoğu dini ve büyüsel inançlar üzerine gelişmiştir.

2.4.1. Tabiat Olayları İle İlgili İnançlar

- Gökyüzü kutsal sayılır, genel ifade ile Allah'ın yukarıda olduğuna inanılır. (K11)
- İlkbaharda ağan nisan yağmuru tencere veya tavalarla toplanarak içilir. Nisan yağmurunun şifalı olduğu inancı mevcuttur. (K8)
- Gök gürlediği zaman ayağa kalkılır. Sebebi ise herhangi bir musibete uğramamaktır. (K39)
- Yaz ortası yağın yağmur bereket ve sağlık yağmuru olarak adlandırılır ve bu yağmur suları toplanarak saklanır ve hastalık halinde yudum yudum içilir. (K9)
- Güneşin ısıttığı suda yıkanılmaz. Çünkü güneş o suyu kızgın bir ısı ile ısıtmıştır. Bu suda yıkanan kişi asabi olur inancı mevcuttur. (K11)

2.4.2. Canlı Varlıklar İle İlgili İnançlar

- Eli soğuk olanın kalbi de soğuk olur. Bu kişilerin içten pazarlıklı olduğuna inanılır. Eli sürekli nemlenen kişinin de sulu gözlü olduğuna inanılır. (K33)
- Boyu kısa insanın sinsisi olduğuna inanılır. (K51)
- Vücudu kıllı olan kişilerin zeki olduğuna inanılır. Özellikle ellerinin üstü ve parmak boğumları kıllı olan kişilerin üstün zekâlı olduğu düşünülür. (K38)
- Bekar bir kişiye karşı herhangi birisi pantolonunun fermuarını çeker ise o kişinin evde kalacağına ya da çok geç evleneceğine inanılır. (K30)
- Bir kadın erkeğin sözünü keser ise melekler ona lanet yağdırır. (K80)

2.4.3. Cansız Varlıklar İle İlgili İnançlar

Canlı varlıklara nasıl uğurlu veya uğursuz gibi bazı nitelermeler yapıldığı gibi cansız varlıklara da uğurlu veya uğursuz, şifalı yahut zararlı gibi nitelermeler yapılır. Dağ, taş, kuru ağaç kökleri, toprak, ekmek, ateş, su gibi nesnelere üzerine yeminler edilir veya bu nesnelere ile ilgili bazı pratikler uygulanır.

- Mezar taşları kutsal sayılır. Kimi mezarlar kutsal sayıldığı için mezarın üzerinden küçük taş parçaları alınır ve muska şeklinde beze dikilip üstte taşınır. (K9)
- Kutsal veya şifalı sayılan ağaç dalları kurutulmuş evin bir bölümünde saklanır. Örneğin kuşburnu ağacının kurutulmuş dalları nazardan korunmak için kesilip kurutulur ve iki uçtan bağlanarak daire şekline getirilir ve boylama denilen şifahi bir yöntemde kullanılır. (K7)
- Ziyaret yerleri ve türbelerin bahçesindeki veya kabirlerin üzerinde bulunan toprak şifa amaçlı yutulur veya suya karıştırılıp içilir. (K51)

2.4.4. Hayvanlar İle İlgili İnançlar

Bazı hayvanlar uğurlu bazı hayvanlar ise uğursuz sayılır ve uğursuz sayılan hayvanlara karşı birtakım önlemler alınır. Örneğin kara kedi uğursuz olarak bilinir. Kara kedi kimin yanında geçer ise o kişi hemen saçını çekmelidir. Aksi halde başına kötü bir iş geleceğine inanılır. Kedi ile ilgili bir diğer inanış ise şöyledir: “İki kişinin yan yana durduğu bir ortamda kara kedi var ise o kişiden biri hızlı davranır ve yanındakinin saçını çeker ve “benim kocam senin kocandan yakışıklı” der. İnanışa göre kim bu hareketi daha önce yapar ise onun kocası daha yakışıklı ve zengin olacaktır” (K15).

- At kutsal sayılır. Hiç kimse atına eziyet etmemelidir. Çünkü insanlar dara düştüğü zaman Hızır onların yardımına atı ile beraber gider. (K53)
- Baykuş uğursuzdur. Baykuşun öttüğü zaman dışarıda oturan birisi içeri girer. (K17)
- Turna kutsal sayılır. Çünkü Hacı Bektaş Veli turna donuna girip uçmuştur. (K15)

- Keklik yenilmez veya avlanmaz. Çünkü inanışa göre keklığın ayaklarına Hz. Hüseyin'in kanı bulaşmıştır.
- Gece aniden keçi veya oğlak yol üzerine çıkar ise mutlaka Kuran'dan ayet okunmalıdır. (K58)
- Üç harflilerin köpek yavrusunun şekline girdiğine inanılır. Bu nedenle yavru köpekler genellikle biraz büyüyene kadar kulübesinden çıkarılmaz. (K18)
- Kedilere taş atılmamalıdır. Çünkü Peygamber Efendimizin Mücezza adında Habeş bir kedisi varmış ve Peygamberimiz bu kediyi çok severmiş. Bu nedenle kedilere sevgi ile yaklaşılmalıdır. (K7)
- Leylek genellikle yeni doğacak olan bir bebeğe işaret olarak kabul edilir. Leylek kimin bacasına konar ise o eve yeni bir üyenin katılacağına inanılır. (K71)
- Karıncaya basmak günah sayılır. Çünkü karınca ateşe atılan Hz. İbrahim'e su taşıdığı için kutsal kabul edilir. Aynı zamanda bereketin simgesidir. (K8)
- Örümcek kutsal sayılır. Örümceğin ağıları tahrip edilmez. (K19)

2.4.5. Günlerle İlgili Bazı İnançlar

- Perşembe günü banyo yapıp ev temizlenir, çünkü Perşembe hayırlı bir gündür.
- Pazartesi günü komşulara soğan veya sarımsak verilmez. (K18)

2.4.6. Geçiş Dönemleri İle İlgili İnançlar

Türk hayatında aile, toplumun en küçük fakat en sağlam çekirdeğini oluşturmuştur. Özellikle ata ruhlarına ait inançlarından dolayı, "baba ocağı" deyimi ile kutsallaştırılan bu sosyal kurumun varlığı ve sürekliliği doğumla sağlanıyordu. Bu münasebetle genellikle kadınlardan kaynaklandığı zannedilen doğum ve çoğalmaya bağlı bazı olumsuzlukların önüne geçmek için inanca dayalı olarak uyulması gereken birtakım yaşayışlar zinciri ile uygulanması gereken bazı kurallar mevcuttur (Araz, 1995:90).

- Bebeği olmayan kadın ziyaretlere gidip adak adar, kurban keser veya ağaçların dallarına çaputlardan beşik yapıp asar. (K40)
- Çocuğu olmayan kadın ve erkeklere çeşitli bitkilerin karışımları yapılarak içirilir veya yedirilir. (K11)
- Kızının olmasını isteyen kişi herhangi bir ziyarette tavuk, oğlunun olmasını isteyen ise horoz keser. (K51)
- Çocuğu olan fakat sürekli çocuğunu kaybeden aileler çocuklarını doğar doğmaz temsili olarak başkalarına satarlar. (K55)
- Yeni doğan çocuk ölmesin diye, doğum öncesi çocuğa hiçbir kıyafet alınmaz, yahut hazırlık görülmez. (K11).
- Evlenemeyen kızların kısmetini açmak için Cuma günü camiden ilk çıkan kişiye kapalı bir kilit açtırılır. (K27)
- Gelinin ayakkabısının altına evlenmek isteyenler adını yazar, adı silinen kişinin evleneceğine inanılır. (K28)
- Gelinin kuşağı, erkek kardeş tarafından üç defa bağlanıp açılır. Buradaki amaç gelinin gittiği eve bereket ve bolluk getirmesi inancıdır. (K23)
- Evlenmek isteyen gençler yatır, türbe ve ermişlerin mezarlarına gidip kurban kesere ve dilek dilerler. (K28)
- Ev üstüne giden gelin eve giderken kayınvalidenin koltuğunun altından geçirilir. Buradaki amaç gelinin, kayınvalideye itaat etmesidir. (K18)
- Ölünün yıkanma suyunun ısıtıldığı kazan, yıkama işlemi bitince ters çevrilir. Amaç evden başka ölünün çıkmasını engellemektir. (K19)
- Ölünün yıkandığı su, genellikle ölünün evinden alınmaz. Ya çeşmeden ya da dere, nehir gibi geniş akarsulardan alınır. Amaç ise o evden başka bir ölünün çıkmamasıdır. (K16)
- Ölen kişinin eşyaları dağıtılır. Ayakkabıları dışarı bırakılır. Eğer ölen kişi yeni bir kıyafet almış ve onu hiç giyinmemiş ise ölünün gözü kalmasın diye tabutunun üzerine serilir. (K8)

- Sünnet olan çocuğun kirvesi kesim işlemi yapılırken kanı eline bulaştırır, daha sonra çocuğun babası ve kirvesi aynı musluğun altında ellerini yıkar. Kirve kana bulaşan elini, çocuğun babasının elinin üzerinde yıkar ve kanlı su babanın eline dökülür. Böylece iki aile kan bağı ile birbirine bağlandığını kabul eder. (K22)

2.4.7. Rüya İle İlgili İnançlar

- Bekâr bir kız rüyasında kısa etek giyindiğini görürse kısmetinin açılacağını ve kısa sürede evleneceğine inanır. Rüyada gördüğü etek uzun ise kısmetinin uzun bir süre açılmayacağını düşünür. (K81)
- Rüyada karınca görmek berekettir. (K8)
- Rüyada, ceviz gören kişi çetin ama sonucu güzel bir işe gireceğine inanır.
- Rüyasında yeşil veya beyaz kumaştan elbise giyindiğini gören kişi amelinin temiz olduğuna inanır. (K51)
- Rüyada dişinin düştüğünü veya saçının kesildiğini gören kişi aileden birinin öleceğine inanır. (K47)
- Rüyada sigara içmek ve bozuk para görmek, hastalığa işarettir. (K12)
- Rüyada akan su gören kişi uzun yola gideceğine inanır. (K19)
- Rüyada silah sesi duymak ve silah sıkmak, rüyayı gören kişinin dedikodusunun yapılacağına veya birisi ile kavga edeceğine delalettir. (K19)
- Rüyada birinin öldüğünü görmek aslında o kişinin ömrünün uzadığına delalet eder inancı vardır. (K19)
- Rüyada kız çocuk görmek hayırlı, erkek çocuk görmek hayırsızdır. (K27)

2.4.8. Büyü İle İlgili İnançlar

İslamiyet öncesi büyü kültürünün yeryüzündeki belli başlı merkezlerinden Orta Asya'da, Şamanizm olarak bilinen büyük din karışımı inanç sistemi, aynı zamanda Türk kültürünün de ana kaynaklarından birisidir. Orta Asya'dan Anadolu'ya geçmiş ve günümüze kadar farklı mistik uygulamalar içinde varlığını korumuştur (Artun, 2015, s. 358).

- Pamuktan üretilmiş iplik üzerine kırk adet Nas ve Felak Suresi okunup üflenir. Olmasını istediğimiz herhangi bir şey dilenir ve düğümler açılır. (K40)
- Hayvanlarını sürekli kurda veya başka bir hayvana kaptıran kişi, pirin ya da dedenin elinden medet umar. Dede bir makası alır ve açar, bazı dualar okuyarak makası kapatır ve üzerine tükürür. Böylece kurdun ağzı bağlanmış olur. (K55)
- Çeşitli hayvanların ayak ve tırnaklarına bazı okuma ve üfleme işlemleri yapılarak bu ayak ve tırnaklar toprağa gömülür. (K12)
- Herhangi birine gönlü düşen kişi karşı taraf rızalık göstermez ise onun ikna olması için o kişiye muska yapar. (K42)
- Kötü amaçlı yapılan büyülerde mum eritilip bir bardağa ya da cam şişeye dökülür ve büyü yapılan kişinin evinin temeline atılır ya da aralıklı duvarlara sıkıştırılır. (K14)
- Korkan kişilere, özellikle bebeklere korkuları geçsin veya cin musallat olmuş ise onu serbest bıraksın diye, o kişinin alnına, göbek çizgisine ve el bileklerinin iç kısmına tencerenin karası paralel bir şekilde sürülerek çizgiler çekilir. (K7)
- Bir insana kötü amaçlı büyü yapılmak istenir ise kapalı bir kilit okunur tekrar kilitlenir ve bir kuyunun dibine atılır (K4)
- Büyü yapılacak kişinin saç telleri alınır ve bu saç telleri ile kötü amaçlı birçok büyü yapılır. (K33)
- Büyü yapılacak kişinin evinden süpürge veya havlu çalınır. Süpürgeден kırk adet çalı çekilir. Havludan ise kırk adet iplik çalınır ve o kişiye büyü yapılır. (K2)
- Korkan, bunalan ve sıkılan kişilere kurşun dökülür. (K71)

2.4.9. Nazar İle İlgili İnançlar

Bakış anlamına gelen ve oldukça tesirli olan güç, nazar olarak bilinmektedir. Nazar insanlar üzerinde olduğu gibi, cansız nesnelere ve hayvanlar üzerinde de

oldukça etkilidir. Kimi insanların gözlerinde olan bu tehlikeli güç hastalık, sakatlık, hatta ölüm ile sonuçlanabilir. Bu tarz belirtilerin ortaya çıktığı kişi veya nesneye “nazar değdi” ifadesi kullanılır. İnsanlar nazardan korunmak için çeşitli tedbirler alırlar. Bu tedbirlerden bazıları şunlardır:

- Nazara karşı Kuran’dan ayetler okunur. (K8)
- Karşıdaki kişinin beğendiği canlı veya cansız varlıklara karşı “Maşallah” denmesi istenir. (K19).
- Nazar olacağını düşünen kişi gizliden kendinin herhangi bir yerini mincıklar. (K11)
- Evine davet ettiği misafirin kendisini, çocuklarını veya evini nazar edeceğini düşünen kişi kapıyı misafirine açar açmaz ilk kendi konuşur ve böyle yapınca karşıdaki kişinin nazarının etkisiz olacağına inanır. (K17)
- Güzel olan bebeklere, çocuklara ya da yeni gelinlere tencere karası sürülür. (K6)
- İneklerin veya küçükbaş hayvanların nazar olmaması için boyunlarına çan asılır. (K8)
- Nazar boncuğu ve muska takılır. (K22)
- Yavru kaplumbağanın boşaltılmış kabuğu eve, işyerine veya arabaya asılır. (K33).
- Yeni doğan bebeğin nazar olmaması için yastığının altına ekmek bırakılır. (K13)
- Nazarlık şeklinde tasarlanmış Fatma Ana eli, muska ile beraber takılır. (K40)
- Bir kişinin dili burnunun ucuna değiyorsa onun nazarı olduğuna inanılır. (K4)
- Renkli gözlülerin nazarı değer, siyah gözlerin nazarının olmadığına inanılır. (K44)
- Evin giriş kapısının üzerine nal çakılır. Nal evi nazardan korur.

- Koçun boynuzları kapı girişlerine asılır. Burada evi ve aile fertlerini koruma amacı vardır. Çünkü eve ilk gelen kişi direkt asılı olan heybetli koçlara bakar ve nazarı orada kırılır. (K10)
- Nazar eden kişinin, nazarını bozmak için o kişinin elbisesinden ip çekilir ve o ip ocakta yakılır. (K9)
- Nazarı degen kişinin ocağından kül alınıp iki yol ayrımının ortasına dökülür ve külü gizlice alan kişi, o külün üzerine işler ve arkasına bakmadan döner. Böylece nazarın kırıldığına inanılır. (K33)
- Güzel ve bereketli olan bağ-bahçenin ortasına bir sıruk dikilir ve o sıruğa ölmüş bir hayvanın kuru kafatası asılır. (K12).
- Sürekli nazar olduğuna inanan kişi, nazarının olduğuna inandığı birisi ile karşılaşınca kendi burnunun ucuna bakar. (K8)
- Nazara karşı tuz okutulur. Buna tuz gezdirme de denilir. (K14)
- Nazar olduğuna inanan birisi yaşlı ve ağzı dualı birinin önüne çömelir ve kendini okutur. (K11)
- Göz boncuğu, nazar boncuğu veya delikli taş denilen bir taş nazar olan kişinin omzuna takılır. (K51)
- Nazar olan çocuğun alınına ve el bileklerine şerit halinde kırmızı toprak veya siyah is karası sürülür. (K9)
- Nazara karşı evlere veya arabalara üzerlik otu asılır. (K41)
- Nazar bozmak için veya engellemek için ateşin üzerine okunmuş tuz atılıp patlatılır. (K21)
- Eve gelen konuklardan birinin nazarı olduğuna inanılırsa o kişinin ayakkabıları ters çevrilir. (K22)
- Ekmek okutulup köpeklere yedirilir. Böylece o eve nazar değmez. Bu işler genellikle kalabalık misafirler gelmeden evvel yapılır. (K9)

2.5. ÇOCUK OYUNLARI

2.5.1. Oyun Nedir?

Oyun; insanın vaktini hoş geçirmesine oyalanmasına yarayan kişilerin, eğlenceli ve kaliteli zaman geçirmesini sağlayan genellikle belli kurallar çerçevesinde gerçekleştirilen eğlencelerdir. Oyun genellikle çocuklar tarafından oynanan ve herhangi bir çıkara dayanmayan bir eğlence aracıdır. Çocuklar, gençler ve erişkinler çeşitli oyunlar oynayarak ruhen ve bedenen bir dinginliğe erişir ve oyun sayesinde mutlu olurlar.

Oyun genellikle çocuklar tarafından deneyimlenerek ve gözlemlenerek öğrenilir ve oynanır. Oyun, çocuğun sosyal hayata hazırlanmasında duysal dil ve zihinsel gelişiminde çocuğa büyük yarar sağlar. Kişiler oyun sayesinde günlük sıkıntılarını belirli bir süre unutmakta ve hayata daha pozitif bakabilmektedir.

Oyun kelimesi Türkçe sözlükte “1. Zaman geçirmeye yarayan, belli kuralları olan eğlence. 2. Kumar, 3. Şaşkınlık uyandırıcı hüner. 4. Tiyatro veya sinemada sanatçının rolünü yorumlaması biçimi. 5. Müzik eşliğinde yapılan hareketlerin bütünü.

Oyun üzerine pek çok açıklama yapılmıştır. Kimi bunu bir boşalma, kimi enerji fazlasını atma, kimi çocukların büyürken acıyı hissetmemeleri için bir fizyolojik etki kimi de taklit içgüdüsünün doyunluğunu sağlamak olarak tanımlamışlardır. Bu kurama göre oyun genç insanın ya da hayvanın ilerideki yaşamının gerektirdiği uğraş ve eyleme bir hazırlıktır (And, 1974, s.14).

Tarihin ilk dönemlerinden bugüne kadar insanlar benzer şekillerde oyunlar oynamışlardır. Oyun daha çok toplumun bütün üyeleri tarafından zevk almak, eğlenceli ve kaliteli zaman geçirmek amacıyla gerçekleştirilen gönüllü bir etkinliktir. (Özdemir, 2006, s.21)

Çocuk oyunlarını ve oynayış şekillerini incelediğimiz zaman, oyunların oynanış şeklini ve zamanını etkileyen faktörlerin başında mevsimsel şartlar ve mekânın açık ya da kapalı mekan oluşu doğrudan etki etmektedir. Soğuk günlerde ve kış aylarında oyunlar, kapalı mekânlarda oynanır ve daha sakin oyunlar tercih edilir. Kapalı mekânlarda özgürlük alanı kısıtlı olduğu için dolayısıyla oyun araç ve gereçleri de ona göre seçilmektedir. Hava şartlarının uygun olduğu dönemlerde oyunlar dışarıda, açık alanlarda oynanır ve oyun araç gereçleri daha özgürce seçilir.

Dışarıda oynanan oyunlar daha hareketli ve aksiyonu yüksek iken kapalı mekanda oynanan oyunlar daha sakin ve sessiz oynanır. Derlemelerimizde, üzerinde çalıştığımız oyunlar birkaç şekilde oynanmaktadır. Bunlar açık alanda, topa, iple, taşla, sopayla, koşarak veya zıplayarak oynanan oyunlar ile kapalı alanda oynanan yüzükle, iple, mendille oynanan ve hafızaya dayalı olan oyunlardır.

Bizler yapmış olduğumuz derleme ile çocukların eğitiminin erken yaşta oyun ile başladığını tespit ettik. Çünkü çocuk hayata dair ilk izlenimlerini ve deneyimlerini oyun oynayarak kazanmaya başlamaktadır. Bu anlamda çocuğun oynadığı oyunlar ve deneyimlerin çocuğun kişiliğini ve sosyal hayatın ilk yapı taşını oluşturduğundan önemi bir yere sahiptir.

2.5.2. Çocuk Oyunları

2.5.2.1. Keser Oyunu

Toprağa büyüdükçe bir dikdörtgen çizilir, çizilen bu dikdörtgen oda adı verilen altı bölüme ayrılır. Oyunu oynayacak kişiler arasında bir sayışma yapılır ve ebe olacak kişi seçilir. Oyunu oynamak için yassı bir taş temin edilir. Ebe bu yassı taşı eline alıp dikdörtgenin başına geçer ve taşı sırasıyla bu odalara atar.

Ebe, taşı attığı odaya tam olarak taşın üzerine tek ayağı üstünde zıplayarak basar, ve geri çekilir. Aynı odanın içerisinde kalarak taşı ikinci odaya tek ayağı havada olarak tekrar atar. Aynı işlem altı oda bitinceye kadar devam eder. Ebe taşı odaların dışına atarsa veya ayağıyla çizgilere basarsa yanar ve oyunu bırakır.

Oyunu hiç hata yapmadan oynar ise altıncı odanın sonuna geldiğinde taşı, tek ayağının üzerinde sekerek dışarı atar ve çizgilerin dışına çıkarır. Taşı alıp dikdörtgene arkasını döner ve taşı rastgele atar. Eğer taş, dikdörtgenin çizgilerine denk gelir veya dışarı çıkarırsa kişi başarısız sayılır. Fakat taş odalardan herhangi birine denk gelir ise ebe oyunu kazanır. Başka biri aynı başarıyı sağlayana kadar lider o kişi sayılır. (K14)

2.5.2.2. Gece Oyunu

Bu oyun genellikle geceleri ve toplam altı kişi ile oynanan bir oyundur. Gece oynanmasının sebebi ise ateşte ısıtılan yuvarlak bir taşın sınırları çizilen bir bölgede fırlatılarak el yordamı ile bulunmasına dayanır. Çünkü oyuncular karanlık olduğu

için taşı göremezler. Fakat taş ısıtıldığı için el ile yoklayarak taşı bulurlar. Oyun genellikle köylerde şu şekilde oynanır:

Toplanan kuru tezeklerden (inek gübresi) büyükçe bir ateş yakılır. Bulunan yuvarlak bir taş bu ateşin içine atılır ve epeyce ısıtılır. Bu altı kişiden biri ebe seçilir. Ebe taşı eline sardığı bir bez yardımıyla ateş közünün içinden alır ve gelişigüzel fırlatır fakat ebe bu işlemleri yaparken diğer oyuncuların gözleri bağlıdır. Çünkü taşın fırlatıldığı yönü görmeleri bu şekilde engellenir.

Ebe taşı atınca, komutu verir ve oyuncular taşı soğumadan bulmaya çalışırlar. Bulan kişi belirlenen sayıyı alır ve bu sefer ebe kendisi olur. Oyunun sonunda en çok puanı kazanan kişi oyunu kazanır (K14).

2.5.2.3. Ceviz Oyunu (Göz Oyunu)

Bu oyunu oynamak için eşit sayılarda oyuncusu olan iki takım kurulur. Oyun alanına yemek tabağı büyüklüğünde çok derin olmayan bir çukur kazılır.

Her iki takımın oyuncuları aralarında anlaşarak eşit miktarda cevizi getirerek bir köşede biriktirirler. Oyunun kuralları ve oynama şekli şöyledir: Oynuculardan biri çukurun karşısına geçerek çizilen menzilde bekler, eline bir miktar ceviz alır ve karşı takımın komutuyla her iki eliyle cevizleri kazılan çukura atar. Oyunun kuralına göre kazılan çukurda çift sayıya denk gelecek şekilde ceviz kalmalıdır. Eğer tek sayı kalırsa oyuncu cevizlerini kaybeder, eğer çift sayıyı tutturursa da attığı sayı kadar karşı takımdan alarak takımın cevizlerine ekler. Oyunun sonunda takımlardaki oyuncular cevizleri eşit şekilde paylaşarak oyunu sonlandırırlar (K47).

2.5.2.4. Yumruk Yumruk Üstünde Oyunu

En az beş kişi ile oynanan bu oyunun oynanış şekli ve kuralları şu şekildedir:

Oyunu oynayacak kişiler arasından bir hakem ve bir ebe seçilir. Seçilen hakemin güvenilir olması gerekir. Çünkü ebe olacak kişinin gözleri bağlanır, dolayısıyla hakemin doğru karar vermesi için güvenilir olması şarttır. Oyuncular arasından bir ebe seçilir. Ebe yüzükoyun yere uzanır. Diğer kişiler ise ebenin sırtına sırasıyla birer yumruğunu koyarlar ve kule şeklinde yükseltirler. Ebe en üstte kimin yumruğu olduğunu tahmin eder. Eğer tahmini doğru ise ebe tahmin ettiği kişiyle yer değiştirir, yani o kişi ebe olur. Fakat eğer doğru tahmin edemezse diğer oyuncular

ebeyi hakemin dur demesine kadar gıdıklarlar. Hakem “dur” der ve oyun tekrar devam eder. (K87)

2.5.2.5. Üçgen Oyunu

Bu oyun uzunca bir ip yardımıyla yaklaşık 6 ya da 7 kişiyle oynanır. İpin her iki ucu birbirine denk gelerek düğüm olacak şekilde birbirine bağlanır.

İki kişi ipin içine geçer, bir kişi ayaklarını bitiştirir. Öbürü ise her iki ayağını sağa ve sola açarak ipi gerdirir. İp böylece üçgen şeklini almış olur. İpin içindeki oyuncular ipi ayak bileklerine getirerek oyunu başlatırlar. Bu oyun bölümlerle ve aşamalı olarak oynanmaktadır.

Bölümler ilerledikçe ipin seviyesi de yükselmektedir. Oyunun oynanma şekli ise şu şekildedir:

Oyunu ilk sırada oynayacak olan kişi gerdirilmiş ipin üstünden düz olarak atlar. İkinci ve üçüncü kişi de aynısını yapar ve birinci oynayan kişi ipe bastıktan sonra yana döner. İki ve üçüncü kişi de aynısını tekrar eder. Herkes kenara gelene kadar döner ve birinci kişi kendi başladığı yere gelince bu defa atlayarak arkasını döner. Öbür oyuncular da yine aynısını tekrar eder. Üçüncü defa yerine gelen birinci kişi bu defa düz ya da çapraz olarak geriye atlar. İpin üzerinden ya da çapraz atlayamıyorsa dinlenmeden ipin her iki tarafına atlayıp döner. Sayı altıyı bulunca yine kendi kenarına döner. Bu defa diğer oyuncular da sırasıyla aynısını yapar ve onlar da kendi kenarlarına dönerler. Bu oyun bölümlerle oynandığı için birinci bölüm bu şekilde bir başlangıç görevi görür.

İkinci bölümde ayak bileğinde olan ip, diz kapağının üstüne getirilir fakat burada çatapat olduğu için zıplama yapılmaz. Bir ayak ile ipe basılır ve sonra öbür ayak diğer ayağın yanına konulur.

Üçüncü bölüme “leylek” adı verilir. Bu bölümde ipten dönerken atlama hareketi yapılmaz. İpin ortasına oturulur ve sağ ayak sol tarafa sol ayak ise sağ tarafa atılır ve arkaya dönülür. Bu bölümde ip biraz daha yükseğe kaldırılarak kalçanın altına getirilir. Dördüncü bölümde ise düz atlama yapılır. Kişi iki ayağı üzerinde hızla zıplayarak iplerin üzerinden seker ve ipin içinden çıkar. Bu bölümde ise ip kalçanın ortasına yükseltilir.

Beşinci ve son bölümde ise ip artık iyice yükselmiş ve bel çukuruna denk gelecek şekilde yukarı çıkarılmıştır. Bu bölümde ise ters birler yapılır. Yani birinci bölümün aynısının tersten başlanarak oynanan şeklidir. Oyun oynanırken yanan oyuncu ipin içinde ipi gerdiren kişilerden birisi ile yer değiştirir. Öbürü onun kaldığı yerden devam eder. (K80)

2.5.2.6. Çivi Saplama Oyunu

Çivi oyunu iki kişi ile oynanan oldukça eğlenceli ve satranç gibi bir nevi strateji ve mantık yürütme oyunudur. Oyunun oynanması için paslı olmayan iki adet çivi ve hafif nemli bir toprak zemine ihtiyaç vardır. Bu oyun, çiviye atıp toprağa saplama ile ilgili olduğu için çivinin passız olması ve oyunu izleyen kişilerden biraz uzakta olması gerekir. Nemli toprak zeminin tercih edilmesinin sebebi ise, çivi atıldığı zaman çivinin sekmesine engel olmaktır.

Oyunun oynanma şekli ise şu şekildedir. Oyunculardan birisi yere uzunca bir çizgi çeker. Oyuncular sırasıyla çivilerin bu çizgilere saplamaya çalışırlar. Çiviye çizgiye en yakın denk getiren kişi oyuna önce başlar. Sıralama oyununu kaybeden kişi çivisini eliyle yere dik gelecek şekilde saplar (atmadan) ve bırakır.

Diğer oyuncu çivisini yere atarak yerde saplı olan diğer oyuncunun çivisine yakın bir yere saplar. Daha sonra çivisini toprak zeminden söker ve tekrar öbür çiviye yakın bir yere saplar. Önce sapladığı nokta ile yeni sapladığı nokta arasında bir çizgi çizerek noktaları birleştirir.

Oyun bu şekilde tekrar tekrar yaparak devam eder. Amaç belirlenen alanda öbür oyuncunun çivisinin hareket alanını daraltmaktır. Bu şekilde labirentler oluşturulur. Oyuna ilk başlayan oyuncunun attığı çivi yere saplanmayıp düşerse oyun karşı rakip oyuncuya döner. Bu defa rakip oyuncu, öbür oyuncunun çivisinin alanını daraltır. Ta ki oyunculardan herhangi birisinin hareket alanı kalmayıp oyuncunun pes demesine kadar devam eder. Pes eden oyuncu yenilir ve oyun biter. (K79)

2.5.2.7. Sıcak-Soğuk Oyunu

Sıcak-soğuk oyunu çocukların oldukça sevdiği ve eğlendiği bir oyun çeşididir. Oyuncu sayısında bir sınırlama yoktur. Oyunu oynayacak kişiler arasında bir sayışma yapılır ve bir ebe seçilir. Diğer oyuncular herhangi bir nesneyi oyunun oynandığı

mekana veya fazla büyük olmayan bir alana saklarlar ki bu genelde saklanması basit olan küçük bir materyal ile yapılır (Örneğin; yüzük, toka, bez parçası, ceviz vb.).

Oyunun oynanma şekli şu şekildedir. Oyuncular ebeyi dışarı çıkarırlar veya gözlerini kapatırlar. Cisim saklandıktan sonra herkes donuk bir şekilde oturur. Ebe gözlerini açar ve gel komutuyla içeri girer ve cismi aramaya başlar. Ebe cisme yaklaştıkça diğer oyuncular “sıcak” diye bağırır, uzaklaştıkça “soğuk” diye bağırırlar. Oyun ta ki cisim bulunana dek devam eder veya ebenin pes etmesiyle başka bir oyuncuya geçer. Ebe saklanan cismi bulamadan pes ederse diğer oyuncular tarafından cezalandırılır. Cezalandırmadan kasıt oyunun asıl mizahi ve eğlenceli olan kısmıdır. Genellikle yanan ebeden; tek ayak üzerinde durması, şarkı söylemesi, takla atması, dans etmesi gibi eğlenceli şeyler istenir. Bütün bunları uygulayan ebe yerine geçer ve oyun bu şekilde devam eder. (K91)

2.5.2.8. Yüzük Saklama Oyunu

Bu oyun adından da anlaşılacağı üzere yüzükle oynanan bir oyundur. Kişi sayısında herhangi bir sınırlama yoktur.

Oyuncular arasında bir sayışma yapılır. Sayışmayı kaybeden kişi ebe olur. Diğer oyuncular yerde daire şekli oluşturarak ya oturur ya da ayakta dururlar. Oyuncular ellerini arkaya götürürler. Böylece yüzüğü rahatça ebeye göstermeden çevirirler.

Ebe oyuncuların oluşturduğu çemberin ortasında durur. Oyuncular durmadan ve hızlıca yüzüğü birbirine vererek elden ele dolaştırırlar. Bu çevirme işlemi esnasında da “Al yüzüğü, ver yüzüğü, geldi yüzük, gitti yüzük, bende yüzük işte yüzük” şeklinde tekerlemeye benzeyen bir şarkı söylerler. Ebe “dur” deyince yüzük kimde ise onda kalır, ebe yüzük kimde diye sorar. Bu sefer de oyuncular bende diye ebeyi yanıltmaya ve ikna etmeye çalışırlar. Bunu yapmalarındaki amaç ebeyi ikna kabiliyetlerini kullanarak yanıltmaktır.

Ebe tahmin gücünü kullanarak oyunculardan birini seçer ve yanına çağırır. Oyuncunun elini açtırır. Eğer doğru tahmin etmiş ise ebe o oyuncunun yerine geçer ve ebe o oyuncu olur. Eğer doğru tahmin etmemiş ise de yine o oyuncunun vereceği cezaya razı olur.

Bu oyunda da ceza yine mizahi yönü olan yaptırımlardan seçilir (zıpla, ağla, kahkaha at, taklit yap, beni sırtına al, tur attır gibi).

Oyun bu şekilde devam eder. (K88)

2.5.2.9. Tıp Oyunu

Bu oyun oyuncu sınırlaması olmadan oynanan bir oyundur. Özellikle çocuklar arasında oldukça sevilen ve eğlendiren bir oyun çeşididir. Oyunun oynanma şekli şu şekildedir. Oyuncular arasından bir ebe seçilir. Oyuncular kendi aralarında serbest bir şekilde bazı aktiviteler yaparlar. Kimi şarkı söyler, kimi dans eder, kimi zıplar, kimi de aralarında muhabbet eder. Ebe bir müddet oyuncular arasında gezer ve onları izler. Kiminin oyununa kiminin de muhabbetine katılır. Ebe bir müddet bu şekilde oyuncular arasında dolaşır ve tıp der. Deyince herkes olduğu yerde her ne yapıyorsa o şekilde donup kalır. Hiç hareket etmez. Ebe onların arasında gezinerek oyuncuları güldürmeye çalışır. Herkesi tek tek yoklar. Eğer güldürürse gülen kişi ebe olur. Kimseyi güldüremezse yenilir ve o esnada herkes çözülür oyun kaldığı yerden devam eder. (K92)

2.5.2.10. Bom Oyunu

Bom oyunu genellikle 8-10 kişi ile oynanır. Oyunu oynayacak kişiler buldukları mekânda yan yana sıralanarak bir halka oluştururlar. Bir sayı belirlenir ve onun katlarına gelince o sayı söylenmez. Onun yerine “bom” denilir. Örneğin beş ve beşin katları sayıldığı zaman bir, iki, üç, dört, bom, altı, yedi, sekiz, dokuz, bom denilir. Oyunun oynanma şekli bu şekildedir. Ebe katların yerine bom demezse yanar ve oyun dışı kalır.

Bu oyun genellikle dikkat ve sayma becerisi isteyen bir oyundur. (K85)

2.5.2.11. Beştaş Oyunu

Beştaş adından da anlaşılacağı üzere beş adet küçük taşla iki kişi tarafından oynanan bir oyundur.

Taşlar yere atılır, ilk önce birler oynanır. Birlerde oyuncu bir taşı baş hizasına kadar havaya atar. Havaya attığı taş yere düşene kadar, taşı havaya attığı elle yerden bir başka taşı alıp yine aynı elinde yerden aldığı taşı tutarak havadaki taşı tutmak

zorundadır. Taşı yerden alamaz yahut alır veya iki taşı aynı eliyle tutamazsa oyuncu yanar ve sıra karşı oyuncuya geçer.

İkilerde yine havaya bir taş atar ve aynı elle yerden iki taş alır ve havaya attığı taşı avucundaki iki taş var iken yakalar. Oyun aynı şekilde üçlerde üç taş alıp havadaki taşı yakalamak ve dörtlerde yerden dört taş alıp havadaki taşı yine aynı elle yakalamak şeklinde aynı kuralla devam eder.

Daha sonra sol elin işaret ve orta parmağını birbirine dolayarak yere koyarak sol elin başparmağıyla yerde bir köprü oluşturur. Tekrar beş taş o köprünün önünden yere atılır. İçinden bir taş alınır ve havaya atılır. Birlerde bir taş, ikilerde iki taş, üçlerde üç ve dörtlerde dört taş, öbür taş havaya atıldıktan sonra sağ elle süpürülerek sol elin oluşturduğu köprünün altından geçirilir. Yine aynı şekilde havaya atılan taş düşer veya köprünün altından taşlar geçirilmezse oyuncu yanar. Sıra karşı oyuncuya geçer. Bu bölüm de bittikten sonra beş taşı sağ elle havaya atıp birlerde en az bir taşı elinin tersinde (taşlar havaya atılır atılmaz el hemen ters çevrilir ve taşlar elin dış yüzeyiyle tutulmaya çalışılır) tutmaya çalışır. Bu hareket ikilerde iki taş, üçlerde üç taş, dörtlerde dört taş, beşlerde ise beş taşın tutulması şeklinde devam eder.

Daha sonra beşlerde bitince elin tersinde duran beştaşı oyuncu hafifçe yukarı atar ve taşlar dağılmadan elinin içiyle yine avucunda yakalamaya çalışır. Eğer başarırsa oyunda öbür oyuncudan bir oyun üstünlük sağlamış olur ve oyunu bu defa diğer oyuncu oynar.

Bu oyun daha eski dönemlerde de oynanan ve oldukça sevilen bir oyundur. Fakat eskilerde bu oyun taş ile değil küçükbaş (keçi, koyun, kuzu) hayvanların dizlerinde bulunan ve aşık kemiği adı verilen kemiklerle oynanır imiş. (K94)

2.5.2.12. İstop Oyunu

Bu oyun top ile oynanan oldukça eğlenceli bir oyundur. Oyuncu sayısında herhangi bir sınırlama yoktur. Aksine ne kadar çok oyuncu var ise oyun bir o kadar neşeli ve eğlenceli geçer. Oyunun oynanma şekli şu şekildedir.

Oyuncular arasından bir ebe seçilir ve oyunu oynayacak geniş bir düzlük belirlenir. Ebe topu eline alır. Diğer oyuncular da ebenin etrafına toplanır. Ebe topu atabildiği kadar yukarı atar ve birisinin adını söyler. Adı söylenen kişi bekler ve topu yakalamaya çalışır. Adı söylenmeyen diğer oyuncular ise uzaklaşabildikleri kadar

koşarak uzaklaşırlar. Adı söylenen kişi artık yeni ebedir ve topu yakaladığı gibi “istop” diye bağırır. O anda herkes olduğu yerde kalır. Ebe en yakınıdakine veya gözüne kestirdiği kişiye topu atıp vurur ise yeni ebe topun değdiği kişi olur. Eğer vuramaz ise herkes çözülür ve yeniden kaçır. Ebe koşarak topu alır ve yeniden istop der. Herkes olduğu yerde yine donar, ebe yine topu atar ve oyun bu şekilde devam eder.

Fakat ismi söylenen ebe top yere düşmeden yakalar ise o da hemen başkasının adını söyler ve topu tekrar havaya atar. Diğer oyuncular ebenin topu yakalama ihtimalini göz önünde bulundurarak fazla uzağa gitmeyi göze alamazlar ve koşarken de sürekli ebeyi gözetlerler. İstop oyunu özellikle köylerde ve kent sokaklarının uygun olduğu yerlerinde sıklıkla oynanır. (K46)

2.5.2.13. On beş Taş Oyunu

Bu oyunda her oyuncu için beşer tane olmak üzere küçük çukurlar kazılır. Her oyuncu on beşer tane küçük taş (çakıl taşı) toplar. Toplanan bu çakıl taşları çukurlara üçer tane olmak üzere dağıtılır. Oyuncu kendi bölümünden herhangi birindeki taşları alarak birer birer dağıtmaya başlar. En son taşı koyduğu bölümde taş yok ise o bölümdeki taşlarla beraber alır. Böylece sırasıyla oynanır. Oyuncular kazdıkları bu küçük çukurlara “ev” adını verirler. Eğer birinin evinde taş bitmişse diğeri onun en az taş alabileceği bir yere bir taş verir. Böylece oyun, hiç taş kalmayınca kadar devam eder. Sonra herkes kendi elindeki taşlarla kendi evini tamamlar. Eğer diğeri oyuncunun evinden taş artmışsa taş o oyuncunun elinde kalır. Ve oyun esnasında oraya konulan taşlar da o oyuncunun olur. Ancak kişinin evinde bir taş varsa diğeri ikisini de tamamlamak zorundadır. Oyunun sonunda oyuncuların elinde kaç tane taş kalmış ise oyuncular o taşları tek tek omuzlarından arkaya atarlar ve her taş attıklarında cennete, cehenneme, cennete cehenneme... şeklinde söyleyerek taşları tek tek atarlar ve en son taşı attıkları zaman hangi ismi söylemişler ise oraya gideceklerine inanırlar. (K48)

2.5.2.14. Köşe Kapmaca Oyunu

Köşe kapmaca oyunu genellikle 5-6 kişi ile oynanan oldukça hareketli ve heyecan verici bir oyundur. Oyunun oynanma şekli şu şekildedir: Oyuncular arasından bir ebe seçilir. Öbür oyuncular da kendilerine birer köşe belirleyerek

yerlerine giderler (İki ağaç arası, bina kapısı, pencere dibi gibi yerler). Ebe ise oyuncuların ortasında bir yerde bekler. Oyuncular kendi aralarında anlaşarak birbiriyle yer değiştirmeye çalışırlar. Onlar kendi köşelerinde iken ebe onlara dokunamaz. Kendi köşelerinden ayrıldıkları an ebe onları yakalamaya çalışır. Eğer yakalar ya da el ile ebelerse yeni ebe, yakalanan oyuncu olur. Oyuncular bazen de ebeyi şaşırtmak için yer değiştiriyormuş gibi yaparlar. Dikkati dağılan ebe o tarafa yönelince ebenin diğer yönlerinde (arkasında, sağında, solunda) olan oyuncular da bu fırsatı değerlendirerek birbiriyle yer değiştirirler. Bu oyun ebe birini ebeleyene dek devam eder. (K48)

2.5.2.15. Gölge Kovalamaca Oyunu

Bu oyunun oynanabilmesi için havanın güneşli olması gerekir. Oyuncu sayısında bir sınırlama yoktur. Genellikle sınırları belirlenen fakat dar olmayan bir alan seçilir. Oyuncular arasından bir ebe ve güvenilir olduğuna inanılan taraf tutmayacak bir hakem seçilir. Hakem diğer oyunculara göre yüksekçe bir yere çıkar ve oyunu başlatır. Ebe olan kişi diğer oyuncuları kovalayarak onların gölgesine basmaya çalışır. Bastığı kişi elenir ve hakemin olduğu tarafa geçer. Oyuncular ile ebe arasında gölgeye basıp basmama konusunda anlaşmazlık çıkınca kararı hakem verir. Oyun bu şekilde devam eder. En son kalan kişi birinci olur. Oyun tekrar başladığında ise ilk elenen kişi ebe olur. (K45)

2.5.2.16. Kaç Kurtul Oyunu

Kaç kurtul oyununda ebe oyuncular arasından seçildikten sonra diğer oyuncular tek sıra halinde dizilirler. Sıranın başındaki oyuncu, karşıda duran ebe fark etmeden bulunduğu yerden ayrılarak koşmaya başlar. Ebe onu gördüğü anda kovalar. Koşan oyuncu ebeye yakalanırsa kendisi ebe olur. Koşan oyuncu için belli bir alana çizgi çizilir. O kişi ebeye yakalanmadan o çizgiyi koşarak turlar ve kendi sırasına geri dönerse kurtulmuş olur ve sırasını savar. Sıra önünde duran oyuncuya gelir. Koşan oyuncu yerini aldığı gibi bu sefer de o oyuncu aynı şekilde koşar ve parkuru tamamlamaya çalışır. Oyun bu şekilde devam eder. Eğer ebe herhangi birini yakalarsa o kişi ebe olur yakalayamazsa oyun aynı ebe ile yeniden başlar. (K65)

2.5.2.17. Mendil Kapmaca Oyunu

Mendil kapmaca oyunu eşit sayıda oyuncudan oluşan iki takım ile oynanır. Oyunu oynamaya müsait bir meydan seçilir. O meydana bir daire çizilir. Her iki takım da o daireye 25-30 metre uzaklıkta dizilir. Dairenin içine her iki takımın da dışında bir hakem seçilir. Hakem mendili eline alır ve öne doğru uzatarak bekler. Her iki takımın oyuncuları birden başlayarak sıra sıra dizilirler. Hakem “üçler” dediği anda her iki takımın da üçüncü sırasında bulunan oyuncu yerinden fırlar ve hakemin öne uzattığı mendili kapmaya çalışır. Mendili kapamayan oyuncu öbür oyuncuya yakalanmadan sırasına geçerse oyunu kazanır ve takımının hanesine bir puan kazandırır. Eğer yakalanırsa da oyunu karşı takım kazanır ve bir puanı alır. Oyun bu şekilde bütün oyuncular karşılıklı kapışana kadar devam eder. Oyunun sonunda hakem puanları hesaplar ve kazanan takımı belirler. Mendil kapmaca oyunu adrenalin ve heyecan açısından oldukça eğlenceli bir oyundur (K73)

2.5.2.18. Yağ Satarım-Bal Satarım Oyunu

Öncelikle oyuncular arasından bir ebe seçilir. Diğer oyuncular yüzleri birbirine dönük bir şekilde halka oluşturarak yan yana otururlar. Ebe bir mendilin ucunu düğümleyerek eline alır ve arkasına saklayarak halkanın etrafında dönmeye ve oyunun da adını taşıyan bu şarkıyı söylemeye başlar:

Yağ satarım, bal satarım

Ustam öldü, ben satarım.

Ustamın kürkü sarıdır

Satsam 15 liradır

Zam-bak, Zum-bak

Dön arkana iyi bak.

Ebe oyuncuların oluşturduğu halkanın etrafında dolaşırken mendili belli ettirmeden herhangi bir oyuncunun arkasına usulca bırakır. Arkasına mendil bırakılan oyuncu mendili fark edince mendili kaptığı gibi ebeyi kovalamaya başlar. Ebe oyuncuların oluşturduğu halkanın etrafında koşmaya başlar. Mendili bıraktığı oyuncunun yerine yakalanmadan oturmayı başarırsa yeni ebe o oyuncu olur. Eğer başaramaz da yakalanırsa ebe olmaya devam eder. (K46)

2.5.2.19. Yakan Top Oyunu

Bu oyun en az dört kiři ile oynanır. Oyuncular eşleşerek veya sayıřarak eşit sayıda iki oyun grubu oluřtururlar. Gruplar oluřtuktan sonra yazı-tura atılır ve ilk olarak ortaya gećecek grup belirlenir. Ortaya gećecek olan grup tüm oyuncularını ile birlikte ortaya gećeer. Diđer gruptan iki oyuncu belirlenir. Bu oyunculardan biri bir bařa öbürü diđer bařa gećeerek elindeki top ile karřı grubun oyuncularını yakmaya çalıřırlar.

Her iki uçta bulunan oyunculardan birisi topu yerden atarak, diğerisi ise havadan atarak ortadaki oyuncuları vurmaya çalışırlar. Top atıldıktan sonra ortadaki oyunculardan birisi topu yere sekmeden yakalar ise oyunda bir can almış sayılır. Yani rakip takım tarafından vurulsa bile kazandığı canı kullanır ve oyundan çıkmaz ya da aldığı canı ile topun değmesi sonucu oyundan çıkan başka bir arkadaşını tekrar oyuna alabilir.

Rakip takım ortada oynayan oyuncuları tek tek vurduktan sonra ortada kalan son oyuncu altılar adı verilen final bölümünü oynar. Final bölümü řu şekildedir: Son kalan oyuncu ortaya gećeer. Toplamda rakip oyuncular altı el atış yaparlar. Top altıları oynayan oyuncuya değer ise oyun sırası rakip takıma gećeer. Yok, eđer değermez ise de oyunu yine oynayan takım kazanır ve rakip takım tarafından oyun dışı bırakılan oyuncular tekrar oyuna katılır ve oyun aynı takımda devam eder ta ki herkes yakılana kadar. (K35)

2.5.2.20. Top Yetiştirme

Top yetiştirme oyunu eşit sayıda iki grup ile oynanır. Adından da anlaşılacağı üzere oyun top ile oynanır.

Oyunun oynanma şekli ve kuralları bu şekildedir: Oyunu oynayan oyuncular bacaklarını omuz genişliğinden biraz fazla açarak beklerler. Her iki grubun başındaki oyuncular ellerinde bir top ile hazır ola gećeerek hakemin başla komutu ile oyunu başlatırlar.

En öndeki oyuncular eğilerek bacak arasından topu arkadaki arkadaşına verir. O da öbürüne vererek topu dışürmeden en arkadaki oyuncuya ulaştırırlar. En arkadaki oyuncu topu kaptığı gibi en öndeki oyuncuya doğru koşar. Eliyle onu eller, bu defa en öndeki oyuncu koşarak en arkadan gelen kişinin yerine koşar. Yani bu

oyun yer deęiřtirerek devam eder. Top el deęiřtirerek bu řekilde devam eder. Eęer top oyun esnasında dūřerse bařtaki oyuncu kořarak topu dūřtūęu yerden alır ve oyunu bařtan bařlatır.

Her iki grup bu şekilde aralarında yarışır. Oyun bu şekilde devam eder. Oyunun başlangıcında başta kim var ise top tekrar ona dōndūęünde ilk oyuncu topu alarak hakeme koşar ve topu hakeme verir. Topu ilk olarak hakeme ulaştıran grup, oyunu kazanır. (K50)

2.5.2.21. Bilye Oyunu

Açık havada ya da evde oynanabilen en eski çocuk oyunlarından biri de bilye oyunudur. Bilye adı verilen materyal fındık büyüklūęünde, sert ve küre şeklinde camdan yapılır. İçi oldukça renkli ve desenli olduğu gibi bazen beyaz, siyah veya şeffaf renklerden oluşur. Çok eski dönemlerde ise meyve çekirdekleri, yuvarlak çakıllar ve kozalaklar ile oynanan bilye oyununun oynanma şekli ve kuralları farklılık göstermektedir. Bilye bazı yörelerde misket olarak da bilinir.

Oyunun genel oynanma şekli řu şekildedir. Bilye, kıvrılan işaret parmağının içine oturtulur ve başparmakla itilerek atılır. Bilyeler yerde açılan belirli sayıda çukura önceden saptanmış belirli bir sıraya sokulmaya çalışılır. Bunu yapabilen oyuncu rakibin bilyesine atış yapma hakkı kazanır. Buradaki ortak nokta, bilyeyi yuvarlayarak başka bir bilyeye çarptırarak onu çizilen menzilin dışına taşıyarak kendi kesesine koymaktır. Oyunu oynayan kişiler bu şekilde birbirlerinin bilyelerini hedef alarak atış yaparlar. Oyunculardan biri atışı isabet ettirmeden tamamlarsa oyunda karşı taraf avantaj kazanır. Oyun bilyeler tūkenene kadar devam eder, tūkenince biter. Bittikten sonra bazen yenen bazen de yenilen oyuncu borç bilye teklif eder. Kabul ederse devam eder, etmez ise de oyun biter. (K22)

2.5.2.22. Nesi Var Oyunu

Nesi var oyunu genellikle evde oynanan oyunlardandır.

Nesi var oyununda bir kişi ebe seçildikten sonra dışarı çıkarılır, içerde kalan kişiler bir kişi ya da bir nesne belirlerler ve ebeyi içeri alırlar. Oyunu oynayan kişiler ya sırayla oturur ya da halka oluşturarak otururlar. Ebe sırasıyla oyunculara “Nesi var?” diye sorar. Oyuncular da sıra kendilerine geldikçe nesneyi ya da kişiyi

anlatacak bir özelliğini söyler. Ebe seçilen nesneyi ya da kişiyi bu şekilde bulmaya çalışır.

Örnek vererek açıklayacak olursak şu örneği verebiliriz. Diyelim ki seçilen nesne bir fırın olsun:

- Nesi var?
- Camı var.
- Nesi var?
- Kulpu var.
- Nesi var?
- Sıcaklığı var.
- Nesi var?
- İçinde yemek pişer.
- Nesi var?
- İçinde tepsisi var.
- Nesi var?

Üzerinde düğmeleri var.

Ebe en son ipucunu kim verirse yani kimin verdiği ipucu üzerine seçilen nesneyi bilirse ebe bu defa o kişi olur.

Bazen de bir nesne değil de oyuncaklardan biri seçilir. Ebe, “Nesi var?” diye sorduğunda “saçı var” diye başlanır. Ebe böylece seçilen kişinin nesne değil insan olduğunu anlar ve sorularıyla o kişiyi bulmaya çalışır. Belirlenen şey insan olunca onun kişilik özellikleri, sevdiği veya sevmediği yemekler, davranış ve hareketleri, dış görünüşü hakkında bilgiler verilir. Ebe bu şekilde belirlenen kişiyi bulur (K26).

2.5.2.23. Körebe Oyunu

Körebe oyunu genellikle 10-15 yaşlarındaki çocukların oynadığı bir oyundur. Öncelikle bir ebe belirlenir. Ebenin gözleri bir yazma veya bez ile bağlanır. Oyunun adı da bu oyunun oynanma şeklinden dolayı körebedir. Çünkü gözleri bağlanan ebe

göremez. Oyuncular ebeyi ortalarına alırlar ve halka oluştururlar. Daha sonra bu türküyü söylerler:

Halay çeker döneriz

Söyle ebe biz kimiz

Elindeki değnekle

Göster bizi körebe

Bu sözleri söyleyerek yavaş yavaş dönerler. Ebe “dur” deyince dururlar ve elini uzatıp birini tutar ya da elinde uzun bir değnekle birine dokunur ve onu yanına çağırır el yardımıyla o kişinin başını, yüzünü, ellerini ve üstünü yoklar. Kim olduğunu anlayabilirse adını söyler. Eğer doğru isim söylerse o kişi ebe olur, yok eğer bilemezse oyun aynı ebeyle devam eder. Bu oyun evde oynanabileceği gibi dışarıda açık alanda da oynanabilir.

2.5.2.24. İğne Oyunu

Eşit sayıda iki grup oyuncu oluşturulur. Bunlar yan yana ya da halka oluşturarak otururlar. Bu oyuncular aralarında bir hakem seçerler. Hakeme bir ceket giydirilir ve üç düğmesi sökülür. Hakem her iki gruba eşit mesafe uzaklıkta bir yere oturarak bekler. Hakem “başla” deyince oyun başlar. Grubun oyuncuları sırala iplikleri iğneden geçirerek hızlıca takım arkadaşına verir. Bu şekilde devam eden oyun her iki grubun son oyuncusuna sıra gelene kadar devam eder. Son oyuncu ipliği iğneden geçirince oyunu tanımlamak için direkt hakeme koşar. Hakem ceketten koparılan üç düğmeyi sıkıca elinde tutar. Oyuncu eli açmaya çalışır. Açamaz ise “cezamı ver hakem” der. Hakem kendi keyfine göre ondan bir şey ister. “Mani oku, türkü söyle, dans et” gibi. Bunu yapan oyuncu düğmeleri alır ve dikmeye başlar, ona yetişen öbür oyuncu da bir mani ya da kısa bir nakarat türkü söyler ve bir düğme de o alarak koparılan yere düğmeyi dikmeye başlar. Eğer ikisi de o ana kadar bir düğme dikmiş ise ikinciyi diken oyunu kazanır (K35).

2.5.2.25. Sözcük Türetme

Bu oyun en az iki kişi ile oynanır. Onun dışında oyuncu sayısında herhangi bir sınırlama yoktur. Hem evde hem de açık alanlarda oynanan, pratik zekâ gerektiren bir oyundur. Oyunculardan biri bir sözcük söyler ve öbür oyuncu da o sözcüğün son

harfi ile başka bir kelime türetmeye çalışır. Oyunda kelime bulmada yetersiz kalan veya pes eden kişi yenilir. Oyunu karşı taraf kazanır.

Bu oyunun bir diğer çeşidi ise şu şekildedir. Oyun havan, bitki veya meyve adı buldurmaya yöneliktir. Oyunculardan eşit sayıda iki grup oluşturulur. Her iki gruptan da birer sözcü seçilir. Bu oyun için bir de hakem gerekmektedir. Hakem hava, su, toprak diyerek gruplara sorular yönlendirir. Yani oyunu tam olarak şu şekilde açıklamak daha doğru olacaktır:

Hakem gruplardan herhangi birine “hava-hayvan” dediğinde havada uçan bir hayvan adı söylemek zorunda olur. Grup, “toprak-bitki” dediğinde ise toprakta yetişen fakat ağaç olmayan bir bitki söylemek zorundalar, “su-hayvan” dediğinde ise suda yaşayan bir hayvanın adını söylemek zorundadırlar. Oyunun oynanma şekli bu şekildedir. Oyunu oynayan iki gruptan hangisi daha başarılı olursa o grup oyunu kazanır.

Bu tarz oyunlar zekâyı geliştirdiği gibi genel kültür açısından da oldukça önemlidir. Bu sayede çocukların kelime hazineleri, düşünme kabiliyetleri, hızlı, etkili ve doğru cevap verme yetilerinin gelişmesinde oldukça önemli bir oyundur.

2.5.2.26. Bellek Oyunu

Bu oyunda grup veya hakem yoktur. Oyunu oynayacak olan kişiler bir araya toplanırlar ve oyun herhangi bir kişi ile başlar. Oyunun oynanma şekli şöyledir: Oyunculardan birisi “Babam çarşıya gitti” der. Bir diğer oyuncu ise “Baban çarşıdan ne getirdi?” diye sorar. Öbür oyuncu “Babam çarşıdan armut getirdi” der. Sıra öbür oyuncuya geçer. Aynı şeyi tekrar eder. Bir başka oyuncu da yine aynı soruyu sorar fakat ilk oyuncu oyuna “a” harfli bir meyve ismi ile başladığı için öbürleri de “a” harfinde meyve söylemek zorundadırlar. Fakat bu meyve isimleri her seferinde tekrarlanır. Örneğin; “Baban çarşıdan ne getirdi?”, “Babam çarşıdan; armut, ayva, ananas... getirdi” diye devam eder. Sırayı şaşırın ya da sözcük bulamayan olursa oyun dışı kalır (K26).

2.5.2.27. Çağırışım Oyunu

Oyunu oynayacak oyuncular bir araya toplanırlar. Oyuncular aralarında sayışarak bir oyun sırası belirler. İlk sırada olan kişi, aklına ilk gelen kelimeyi söyler.

İkinci kişi ona yakın olan o kelimeyi çağrıştıracak bir başka kelime söyler. Örneğin birinci balık der, ikinci “deniz”, üçüncüsü “olta”, dördüncüsü “yem”, beşincisi “ahtapot”, altıncısı “midye” gibi sözcükleri söyleyerek devam eder. Oyun esnasında üç defa sözcük bulmada tıkanan kişi oyun dışı kalır. Oyuncular tek tek elenip de sırada son iki kişi kalınca, bu son iki kişi şimdiye dek oyunda söylenen kelimeleri sıra ile söylemeyi başarır ise oyunu o kazanır (Şener Görgü).

2.5.2.28. Tepside Ne Vardı Oyunu

Bir tepsiye birbirinden değişik yirmi ya da otuz nesne örneğin; makas, ip, toplu iğne, kağıt, ceviz, kaşık, cımbız, tırnak makası, çekirdek kabuğu, elma, üzüm, çiçek vb. gibi nesnelere bırakılır. Oyuncular bir arada oturur. Önceden seçilen hakem tepsiyi ağır adımlarla üç defa oyunu oynayacak oyuncuların önünden geçirir. Bu arada herkes dikkatle tepsiye bakar ve tepsidekileri aklında tutmaya çalışır. Hakem tepsiyi bırakır ve oyunculardan her birini tek tek yanına çağırır ve “Tepside ne vardı?” diye sorar ve kulağına söylemesini ister. Oyuncu aklında tuttuklarını hakemin kulağına söyler. Hakem not alır, oyuncular hepsi sırasını savınca hakem listesine bakar ve en çok nesneyi hafızasında tutan oyuncuyu birinci ilan eder (K96).

2.5.2.29. Tatma ve Koklama Oyunu

Bir araya gelen arkadaşlar çeşitli tattaki yiyecekleri bir araya getirirler ve aralarında bir ebe seçerler. Ebenin gözleri bağlanır ve yiyecekler sırayla ağzına konulur. Bunlar ekmek, tuz, şeker, pul biber, pekmez, üzüm, kayısı, ceviz, fındık, fıstık gibi yiyeceklerdir. Yiyeceklerin yanında bazen de sıvı içecekler tattırılır. Bu oyun genellikle mizahi açıdan uygun olduğu için oldukça eğlencelidir. Oyuncular bazen ebeye aşırı tatlı ya da aşırı tuzlu su, karabiber veya pul biberli karışım veya içecekler içirebilirler.

Koklama kısmında ise yine ebenin gözü bağlanır ve çeşitli nesnelere ebeye koklatılır. Bunlar yine karabiber, pul biber, ekmek, peynir, çiçek, kolonya, tütün, nane, fesleğen, kekik gibi kokuları keskin yiyeceklerdir. Oyunun sonunda ebe hiç yanılmaz ise oyunu kazanır ve diğer oyuncuları kendi isteğince cezaya çarptırır.

Kaynak kişilerin beyanına göre bunlar genellikle “beni sırtında taşı, ayakkabımı sil, ceketimi temizle, birbirinizi gıdıklayın, Hasan Ali’ye hafif bir tokat

atsın, Ali Leyla'nın saçını çeksin" gibi şiddet değil eğlence amaçlı olan cezalardır (K58).

2.5.2.30. Dokuz Taş Oyunu

Oyun için dokuz küçük taş bulunur. Bu taşlar olabildiğince yassı olmalıdır. Çünkü bu dokuz taş üst üste dizilebilmelidir ve iki grup tarafından bir top yardımı ile devrilmeye çalışılır. Bu iki gruptan biri yassı bir taşın yüzeyine tükürerek taşı ıslatır. Taşın öbür yüzeyi kuru kalır ve hakem her iki gruba da "Yaş mı kuru mu?" diye sorar. Taraflardan biri "yaş" diğeri "kuru" der. Hakem taşı yukarı fırlatır. Hangi gurubun dediği taraf yüzeyde kalırsa o grup oyunu ilk olarak oynamaya hak kazanır.

Yaş kuruyu kazanan grup sırası ile dizilmiş olan dokuz taşa 25-30 metre uzakta durarak topu atar ve taşları yıkmaya çalışırlar. Diğer grup ise dizili olan dokuz taşın etrafında durarak taşları korumaya çalışır.

Oyunu başlatan grup topu atar ve taşları devirir. Top uzaklaşır, ebe olan grup koşarak topu yakalar. Bu arada da taşları yıkan grup koşar ve tekrar taşları üst üste dizer. Diğer gruptan herhangi biri topu yakalayıp taşları dizen diğer grubun oyuncularını vurmaya çalışır, topun değdiği oyuncu oyun dışı kalır, diğer oyuncular çizilen menzilin arkasına geçerlerse karşı takım onları vuramaz. Topu tekrar alıp atış yaparlar. Top tekrar uzağa gider ve oyuncular yine taşları üst üste dizmeye başlarlar. Eğer dokuz taşı eksiksiz ve top ile vurulmadan tamamlar iseler dışarıda kalan diğer oyuncular tekrar oyuna dahil olurlar. Fakat taşları dizerken top ile vurulurlarsa oyunu bu defa karşı takım oynar (K26).

2.5.2.31. Taş-Teneke Oyunu

Yassı taş ve boş bir teneke ile oynanan bir oyundur. Oyuncu sayısında herhangi bir sınırlama yoktur. Oyuncular kendi aralarında sayışarak düzenli bir atış sırası belirlerler.

Bir daire çizilir ve teneke içerisine oturtulur, bu daireden yaklaşık 20-25 metre uzağa bir bekleme ve atış çizgisi çizilir. Oyuncular tek sıra halinde çizginin arkasında sıraya girerler. Herkes kendine uygun yassı bir taş alır ve sırayla o taşı tenekenin içine atmaya çalışır, taşı isabet ettiren başarılı olur ve tekrar atmaya hak kazanır ve sıranın en arkasında tekrar sıraya girer. Atamayan ise elenir.

Bu oyunda önceden belirlenen bir ödül vardır. En son finale kalan kişi belirlenen ödülü almaya hak kazanır. (K35).

2.5.2.32. Çift Daire Oyunu

Bu oyun açık havada ve genellikle düz zeminde oynanan bir oyundur. Oyuncu sayısında bir sınırlama yoktur. Oyunu oynayacak kişiler arasından bir ebe seçilir. Ortaya biri oldukça büyük bir diğeri küçük olmak üzere iki adet daire çizilir.

Ebe küçük dairenin içine diğeri oyuncular ise küçük dairenin dışındaki büyük dairenin içine geçerler.

Ebe herhangi bir isim veya kelimeyi bağırarak söyler ve nefesi kesilinceye kadar devamlı o kelimeyi uzatarak bağırır ve bir taraftan da kendi dairesinden çıkar ve hem bağırarak hem de koşarak öbür dairedeki oyuncuları yakalamaya çalışır. Örneğin ebe elma der ve elmaaaaa şeklinde nefesi kesilene kadar bağırır. Bu esnada birini ebelerse ebe o olur yok eğer nefesi kesilirse diğeri oyuncuların dairesinde kalırsa kendi dairesine koşana kadar öbür oyuncular tarafından hafifçe dayak yer (K46).

2.5.2.33. Çelik-Çomak Oyunu

Çelik çomak oyunu en çok oynanan oyunların başında gelmektedir. Kızlı-erkekli olarak oynanır. Bir değnek ile çelik adı verilen 20-25 cm uzunluğundaki parmak kalınlığındaki ağaç parçası oyunun malzemesidir. Oyun en az iki kişi ile oynanır. Aynı zamanda takım halinde de oynanabilir.

Düzgün bir yere değneğin ucunun rahatça girebileceği genişlikte ve derinlikte bir yarık açılır. Bu yarığın üzerine çelik yerleştirilir. Oyuna kim başlayacak ise o kişi değneğin ucunu çeliğin altındaki yarığa yerleştirerek tüm gücü ile rakibinin yakalayamayacağı kadar uzağa fırlatır ve değneğini çeliğin pozisyonundaki gibi çukurun üzerine koyar. Bu sırada diğeri oyuncu yaklaşık 15-20 metre karşısında yerini alır. Çeliği yakalamaya çalışır.

Çeliğe elindeki değnekle vurur veya yakalarsa oyun sırası kendisine geçer. Vuramaz ise de çeliği düştüğü yerden alıp fırlatıldığı çukurun üstüne rakibinin koyduğu değneğe doğru atarak ona temas ettirmeye çalışır. Değneğe vurmayı başarır ise yine oyun sırası kendisine geçer. Vuramaz ise atışı ilk yapan oyuncu kendi

değneğini alarak yerdeki çeliği sadece değneğin ucu ile havalandırarak ve havada iken değneğiyle vurarak daha da uzağa atmaya çalışır. Çünkü ne kadar uzağa atar ise o kadar çok sayı kazanacaktır. Aynı şekilde toplam üç kez vurarak çeliği daha uzağa atmaya çalışır. Çünkü rakibin çeliğin ilk atıldığı yere çeliği taşıması o kadar zorlaşacaktır.

Eğer rakip oyuncu çeliği en son fırlatılan yerden üç kez atış atarak tekrar tekrar aynı çukura geri döndürebilir ise oyunu direk kazanır ve oyun sırasını elde eder. Diyelim ki üç kez arka arkaya attı ve başarılı olamadı. Diğer oyuncu çeliğin olduğu yere gider ve onu yerden alarak bulunduğu yer ile çukur arasında adımlarını sayar diyelim ki oyuncular oyuncudan önce aralarında 20 adım belirlemiş iseler ona kadar adımını sayan rakip yirmiye ulaşır ise oyunu kazanır, ulaşamaz ise diğer oyuncu bir atış hakkı daha kazanır. (K35)

2.5.2.34. Taş Tutturma Oyunu

Oyunu kim oynayacaksa bir araya toplanır. Oyuncu sayısında sınırlama yoktur. On iki adet yuvarlak taş avucun içine alınır ve ters düz olmak üzere on iki kere atılır. Bu atışların sonunda avucunda en çok taş kalan oyuncu oyunu kazanır. Bu oyunun standart bir ödülü vardır. On iki adet ceviz veya yemiş tarzı yiyeceklerdir. Kazanana, herkes getirdiği on iki adet kuru yemişi verir. (K42)

2.5.2.35. Don-Ateş Oyunu

Bu oyun bir nevi kaç-yakala tarzı bir oyundur. Fakat yakalamacadan farklı tarafı kaçan oyuncuların bir defa “don” deme hakları vardır. Örneğin ebe diğer oyuncuları yakalamaya çalışırken yorulan bir oyuncu “don” diyerek kendini dondurur ve ellerini bağrında birleştirerek bekler, ebe onu yakalayamaz. Ancak diğer oyuncularından biri ona dokunup “ateş” demeyene kadar çözülemez ve oyuna dahil olamaz. Ebe başka birini ebeleyince o kişiyle yer değiştirirler. (K56)

2.5.2.36. Eşarp Yakalama Oyunu

İleriye doğru uzanmış bir ağacın dalına bir örken ipi bağlanır. Oyunu oynayacak kişiler eşarplarının ucuna toprak doldururlar ve bohça şeklinde bağlarlar. Ebe ise tek eli ile ağaca bağlanan ipi tutar. Diğer oyuncular eşarp ile ebeye vururlar. Ebe tek eli ile eşarpları yakalamaya çalışır. Kimin eşarbını yakalarsa ebe o olur.

Ebe genellikle sağ eli ile ipi tutar. Sol eli ile eşarpları yakalamaya çalışır. Çünkü sol elin kavrama ve yakalama gücü sağ ele oranla daha zayıftır. Bu da oyunu uzatır ve daha zevkli hale dönüştürür. (K45)

2.5.2.37. Taş Yuvarlama Oyunu

Oyunu oynayacak kişiler 1-1,5 metre uzunluğunda birer çubuk ve topa benzeyen yuvarlak bir taş temin ederler. Belirlenen bir alana yemek tabağı büyüklüğünde ve yaklaşık 10 cm derinliğinde bir çukur kazılır ve çukurun 15-20 metre uzağına da bir atış menzili çizilir.

Oyuncular arasında bir ebe seçilir. Ebe de eline bir çubuk alır ve çukurun başına geçer. Diğer oyuncular ise ellerindeki çubuklarla buldukları taşları çukura doğru yuvarlayarak atarlar. Ebe ise kendi çubuğuyla çukurunu korumaya çalışır. Eğer tn fazla taş ebenin çukuruna girerse oyuncular ebenin sırtına binerek çukurun etrafında tur attırırlar.

Eğer hiçbir oyuncu ebenin koruduğu çukura taş atamaz ise ebe sırasıyla onların sırtına biner ve başkası ebe olur. (K47)

2.5.2.38. Eblem Sublem Oyunu

Oyunu oynayacak kişiler arasından bir ebe seçilir. Ebe ile oyuncular arasına 25-30 metre kadar mesafe konulur. Ebe arkasını döner ve “eblem sublem sulu sulu bamyı kaplumbağa” der ve arkasını döner. O tekerlemeyi söylerken diğer oyuncular da adım adım ebeye yaklaşırlar. Ebe arkasını döndüğü anda herkes olduğu yerde döner. Hareket eden ebenin yanına geçer. Ebe tekrar arkasını döner ve aynı tekerlemeyi söyler. Ona iyice yaklaşan oyuncular ebenin dönmesiyle yine donarlar. Ebe tekrar arkasını döner ve oyunculardan biri “elma, armut beni yakalayamazsan ebe Kel Mahmut” der ve herkes kaar. Ebe ise onları kovalayarak içlerinden birini ebelemeye çalışır. (K63)

2.5.2.39. Yağmur Yağdı Unu Topla Oyunu

Bu oyun genellikle köylerde ve yağmur yağdığı zamanlarda oynanan oldukça eğlenceli bir oyundur.

Köyde yaşayan çocuklar yağmur yağdığı zaman, kılık değiştirip ellerine bir tepsi alırlar ve kapı kapı gezerek un, yağ ve şeker toplarlar. Yeterli miktarda un, şeker ve yağ toplandıktan sonra aralarında sayışarak bir ebe seçerler ve herkes o ebenin evinde toplanarak topladıkları malzeme ile ebenin annesine helva pişirtirler. Bu oldukça eğlenceli bir oyundur. (K11)

2.5.2.40. Bezirgânbaşı Oyunu

En az on kişi ile oynanan bir oyundur. Oyuncular arasından iki kişi seçilir. Biri “altın saat” diğeri “altın bilezik” olur. O iki kişi el ele tutuşup ellerini köprü yapacak şekilde karşılıklı havaya kaldırırılar. Diğeri kişiler tek tek bu köprünün altından geçerler ve geçerken bezirgan başı onlara sorar “söyle bakalım sen altın saat misin yoksa altın bilezik misin?” Oyuncu birini seçer ve sıraya geçer. Eşit şekilde sıraya geçen oyuncular iki grup oluşturur ve oraya bir çizgi çekerek halat çekme oyunu oynarlar. Hangi takım öbür takımı çizginin dışına çekerse oyunu kazanır. Oldukça zevkli olan bu oyun güç ve dayanıklılık gerektirir. (K25)

2.6. NESİR TÜRÜ HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI

2.6.1. Masal

Masal gerçekte ilgisiz, tamamen hayal ürünü olan ve anlattıklarına inanma iddiası bulunmayan anlatım türüdür. Kahramanları tabiat üstü, konuları hayal ürünü, olay ve durumları akıldışı olan masallar, dinleyenleri etkileyerek kendi hayal dünyalarına çekerler. Masal kelimesinin aslı “mesel”dir. Masal kelimesi yerine daha önce “hikaye, kıssa, destan” gibi kelimeler kullanılmıştır (Bilkan, 2009, s.15).

Kamus-ı Osmanî’ye göre “masal” kelimesi “mesel”in değiştirilmiş şeklidir. “Masal”, halk dilinde meşhur olan, adap ve öğütleri anlatan söz demektir. “Darbı Mesel”, atalardan kalma hikmetler, ibretli sözler anlamındadır. Buna göre “masal” kelimesi Arapça bir kelime olan “mesel”den çıkmıştır.

“Hemen bütün şehirlerimizde “masal” kelimesi kullanıldığı halde yurdumuzun kasaba ve köylerinin çoğunda “mesel”, bazı yerlerde de “metel” ve “matal” kelimesi kullanılmaktadır” (Tezel, 2004, s.7).

Anonim Halk Edebiyatı mahsullerinin en yaygın olanlarından biri de masaldır. Bu mahsullere ad olarak verdiğimiz kelime Habeşçe “mesl” Ârâmicce “maslâ” ve İbranicedeki “mâsâl”dan, Araplara “mesel, mâsal” şekli ile mukayese ve karşılaştırma mânâsıyla geçtikten sonra Türkçeye mal olmuştur (Elçin, 2010:368).

Çocukluğumuzda bizi, aile toplantılarında çoğunlukla eğlendirmek için söylenen, ama anlamlarını pek kavrayamadığımız manilerden neyi anlattığını bulmakta değil bizi, büyüklerin dahi zorluk çektikleri bilmecelerden çok, masallar ilgilendirmiştir. Çoğu geceler ninemizin dizinde, tatlı uykumuzu bile feda ederek saatlerce masal dinlemiştir.

“Masal, olayların geçtiği yer ve zamanı belirli olmayan, peri, dev, cin, ejderha, Arap bacı vb. gibi kahramanları, belirli kişileri temsil etmeyen hikâyelerdir” (Tezel, 2014, s.8). Bütün bu tanımlama ve örneklerden anlaşılıyor ki masal insan toplulukları içerisinde doğmuş ataların kahramanlık hikâyeleri olarak başlamış ve küçük toplumlardan yavaş yavaş aktararak geniş toplumlara yayılmıştır. Bu yayılma savaşlar, göçler, kültürel ve sosyal temaslarla daha da güçlenerek kök salmıştır. Yani masallar asıl itibari ile tek bir ağızdan çıkıp topluma mal olan halk anlatılarıdır. Çoğu zaman amatör anlatıcılar tarafından anlatılırken bazı zamanlarda ve yörelerde masalın özel anlatıcıları ve nineleri vardır.

Hemen her masalda bir iyi, bir kötü, bir güzel ve bir de çirkin vardır. Genellikle kötüler, iyilere eziyet eder, sevenleri ayırır ve üzer. Fakat sonuç itibari ile kötü yenilir, güzel kazanır ve mutlu olur. Masalların girişindeki tekerlemeleri okumak ise ayrı bir zevktir. Bu kısımda sizlere Naki Tezel’in İstanbul’dan derlediği bir tekerlemeyi aktaracağım.

“Bir varmış bir yokmuş. Zaman zaman içinde, kalbur saman içinde. Deve tellâl iken, horoz imam iken, manda berber iken, annem kaşıқта, babam beşikte iken... Ben babamın beşiğini tıngır mıngır salları iken, babam düştü beşikten, alnını yardı eşikten. Annem kaptı maşayı, babam kaptı küreği, gösterdiler bana kapı arkasındaki köşeyi... O öfke ile tophane minaresini cebime sokmayayım mı borudur diye... O öfke ile Tophane güllmesini cebime doldurmayayım mı darıdır diye... Orada buldum iki çifte bir kayık. Çek kayıkçı Eyüb’e Eyüb’ün kızları haşarı... Bir tokat vurdular enseme, gözlerim fırladı dışarı... Orada gördüm bir kız... Adı Emine girdim koynuna... Bir tarafı tozluk dumanlık, bir tarafı çayırılık çimenlik, bir tarafı sazlık samanlık... Bir tarafta boyacılar boya boyuyor renk ile... Bir tarafta demirciler demir dövüyor denk ile. Bir tarafta Mehmet Ali Paşa Cenk ediyor şevk ile... Anan yahşi baban yahşi, kurtuldum ellerinden...” (Tezel, 2014:10).

Masallar giriş bölümündeki tekerlemeler, sonuç bölümündeki etkileyici son, içeriğindeki renk, coşku ve canlılıkla sadece halk bilimcilerin değil, edebiyatçıların, etnografların, sosyologların da dikkatini çekmiştir. Bu anlamda bakıldığında bu alanlarda da çalışmaların önünü açmış, masalların sorunsallarından, yayılmalarına kadar birçok araştırmaya konu olmuş ve inceleme alanları üzerine birçok yöntem geliştirilmiştir.

Yapmış olduğumuz çalışma ve derlemelerimizde Bingöl Alevi toplumunda masallar konusunda çok derin bilgiler elde edememekle beraber yüzeysel birtakım bilgiler elde etmiş bulunuyoruz. Anlatılan masallar daha çok tüm kültürlerde anlatıldığı şekildedir. Alevi kültüründeki Hızır, Hz. Ali, üçler, beşler, yediler gibi şahsiyetleri daha çok efsane örneklerinde görmekteyiz.

2.6.1.1. Tüccar ile Muhtar

Eski zamanlarda köyün birinde oldukça zengin bir muhtar yaşarmış. Bu muhtarın beş kızı bir de oğlu varmış. Muhtar beş kızdan sonra bir oğlan sahibi olunca haliyle oğlanı biraz fazlaca şımarık yetiştirmiş. Gel zaman git zaman bu oğlan büyümüş ve evlenme çağına gelmiş. Babası oğlandan bir kız seçmesini istemiş. Oğlan huya suya bakmadan köyün güzel kızlarından birini almış. Muhtar kırk gün kırk gece oğlana düğün yapmış ve oğlunu evlendirmiş. Oğlan evlenince daha da şımarıklaşmış. Çalışmaz, işe gitmez olmuş. Bir zaman sonra muhtar hastalanmış ve yatağa düşmüş. Haylaz oğlan, babasını hiç takmamış aynı eğlencelerine devam etmiş. Muhtar bir gün gelinini yanına çağırmış ve kendisinin ceviz büyüklüğünde bir elmasının olduğunu ancak bunu oğlanın bilmesini istemediğini söylemiş. Gelin, tamam baba demiş. Muhtar, yine ağırlaşınca gelinini çağırmış ve elmasın yerini söylemiş. Elmas ineklerden birinin kulağının içine saklıymış. Bunu duyan gelin sevincinden duramıyor hop oturup hop kalkıyormuş. Muhtarın öleceği günü ipe çekiyormuş.

Gel zaman git zaman muhtar ölmüş. Oğlu da olanca para ve malı tüketmiş, gelin ise oğlanın bu başıboş hareketlerinden bıkmış ve kendisine bir oynaş bulmuş. Bu oynaş da muhtarın eski ahbablarından tüccarın oğlu imiş. Tüccarın oğlu ile muhtarın gelini bayağı uzun bir süre oynaşmışlar. Muhtarın oğlu ise kendisini iyice içkiye ve kumara vermiş. Gözü hiçbir şey görmeyen muhtarın oğlu, içki parası için babasının evini, tarlasını, bağını, bahçesini hemen her şeyini satmış, sıra hayvanlara

gelince gelinin paçaları tutuşmuş ve durumu mecburen oynaşına anlatmış. İneklerden birinin kulağında ceviz büyüklüğünde elmas olduğunu öğrenen tüccarın oğlu sevinçten deliye dönmüş. Tamam, sen git ona hayvanları satmaya razı olduğunu söyle. Ben babamı ikna eder hepsini ona aldirtırım demiş. Kadın gidip kocasına izni olduğunu ve kendisinin zaten birini bulduğunu söylemiş. Adam da tamam demiş. Tüccarın oğlu babasını ikna etmeye gitmiş ancak adam zaten evlerinde bir sürü mal olduğunu, halen onları bile ellerinden çıkaramadıklarını söylemiş. Tüccarın oğlu bir türlü babasını ikna edememiş ve en sonunda gerçekleri söylemek zorunda kalmış. Babası, oğlu gibi düzenbaz ve namus düşmanı değilmiş. Ancak oğluna ses etmemiş. İkna olmuş gibi görünüp tamam gidip bakalım demiş ama tüccarın amacı işin aslını öğrenim bu duruma bir çare olmakmış.

Tüccar ve oğlu ertesi gün erkenden kalkıp o köye gitmişler. Adam gitmiş ama bir de ne görsün o aldatılan oğlan kendisinin askerlik arkadaşının oğlu, tüccar hem askerde kendi hayatını hiçe sayarak onu kurtaran muhtarın vefatına hem de kendi oğlunun yaptığı kötülüğe çok üzülmüş. Tüccar zar zor ayakta durmuş ve bu gece oğluna bu evde kalalım ben bir hayvanları inceleyeyim de öyle alalım demiş. Bu iş oğlanın da işine gelmiş ve tamam demiş. Tüccar sürekli ayyaş gezen askerlik arkadaşı muhtarın oğluna bir su koklatmış ve oğlanı ayıltmış. Akli başına gelen oğlan sanki bir rüyadan uyanmış. Meğerse bir pis niyetli gelin oğlana elmasın yerini öğrendikten sonra büyü yapmış. Bu nedenle de çocuk sürekli akli havada yaşıyormuş. Tüccar olan biten her şeyi oğlana anlatmış ve beraberce bir plan yapmışlar. Tüccar oğlana hayvanları açık arttırma usulü ile satmasını söylemiş ve bir başka tüccar arkadaşına çok yüklü miktarda bir para vermiş ve hayvanları satın almasını söylemiş. Oğlan bu durumdan habersizce hayvanlarını köy meydanında satışa sunmuş, birkaç tüccar ile beraber hayvanlara değer biçmeye başlamış. Muhtarın askerlik arkadaşı olan tüccar, ortam gitgide kızgınlaşmış ve diğer tüccarlar tek tek bırakmış açık arttırmayı en son alacak çıkmamış. Tuttuğu tüccar ve kendisi kalmışlar. Muhtarın arkadaşı tüccar da numaradan fes edince hayvanlar diğer adama kalmış. Bunun üzerine tüccarın oğlu kızmış ve oynaşı olan gelini de bırakıp kaçmış. Çünkü hayvanların gittiğini sanınca gelinle de bir işi kalmamış ve onu terk etmiş. Gelin de yeniden muhtarın oğluna yanaşmaya başlamış ama oğlan onu dövüp dışarı atmış. Muhtarın oğlu hem aklını hem de malını geri kazanmış.

Tüccar askerlik arkadaşının oğluna son bir iyilik yapmış ve onu helal süt emmiş birisi ile evlendirmiş. Böylece hem asker arkadaşı olan muhtara görevini yerine getirmiş hem oğlunun çaldıklarını ve mahvettiği hayatını oğlana geri vermiş olan tüccar huzura kavuşmuş ve kendi köyüne geri dönmüş. Oğlan ise sonraki hayatında daha dikkatli ve akıllıca davranmış. Eşi ve üç çocuğu ile mutlu mesut bir yaşam sürmüştür (K8).

2.6.1.2. Zalim Dev ile Üç Kardeş

Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, ben babamın beşiğini tıngır mıngır salları iken.

Bir gün küçük bir köyde fakir bir aile yaşarmış bu aile üç erkek çocuğu ve bir kız çocuğu olmak üzere beş kişilik bir aileden oluşuyor imiş. Bir zaman sonra anne hastalanıp vefat etmiş. Evin babası dört çocuk ile baş başa kalmış. Adam kendi yaşlı olduğu için eskisi gibi çalışamıyormuş. Gel zaman git zaman erkek çocuklarının eli iş tutunca babalarının elini öpüp gurbete çıkmışlar. Günlerce yol yürümüş, dağları, tarlaları aşmışlar. Yolun sonunda güzel mi güzel bir bahçe ve ev görmüşler. Üç kardeş iş istemek için eve yaklaşmışlar. Ancak ev o kadar büyük ve o kadar yüksekmiş ki, kardeşler yaklaştıkça evin yanında küçük kalmışlar. Biraz da korkmuşlar işin açıkçası ve nihayet kapıyı çalmışlar. Biraz sonra kapı açılmış ve kocaman bir dev kadın kapıda belirmiş. Üç kardeş hayretlerinden kula kalmışlar. Kadın, ne istediklerini sormuş. Büyük ve küçük kardeşin nutku tutulduğu için cevap verememişler. Ortanca kardeş öbürlerine nazaran daha akıllı, daha uyanık ve daha kurnazmış. Hemen söze atılmış “biz işçiyiz, iş istiyoruz” demiş.

Dev kadın düşünmüş ve bir de eşimle konuşun demiş. Kapıyı aralık bırakıp gitmiş. Üç kardeş korkudan titreye titreye aralık kapıdan içeri girmişler. Koca bir dev yanan şöminenin önünde oturmuş. Kocaman bir ineği ateşte bir o yana bir bu yana kızartıyormuş. Kardeşler bunu görünce daha çok ürktüler, titremeleri arttı, sesleri tamamen kısıldı. Dev ani bir hareketle dönüp “ne var” diye kükrercesine sordu. Kardeşler oldukları yerde zıpladılar.

Kapıda büyük bir ses ise küt diye kapandı. Ortanca kardeş yine söze atılmış ve “iş istiyoruz” demiş. Dev üç kardeşi baştan aşağıya süzmüş ve diliyle ağzını şapırdatar şapırdatar “tamam” demiş. Karısına bazı direktifler vermiş ve onlara

yapacakları işleri söylemiş. Kimini tarlada kimini bağ-bahçe işinde, kimini de ev işinde görevlendirmiş. Kardeşler hemen işe koyulmuşlar. Hem yeni bir işin verdiği heves hem de dev ailenin korkusuyla işlerine canla başla sarılmışlar. Aradan bir hayli zaman geçmiş. Dev bir gün tarlada çalışırken ortanca kardeşi çağırmış ve ona bir kağıt vermiş. Al bunu benim hanıma götür demiş. Okusun ne buyurur isem onu yapsın demiş. Ortanca kardeş “tabi efendim” demiş ve kağıdı aldığı gibi fırlamış. Eve doğru giderken bir başka adamın tarlasından geçmiş. Tarla sahibi adam ona nereye gittiğini sormuş. O da elindeki notu göstermiş ve devin karısına götürdüğünü söylemiş. Adam biraz huzursuz olmuş ve notu açıp bakmış. Notta şunlar yazılıymış: “İş dönüşü ortanca kardeşi şişte kızartırken görmek istiyorum. Akşam yemeğim o olsun.” Adam notu ortanca kardeşe vermeden evvel değiştirmiş ve ona deve bundan bahsetmemesini ve bunlardan kaçmanın bir yolunu bulmalarını istemiş. Ortanca kardeş biraz kurnazmış. Notu alıp devin karısına götürmüş. Devin karısı notu açıp okumuş ve gidip kınalı kuzuyu getirmesini akşama onu kızartacağını söylemiş. Ortanca kardeş gidip kınalı kuzuyu getirmiş, hanımına vermiş. Akşam olunca dev geri gelmiş bakmış ki şöminede kızaran kınalı kuzu imiş. Çok sinirlenen dev karısına kızmış ve bunu neden yaptığını sormuş. O da notunu göstermiş, dev notu alıp okumuş ve notta kınalı kuzunun akşama kızartılmış olmasını istediği yazılıymış. Dev bunun bir oyun olduğunu anlamış ve intikam almak için sesini etmemiş.

Akşam yemeğine gelen kınalı kuzuyu afiyetle yemiş. Ertesi gün de yine aynı notu yazmış ve ortanca kardeşle yollamış. Ortanca kardeş bu defa devin oyun oynadığını anlamış ve gitmeden kardeşlerine olan biteni anlatmış ve ormanlık alanda buluşmayı kararlaştırmışlar.

Ortanca kardeş her şeyden habersiz davranarak notu alıp gitmiş, dev de ondan önce gidip evde beklemiş kapıyı ona açıp onu yutacaktı. Tabi ortanca kardeş yolu değiştirip ormanlık alanda saklanmış dev önünden koşup geçmiş. Devin arkasından diğer kardeşler de işi gücü bırakıp buluşma yerine gitmişler. Orada buluşup kaçmışlar. Çok yakınlarda bir başka ağanın himayesine girmişler. Üç kardeş bir zaman yanına sığındıkları ağanın yanında çalışmaya devam etmişler. Ortanca kardeş öbür kardeşlere oranla daha çok çalışıyor ve daha üretken fikirlerle ağaya yardımcı oluyormuş. Bu diğer iki kardeş zamanla ortanca kardeşlerini kıskanmaya başlamışlar. Onu artık yanlarında istemiyorlarmış. Kardeşlerini kovdurtmak için çeşitli hilelere

başvuruyor ve onun yaptığı işleri bozmaya çalışıyorlarmış ama ortanca kardeş o kadar zekiymiş ki hepsinin hakkından geliyormuş.

Bir gün ağanın çok sevdiği ortanca kızı hastalanmış, ağa dört bir yandan hekimler büyücüler getirmiş ama kızcağz bir türlü şifa bulup da kendine gelememiş. Küçük ve büyük kardeş aralarında konuşup anlaşmışlar ve ağaya kızını ancak devin bir altın ibriğinden su dökerek yıkarsa kurtaracağını söylemişler. Ağa ise bunun imkânsız olduğunu zalim devin ona kızgın olduğu ve ibriği asla vermeyeceğini söylemiş. Fakat küçük ve büyük kardeş, devin ibriğini alsa alsa ortanca kardeşlerinin alabileceğini söylemişler. Ağa düşününce onun kurnaz olduğunu ve gerçekten devden ibriği bir tek ortanca kardeşin alabileceğine inanmış, onu hemen huzuruna çağırılmış ve durumu anlatmış. Ortanca kardeş “olmaz ağam gidemem, gidersem dev bana kızgın beni tek lokmada yutar” demiş. Ama ağanın yalvarmalarına dayanamamış ve yola revan olmuş. Akşam karanlık çökünce devin karısı altın ibriği alıp suya gitmiş ve su doldurmuş. Dev akşam yemeğine daldığı bir sırada gizlice gidip ibrikteki suyu yere boca etmiş, dev karnını bir güzel şişirmiş ve ibriği alıp kafaya dikmiş, dikmiş ama bakmış ki su yok ibrikte. Hemen kükreyerek ibriği küçük kızına vermiş ve git doldur demiş. Kız ibriği alıp suya gitmiş. Ortanca kardeş, kız kuyudan suyu çekerken karanlıktan yararlanıp ibriği çalmış ve ağaya vermiş. Ağa altın ibriğe su doldurmuş, kıza dökmüş ama kız yine uyanmamış. Küçük ve büyük kardeş yine başarılı olamamış ama pes etmemişler. Ağam tamam suyu döktük, ama bu devin bir horozu var. Kızın sabah bu horozun bağırılarıyla kesin uyanacak demiş. Ağa yine bin bir zorlukla ortanca kardeşi devin horozunu çalması için yollamış. Ortanca kardeş çaresiz gidip beklemiş. Karanlık olunca gizlice kümese dalmış, horozu el attıkça horoz ötmüş. Dev hemen kümese girmiş, ortanca kardeş samanların arasına gizlenmiş. Dev bakmış bir şey yok. Arkasını dönünce ortanca kardeş yine horozu el atmış. Horoz yine ciyak ciyak bağırmış. Dev tekrar bakmış bir şey görememiş. Kızıp horozu bir tekme atmış ve yine arkasını dönüp gitmiş. Deve çok içerleyen horoz, ortanca kardeş bu defa el atınca deve hırsından ötmemiş ve ortanca kardeş horozu kaptığı gibi götürmüş ağaya vermiş. Ağa onu hemen kümesine koymuş ve beklemiş. Sabah olunca horoz başlamış ötmeye, ötmüş de ötmüş. Gün ağarmış, güneş ışıkları her yeri aydınlatmış ama güzelim kız yine uyanmamış. Ağa bu defa öbür kardeşlere kızıp köpürmüş ve bir güzel azarlamış. Kardeşler son bir yalan uydurmuşlar. “Ağam bu son aşama, bir şans daha ver. Bu defa olmaz ise bize

istediğini yap” demişler. Ağa çaresiz, söyleyin, demiş. Kardeşler de ağam, dev buraya gelip kızın etrafında üç defa döner ise kızın şifa bulacak demiş. Ağa “Bu imkânsız, dev size sahip çıktığım için bana çok kızgın. Eğer gelir ise hepimizi yer. Bu imkânsız” demiş. Kardeşler de “Ağam, ortanca kardeşimizin ne kadar kurnaz ve akıllı olduğunu biliyorsunuz. Ona verin bu görevi, mutlaka devi getirir” demişler. Ağa da mecburen yine ortanca kardeşi çağırır huzuruna ve son isteğini açıklar ve ona dile benden ne dilersen der. Ortanca kardeş de “Ağam, eğer devi buraya getirirsem kızını bana verecek misin?” der. Ağa mecburen kabul eder. Ortanca kardeş yanına birkaç adam alır ve gider. Ortanca kardeş adamlara gidip devin ormanından ağaç kesin. O sesi duyup gelir. Tam size saldırırken ona benim öldüğümü ve benim için tabut yapacaklarını söylemelerini ister. Dev zaten benden nefret ediyor. Size izin verir, siz ağaçları kesip devin girebileceği bir tabut yapın ve deve ölçü almak için tabuta uzanmasını söylemelerini ister. Adamlar aynını uygular. Dev tabuta uzanır uzanmaz, ortanca kardeş tabutun kapağını kapatıp bağlar. Adamlar devi yüklenip doğru ağanın çiftliğine giderler. Devi üç defa kızın etrafında çevirirler. Kız yine uyanmaz. Dev bu arada boş boş bağırmakta, ortanca kardeşe tehditler savurmaktadır. Devin ürkütücü sesini duyan kız aniden uykusundan uyanmıştır. Böylece ağa mecburen sözünü tutmak zorunda kalmış, kız ve ortanca kardeş birbirlerini görür görmez aşık olmuşlar. Ağa kızına ve ortanca kardeşe kırk gün kırk gece düğün yapmış. Ortanca kardeş öbür kardeşlerini affetmiş, yaşlı babasını da yanına aldirmiş (K8).

2.6.2. Efsane

İnsanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren coğrafya, muhit veya kavimler arasında doğup gelişen; zamanla inanç, adet, anane ve merasimlerin teşekkülünde az çok rolü olan bir çeşit masallar vardır. Sözlü gelenekte yaşayan bu anonim masallara dilimizde Arapça “Usture” (Cem’i esâtir); Farsça: “Fesâne, efsâne”, Yunanca “Mitos, mit” kelimeleri ad olarak verilmiştir (Elçin, 2010:314).

“Efsane, Farsça bir terimdir. Eski çağlardan beri söylene gelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hikâye, söylene. Gerçeğe uymayan asılsız söz” (Türkçe Sözlük, 2008).

“Masal, asılsız hikâye, hurafeler. Şöhret bulup dillere düşen olay ve hal destan. (Kamûs-ı Türki, 2005, s.312). Asılsız hikâye, masal, boş söz, saçma sapan lakırdı. Dillere düşmüş, meşhur olmuş hikâye” (Develioğlu, 2010).

“Eski zamanlardan kalma hikayeler. Mitlerin modernleşmiş ve romantik bir hal almış şekli. Efsanevi şöhret kazanmış insanların etrafında oluşan hikayeler” (Seyidoğlu, 1985:1).

“Mitoloji sözlüğünde azizlerin hayatına ait şeyler diye tanımlanır. Bu terimin batı dillerindeki karşılıkları birbirine benzerlik gösterir. İngilizce’de legend, Fransızca légendé, Almanca sage kelimeleri efsane tanımını karşılamaktadır. İtalyancada leggenda, İspanyolcada leyanda... vb” (Rayman, 2010:18).

Efsanelerin çeşitli tanımlarına ve farklı dillerde değişik şekillerde adlandırılmasına değindikten sonra Bingöl Alevi camiasında yapmış olduğumuz derlemelerde kaynak kişilerin paylaştığı efsaneleri aktaracağız. Bingöl Alevi camiasında Ali Baba olarak tanınan Ali Sevin Dede, küçükken babasının bağladığı bir cemde yaşanan olayı şu şekilde aktarmıştır.

2.6.2.1. Dilberan Kızın Efsanesi

Kârer’in bir köyünde Dilberan diye çok güzel bir ağa kızı yaşarmış. Kız o kadar güzel o kadar güzelmış ki evli bekâr herkes ona hayranmış. Dilberan evlilik çağına gelince talipleri de arttıkça artmış. Ancak o gönlünü köyün hayvanlarını güden çobana kaptırmış. Çoban ile evlenmeye babasını zar zor ikna etmiş. Ama çoban da ne çoban! Şimdiye kadar o köyden gelip geçen en yakışıklı, en güzel erkek o imiş. Köyün bütün kızları onun için deliye dönse de o Dilberan’ı seçmiştir.

Bir zaman sonra kızlar aralarında anlaşıp Dilberan’ın aslında bir cin olduğunu ve bu şekilde yakışıklı erkekleri kandırıp tuzağına düşürüp onları ömür boyunca kendi hizmetine aldığı dedikodusunu yaymışlardır. Gel zaman git zaman bu dedikodu her yerde konuşulur olmuş ve bu söylentilerden genç ve yakışıklı çoban da etkilenivermiş zamanla. Çünkü bu güzel kız ile ilgili çok ama çok korkunç efsaneler ortalığı korkuya boğuyormuş. Her şeye rağmen yakışıklı çoban Dilberan ile evlenmeye karar vermiş. Düğün hazırlıkları başlamış, davullar zurnalar bir iki gün önceden başlamış çalmaya. Tabi köyün hilebaz kızları ve kıskanç kadınları bu esnada boş durmamış ve kötü oyunlar oynamışlar, kimi ahırını açıp hayvanları salmış, kimi

samanlığı yakmış, kimi köyün su deposuna kırmızı boya dökmüş derken artık her şey gerçekten de içinden çıkılmaz bir hal almış ve yakışıklı çoban evlenmekten vazgeçmiş ve Dilberan'ı bırakıp sürüsünün başına gitmiş. Bütün bu olaylara çok üzülen Dilberan kahrolmuş. Gelinliğiyle orta yerde kala kalmış. Herkes dağılmış, evine dönmüş fakat Dilberan düğün alayının olduğu yerde sandalyesinde oturakalmış ve aralıksız ağlamış. Üzerine yağmurlar yağmış, şimşekler çakmış, sırlıklam ıslanmış. Köyün kız ve kadınları da keyiflerinden havalarda uçuyorlarmış. Yakışıklı çoban ise hem üzgün hem de korku içindeymiş. Gidip Dilberan'a olanları ve duyduklarını anlatmak istemiş ama gittiğinde ne görsün. Aradan iki gün geçmesine rağmen Dilberan gelinliğiyle halen o sandalyede oturuyor ve o kadar çok ağlamış ki yüzü gözü şişmiş, makyajı akmış ve üzüntüsünden yüzünü gözünü tırmalamış. O güzel yüzü kanlar içinde kalmış. Bunu gören çoban dehşete kapılmış ve Dilberan'ın bir cin olduğuna inanmış ve koşarak oradan uzaklaşmış. Köyün kadınları ve kızları bu defa istediklerini tamamen elde etmişler ama onun yaşamasını istememekteler. Çoban da inandığına göre ortada hiçbir engel kalmamıştı. Bu defa da erkekleri galeyana getirerek düğünün yapıldığı meydana toplamışlar. Dilberan'ın o halini görenler dehşete kapılmış ve eline taşı alan korkudan ona fırlatmış. Kanlar içinde kalan Dilberan kısa bir süre sonra yere yıkılmış ve oracıkta canını teslim etmiş. Bir zaman sonra köyün birkaç iyi kalpli yaşlısı ile Dilberan'ın babası gelip onun na'sını kaldırmışlar ve yıkayıp gömmüşler. Tabi bu arada onun cin olmadığı da anlaşılmıştır. Bunun üzerine çoban aklını yitirip dağa çıkmış ve bir daha da kendisinden haber alınmamış.

Dilberan ve yakışıklı çobanın evlenecekleri ayda ve tam da düğün günlerinde her yıl o köyde yaşayanların bacasından aşağıya kanlı taşlar düşermiş.

Bu duruma daha fazla dayanamayan köyü yıllar sonra köyü boşaltıp yakmışlar ve her biri bir başka köye dağılmışlar (K11).

2.6.2.2. Keçi Sakallı Kadın Efsanesi

Seyit Hüseyin Görgü Dede çocukken yaşadığı bir olayı şu şekilde aktarmıştır:

“Annem Ana Zarife Görgü 1965 yılının ocak ayında sabah erken bir saatte hamur yoğurmuş, ekmek yapıyordu. Hava çok soğuktu ve inanılmaz bir tipi vardı. Bizler de soğuktan korunmak amacıyla ocağın etrafına toplanmıştık kardeşlerimizle

beraber. Birden kapının tokmağı vuruldu. Annem Ana Zarife yerinden kalkıp kapıya doğru gitti ve “Kim o?” diye sordu. Karşıdan bir kadın sesi dersim Zazacası ile konuşarak “Allah’ın bir kuluyum” dedi. Annem hiç çekinmeden kapıyı açtı, kadın kucağında bir bebek ile kapıda bekliyordu. Annem onları hemen içeri aldı. Kadın bebeğiyle birlikte içeri girdi. Ocağın kenarına oturdular.

Hepimiz çok şaşkındık. Bu kara kışta soğukta üstelik sabahın erken saatinde kucağında bebeğiyle bu kadının dışarıda ne işi vardı anlayamıyorduk. Annem bir zaman sonra kadına nereden gelip nereye gittiğini, kim olduğunu, kimlerden olduğunu sordu. Çünkü köyümüze yakın olan başka bir köy veya yerleşim yeri yoktu. Bu bayanın sabah erken varabilmesi için birkaç saat yol yürümüş olması gerekirdi. Oysaki bu pek mümkün değildi. Yine de annem fazla üstelemedi. Çünkü kadının anlattığı yeri veya kişileri ne duymuş ne de görmüştü. Aradan biraz zaman geçti. Annem çay koydu, çaylar içildi, yemekler yenildi. Kadın pek konuşmuyor, yazmasıyla sürekli ağzını kapatıyordu.

Kış olduğundan ve elektrik olmadığından hava karardıktan kısa bir süre sonra anneme ablalarım yatakları serdi ve herkes uyumaya hazırlandı. Annem gelen kadına çocuğuna altını hiç açmadığını söyleyerek ona küçük kardeşimin temiz bez ve muşambasından getirdi. Kadın aldı ve ocağın kenarına geçerek arkasını döndü ve biraz bekledi. Bu arada herkes yatağa girdi. Evimizde tek ocak olduğu için ve amcamlarla aynı evi paylaştığımız için hepimiz aynı odada yatıyorduk ve odamızın kapı arkasında geçirmeli sürgü vardı. Kapı dışarıdan açılmazdı.

Neyse herkes yatağa geçti. Ben de en uç yatakta yatıyordum. Kadın, annemin verdiği bezi aldı, bebeğin donlarını aşağı sıyırdı, bezi çabucak bebeğin altına attı. Fakat eski bezi çıkartmadı. Çünkü bebeğin altında zaten bez yok idi. Ben merak edip hafifçe doğruldum ve gördüğüm manzara karşısında şok oldum. Çünkü bebeğin ne erkeklik ne de kadınlık organı yoktu ve poposunun kuyruk sokumu kısmından aşağıya yaklaşık 10 santimlik bir et kuyruk sarkmıştı. Görünce çok korktum. Hiç sesimi çıkartmadım. Fakat sabaha kadar yatmadım ve kadının da bebeğin de ara ara birbirleriyle Zazaca konuştuğuna ve onların da hiç uyumadıklarına şahit oldum. Bazen kardeşlerim yorganı çektikçe aralanan yorgandan onlara bakıyordum. Kadın peçesini indirmişti ve çenesinin altında keçi sakalı gibi uzun bir sakal vardı. Gıdığında ise inek memesine benzer ve o uzunlukta iki adet sallanan meme benzeri

bir et vardı. Bir ara öyle oturup ateş közünü izlediler. Daha sonra ateşin yanan közüne bir iki parça alıp cebine koydu ve bebeği de kucağına alıp kapıya yöneldi. Dönüp arkasına baktı ve o an göz göze geldik. Bana bakınca ben korkup gözlerimi kapattım. Yaklaşık 20 saniye sonra gözlerimi açtım ama karşımda kimse yoktu, gitmişlerdi. Fakat oda kapısının kapısı halen sürgülü idi içerden.

Hemen anneme seslendim. Herkes yavaş yavaş uyandı. İlk başta bana inanmadılar. Fakat çocukların sürgüyü açması olanaksızdı. Çünkü sürgü en üst taraftaydı. Benim ya da kardeşlerimin elinin kavuşacağı bir yerde değildi. Annem, babama sordu. Babam da bizi doğrulayınca annem koşup dışarıya baktı. Seslendi ama kimsecikler yoktu.

Dedemin anlattığına göre o kadın kılığına giren kişi ya çok iyi ya da çok kötü kalpli bir üç harfli idi. Anneme korkmamasını ve ocaktan aldığı iki adet közü de ilelebet yakmak için ya da söndürüp ocağımızı dağıtmak için aldığını söyledi. Bu olay yıllar boyu unutulmadı ve hemen herkese itina ile tekrar tekrar anlatıldı (K13).

2.6.2.3. Gulmar Efsanesi

Köyün birinde bir yılan, kadının birine âşık olmuş. Yılan, her akşam kadın uyuduktan sonra gelip kadının koynuna giriyormuş. Bu yılan oldukça büyük ve uzunmuş. Normal zamanlarda bile sürekli kadını gözlüyormuş. Bu kadın bir zaman sonra evlenmiş.

Kadının evlenmesini kabullenemeyen yılan, adamın su içtiği bardağın kenarına zehrini bırakmış. Adam bardağa su doldurup içmeye başlayınca zehirlenip ölmüş. Kadın bunu yılanın yaptığını anlamış ve onu öldürmek istemiş. Her ne kadar fırsatını kollasa da fırsat bulamamış. Kadın plan yapmış ve yılanı kandırmış. Seninle evleneceğim demiş. Yılan buna inanıp ortalığa rahatça çıkmaya başlamış. Kadın bir gün süt kaynatırken yılan, kadının yanına gelmiş. Kadın ona, köyden bir adamın onu rahatsız ettiğini söylemiş. Yılan sinirden yerinde duramaz olmuş. Bunu gören kadın yılanı “gel bu kaynayan süte zehrini bırak. Adam yine kapına gelirse bunu ona ikram ederim. Sütü içip ölür böylece” demi. Yılan “tamam” demiş. Kadın da yılanı kandırmış. Yılan zehrini süte bırakmış. Kadın hızlı bir şekilde yılanı tuttuğu gibi kaynayan süte atmış. Yılan ölmüş kadın da öcünü almış. (K38)

2.6.3. Kerâmet

Kerâmet kelime anlamıyla; kerem, bağış, ikram, ağırlama, velilerin lüzumu ânında gösterdikleri fevkalâde hal anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2008, s.508). Kerâmet tasavvufa göre Allah'ın veli kullarına, ermişlere vermiş olduğu olağanüstü güçtür. Bu anlayışa göre peygamberler mucize veliler ve ermiş kişiler ise kerâmet gösterir. Peygamberlerin göstermiş oldukları mucizeler genellikle kendi iradelerince gerçekleştirilir ve amaç olarak toplumu düzene koyup asayişini sağlamak amacıyla yapılmıştır. Velilerin yapmış oldukları kerâmetler ise insanların inançlarını kuvvetlendirmek, toplum nezdinde saygınlıklarını artırmak vb. nedenlerdir. Veliler ve ermişler kerâmetlerini açık bir şekilde göstermezler. Genellikle rivayet yoluyla kulaktan kulağa dolaşarak yayılır. Velilerin göstermiş oldukları bazı kerâmetler örnekler şunlardır: hayvanlarla konuşma, su üzerinde yürümek, ateş közünü elle söndürmek, havada uçmak, zamanlar arası yolculuk, gözden kaybolma ve aynı zaman da birden çok mekânda görülme.

Bingöl Alevi dedelerinde ve ermişlerinde benzer özelliklerin yaşandığı rivayet edilmiştir. Alevi dedeleri kerametlerini genellikle savaş zamanlarında kıtlık dönemlerinde ve cem törenlerinde göstermişlerdir.

2.6.3.1. Seyid Medin Dede'nin Kerâmeti

“Babam Seyid Medin (Muhittin) 1966-1967 yıllarında Oğuldere Köyü'nde cem bağlıyordu. Öylesine kendinden geçmişti ki birden babamı havada uçarken gördüm. Babam odada bir iki tur attı ve yere indi. Sazı eline alıp bir nefes okudu. O anda herkes ağlıyor ve Allah'a yakarıyordu. Babam cemaatten bir adamı işaret ederek senin bir kurbanın var ve sen onu kesmede geciktin doğru mu” dedi. Adam da “Evet piro, doğrudur” dedi. Babam Seydi Medin, o halde kalk ayağa kendine üç beş refakatçi alarak ahıra git ve kapısını açıp geri dışarı çıkın dedi. Adamlar aynen denileni yapıp gitti. Aradan bir saate yakın zaman geçti. Babamın işaret ettiği adam ve beraberindekiler gözyaşları içinde geri döndü. Herkes şakındı. Ne olduğunu kimse anlayamadı. Babam anlatın dedi, onlar da ahırın kapısını açar açmaz beyaz bir koyunun ahırdan fırlayarak çıktığını, kendisini sahibinin ayakları önüne serip öylece beklediğini anlattılar. Adam orada kendinden geçiyor, yanındakiler onu kendine getiriyor ve oracıkta koyunu kurban ediyorlar. Koyunun kurban edilirken hiçbir zorluk çıkarmadan beklediğini ve kanının pırıl pırıl simli gibi aktığını anlattılar. Tabi

herkes hıçkırma hıçkırma Allah Allah! Nidalarıyla zikredip ağlıyor. Babam işaret etti. Kurban sahibi ve beraberindekiler gidip onun elini öptü ve cem kaldığı yerden devam etti.”

2.6.3.2. Seyid Ali/Seyid Nuri Tekkesi Kerâmeti

Ali Sevin Dede babası ile ilgili bir anısını da böyle aktarıyor:

“Babam Seyid Medin bir gün hasta birine ip bağladı ve onu üç harflilerden kurtararak şifa bulmasını sağladı. Babamın bu gibi şifahi özelliği herkes tarafından bilinirdi. Yine bir gün babam Seyid Medin Oğuldere Köyü’nde üç harflilerin musallat olduğu bir genci bu deritten kurtarıyor ve orada bir iki gün konakladıktan sonra evine dönmek için yola koyuluyor. Tabi o zamanlar, yol falan yok babam da dağ yolunu seçiyor. Bir iki saat yol alıyor ve bir de bakıyor ki ileride bir tabur asker var ve içlerinden biri piro diye sesleniyor. Babam da o tarafa doğru yanaşiyor konuşmak için ve son anda anlıyor ki onlar asker değil üç harflilerdir. Bu asker kılığına giren üç harfliler, babamın düşmanlarıdır. Çünkü babam onlar kime musallat olurlarsa onlara ip bağlayıp o üç harflilerin onlara musallat olmasını engelliyor bunun için üç harfliler babamı sevmezler ve onu öldürmek için her fırsatı değerlendirirler.

Babam onlara çok yaklaştığı için artık kaçamıyor, yaklaşık bir tabur üç harfli babamın üzerine çullanıyor ve onu öldürme amaçlı dövmeye başlıyorlar. Yaklaşık iki saat babamı tekme ve yumruklarla dövüyorlar. Babam bir anda kendinde konuşma gücü buluyor ve Kârer Köyü mevkiinde bulunan “Delil” adlı ziyareti yardımına çağırıyor. O anda dev bir kartal havada beliriyor ve kanatlarını açarak üç harflilerin üstüne doru saldırıyor. Kanat darbeleriyle onları sağa sola savuruyor, kimi ölüyor kimi kaçıyor. En sonunda hepsi dağılınca kartal kanatlarını babamın üzerine gölge yapıyor. Babam kartalla göz göze gelince bayılıyor. Kartal gitmiyor, tabi kanatlarını babamın üzerine açıp bekliyor. Oğuldere Köyü kadınları akşam berisine yani akşam hayvanları sağmaya giderken kartalı görüp korkuyorlar. Çünkü kartal çok büyükmüş. Kartal da kadınları görünce babamın üzerinden kanatlarını çekiyor ve uçup kayboluyor.

Kadınlar babamı görüyor ve yanına gidiyorlar ki yerde yatan pirleri Seyid Medin’dir. Babamı eşeğin sırtına yatırıp hemen köye geri getiriyorlar. Orada babam

bir iki gün baygın yatıyor, sonra kendine gelince olanları taliplerine anlatıyor ve iyileşince köyden birkaç talibinin refakatiyle evine dönüyor.”

Yine Ali Sevin Dede babasından duyduğu bir olayı şu şekilde aktarmıştır:

“Doluçay Köyü’nde bulunan Seydali Seynuri tekkesinde (Seyit Ali-Seyit Nuri Tekkesi) babam Seyid Medin ile amcam Seyid Hüseyin cem bağlarken birden tekkenin etrafını üç harfliler sarıyor ve bu dedeleri savaşmaya çağırıyor, bu durumu cemi bağlayan dedelerden başka kimse fark etmiyor tabi. O anda amcam babama diyor sen devam et ben gidip onlarla savaşayım, yoksa çıkışta insanlara musallat olurlar. Babam tamam diyor ve amcam Seyid Hüseyin fark ettirmeden çıkıyor. Onlarla savaşmaya başlıyor ve yaklaşık 50 km bir mesafe kadar onları kovalıyor ve Kartallık adlı köye kadar sürüp iki saat sonra tekrar dönüp ceme katılıyor. Fakat amcam gidince oradaki insanlar onun gittiğini anlamıyor. Çünkü amcam Seyid Hüseyin’in sureti halen cemde görünür haldedir.”

“Babam Seyid Medin cem bağladığı bir esnada sazı durdurdu ve kimin oğlu gurbette ise hemen yarın bir kurban kessin, oğlu dardadır diyor. Cemde bulunan Hatice adlı bir kadın ağlayarak kendini babamın ayakları altına attı. Ya Allah Ya Ali! diye ağlamaya başladı. Babam onun omzuna dokundu ve sen değilsin kalk dedi, kadın kalkıp ağlayarak geri çekildi. Köyde Rıza Ağa diye tanınan Rıza Yurtsever dize geldi ve dedi “Dede benim oğlum mu?” Babam “evet” dedi. Adam feryat figan ağladı ve dualar etti. Cemdeki herkes ona ağladı ve Allah’a niyaz getirdiler. Rıza Ağa sabah olur olmaz hemen kurbanını kesti dağıttı ve keder içinde oğluna ulaşmaya çalıştı. Aradan 6 ay geçti. Oğlu köye döndü ve gerçekten de o dönemde çok ciddi bir kaza geçirdiğini ve günlerce hastanede ölümle pençelediğini söyledi.”

2.6.3.3. Şah İsmail Kerâmeti

Efsanevi özellik taşıyan bir başka olay da şu şekilde aktarılmıştır:

“1950 yıllarında Kârer’in Baba Mansur Ocağı’na bağlı Şah İsmail (İsmail Bektaş) bir gece rüyasında Piri Seyid Mahmut’u görüyor. Sabah olunca eşine kalk bir niyaz ateşe koy pirimi rüyamda gördüm” diyor. Eşi hemen kalkıp niyaz pişiriyor ve biraz sonra görüyorlar ki piri ve yaveri atlarıyla çıkıp Şah İsmail’in evine geliyorlar. Şah İsmail hemen fırlayıp atın yularını tutuyor. Pirini ağırlıyor. Piri biraz soluklandıktan sonra Şah İsmail’e “ben Varto’ya gidiyorum, sen de gel beraber

gidelim” diyor. Şah İsmail Bulanlar adı verilen aileden öküz istemek için müsaade istiyor. Gidip öküzü getiriyor ve yola çıkıyorlar.

Epey yol aldıktan sonra aniden fırtına bastırıyor. Şah İsmail’in öküzü Pirin ve yaverin atının arkasına düşüyor. Pir der ben gidiyorum sen arkadan gel. Şah İsmail de pire yalvarır “Yapma piro biz seninle pir ve talibiz, et ile tırnak nasıl ayrılmaz ise biz de ayrılamayız” diyor. Pir onu dinlemeyip gidiyor. Şah İsmail tek başına dağın başında kala kalıyor. Bu durum onu çok üzmüştür. Öküzünün yularını tutup diz çöküp el açıyor ve Allah’a yalvarıyor. “Allah’ım beni içinde bulunduğum bu müşkül durumdan alnımın akıyla çıkar, beni dost meclisine sevk eyle.” Daha sonra kendi tekkesine şu sözleri sıralıyor. Bingöl’ün toprağını kim sorarsa killidir. Şah İsmail Bulanların öküzü ile Bingöl’ün dağında annesiz ve babasızdır. Eğer sen benim elimi tutup pirimin gittiği evin önüne atmıyorsan, Muş, Varto, Kiğı, Erzurum, Tekman sana demesinler kadim ocaktır.”

Şah İsmail bunları söyleyip ağlayarak gözlerini yumuyor ve açtığında pirinin gideceği evin önünde buluyor kendini. Ev sahibi gelip Şah İsmail’i karşılıyor. Biraz soluklanıp temburu (sazı) eline alıyor ve bir iki sitemkâr beyit düzüyor. Ev halkı ve onu dinleyenler soruyor “neden bu kadar sitemkârsın” diye. O da taliplerim ben dua ederim belki benim duam Allah katında kabul olmaz. Benim pirim falanca dağdadır, zordadır. Ona dua edin. Cenab-ı Hak onu kurtarsın. Hep beraber dua edip, çalıp söyleyip ağlaşırlar. Üç saat sonra kapıda bir ses duyulur. Herkes dışarı koşar. Pir sorar, “Bu sazı kim çalıyor” diye. Ev sahibi de Şah İsmail’in çaldığını söyleyince pir, dizlerini döver ve gidip talibinden helallik ister ve onu affetmesini söyler. Şah İsmail ise onu, kendisi affetse bile yolun affetmeyeceğini söyleyerek pirinin elini öper, geri döner.

2.6.4. Atasözü

Dedelerimizin, babalarımızın söylediği öğüt ve ders vermek amacı taşıyan genellikle kısa ve özlü sözlere atasözü denilir.

- Tırnağın varsa başını kaşı. (K9)
- Seni kayıran da bir, budunu çekip koparan da bir. (K11)

- Ölüsü olan bir gün ağlar, delisi olan her gün. (K11)
- Ne umarsın bacından, bacın ölüyor acından. (K9)
- İnsanı sözünden, hayvanı boynuzundan tutarlar. (K9)
- Evinde yok yiyecek aşısı, kendi gezer bölük başı. (K18)
- Boya posa değil, huya huşa bak. (K21)
- Aptal ata binince ağa oldum sanır, şalgam aşası girince yağ oldum sanır. (K9)
- Anasını seven danasını da sever. (K20)
- Sarı postalım sağ olsun, bulunmayan yâr olsun. (K20)
- Yaş kesenle baş kesen iflah olmaz. (K11)
- Aslı hu, nesli hu. (K19)
- Terazî var tartı var her şeyin bir vakti var. (K1)
- At, tayını tanır! Huyulu, huyundan olanı bilir. (K33)
- Soylu at, kendini kamçılmaz. (K33)
- Gönülsüz ikramın tadı olmaz. (K41)
- Akıllı insan, yüz elli ve yüz ayaklıdır. (K8)
- Köpeğin kuyruğunu yedi sene kalıba koymuşlar, çıkarmışlar ki yine aynı kuyruk. (K40).
- İki öküz bir kazığa bağlanmaz. (K3)
- Ayı düştü mü yavruların oyuncağı olur. (K3)
- İnsan eliyle kendine vurduğu darbenin ilacını arasa da bulamaz. (K12)
- Menfaat öne düşerse çarçabuk ayaklanır. (K11)
- Arsız insan, daima kendini tekemeler. (K33)
- Ağacın ölümü kendi kurdurandır. (K18)
- Dar kafaya, hayat suyu her daim bulanıktır. (K31)
- Kadının iyiliğı üstlenmesi, kapının üstünde akli olan şeye benzer, gelirken çarparsın, giderken çarparsın. (K11)

2.6.5. Deyim

Dişleri boğazında olmak (Sinsi insanlar için kullanılır). (K5)

Mısır eşeği (inatçı insanlar için kullanılır. (K8)

Kulağına su kaçmak (Bir şey duymak). (K12)

Çalı yılanı olmak (Ne zaman ne yapacağı belli olmayan). (K33).

2.7. NAZIM TÜRÜ HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI

2.7.1. Ninni

Ninniler annelerin süt emen çocuklarını uyutmak için ezgi ile söyledikleri manzum veya mansur sözlerdir. Batı Türkçesinde bu kelimeye bağlı olarak “nenni çalmak: ninni söylemek” ve “uyku getirmek” deyimleri doğmuştur. Ninniye Kaşgarlı Mahmud “balu-balı”, Azeri Türkleri “laylay”, Kerküklüler “leyley”, Türkmenler “hû-diss: Allah de”, Özbekler “elle” Kazanlılar ise “bizik cırı: beşik türküsü” adını vermektedirler (Elçin, 2010:271).

Derlediğimiz ninnilerin her biri hepimizin en iyi bildiği hatta pek çoğumuzun zaman zaman söylediği ninnilerden oluşmaktadır. Ninniler bilindiği üzere bebekleri sakinleştirmek, uyutmak, kimi zaman da eğlendirmek için söylenen ezgisel sözlerdir.

Çocuklar müzik zevkini neredeyse kundakta iken tatmaya başlıyorlar. Kendi ana dilleri ile henüz dünyaya gözlerini yeni açmış iken ninniler aracılığı ile tanışıyorlar. Kanaatimizce ninniler ve bebekler ayrılmaz birer ikilidirler. Ninniler toplumsal değişimin kaçınılmaz birer sonucu olarak biraz kan kaybetmiş ve zayıflamış görünse de aslında hemen her annenin istisnasız dilinde olan kutsal bir türdür. Ninniler anne olan her kadınla beraber yeniden doğmakta ve yaşamaktadır. Çocuğu uyutma isteğinin verdiği o doğal dürtü ile sesi güzel olsun olmasın, morali iyi ya da değil hemen her anne iki mısra dahi olsa bir ninni mırıldanır ağzında.

Derlemelerimiz sırasında ninnileri kaynak kişilerden derlemek oldukça zor ve zahmetli olduğu görüştüğüm genç, yaşlı, veya orta yaşlı hanımlar ninninin ne olduğunu biliyordu ancak hatırlamakta güçlük çekiyor ya da utandıkları için söylemekten çekiniyorlardı. Çalışmalarımız sonucu on adet ninni derlemeyi başarmış bulunmaktayız.

Bol Soğanlı Yeşilce

Ninni de ninni ninnice
Bol soğanlı yeşilce
Yesin benim oğlum doyunca
Mini mini yavrum ninni

Dandini dandini dan ister
Bey babasından don ister
Basmadan beğenmez oğlum
Kadifeden don ister. (K8)

Yağmur Yağar

Yağmur yağar sere serpe
Kulağında elmas küpe
Uyuturum yavrumu koklaya öpe
Eee eee eee ee Ninni

Saçları var lüle lüle
Yavrum gelir güle güle
Alnın teri sile sile
Eee eee eee ee ninni. (K14)

Dandini Dandini Dastana

Dandini dandini dastana
Danalar girmiş bostana
Kov bosancı danayı
Yemesin lahanayı
Ee ee ee ee...

Biner atın iyisine
Düşer yolun kıyısına
Haber verin dayısına

Şeker alsın kuzusuna
Ee ee ee ee. (K51)

Karepar

Kareparda çıktım yola
Dayan ey dizlerim dayan
Kardaş atlı bacı yayan
Dayan ey dizlerim dayan

Alma (Elma)

Alma attım yuvarlandı
Gitti bahçede bocalandı
Bebek uykudan uyandı
Ninni benim yavrum ninni

Babam gider gül dermeye
Nergizlerden taş örmeye
Deste deste güllü bağlar
Sevdiğine göndermeye
Eee eee eee eee...

Saçının karasından
Kapının arasından
Yarım uzaktan gelir
Sancak mezralarından. (K55)

Ninni

Ninni yavrum ninni ninni
Yavrum olmayasın perili cinli
Ninni yavrum ninni ninni
Ninni yavrum uyuyasın
Ne de çabuk büyüyesin
Uyanıp da yürüyesin

Ninni yavrum ninni ninni
Boncuk astım beşğinden
Kızlar gitmez eşğinden
Ninni güzel yavrum ninni. (K33)

Ninni

Ninni diyem beşğine
Güneş değdi eşğine
Büyüdüğünü görende
Güller serpem beşğine
Uyuşunda büyüsün ninni
Tıpış tıpış yürüsün ninni. (K51)

Ninni

Karga seni tutarım aman
Kanatların yalarım aman
Yelpazeler yaparım aman
Yavrularım sallarım aman. (K8)

Ninni

Huu huu hu Allah
Bebeğime uykular ver Allah
Yavrum yatsın büyüsün
Uyusun da yürüsün. (K15)

Ninni

Ninni derim beşğe
Hızır gelsin işine
Ulu devlet başına
Uyu yavrum uyu. (K14)

2.7.2. Tekerleme

Tekerlemeler, masal, hikâye, bilmece ve halk tiyatrosu gibi bazı türler için de veya müstakil olarak ortaya çıkan mahsullerdir. Masalcı, meddah, karagözcü, hoş sohbet insan vb. maksatlarını anlatmaya başlarken dinleyicilerle seyirci topluluğunun

dikkatlerini bir noktada birleştirmek ihtiyaını duyarlar. “İşte bu tiyatrodaki gonga benzer ihtiyaątan doğan tekerleme “yuvarlak bir řeyi hareket ettirip yürütmek” manasındaki maddi karşılığı ile de uygunluk göstermektedir” (Elçin, 2010:581).

Tekerlemeler tek başlarına söylenip kullanıldığı gibi bazı edebi türler içinde de kullanılmaktadır. Örneğin masal, hikâye, bilmece, halk tiyatrosu, çocuk oyunları gibi türler içinde anlatıma güç katmak, eğlencenin dozunu arttırmak için kullanılır. Tekerlemeler genellikle ölçülü ve kafiyeli basmakalıp sözlerdir. Tekerlemeler aynı zamanda kulağa hoş gelen kısa cümleciklerdir. Bazı yörelerde âşıkların karşılıklı atışmalarında ve bazı hazır cevaplarda kullanılır. Bazı zamanlar ise saz ozanlarının kendi aralarında yaptıkları değişmelerde birbirini yenmek için oldukça zor ve anlamlı tekerleme kullandıkları görülür.

Tilki

Tilki kuyun kazayım

Damarına basayım

Tavuklarım ye hele

Kulakların keseyim

Düşmanına vereyim. (K14)

Kısa tekerlemeler

Armut piş ağzıma düş.

Öküzümün alnı sakar, kendi ayıbını bana takar.

Sen ağa ben ağa bu ineği kim sağa

Gelinliği pekmez sandım yüreğimi yakmaz sandım.

Al birini vur ötekine. (K8, K12, K51, K33)

Tekerleme

Bir iki

Kurnaz Tilki

Fındık fıstık

Kadifeden yastık

Hık mık hık mık

Sen dur

Sen çık. (K38)

Tekerleme

Ali Bey hasta

Çorbası tasta

Mendili ipek

İnatçı köpek. (K43)

Hanım Kızı

Çan çan çikolata

Hani bize limonata

Limonata bitti

Hanım kızı gitti

Nereye gitti?

İstanbul'a gitti

İstanbul'da ne yapacak?

Terlik papuç satacak

Terliği papucu ne yapacak?

Şingir mingir tıngır mingir oynayacak. (K24)

Portakalı Soydum

Oooo...

Portakalı soydum

Baş ucuma koydum

Ben bir yalan uydurdum

Duma duma dum

Kırmızı mum

Dolapta pekmez

Yala yala bitmez

Ayşecik cik cik cik

Fatmacık cık cık cık

Sen dur sen bu oyundan çık. (K22)

Yağmur

Yağ yağmur yağ
Dağa bağa yağ
Leğende hamur
Bahçede çamur
Ver Allah'ım ver
Sicim gibi yağmur. (K12)

Kuzu

Kuzu kuzu me
Bin tepeme
Haydi gidelim
Ayşe teyzeme. (K11)

Leylek

Leylek leylek havada
Yumurtası tavada
Gel bizim hayata
Hayat kapısı kilitli
Leyleğin başı bitli. (K8)

Ördek

Dere tepe sekerek
Vak vak gelir ördek
Suya gider ıslanmaz
Islansa da uslanmaz. (K8)

Kurbağa

Zıp zıp kurbağa
Koşar gelir bizim bağa

Vırak vırak bağırrır
Kurdu çakalı çağırır
Gel derede yüzelim
Gülelim eğlenelim. (K10)

Şıkıdak

Şıkıdak da şıkıdak
Koşturur köşe bucak
Atlı ocak, tatlı ocak
Büyük adam olacak. (K29)

Al-fa-be

Üç kere a, a, a
Üç kere b, b, b
Üç kere a, üç kere b
Al-fa-be. (K3)

Çocuktum

Çocuktum ufacıktım
Bir susayıp bir acıktım.
Dedim dede masal anlat
Dedem dedi sen anlat
Anlattım dedem güldü
Bilmem dedem neden güldü. (K4)

2.7.3. Bilmeceler

Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri, insan ve bitki gibi canlıları, eşyayı, akıl, zekâ veya güzellik nev'inden mücerred kavramlarla dini konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarda düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir (Elçin, 2010:607).

Bilmeceler daha çok çocuklar arasında olmak üzere gençler arasında ve okulda öğrenciler arasında eğlenceli vakit geçirmek amacıyla da söylenen bir türdür.

Bilmece

Üç çarpı iki
Ne beştir ne yedi
On ikinin yarısı
İşte altın sarısı
Tatlı mı tatlı
Bal gibi altı

Cevap: 6 (K97)

Bağlarım yürür, çözerim durur.

Cevap: Ayakkabı

Tarlada biter
Makine bükür
Sabah akşam
Elimi öper

Cevap: Havlu (K97)

İki camlı pencere
Bakıp durur her yere

Cevap: Gözlük (K98)

Uzundur ip değil
Isırır durur it değil

Cevap: Yılan (K98)

Bir sihirli fenerim
Kibritsiz de yanarım

Cevap: Ampul (K99)

Benim adım iki hece
Çalışırım gündüz gece

Cevap: Saat (K99)

Eli var, ayağı var
Karnı yarık canı yok

Cevap: Ceket (K99)

Ben giderim o gider
İçimde tık tık eder

Cevap: Kalp (K99)

Yemeğin başı
Hastanın aşısı

Cevap: Çorba (K99)

Dışı var içi yok
Tekme yer suçu yok

Cevap: Top (K97)

Duruşu ömür
Gözleri kömür
Soğuk dondurur
Sıcak öldürür

Cevap: Kardan adam (K96)

Gökte gördüm bir köprü
Rengi var yedi türlü

Cevap: Gökkuşuğu (K96)

Akşam baktım çok idi
Sabah kalktım yok idi

Cevap: Yıldız (K96)

Ben giderim o gider

Güneşte beni izler

Cevap: Gölge (K96)

2.7.4. Nefes

Alevi-Bektaşî tarikat kurallarını, vahdet-i cüzi ve yaşam felsefesini anlatan tasavvufî manzum şeklidir nefes. Hece ile yazılır, nazım benzeri dörtlüklerdir.

Sözünü bir söyleyenin

Sözünü eden sağ bir söz

Pir nefesin dinleyenin

Yüzünü eder ağ bir söz

Bir söz vardır halk içinde

Dahi söz var hulk içinde

Olmaya ki dalk içinde

Diyesin çarkadağ bir söz

Söz vardır kestirir başı

Söz vardır keser savaşı

Söz vardır ağulu aşı

Bal ile yağ ede bir söz. (K30)

Nefes

Serseri girme meydana

Âşık isen hal isterler

Kalleşlik ile vurma dem

Tasdik ehli hakkı ister.

Uyan gafletin hasından

İspat ister batından

Her aşığa sohbetinden

Erkan ile yol isterler. (K31)

2.7.5. Mani

“Genellikle yedi heceli müstakil dörtlüklerden ibaret olan bu kısa ve özlü şiirler, Türk dünyasında en çok sevilen ve en yaygın tür olma özelliğini binlerce yıldan beri sürdürmektedir” (Çelik, 2005, s. 17).

“Anonim halk edebiyatının bir nazım şekli olup ekseriya dört mısradan meydana gelir. Birinci, ikinci ve dördüncü mısraları kafiyeli olur. Asıl mana son iki mısrada ifade olunur” (Örnekleriyle Türkçe Sözlük, 2000, s. 1899).

Yazlık kışlık olur mu?

Yorgan yastık olur mu?

Sen orada ben burada

Böyle yarlık olur mu?

Deniz kumsuz olur mu?

Göl balıksız olur mu?

Seni yezidin kızı

Sevda yarsız olur mu? (K9)

Kara koyunun olayım

Kapından yayılayım

Her akşamdan akşama

Kız koynunda yatayım. (K18)

Evinin önü tarla

Parla Cevriyem parla

Aldığın yar küçükmüş

Kay da beşiğe salla. (K18)

Al dedim de almadı

Acaba deli miydi

Göründü de kayboldu

Cin miydi peri miydi? (K21).

SONUÇ

Alevilik, Ali yolunu takip eden ve ehl-i beyte gönül veren Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesiyle ivme kazanan ve yüzyıllardır Anadolu'da varlığını sürdüren bir inanç yolu olarak adlandırılabilir. Türkiye'de birçok bölgede Aleviler yaşamaktadır, bu yörelerden bir tanesi de Bingöl'dür. Özellikle Bingöl'ün merkez ve merkeze bağlı köyler başta olmak üzere yoğun olarak yaşadıkları yerler Adaklı, Kiğı, Yayladere, Karlıova ve Yedisu ilçeleridir.

Bingöl Aleviliğini ele aldığımız bu çalışmada inanç unsurları ve halk kültürü unsurları bakımından şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Aleviliğin ciddi bir taşıyıcısı olan dedelik kurumunun Bingöl Alevileri arasında özellikle kırsal kesimde oldukça saygı duyulan bir kurum olduğu görülmektedir.

2. Cem törenini yöneten dedeler toplumda yargıçlık işlevini üstlenmektedirler.

3. Cem törenleri eskiden olduğu gibi yine şubat ayında Hızır orucu tutulduktan sonra ilk perşembe gecesi icra edilmektedir.

4. Türkiye'nin diğer bölgelerinde icra edilen cem törenlerinden farklı olarak Bingöl'de icra edilen cem törenlerinde semah dönülmemektedir.

5. Bingöl Alevi toplumunda beş vakit namazı kılan insanlar olduğu gibi sadece Perşembe günü kılanlar veya hiç kılmayanlarda mevcuttur.

6. Bingöl Alevileri kurbanı kurban bayramının haricinde ziyaret yerlerinde, türbelerde, mezarlıklarda, nikâh erkânından sonra, cem törenlerinde, musahiplikte ve sünnet törenlerinde kesmektedirler.

7. Bingöl Alevilerinin tuttuğu oruç; genellikle muharrem orucu ve Hızır orucudur. Ramazan orucunu tutan aileler olduğu gibi hiç tutmayan ailelerde bulunmaktadır.

8. Aleviliğin bir diğer önemli kurumu musahiplik kurumudur. Aleviler musahipliğe ayrı bir önem vermektedirler. Musahip olmak isteyen aileler Görgü cemlerinde bir dedenin huzurunda musahip olmaktadır.

9. Bingöl Aleviliğinde düşkünlük kurumunun eski önemini kaybettiği görülmektedir. Bir kişi düşkün ilan edilmek yerine toplum tarafından dışlanmaktadır.

10. Kirvelik kurumu da günümüzde işlevini devam ettirmektedir. Kirve olan aileler birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar.

11. Bingöl Alevileri türbe ve ziyaret yerlerini sıklıkla ziyaret etmekte ve kurban kesmektedirler.

12. Geçiş dönemleriyle ilgili inanç ve uygulamaların Bingöl toplumunun genelinde ortak bir yapıya sahip olduğu görülmüştür.

13. Bingöl Alevileri zengin bir mutfak kültürüne sahiptir. Yemek kültürü çoğunlukla doğada bulunan çeşitli otlara dayanmaktadır. Ancak bunun yanında et, tahıl ve süt ürünlerine dayalı yemek çeşitleri de mevcuttur.

14. Sözlü kültürün zengin olduğu Bingöl'de halk inançları toplum üzerinde etkisini hala devam ettirmektedir.

15. Derleme yaptığımız bölgelerde geleneksel çocuk oyunlarının birçoğunu kayıt altına aldık.

16. Sözlü kültür ürünleri olarak masal, efsane, keramet, halk hikâyesi, bilmece, mani, tekerleme, ninni, atasözü ve deyimler gibi ürünler tezimizde ortaya konulmuştur.

Son cümle olarak şunu söyleyebilir; Bingöl Aleviliğinin gerek inanç unsurları bakımından gerek halk kültürü unsurları bakımından hala güncelliğini koruyan zengin bir yapıya sahip olduğu ve genç nesillere aktarıldığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

1. KİTAPLAR

ACIPAYAMLI, Orhan, “*Türkiye’de Doğumla İlgili Adet ve İnanışların Etimolojik Etüdü*”, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1974.

ALBAYRAK, Nurettin, *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, LM Yayıncılık, İstanbul 2004.

ALTUN, Işıl, *Kandıra Türkmenlerinde Doğum Evlenme ve Ölüm*, Yayıncı Yayınları, C.2, Ankara 2004.

ALTUNTAŞ, Ramazan, *Alevi-Bektaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu*, SDY, Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu, I. Isparta 2005.

AND, Metin *Oyun ve Büyü*, İş Bankası Kültür Yayınları, Sanat Dizisi 17, Baha Matbaası, İstanbul 1974.

ARAZ, Rıfat, “*Harput’a Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*”, Levent Yayıncılık, Ankara 1995.

ARTAN, Gündüz, “*Törede Çocuklarla İlgili İnanışlar*”, TFA, C.11, Yörük Matbaası, İstanbul 1973.

ARTUN, Erman, “*Türk Halkbilimi*” Karahan Kitapevi, Adana 2015.

BAŞÇETİNÇELİK, Ayşe, *Adana Halk Kültüründe Doğum-Evlenme-Ölüm*, Altın Koza Yayınları, Adana 2009.

BELTEKİN, Nisan, *Öteki Aleviler*, Eke Yayınları, İstanbul 2004.

BİLKAN, Ali Fuat, *Masal Estetiği*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.

BORATAV, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973.

ÇELİK, Ali, “*Manilerimiz ve Trabzon Manileri*”, Akçay Yayınları, Ankara 2005.

ÇOBANOĞLU, Özkul, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2009.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2008.

- ELÇİN, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2010.
- ERKUL, Ali, “*Eski Türklerde Evlenme Gelenekleri*”, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- EROĞLU, Türker, *Sakarya Halk Kültürü Derleme Çalışması*, Sakarya Valiliği, Sakarya Üniversitesi, Sakarya 2003.
- ERSOY, Yasemin, “*Türk Mutfak Kültürü, Türkler*”, C.4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Alevi-Bektaşî Nefesleri*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1963.
- IRMAK, Yılmaz, *Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Âşık Mahzuni Şerif ve Şiirleri*, Ürün Yayınları, Ankara 2017.
- İNAN, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK Yayınları, Ankara 1985.
- KALAFAT, Yaşar, “*Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*”, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1990.
- KALAFAT, Yaşar, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Edebil Yayınları, Ankara 2006.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- OCAK, A. Yaşar, *Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- ÖRNEK, Sedat Veyis, *Türk Halk Bilimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- RAYMAN, Hayrettin, *Halk Edebiyatı Anlatı Türleri*, Gazi Kitapevi, Ankara 2010.
- SAYGI, Hakkı, *Soru ve Cevaplarıyla Alevi-Bektaşî İnancı*, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul 2007.
- SOYLU, Sıtkı, “*Mut Düğünlerinde Düğün ve Töre Süreleri*” TTA, C.4, s. 287, Yörük Matbaası, İstanbul 1973.

SU, Süreyya, *Hurafeler ve Mitler (Halk İslamında Senkretizm)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

ŞAR, sevgi, “*Halk Hekimliğinin Dünü ve Bugünü*” İHHSB, MFAD Yay., Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara 1989.

TEZEL, Naki, *Türk Masalları*, Bilge Kültür Sanat yayınları, İstanbul 2014.

Türkçe Sözlük, C.2, 1988, s. 1711.

UÇAR, Müjgan, *Anadolu Folklorunda Fadime Ana*, TFA Yıllığı, KBMFAD Yayınları, Ankara 1996.

ÜÇER, Cenksu, *Alevilikte Musahiplik*, Araştırma Yayınları Dizgi Kitabevi, Ankara 2015.

YAMAN, Ali, *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*, Nokta Kitap, İstanbul 2005.

2. MAKALELER

Aleviliğin Dini Statüsü, “Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi veya Metadoksi”, *İslamiyat Dergisi*, VI. S.3, 2003, s. 31-54.

ARTUN, Erman, “Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri, Doğum, Evlenme-Ölüm” *Bir Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 9-10, İstanbul 1998.

GÜZELBEY, Cemil, “Gaziantep’te doğum ve Çocuğa İlişkin Eski Töre ve İnançlar”, *Türk Folkloru Araştırmaları*, 1981/2, *Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları*, Ankara 1982.

IRMAK, Yılmaz, “Doğumdan Ölüme Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları” *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol.6, no.11, pp.113-132, Bingöl 2016.

TURAN, Fatma Ahsen, “Kayseri Düğün Adetleri, Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat bilgi Şöleni Bildirileri”, *Fen Edebiyat Bölümü Yayınları*, C.2, Kayseri 2001.

ŞİŞMAN, Bekir, “Samsun Yöresinde Geçiş Dönemleriyle (Doğum, Sünnet, Evlilik ve Ölüm) İlgili Yaşayan Halk İnançları ve Bunlara Ait Uygulamalar”, *Erden Dergisi*, *Türk Halk Kültürü Özel Sayısı III*, C.13, s. 39, Can Ofset, Ankara 2002.

3. TEZLER

SEZEN, Lüfi, *Erzurum Şehir Folkloru*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1994.

4. KAYNAK KİŞİLER

- K1: Şeyda Sonan, 37, Lise Mezunu, Ev hanımı, Bingöl/Karlıova
- K2: Zafer Sonan, 40, Lise Mezunu, Serbest Meslek, Bingöl/Karlıova
- K3: Necla Karadaş, 36, İlkokul Mezunu, Serbest Meslek, Bingöl/Adaklı
- K4: Hüseyin Karadaş, 44, İlkokul Mezunu, Esnaf, Bingöl/Karlıova/Çiftlik Köyü
- K5: Ferdi Yurtsever, 27, Lise mezunu, Resepsiyon Görevlisi, Bingöl/Karlıova/Çiftlik Köyü.
- K6: Emrah Yurtsever, 28, Lise Mezunu, Serbest Meslek, Bingöl/Merkez
- K7: Erkan Yurtsever, 45, Ortaokul Mezunu, Çiftçi, Bingöl/Sancak/Oğuldere Köyü
- K8: Haydar Yurtsever, 55, Okur-Yazar, Serbest Meslek, Bingöl/Karlıova
- K9: Gülsüm Yurtsever, 67, Okur-Yazar, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Oğuldere Köyü
- K10: Arzu Yurtsever, 44, Lise Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Oğuldere Köyü
- K11: Fatoş Görgü, 51, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K12: Filiz Sevin, 55, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K13: Makbule Bakır, 62, Okur-Yazar değil, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K14: Cenap Yurtsever, 49, İlkokul Mezunu, Güvenlik Personeli, Bingöl/Sancak/Oğuldere Köyü
- K15: Filiz Yurtsever, 51, Ortaokul Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Karlıova

- K16: Subhan Bakır, 52, Ortaokul Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Oğuldere Köyü
- K17: Hesar Ali Bakır, 57, İlkokul Mezunu, Muhtar, Bingöl/Sancak/Oğuldere Köyü
- K18: Ali Aba Bakır, 58, İlkokul Mezunu, Tüccar, Bingöl/Sancak/Oğuldere Köyü
- K19: Sevgül Bakır, 56, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K20: Emine Bakır, 48, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak
- K21: Şengül Bakır, 49, Okur-Yazar, Ev Hanımı, Bingöl/Adaklı/Oğuldere Köyü
- K22: Güلزade Yurtsever, 40, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Ortaçanak Köyü
- K23: Ruşen Yılmaz, 39, Ortaokul Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K24: Gökçen Bakır, 39, Ortaokul Mezunu, Ameliyat Personeli, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K25: Ayçen Kılıçgedik, 57, İlkokul Mezunu, İşkur İşçisi, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K26: Veli Bakır, 42, İlkokul Mezunu, Cam Ustası, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K27: Hayriye Görgü, 44, İlkokul Mezunu, Servis Elemanı, Elazığ/Karakoçan.
- K28: Zelal Feroğlu, 44, İlkokul mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Oğuldere Köyü
- K29: Turan Kılıçgedik, 40, İlkokul Mezunu, Site Görevlisi, Bingöl/Sütlüce Köyü.
- K30: Yıldız Bakır, 40, Ortaokul Mezunu, İşçi, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K31: Zeliha Yıldız, 53, İlkokul Mezunu, İlkokul Mezunu, Emekli, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K32: Nermin Büyükkaya, 37, Lise Mezunu, Ev Hanımı, Tunceli/Nazimiye
- K33: Emine Ateş, 52, Ortaokul Mezunu, Ev Hanımı, Elazığ/Karakoçan
- K34: Metin Bakır, 56, Ortaokul Mezunu, Emekli Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü

- K35: Meral Gürsul, 30, Lise Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K36: Aziz Bakır, 61, İlkokul Mezunu, Demirci Ustası, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K37: Sefkan Bakır, 38, Üniversite Mezunu, Memur, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K38: Hakan Bakır, 34, Üniversite Mezunu, Memur, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K39: Dilek Bakır, 34, Üniversite Mezunu, Öğretmen, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K40: Sevgi Bakır, 47, İlkokul mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K41: Emine Bakır, 51, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Oğuldere Köyü
- K42: Arzu Bakır, 34, Lise Mezunu, İşkur İşçisi, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü.
- K43: Berivan Bakır, 25, Yüksekokul Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K44: Meral Sevin, 27, Üniversite 2. Sınıf Öğrencisi, Bingöl/merkez
- K45: Ali Haydar Bakır, 55, İlkokul Mezunu, Demir Ustası, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K46: Bıra Bakır, 36, İlkokul Mezunu, Demir Ustası, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K47: Mülkinaz Batga, 51, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Kurtuluş Köyü
- K48: Şadiye Batga, 57, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Kurtuluş Köyü
- K49: Sakine Batga, 49, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Kurtuluş Köyü
- K50: Aynur Batga, 42, Üniversite Mezunu, Memur, Bingöl/Merkez
- K51: Fevziye Koçlu, 58, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Ortaçanak Köyü
- K52: Fatma Batga, 50, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Kurtuluş Köyü

- K53: Songül Batga, 44, Ortaokul Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Oğuldere Köyü
- K54: Cebrail Bakır, 62, İlkokul Mezunu, Muhtar, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K55: Aysel Bakır, 45, Okur-Yazar değil, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K56: Sevgi Bakır, 44, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak
- K57: Güler Düzgün, 51, Ortaokul mezunu, Ev Hanımı, Tunceli/Pertek
- K58: Serpil Bektaş, 33, Üniversite Mezunu, Muhasebeci, Bingöl/Karlıova
- K59: Ayten Bektaş, 57, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Merkez
- K60: Berna Kaygalak, 37, Üniversite mezunu, Öğretmen, Bingöl/Merkez
- K61: Gülten Kaygalak, 62, Üniversite Mezunu, Memur, Bingöl/Merkez
- K62: Aysel Kaygalak, 50, Lise Mezunu, Memur, Bingöl/Merkez
- K63: Emine Kaygalak, 55, Ortaokul Mezunu, Çocuk Bakıcısı, Bingöl/Merkez
- K64: Gülfidan Kızıllan 34, Lise Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Merkez
- K65: Mehmet Kızıllan, 37, Lise Mezunu, Ameliyathane Personeli, Bingöl/Merkez
- K66: Narcıye Evran, 58, Lise Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Kurtuluş Köyü
- K67: Arzu Evran, 38, Üniversite Mezunu, Hemşire, Elazığ/Merkez
- K68: Emine Kisin, 53, İlkokul Mezun, Ev Hanımı, Bingöl/Kurtuluş Köyü
- K69: Kaliye Kisin, 48, Lise Mezunu, Ev Hanımı, Şanlıurfa/Harran
- K70: Betül Bakır, 43, Lise Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Oğuldere Köyü
- K71: Aysun Sevin, 32, Lise Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K72: Yıldız Görgü, 55, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Elazığ/Karakoçan
- K73: Seyit Hüseyin Görgü, 61, Lise Mezunu, Emekli Öğretmen, Elazığ/Karakoçan
- K74: Heves Görgü, 84, Okur Yazar değil, Ev Hanımı, Bingöl/Sütlüce Köyü
- K75: Hatice Sevin, 44, Lise Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Sütlüce Köyü

- K76: Şirin Polat, 78, Okur-Yazar değil, Ev Hanımı, Bingöl/Oğuldere Köyü
- K77: Rojkan Bakır, 38, Ortaokul Mezunu, Güvenlik Görevlisi, Bingöl/Karapınar Köyü
- K78: Umut Bakır, 30, Lise Mezunu, Esnaf, Bingöl/Karapınar Köyü
- K79: Ali Görgü, 65, Ortaokul mezunu, Emekli, Elazığ/Karakoçan
- K80: Duygu, Morsümbül, 30, Üniversite Mezunu, Memur, Bingöl/Merkez
- K81: Nevruz Kisin, 30, Üniversite Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Merkez
- K82: Songül Artun, 41, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Elazığ/Karakoçan
- K83: Volkan Bakır, 26, Lise Mezunu, Esnaf, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K84: Ali Rıza Bakır, 54, İlkokul Mezunu, Almanya'da İşçi, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü.
- K85: Emine Basılğan, 34, Ortaokul Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Oğuldere Köyü
- K86: Hezime Basılğan, 63, Okur-Yazar, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Oğuldere Köyü
- K87: Ali Basılğan, 36, İlkokul Mezunu, Tüccar, Bingöl/Sancak/Oğuldere Köyü
- K88: Mehmet Ali Basılğan, 67, Okur-Yazar Değil, Tüccar, Bingöl/Sancak/Oğuldere
- K89: Gülşen Batga, 45, Okur-Yazar, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Kurtuluş Köyü
- K90: Emine Batga, 49, Okur-Yazar, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Kurtuluş Köyü
- K91: Ayhan Barcedoğmuş, 53, Ortaokul Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K92: Fatoş Barcedoğmuş Bakır, 40, Lise Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak
- K93: Yıldız Barcedoğmuş, 61, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Karapınar
- K94: Seval Bektaş, 35, Üniversite Mezunu, Ev Hanımı, Bingöl/Karlıova
- K95: Kadir Bakır, 30, Ortaokul Mezunu, Esnaf, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
- K96: Şener Görgü, 28, Lise Mezunu, İşçi, Elazığ/Karakoçan

- K97: Eylül Nisa Hamarat, 9, 3. Sınıf Öğrencisi, Bingöl/Merkez.
- K98: Esmanur Akdemir, 11, 5. Sınıf Öğrencisi, Bingöl/Hamamlar
- K99: Irmak Kılıçgedik, 7, 1. Sınıf Öğrencisi, Bingöl/Merkez

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Handan HAMARAT
Doğum Yeri	BİNGÖL
Doğum Tarihi	25.04.1987

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Bingöl Üniversitesi
Fakülte	Fen-Edebiyat Fakültesi
Bölüm	Türk Dili ve Edebiyatı

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	KPDS (.....) ÜDS (....) TOEFL (....) EILTS (....)
...	

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Özel Bingöl Hastanesi
Görevi/Pozisyonu	Yönetici Asistanlığı
Tecrübe Süresi	2 yıl

KATILDIĞI

Kurslar	Bilgisayar İşletmeni Sertifikası
Projeler	

İLETİŞİM

Adres	Kültür Mahallesi Oğuzhan Caddesi Bahçeşehir Konakları A Blok No:7
E-mail	elifmira12@icloud.com

